Den uforbederlige bibliotekar
Niels Jensen

Skanning / foto af tekst.

https://uforbederlig.dk

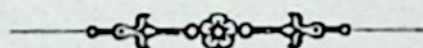
Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

DANSKEREN.

TIDSSKRIFT FOR LAND OG BY

UDGIVET AF

FR. NYGÅRD OG L. SCHRØDER.

II. BIND.

APRIL 1889 — OKTOBER 1889.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING VED H. P. WARBERG.

1889.

INDHOLD.

Side

Eline Begtrup:
Rejsebrev 294

H. Begtrup:
Ivan Turgénjev (med Portræt) 217

P. la Cour:
Om Sædelighed, Sundhed og Livsglæde 1
Michel Eugène Chevreul 116
Ordets legemlige Natur (med tre Billeder) 129

Chr. Faber:
Om Varemarkedet ..... 59, 124, 189, 252, 315 og 283

Sine Godskesen:
En Overraskelse 300

Niels Anton Hansen:
E. Tesdorpf 193

H. P. Hansen-Nørremølle:
Den nordslesvigske Skoles gradvise Fortyskning 20

J. Knudsen:
Versailles, sét fra Østsiden 147
Versailles, sét fra Vestsiden 257

H. Lunddahl:
Kaptajn Ludvig Fr. A. Lunddahl og hans Rapport om Fredericia-Slaget (med Portræt) 208

Ludvig Christian Müller:
Af en bibelsk Rimkrønike. Et efterladt Brudstykke. Meddelt af Sigurd Müller 165

H. Nutzhorn:
Karén-missionen 128
Burma, Rødkarénerne og Englænderne i Bagindien (med Billeder) 321

Fr. Nygaard:
Det svenske kirkemøde i September 1888 39
Yderligere oplysninger om det svenske kirkemøde 1888 ... 250
Minder om Grundtvigs præstevirksomhed i Kjøbenhavn 1813—15 og 1822—26 363
H. Rosendal:
Et Besøg hos Ingemann 88
Schiller:
Greven af Habsburg. Oversat af Uffe Birkedal 121
Ridder Toggenburg. Oversat af Uffe Birkedal 180
L. Schrøder:
Bernhard Severin Ingemann 65
For femti år siden 110
Hvordan Grundtvig blev præst ved Vartov .... 182 og 314
Hvad skal afløse papirfabrikken i Silkeborg 287
Christian Spleis:
Et Par Uddrag af „Oddens Præstekalds Bog“ 51
S. K. Sørensen:
Hethiterne 96

Nye bøger, hvorpå opmærksomheden er henledt i tidsskriftet:

Lægers vidnesbyrd, udg. af „Det hvide Kors“; *J. G. Ditlevsen*: Kjønslivets sundhedspleje hos unge mænd; *Fredrik Klaveness*: Befrielsen fra den første ungdomsusædelighed; *Seved Ribbing*: Den sexuela hygienen; *Björnstjerne Björnson*: Engifte og mangegifte; *L. M. Törngren*: Gymnastik och andra kropsöfninger; „Grænser for könsfriheden“; *Seved Ribbing*: Om de af sprithaltige drycker framkallade sjukdomar; *Erik Keybel*: Om tobaksrygning og nikotinforgiftning; *A. Fenger* og *M. Topsøe*: Kort beskrivelse af det menneskelige legeme; *Leonard Holmstrøm*: Kort lärakurs i naturlära och landthushållning; alle s. 1. Felttogene i vore förste frihedsår; Juleroser; Börnenes juleroser; Salmer og sange for börn, med tegninger af *Carl Thomsen*; Norsk billedbog for börn; *Olaves Pedersen*: 21's rapport og andet, med tegninger af *Wilh. Larsen*; *Hostrups* komedier; *Chr. K. F. Molbech*: Efterladte digte; *Johannes Helms*: Fortællinger og digte; alle s. 53—57. *Jens Skytte*: Jævne folk; *J. Jacobsen*: Tæjelownssjow; *Knud Skytte*: Jysk bondeliv; *Ingvor Bondesen*: Karreten fra Lönneskov; alle s. 58. N. F. S. Grundtvigs poetiske skrifter, VII, s. 175. Historiske Anskuelsesbilleder s. 192. *Ernst Ahlgren*: Romeos Julie, s. 306. *Bertel Elmgaard*: Hjemstavns-Billeder, s. 308. *Ingemanns* morgen- og aftensange, illustr. af Carl Thomsen, s. 310. *Richard Petersen*: Mindeskrift om Bernhard Severin Ingemann, og *Fr. Nielsen*: N. F. S. Grundtvigs religiøse udvikling, s. 256 og 310. *Folkets Almanak* og *Diakonissestiftelsens Almanak* for 1890, s. 388.

Til de unge Mænd!

Om Sædelighed, Sundhed og Livsglæde.

Lægers Vidnesbyrd, udg. af „Det hvide Kors". (Indre Missions Boghandel, Kjøbenhavn).

Kjønslivets Sundhedspleje hos unge Mænd, af *J. G. Ditlevsen*, Dr. med., udg. af „Det hvide Kors". (Indre Missions Boghandel, Kjøbenhavn).

Befrielsen fra den første Ungdoms-Usædelighed og dens Følger. Foredrag til Studenterne af *Frederik Klaveness.* (Cammermeyer, Kristiania).

Om den sexuela Hygienen, af *Seved Ribbing*, D. M., Professor i prakt. Med. ved Universitetet i Lund. (Vilhelm Bille, Stockholm).

Engifte og Mangegifte, af *Bjørnstjerne Bjørnson.* (Bibliothek for de tusen hjem. Fagerstrand pr. Høvik, Norge).

Grænser for Kjønsfriheden. (Gyldendalske Boghandel.)

Gymnastik och andra Kroppsöfninger, af *L. M. Törngren.* („Svenska Bibliotheket, VI. Prakt. Handbok för Alla". Stockholm).

Om de af sprithaltiga drycker framkallade Sjukdomar, prisbelönt täflingsskrift, af *Seved Ribbing*, E. O. professor vid kongl. universitetet i Lund.

Om Tobaksrygning og Nikotinforgiftning, af Dr. *Erik Keybel*, overs. fra tydsk. (P. Hauberg, Kjøbenhavn).

Kort Beskrivelse af det menneskelige Legeme og nogle Regler for Sundhedens Bevarelse, ved *A. Fenger* og *M. Topsøe.* (Th. Lind, Kjøbenhavn).

Kort Lärokurs i Naturlära och Landthushållning, af *Leonard Holmstrøm*, föreståndare för folkhögskolan Hvilan. (Gleerupska universitetsbokhandeln i Lund).

Har der længe været tiet overfor Ungdommen, så bliver der nu des mere talt og skrevet om, hvorledes Mænd og navnlig de unge Mænd bør forholde sig m. H. t. Kjønslivet. Har man hidtil ment, at man ikke burde nævne et Ord om disse Ting overfor de Unge, i hvem dog mange

Spørgsmål i denne Retning efterhånden må rejse sig med Naturnødvendighedens Magt, har man hidtil altfor meget overladt det til de unge selv at søge og til Tilfældighederne at give Svar, så er Forholdet i den sidste Tid blevet lige det modsatte. Ovennævnte Skrifter er kun en lille Del af Bogavlen i denne Henseende for 1888, og det kan allerede heraf sluttes, at mange ansete Mænd, hvis Navne har en mer eller mindre god Klang, særlig overfor de Unge, har ment, at Tavsheden bør brydes, og at intet Svar bør kunne savnes på noget herhen hørende Spørgsmål: den Unge skal have Lov til at spørge, og han skal få sandt og udredt Svar, *hvis* han spørger. Men man ser tillige, at flere af Forfatterne går til Sagen med stor Varsomsomhed, ret som om de vilde sige: Det er mig slet ikke om at gjøre, at du *skal* vide Besked om alle disse Enkeltheder; når du derimod selv ønsker det, så er jeg rede; men mød mig blot med den samme Alvor, hvormed jeg nu møder dig![1])

Efter denne Indledning vil heller ikke jeg blotte Ting, som I Unge, der muligvis læser dette, måske slet ikke spørger om; og min Mening med at nævne ovenstående Skrifter og andre senere, er slet ikke, at I bør anskaffe og læse disse, men først at lade Eder vide, at I *kan* få Besked i Enkeltheder, *hvis* Spørgsmålene trænger på, og dernæst at meddele, hvad jeg tror er *godt for alle unge Mænd at vide* og ikke skadeligt for nogen, end ikke for unge Piger, til hvem dette dog egentlig ikke er stilet.

Lad os da først kaste Blikket på det Perspektiv, som ses i disse Forfatteres Fremrykning, eller endnu mere i den store Skare af Mænd og Kvinder af alle dannede

---

[1]) Under dette Synspunkt må navnlig en Bog som ovennævnte „Om den sexuela Hygienen“ af Ribbing betragtes, jvfr. Side 9—10 („de, som icke känna sig säkra på sig sjelfva, göra bäst i at aflägsna [fjerne] sig“.) De Kritikere, der har oversét dette, kommer let til at gjøre Ribbings åbne Meddelelser Uret.

Folkefærd, som i vore Dage har travlt med at fremlægge de vigtigste af deres tidt dyrkjøbte Erfaringer, Resultaterne af deres Studier, Rejser, Forhandlinger og Forsøg. Lad os kun se dette vældige Optog i dets rette Belysning. Det er ikke Egennytten, der driver dem. Lad være, at en og anden kan have personlige Grunde, der kan have bragt ham ind i Rækkerne fra først af! Nu, og i det store og hele er det alle de Unges og hele Efterslægtens Livslykke, det gjælder. Det er et Korstog for at hævde det forjættede Land, som enhver sund Ungersvend i sine gode Timer har havt Syner ind i. — Derfor er det nok værd for Eder, I Unge, at tage Skaren i Øjesyn — dér, som den drager forbi for at kæmpe for *Eders* Lykke.

Korstog? Er det tillige Korstog i den Forstand, at det gåer ud på at hævde den Korsfæstedes Ære? — Jeg skal ikke nægte, at jeg tror, at dersom der bliver Lykke med Toget, vil Æren tilkomme ham; thi vel trænger han ikke til Menneskehænder og Menneskevid for at hævde sit Rige, og selv de bedste Menneskekræfter formåer intet, når de ikke signes af ham. Men Sagen er i fuldeste Forstand en Menneskehedens og Menneskelighedens Sag. Derfor ser vi i Skaren så mange, hvis Livsstilling egentlig ikke medfører, at de højlydt bevidner deres Kristentro. Navnlig træffes en Mængde Læger, der møder væsentlig som Læger. Som sådanne er de istand til at give klar Besked om Kjønslivets Naturside; og de *Virkeligheder,* der fra denne Kant kan drages frem, er alle Mennesker nødte til at indrømme Gyldigheden af, ligesom overhovedet af alt, hvad der ses og sanses. Kjendsgjerningerne fra denne Kant er der ingen, der drister sig til at benægte; og den Moral, der tager fuldt Hensyn til disse Kjendsgjerninger, kan ikke være på Afvej.

Men giver end Videnskaben her det højeste, Videnskaben overhovedet kan give: Lys i Sagen, — og kan dette Lys end virke styrkende ligesom Sollyset på alt

levende, så vilde Moralen dog kun være en død Ting, når der ikke var en indre Livskraft, som tog alt — også Lyset — i sin Tjeneste. Og denne Livskraft kan ikke kaldes frem af andet end af noget andet levende. Ligesom der ikke fra den udvortes Verden kjendes noget Exempel på, at Lys har fremkaldt Liv, men Livet leves og forplantes efter sine egne Love og kun af Liv, således fåer ikke heller Moralen — om den end er nok så godt belyst — Livsværdi, med mindre den har et levende Udspring: *det moralske Vidnesbyrd.* Man ser da også af ovenstående Bogliste Antydninger af, at Lægevidenskaben med sine Oplysninger ikke ståer ene, men at der Hånd i Hånd med den kommer Mennesker, for hvem det er en Hjærtesag at lade det moralske Liv i dem selv forplante sig videre. Dette gjælder for det første flere af Lægerne selv, som ikke har kunnet behandle en Sag som den foreliggende, uden at de også har måttet følge deres Hjærtens Trang, tillige at aflægge et levende Vidnesbyrd. Dette gjælder også en Mand som Bjørnson, der vel ikke ifølge selve sin Livsstilling kan fremlægge udvortes Kjendsgjerninger, men for hvem det har været en sådan Hjærtesag at få aflagt et stærkt Vidnesbyrd, at han i flere År har fordybet sig i herhen hørende Studier, for om muligt at give sit personlige Vidnesbyrd større Vægt. Og endelig gjælder dette Foreningen »Det hvide Kors«, som blev dannet for et Årstid siden i Danmark i Lighed med Foreninger af samme Navn i Udlandet. Det hedder i Foreningens Program: »Foreningen stiller sig på et kristeligt Grundlag og vil kun samle dem, der søge deres Styrke i Jesus Kristus. Dette vil dog ikke hindre den i under sit Arbejde at stå ved Siden af dem, der ikke kunne indtræde i vor Forening, så længe disse ikke søge at nedbryde dennes Grundvold.« For kristne Mennesker er Kristus Lovens Fylde; han er selv Livets Midtpunkt i al Moral, det levende Midtpunkt, hvoraf al det Liv må fødes, som

ikke igjen skal dø. I selve Foreningens Program er der peget på det, som er Kilden til alt varigt Liv i kristne Mennesker, og som Foreningen derfor lægger som sit stærke Vidnesbyrd ind i denne store Menneskesag, medens Foreningen dog som en rent menneskelig Forening godt kan gå Side om Side med andre, der virker for samme Sag.

Det kan da næppe betragtes som andet end Mangel på Disciplin, når Præsten Vilh. Beck, der, så vidt jeg ved, er Medlem af Foreningen, for nylig i »Indre Missions Tidende» har gjort et voldsomt Udfald mod Bjørnsons »Engifte og Mangegifte«. Vistnok tager Beck sig den Frihed at kalde Bjørnson for en »Kristusfjende«, og kunde for så vidt synes at have nogen Undskyldning i ovennævnte Foreningsprogram, der kun viser Tolerance overfor dem, der »ikke søge at nedbryde Foreningens Grundvold« — Kristus; men hvoraf véd Beck, at Bjørnson gjør dette? Hans Skrift »Engifte og Mangegifte« indeholder intet, hvorom dette kan siges; og hans Foredrag af samme Navn, således som jeg hørte det, gjorde det heller ikke. Korshæren har i hvert Fald ikke i det foreliggende Tilfælde Gnist af Anledning til at afvise denne Arnljot Gelline Skikkelse, som ærligt og djærvt og uden at tinge om Vilkår stillede sig til Tjeneste og brugte de store menneskelige Kræfter, Gud nu en Gang har givet ham, så hans Kæmpegang gjennem Nordens Lande i forrige Vinter sent vil glemmes. Når man læser og atter læser Becks Udråb overfor Bjørnson og alle dem, der vilde høre ham: »Men skammer man sig dog ikke?« kan man vanskelig undgå at se Udråbet vende tilbage igjen til sit Udspring.

Hvad er nu Grunden til, at Ungdommens Venner på en Gang så stærkt tager fat og fra alle Kanter taler ud, medens man før var tavs? Er det, fordi Ungdommen i vor Tid er kommen på Afveje fremfor tidligere? — Jeg tror det ikke. Jeg tror, at Grunden er den, at vi lever i en Tid med stærke Brydninger og stærk Udvikling. Det

er ikke blot i den udvortes Verden, at man kjører med Damp i dette Århundrede, det er også selve Menneskelivet, som Side om Side med hint Kjøretøj løber Kapløb med sig selv. Der siges, at hvert Tiår i disse Tider har sine Digtere; og disse kan nok betragtes som en Slags Gradstok for Menneskelivet — så, hvis de så hurtigt skifter, må Menneskelivet også gjøre det. Under dette Kapløb bliver man nervøs og spændt. Den, man igår løb sammen med, er imorgen langt borte. Skjøndt midt i Myldret føler man sig dog besynderlig ensom. Syg kan Tiden dog ikke kaldes, men ophidset, stimuleret — ikke just med Spiritus, men med Damp.

Et stimuleret Liv, et Liv, der i Grunden er over éns naturlige Kræfter, har sine Vanskeligheder og Farer. — Nu er der rigtignok den Ejendommelighed ved Livet, at det kan tillæmpe sig efter Forholdene; og kunde man stole på den darwinistiske Theori, så kan denne Tillæmpning ventes ved Arv at blive fuldkomnere og fuldkomnere i de kommende Tider. Kunde vi altså kige gjennem en Rude ind i Fremtiden (lad os sige et Par Hundrede År), så vilde vi se Menneskens Børn færdes med en (af Dampen og Elektriciteten opkvikket) legemlig og åndelig Snarrådighed og dog Sikkerhed, som vilde minde om den, hvormed vi se Småfuglene vippe på Kviste. Men for os i hvert Fald, som ikke endnu er »tillæmpede«, for os i Almindelighed er Livet for Tiden noget vel animeret. I det hele og store er man ikke så ædru som ellers. Kræfterne er oppe — både de, der hænger sammen med et Menneskes gode Følelser, og de, der ildnes af de slette. De gode og de onde Magter brydes stærkere end ellers. Begge Slags træder derfor ganske anderledes frem for Dagslyset end tilforn.

Der gives nu ingen så hurtig og sikker Vej til Menneskets Hjærte for det onde som Sanselighedens,[1]) ingen, ad

---

[1]) Et Exempel herpå blev slående udmalet af Præst H. M.

hvilken det onde så hastigt kan få gnavet Livstråden og forødt Livsglæden. Men i Nutiden nøjes man ikke som tilforn med at skaffe Ungdommen Bøger, som i al *Stilfærdighed og Hemmelighed* kan lægge sin bløde, men giftige Hånd om dens Liv; nej, helt kjækt og med løftet Pande træder der en ny »kulturhistorisk Retning« med Førere som Zola, Strindberg, Krogh, Garborg o. fl. frem med et åbent Program om, at *den gamle Moral duer ikke mere; vi må have en ny.*

Et sådant *åbenlyst Krav om Reform* kan Ungdommen ifølge sin hele Natur på ingen Måde overhøre. Det er umuligt andet, end at *de* Unge, som nu en Gang ikke fra Fødselen er Gammelmænd, overfor dette må spørge: Skulde der mon være lige så megen Mening i Reformer på dette Område som på så mange andre, hvor de kun forhales på Grund af gammel Vane og Slendrian, og dertil knyttede Anskuelser? Den ny Retnings Mænd træder jo dog åbent og modigt frem. Skulde det virkelig kunne være Mørkets Sag, de fører i deres Skjold? Det er slet ikke underligt, at de Unge lytter efter, hvad den ny Retning fortæller. Lad os da høre lidt på den Tale, som man overhovedet ikke kan undgå at høre, således som den nu en Gang lyder midt i vort Samfund.

Den nye Retning melder sig nu strax i det Navn, som i dette Århundrede vejer mest, — i Dampens, Naturvidenskabens.[1]) Den gamle Moral, siger man, hænger nemlig sammen med den gamle Verdensanskuelse og Livsanskuelse. Sålænge man var hildet i den Dualisme (Dobbelthed), at

---

Fenger ved et Møde for „det hvide Kors“ i Bethesda. Foredraget er senere trykt under Titlen: „Gjennembor deres Liv“.

[1]) Det er rimeligvis dette, der bringer H. M. Fenger til i omnævnte Foredrag at tale om „den gudsforladte, selvrådige, hovmodige Naturvidenskab“ — et ikke ganske heldigt Udtryk for at tale om dem, der *bruger* Naturvidenskaben gudsforladt, selvrådigt og hovmodigt.

man troede, at der foruden en sanselig Verden tillige var en åndelig, som var evig, så kunde man, i Forventning om i den anden Verden at skulle høste des større Løn for, hvad man forsagede i denne, undertrykke meget, som ikke burde undertrykkes, ja, som stundom ligefrem hører til det skjønneste og naturligste, Livet byder os. Men *nu*, da Naturvidenskaben Stykke for Stykke klarer os, hvad der tilforn var usynligt og uforståeligt, nu, da vi er så godt på Vej til at få Rede på hele Mekanismen, og da Ord som Gud, Sjæl o. l. kun er Talemåder fra Fortidens Obscurantisme (Mørke), nu skal vi virkelig ikke offre det bedste til den indbildte Guddom, men kun dristigt bryde med Fordommene, og nyde det mest mulige, der kan nydes i Livet, som rimelig Erstatning for alle de Ubehageligheder, der nu en Gang følger med Livet. — Desuden, lige så lidt som der er sådanne uforanderlige Uting som en Gud, lige så lidt er der noget, der kan gjøre Krav på at kaldes uforanderlig Moral. Moralen er ikke andet end den »modus vivendi« (Måde at leve på), som Menneskene til enhver Tid har fundet det hensigtsmæssigt at slå fast; og den retter sig selvfølgelig efter Forhold og Omstændigheder, og navnlig efter den Klarhed og Sikkerhed, hvormed vi gjennemskuer Fænomenerne. — Har man til en Tid været enig om »at forsage Verden«, — nå, så Herre Gud! så var det den Gang det fornuftigste; thi da var man istand til at *nyde* Indbildningen om al den Herlighed, man skulde nå efter Døden; men når man nu indser, at dér nok ikke er noget at vente, kan man virkelig ikke tage til Takke med denne Anvisning. — Nej, Opgaven gåer ud på at få tilvejebragt en sådan Ordning af Samfundsforholdene, at Livsglæden i størst og rigest Mål og på lettest tilgængelig Måde kan blive hver Enkelt til Del, uden at andre forurettes. Meningen er naturligvis ikke, at vi skal blive til Svin eller Hunde, der ifølge deres lave Standpunkt lever et Liv aldeles i Flæng, ganske som Tilfældet indgiver dem

det, og uden al fornuftig Beregning. Mennesket har ved sin større Udvikling nået en mere potenseret (højere) Måde at leve og nyde på; og blandt de fineste Akkvisitioner (Erobringer), som Mennesket på sin stolte Udviklingsbane har nået, gives ingen finere end Kjærlighedslivet mellem Mand og Kvinde. Dette bør da fremfor alt respekteres, og ingen Snusfornuft eller borgerlig Bornerthed bør være berettiget til at træde Kjærlighedsfølelsen og dens naturberettigede Krav i Vejen. Denne Følelse er på en Gang den absolut nødvendige og tillige den aldeles tilstrækkelige Betingelse for kjønsligt Samliv. *Den fri Kjærlighed* kræver sin Ret; og uden den fri Kjærlighed gives der ingen Ret. Falder den bort, er derfor ethvert Forhold udlevet og afsluttet. — Endelig kan det tilføjes, at man bør rette sig efter Naturens Anvisninger. Vil du have Naturen til at tjene dig, så må du selv adlyde den. Er der noget, der straffer sig i Verden, så er det: ikke at adlyde Naturens klare Bud. En af dens Love lyder således: de Organer, som ikke bruges, forkrøbler og svinder hen, hvorimod de Organer, der bruges, udvikles yderligere, først i Individet selv og dernæst i dets Afkom, hvor Udviklingen kan fortsættes. Skulde vi så ikke bruge og udvikle de Organer og de Dele af vort Nervesystem, som vi nu en Gang kjender som dem, der kan skaffe os de største Nydelser? Det er ligefrem vor Pligt at gjøre dette, først mod os selv, og dernæst af Hensyn til vort Afkom.

Hele denne Tankegang beroer imidlertid på en aldeles uberettiget Brug dels af Naturvidenskabens Navn, dels af en af dens Sætninger.

Det er uberettiget at sige, at Naturvidenskaben har gjort Gud overflødig, end sige tilintetgjort ham. Dette er noget, som Naturvidenskaben ifølge sin Natur aldeles ikke kan befatte sig med. Ja, det er ligefrem stridende mod Naturvidenskabens Grundsætninger at befatte sig med andet end med, hvad der kan ses og sanses; men det er netop

en Hovedegenskab ved Gud (i alt Fald de Kristnes), at han er en Ånd og som sådan ikke kan ses eller sanses, så at hverken hans Existens eller Ikke-Existens kan erkjendes af Naturvidenskaben. Det er altså en Tilsnigelse, når man i dennes Navn slåer en Streg over hele det Åndsliv, som man gjerne først vilde have af Vejen, for at dernæst den Moral, som er Udtryk for Åndslivets (og ikke for Naturlivets) uforanderlige Love, kunde gå samme Vej. Når den ny Retnings Mænd imidlertid her afvises fra at gjøre en Anvendelse af Naturvidenskabens Navn, som er uberettiget, slåer de gjerne over på noget andet, idet de nemlig siger, at dog i hvert Fald næsten alle Naturkyndige mener som de. Der er kun enkelte konservative Naturer, der enten er for bornerte eller ikke har Mod til at se Sandheden lige i Øjnene. At denne Påstand imidlertid er ligeså ubeføjet, når man vel at mærke ved »Naturkyndige« ikke forståer nogen, som kan Dit og Dat på Naturkundskabens Område, men dem, som ved sine Arbejder har vist, at de var i inderlig og dyb Forståelse med Naturens Love, — det vilde man få at vide, hvis man vilde indlade sig på at stifte et *historisk* Kjendskab med rette Vedkommende (jvfr. Historisk Månedsskrift 1888, Side 8—60; ligeledes »Nutidsspørgsmål«, udg. af L. Schrøder, Side 72).

Den anden Misbrug, som den ny Retnings Mænd gjør af Naturvidenskaben, er den Slutning, at, da det ellers er almindeligt, at Organer, der ikke bruges, sygner hen, hvorimod de, der bruges, udvikles, så bør man også sørge for Kjønsredskabernes rigelige Brug. Vi ståer her overfor en Påstand, som ikke bør nøjes med at kaldes en Misforståelse. Jeg holder ikke af at udkaste Ordet »Løgn!« men jeg har liggende for mig en Mængde Udtalelser fra ansete Læger (»Lægers Vidnesbyrd«, se Titlen ovenfor), som enstemmig benægte denne Påstand, og hvoriblandt der endog findes Udtryk som: »Der er ingensinde opfundet nogen større Løgn« (Clement Dukes, Side 15); medens en anden

skriver om Uskadeligheden for enhver Mand og enhver Kvinde ved at leve kydsk til enhver Tid i Livet, at den er en så selvfølgelig Sag, at han ikke kunde sætte sig ned og med velberåd Hu skrive om den.

Sikkert er det, at overfor den nævnte frække Påstand fristes man til ligefrem at rette en stor Anklage mod *dens* Moralitet, som fremfører den; thi enten er han ubegribelig uvidende — og så skulde han ikke komme og tale i Naturvidenskabens Navn — eller også taler han imod bedre Vidende; thi skal der nævnes nogen Lov her, så vil den komme til at lyde: *Jo mere urørt Kjønsorganerne lades, des fuldkomnere bliver deres Virksomhed, dersom de en Gang kaldes til Brug*, og dette, såvel hvad Vedkommende selv angåer, som hvad Børnene angåer.

Vi skal strax betragte dette Forhold lidt nærmere; men inden vi tager Afsked med den ny Moral, som således fåer at undvære både det ene Grundlag (at Naturvidenskaben har tilintetgjort al Ånd) og det andet (at Kjønsorganerne bør udvikles), kunde det dog måske være rigtigst endnu at tage Sigte på den sidste Klud, den hejser som en Slags Fane for Reformprogrammet. Den siger: Dette, som kaldes Usædelighed, er jo forresten noget, som alle driver — når de da ellers har Evne dertil — men bare i Smug; og dette er stygt. Fik vi derimod med den ny Moral Opfattelsen af disse Ting ændret, vilde de få det Skjønhedens Skjær, som i Virkeligheden tilkommer dem.

Til Belysning af den sidste Del af denne Bemærkning turde man forøvrigt have Stof nok *allerede nu*, som viser, at også denne Ting er fuldstændig vendt på Hovedet; thi jo mere tilladt, frit og samvittighedsløst Lasten drives, des mere rå, styg og stinkende viser den sig. Franskmændene kalde et Utugtshus for et Overbærelsens Hus (maison de tolerance). »Dersom De ønsker at vide«, siger Alphonse Esquiros, »hvad dette Hus er, som har en så blid Benævnelse, så skal jeg sige Dem, at det er et pestbefængt

Sted, som stinker af Last, en mørk, dyb, bundløs Hule. . . . Når en Kvinde en Gang er kommen derind, må hun sige Farvel til Himlen, til Friheden, til Æren og til Verden«. En af Forkæmperne for den autoriserede Utugt, Dr. Mireur, gjør disse Ord til sine egne og tilføjer melankolsk: »Hvor megen Luxus end visse af disse Huse bære til Skue, bliver denne Redegjørelse ikke mindre nøjagtig.«[1]) Nej, der gives sikkert ikke nogen Kåbe — hverken Autorisationen eller Velstandens eller den fri Kjærligheds — der ved at kastes om Lasten kan gjøre den virkelig skjøn.

Men så hvad den Påstand angåer, at alle lever usædeligt, kun i Smug, en Påstand, som, hvis den var sand, vilde være en sikker Sprængmine at lægge under den unge Mands Sædelighed, så må nu da i hvert Fald først Ordet *alle* ombyttes med *mange*, inden der overhovedet kan blive Tale om at indlade sig nærmere imod denne Påstand. Dog, selv da vil det være vanskeligt *ved Talstørrelser* at opstille nogen bestemt Påstand imod hin, dertil er Sagen altfor vanskelig; men jeg vil i allerhøjeste Grad advare Venner af Sædelighed *imod, at man slet så let lader sig binde denne Påstand om almindelig Usædelighed på Ærmet og selv hjælper til at kolportere den.* Det kan ikke nægtes, at adskillige Forfattere synes at være temmelig beredvillige dertil. Man er for tilbøjelig til, når man måske på en Gang har set en Del stygge Hemmeligheder afslørede m. H. t. Folk, som havde ens Højagtelse, ja, måske Hengivenhed og Kjærlighed, da at skjære alle andre,

[1]) „Hvad skal der sættes i Stedet for den autoriserede Prostitution?“ af P. D. Kock, Dr. med. (I. Frimodt, Kjøbenhavn, 1888). Side 20. — Af andre udkomne Skrifter, der ligeledes bekjæmpe den nævnte Pestbyld, kan nævnes: Prof. James Stuart: Grunde og Kjendsgjerninger fra de forskjellige Perioder af Kampene i England fra 1860 til 1888, gjengivet ved Dr. med. P. D. Kock. — Vore ordførende Læger, af O. M. Giersing, fhv. Stiftslæge. (P. Hauberg. 1888). — Hvad er Øjemedet med den offentlige Prostitution? Af P. P. F. Mourier, Assessor i Overretten. (Kbhvn. 1888).

hos hvem man har havt mindre Lejlighed til at få Bevis for deres Sædelighed, over samme Læst. Man tjener sikkert ikke den gode Sag, tjener ikke de Unge ved at være med til at bilde dem ind eller give dem Mistanke om, at deres Fædre, Brødre og Venner er værre, end de er. Der er da heldigvis også Sagkyndige, som protestere imod denne lette Tale om almindelig Usædelighed. Således skriver Dr. Ditlevsen i ovennævnte »Kjønslivets Sundhedspleje«, Side 40, »*at hele denne Tale om den daglige praktiske Erfarings Vidnesbyrd om, at kun et lille Mindretal af unge Mænd føre et afholdende Liv, kun er et Udslag af et i denne Retning pessimistisk Livssyn, der ikke giver noget tro Billede af de virkelige Forhold.*« Lad dog ikke denne usande Tale få Rum! Den er farligere, end Mange synes at tro.

Nu har vi kiget ind i Fjendernes Lejr, den, som planmæssigt er slået op for at nedbryde Sædeligheden — om også den selv kalder det: »at opstille en ny Moral«. Vel er dens Våben, som vi har set, ikke holdbare og for en stor Del smedede af Usandhed; men det er dog vistnok denne planmæssige Fremrykning af onde Magter, der har gjort, at også Sædelighedens Stridsmænd fylkes. Mødte hin Retning med Påstande og Forklaringer fra Sanseverdenen, og bragte den Ungdommen til at lytte, så kunde der fra sædelig Side heller ikke længere ties; — mod Løgnens Ord er Sandhedens Ord det eneste, der kan få Magt. Det måtte altså til. Men var der nu noget tabt derved? Kan en og anden have fået noget at høre, han helst skulde have været forskånet for? Måske! Men i det store og hele vil der sikkert derved kunne vindes meget mere end der tabes, når ret mange i private Forhold vilde følge det Spor, der er trådt af ovennævnte Forfattere, det vil sige: *ikke hylde Tausheden som den sikkreste Vagt om Sædeligheden, men Ordet.* Dette burde især Forældre overfor Børn lægge sig rigtig alvorligt på Sinde. Dog må

der selvfølgelig ligeså nødigt tales *for* meget som *for* lidt. Det kunde da være — og det er at håbe — at Sædeligheden vandt en Sejr, der var bedre, end om slet ingen Krig var bleven erklæret.

Således kan det være til Hjæp for mangen en Ungersvend at få at høre med rene Ord og stadfæstet af den ene Læge efter den anden, at *Kydskhed ikke er naturstridig.* Også før den nye Retnings Mænd trådte åbenlyst frem, blev det stundom hvisket én i Øret, at Kydskhed var naturstridig. Også herom giver de lægevidenskabelige Forfattere Besked. De beskriver således, hvorledes Musklernes Kraft, Knoglernes Styrke og det bevidste Nervesystems Virkeevne udvikles ved Brugen, så vel ved det daglige Livs Brug, som ved gode Legemsøvelser, medens det modsatte er Tilfældet med de til Kjønslivet henhørende Organer. Hine styrkes, disse slappes og svækkes. Kjønsorganerne har nemlig den mærkelige Egenskab, at de aldeles uøvet og urørt, ja, allerbedst således, formåer at udfylde deres Bestemmelse. Tillige er det godt, at der bliver gjort opmærksom paa, hvorledes Kydskhed tillige medfører et større Fond af Sundhed og Livsglæde, medens Ukydskhed medfører et tungt, livstræt og pessimistisk Livssyn. Naar Vellystningerne ikke kunne slå sig tiltåls, som de siger, med »Anvisningen på Evigheden,« saa kunde dertil aldeles realistisk svares: det lønner sig allerede her i Livet at leve kydsk; thi at iøvrigt hele Livet ligger for én med den Glans, som varig Livsglæde formaar at sprede på éns Vej, maa dog vel være meget mere værd end de kortvarige Sansenydelser, der tilmed gåer Skridt for Skridt ned ad Bakke.

Ja, og dette er Sagen: *Sansenydelse!* Her er et Hovedpunkt, som vi frem for alt må se lidt nærmere på. Her ståer vi nemlig overfor et af disse Forhold imellem legemligt og åndeligt, som vel på den ene Side er så uudgrundeligt, men som på den anden Side er så uendelig

virkeligt. Når Ordet Kjærlighed nævnes, så har snart hvert Menneske sin Forestilling om dennes Art — ligefra den reneste åndelige, himmelske Sjælshengivelse og lige til den sanseligste, vellystigste Elskovsbegjærlighed; og imellem disse Yderligheder ligger alle mulige Overgange. Hvorfor? Hvorledes er det muligt? Jeg troer, at Svaret alene kan søges i den, ganske vist uforståelige, men dog virkelige, Sammenhæng, der er imellem Sjæl og Legeme, saa længe disse ere forenede. *Sjælen kan ikke virke på egen Hånd, uden at Legemet tager Del deri,* det vil sige, uden at der sker dertil svarende rent legemlige Ting (kemiske Processer, Nervestrømme, fysiologiske Omdannelser m. m.); og *Legemet kan ikke gjennemgå Processer, uden at de virker tilbage på Sjælen,* så at de legemlige Tilstande bliver bestemmende for den Livfuldhed eller Afslappethed, hvormed det åndelige Liv rører sig, for den Energi eller Ligegyldighed, som præger Villien og dens Beslutninger.

Fra Fødselen af er der nu altid en vis Ligevægt imellem de legemlige og de sjælelige Bevægelser hos alle nogenlunde normale Børn; og det er skjønt, når denne Ligevægt så vidt muligt varer ved igjennem Livet; den giver det Menneske, der har den, et harmonisk Præg, som tiltaler og glæder hans Omgivelser, ligesom det først og fremmest er til Velsignelse for ham selv. Der er noget uskjønt, ja, egentlig umenneskeligt, dyrisk, hvis det legemlige kommer i Vane med at være det toneangivende i et Menneske, så at hans Tanke- og Følelsesliv væsentlig er præget deraf; og der er på den anden Side heller ikke noget skjønt ved, om et Menneskes Tanke- og Følelsesliv bestandig drejer sig om Ting, der ikke har med Sanseverdenen at gjøre; han bliver tør eller sentimental, én, om hvem der vistnok ikke kan siges noget ondt, men heller ikke noget godt. — Derimod må det tilståes, at *Fristelsen til* den første Ensidighed, at lade Legemet være det rådende, ligger nærmest

for de aller-allerfleste Mennesker; og at Fristelsen til at blive »bare Ånd« tilhører kun såre få og er i sådanne Tilfælde gjerne Kjendetegn på legemlige Mangler. Jeg troer derfor ikke, at der er megen Grund til at vare den friske Ungdom imod den sidste Ensidighed, saa meget mere, som den ikke er en Ulykke i samme Forstand som den første.

Når man nemlig giver tabt overfor legemlige Tillokkelser, når man således i sædelig Henseende forbruger det, der var bestemt til et højt og *helt* menneskeligt Formål, Slægtens Forplantning, til blot legemlig Nydelse, da vil denne Nydelse mere og mere jo længere den bruges på sådan Måde blive en rent legemlig (ɔ: Nerve- og Kjertel-) Proces, hvor det sidste Spor af den Åndbevægelse, som bærer det store Navn »Kjærlighed«, efterhånden aldeles forsvinder. Det nytter ikke meget, at man forsøger at fixe den op med et lånt Ord som »den fri Kjærlighed«; det fremgåer altfor tydeligt af mangt et Udtryk, hvormed den ny Retnings Mænd udmaler »Nydelsen«, at her ikke er Tale om noget andet end ren og skjær Nerveproces, som man bare søger at raffinere, for at få den til at strække så langt, som den på nogen Måde lader sig strække.

Men der er noget rigtigt i den ny Retnings Talemåde om, at Kjærlighed er det eneste, der berettiger til, at Mand og Kvinde slutter sig til hinanden, når blot Ordet Kjærlighed ikke bliver trukket ned på det ynkelig lave Niveau, hvor det i Grunden er ensbetydende med Sanselighed, om end i fineste Raffinement. Al oprigtig Kjærlighed må først og fremmest føre til, at man lægger sig selve den Elskede med hele hendes eller hans Ve og Vel på Sinde; og er Kjærligheden sand, vil dette Forhold voxe, og det vil nå til *Selvhengivelse* (jfr. hvad Klaveness så smukt skildrer i ovennævnte Foredrag Side 31), *så at man ikke mere er sin egen, men sin Ægtefælles.* Da kan der nåes, hvad der med et Udtryk af Bjørnson kan kaldes »et af de tonende Sekunder, hvori vi med Naturen forenes i et

Under«. Men til dette kan og skal den Unge selv ikke træffe nogen Forberedelse eller Indøvelse: det er helt Himlens Gave. Al Foregriben deraf, al legemlig Virksomhed af lignende udvortes Art, men uden at være knyttet til en tilsvarende åndelig, bidrager til at bryde den Harmoni, den skjønne Ligevægt, som skulde være det menneskeliges bedste Pryd. Og er først Ligevægten brudt, har først en sådan Begivenhed som griber dybest ind i vort Væsen, gjort os sidetung i Retning af det sanselige, vil dette på Forhånd have Overtag ved en anden senere Lejlighed, og for hvert Skridt af denne Slags synker Kjønslivet mere og mere ned til at blive et rent legemligt, et nervøst Fænomen, medens det åndelige, og dermed det grundmenneskelige, trænges stærkere og stærkere i Baggrunden. Men dette kommer selvfølgelig ikke alene til at gjælde selve Kjønslivet, hvor man efterhånden får bortbyttet Guld for Bly eller noget endnu ringere; men det gjælder hele Menneskelivet: Verden kommer til at ligge for én som noget blot og bar materielt, som kun har sine mekaniske upersonlige Naturlove, mellem hvis Jerntænder det kun gjælder om at klare sig så godt som muligt; thi som man selv er bleven — et Stykke Sansenatur — således ser man Verden, hvorimod det Menneske, hvori denne Ligevægt mellem Sjæl og Legeme dog ikke er så ubodelig brudt, endnu har Sans for og Glæde af at leve i andet end »Kjød«, og dette i des højere Grad, jo mindre Ligevægten er brudt.

Men naar der dog maaske er noget sandt deri, at mange ikke lever fuldt ud sædeligt, ikke lader deres Kjønsliv helt urørt, hverken i deres Fantasi eller i deres Handlinger, så er det sikkert godt, at der i vore Dage lyder et klart og varmt Ord til de Unge om, at *jo mere* dette måtte lykkes, *des lettere* er det at overholde; og jo mere man giver sanselige Følelser Tøjlen, des mere Magt fåer Sanseligheden. På den anden Side bliver det ligeså be-

stemt fastholdt, at en Ung, for hvem det måske går op, hvor sørgeligt han ståer i det, og som fåer at vide, at det er des sværere at få Magt over Sanseligheden, fordi han er kommen så vidt, *maa ikke fortvivle og give tabt.* Han kan måske endnu blive et lykkeligt Menneske; men der må tages fat med al den Kraft og Inderlighed han endnu har i sin Sjæl. Og — *han bør ikke stole på sig selv*, medens han dog selv bør være *helt* med i det. Her er det, at det sikkert skal kjendes, hvem i al Verden der er den varmeste Hjærteven og har den største Magt over alle Dæmoner, al Uånd. I dette Stykke skal det nok vise sig, at intet kan skjærme som at iføre sig Guds fulde Rustning, eller — om man er for svag til at bruge den — give sig ham i Vold, der dyrt har kjøbt os. Men han har ogsaa sine Midler her i Verden, og godt er det her at følge hans Fingerpeg: »Hvor to eller tre er forsamlede i mit Navn, der skal jeg være midt iblandt Eder«. Det er et godt Råd under sådanne Forhold: »Næst at gå til ham selv og bede om Hjælp, så *gå til en god Ven, eller til Moder eller Fader*, gå til ham eller hende med en kraftig Beslutning om at *sige ham alt.* Det er måske svært forud, men det vil lindre bag efter. Det vil vise sig, at han, så langt fra at tale dig hårdt til, vil tage så hjærtelig Del i din Stilling, og så gjærne vil lægge Hånd i Hånd med dig. Da vil det lysne; men der skal dog passes på, og — ihvor det gåer, bryd ikke igjen din Vens Fortrolighed! Men med hver Dag, der gåer, vil du få at mærke, at det er lettere og lettere at blive dit Forsæt tro.«

Thi det er så langt fra, at Naturen stiller Krav om Ukydskhed, at der på en forunderlig Måde er sørget for at hele denne Del af vort Naturliv passer sig selv, så at vi ikke behøver at offre det en Tanke. Der er ingen Fare for, at der skal blive for megen »Livskraft« i et Menneske. På den ene Side kan et Menneske rumme en god Del deraf, og på den anden Side har Naturen selv sine Veje,

om der bliver Overflod, uden at medføre et åndeligt Nederlag for Mennesket. I Drømme, altså når Mennesket er uansvarligt, véd Naturen at bane sig Vej; og det fastholdes på det bestemteste af forskjellige af ovennævnte Læger, trods alt hvad der ellers siges om at synde i Drømme, at ingen skal få Bekymringer eller Anfægtelser med Hensyn til, hvad der da sker. Det sker nemlig slet ikke i Kraft af Drømmen, men Drømmen optræder i Kraft af, hvad der sker. Dog forudsættes, at man ellers i vågen Tilstand *holder sin Fantasi ren;* ellers kan Dagen bære nogen Skyld i, hvad Natten bringer. Men denne Forudsætning er selvfølgelig altid nødvendig, når det overhovedet skal lykkes at leve kydsk; thi *er der nogen Retning hvori »Synd i Tanker« gåer i et med Handling, så er det denne.* — Derfor er der få Områder — om overhovedet noget —, hvor der så let kan gives Forargelse som ved uhøvisk Tale. Det hændes desværre ikke helt sjelden, at man må høre sådan på offentlige Steder, og det må da erindres, at herimod *kan* man værge sig, og bør man værge sig — og sine Medrejsende, hvis det f. Ex. er i en Jernbanevogn, ved at *påtale det eller klage til vedkommende Betjent.* Det kan måske koste lidt Overvindelse; men man *bør* gjøre det.

Af alt dette fremgåer, at der ikke kan times Ungdommen nogen større Lykke end, om den kan få en Håndsrækning til at leve kydsk. Men det er klart, at derpå *alene* kan man ikke leve; thi at leve kydsk er som sagt: *ikke* at tænke, *ikke* at handle i kjønslig Henseende, men lade Naturen passe sig selv; og når nu et sådant Liv netop gjør, at man får des større Kræfter, åndelige såvel som legemlige, til sin Rådighed, og at Handlekraft, Villiesliv og Følelsesliv voxer, så ligger det i Sagens Natur, at man des mere trænger til at have noget at arbejde i og leve for. Det er derfor også i sin Orden, at der Side om Side, ja, tildels forud for den ovennævnte Sædelighedsliteratur

er gået Bestræbelser for at skaffe Ungdommens gjærende Kræfter god Tumleplads, hvor de ikke forødes, men hvor de voxer under Virksomheden. — Dette er i Virkeligheden Handlingssiden i Sædelighedskampen. Den taler tidt slet ikke om Sædelighed (men forudsætter den); den har sine egne virkelige Opgaver, såsom at udvikle et sundt og kraftigt Legeme ved gode Øvelser, ved Idrætter og et friskt Ungdomsliv, eller at skaffe Oplysning til Veje om den Verden, vi lever i, ligefra Sten og Stjerner til Menneskelivet i Fortid og Nutid, eller at hjælpe til at blive et levende Led i det Samfund, hvoraf vi er en Del. Alt dette skal her blot antydes, og enkelte nylig udkomne Skrifter er i denne Anledning nævnt ovenover; men i samme Grad som det lykkes at leve med i alt dette og lade Kjønslivet blive i det stille og uformærkte, vil Ligevægten holde sig eller fremkomme, og den Harmoni, som spreder Glans og Glæde over Livet, blive Menneskets Lod.

Poul la Cour.

Den nordslesvigske Skoles gradvise Fortyskning.

Af *H. P. Hanssen-Nørremølle.*

Det Magtbud, som for få Dage siden har fortrængt Modersmålet af den nordslesvigske Folkeskole, har atter henledt den almindelige Opmærksomhed paa Forholdene i Sønderjylland. En Fremstilling af den nordslesvigske Skoles gradvise Fortyskning siden 1864 vil maaske derfor i Øjeblikket læses med særlig Interesse. —

Straks efter Dannevirkes Rømning blev den bestående Sprogordning kuldkastet af de nye Magthavere. Den havde

delt Sønderjylland i tre Bælter, hvoraf det nordligste var rent dansk, det mellemste blandet og det sydligste rent tysk. Inddelingen var i Principet retfærdig, men gav Anledning til en berettiget Misfornøjelse, fordi det blandede Distrikt havde en altfor vid Udstrækning. Af de 49 Sogne, som det omfattede, var de nordligste i Virkeligheden ublandet danske, de sydligste så godt som ublandet tyske, men i hele Distriktet var det danske Sprog Undervisningssprog, det tyske derimod kun Undervisningsgjenstand.

Den 19. Februar 1864 påbød Civilkommissærerne,[1]) at Skolesproget fremtidig skulde være udelukkende tysk i samtlige blandede Sogne i *Gottorp*, *Husum* og *Bredsted* Amter samt i *Flensborg* Amt med Undtagelse af Vie Herred, som omfatter de seks nordligste Sogne. Med Hensyn til dem skulde der først træffes en endelig Afgjørelse senere, når en nærmere Undersøgelse havde ydet en nøjagtig Oversigt over »Talforholdet mellem den dansktalende og den tysktalende Befolkning«. Undersøgelsen fandt Sted, og da den gav det Resultat, at Omgangssproget var så godt som udelukkende Dansk, skulde Vie Herred altså have beholdt delvis dansk Kirke- og Skolesprog. Men det stemte ikke med Magthavernes Ønske, og de bød derfor midt i Marts, at der ikke skulde tages Hensyn til Omgangssproget men til Folkeviljen i de pågjældende Sogne; en fri Afstemning skulde afgjøre, om Modersmålet også fremtidig skulde være sideordnet med Tysken, eller om det helt skulde banlyses af Kirke og Skole. Afstemningen fandt Sted, men den var ikke »fri«, thi Landet var besat af Fjenden. Det lykkedes derfor Tyskerne at vinde et Flertal for udelukkende tysk Kirke- og Skolesprog i de fire Sogne. I det femte Sogn *Hanved* frygtede de med rette Udfaldet af en almindelig Afstemning og valgte

[1]) Hertugdømmernes Forvaltning var den 8. Febr. overtaget af den preussiske Civilkommissær *von Zedlitz*, der senere fik en Østerriger ved sin Side.

derfor at gå en mere sikker Vej. De danske Sogneforstandere afsattes uden videre, nye Repræsentanter udnævntes, og de afgav derefter på Amtshuset den ønskede Erklæring på Beboernes Vegne! Da over 100 Familiefædre i Sognets nordligste Landsbyer, Frøslev og Harreslev, Aaret efter ansøgte hos Civilkommissærerne om at få delvis dansk Kirke- og Skolesprog, fik de bestemt Afslag. Kun det sjætte Sogn, *Bov*, værnede med Held om Modersmålet, og beholdt dansk Undervisningssprog i en længere Årrække.

I April Måned fik Tønder By tysk Skolesprog ved Afstemning og ud på Sommeren påbød Civilkommissærerne, at der skulde indføres udelukkende tysk Kirke- og Skolesprog i Sognene Aventoft, Humptrup, Klægsbøl og Læk. Af disse Sogne var Humptrup det mest danske, idet det 1851 havde 120 dansktalende og kun 2 tysktalende Familier; Læk det mindst danske, idet det i 1851 havde 430 dansktalende og 106 frisisk- og tysktalende Familier. Samtidig fik de øvrige 6 »blandede« Sogne i Tønder Amt — ligeledes ved et Magtbud — tysk Skolesprog, dog skulde der i dem foreløbig meddeles 4 Timers Undervisning i det danske Sprog ugentlig. For at man kan få et Indtryk af de »blandede« nationale Forhold i disse Sogne bemærkes, at af dem havde i 1851

	Familier med		
	tysk Hussprog,	bl. dansk og tysk H.,	dansk Hussp.
Sønderløgum	»	3	190
Brarup	1	»	160
Karlum.........	5	»	94
Ladelund	»	6	170
Medelby	2	»	320
Udbjerg	1	»	85

Kun nogle få År blev Modersmålet Undervisningsgjenstand i disse så godt som helt danske Sogne, derefter banlystes det, og der er nu opvokset en Slægt dernede,

som hverken kan læse eller skrive det danske Sprog. Et nationalt Tab for hele Danmark!

I 1864 turde man endnu ikke gå strængt til Værks længere nordpå. »Befrierne« udsendte et Følehorn for at få Klarhed over Folkestemningen. Der blev nemlig rundt omkring afstemt om, hvorvidt Befolkningen ønskede det tyske Sprog optaget som Læregjenstand i Skolen. Men disse Afstemninger fik ikke èt eneste Sted det af Tyskerne ønskede Udfald, skjønt Landet, som alt fremhævet, var besat af Fjenden. Magthaverne indskrænkede sig så til at pålægge Lærerne at meddele 3 Timers tysk Undervisning ugentlig til alle de Børn, hvis Forældre ønskede det. Dermed stilledes Germaniseringsforsøgene foreløbig i Ro i Landdistrikterne nordpå, kun blev de danske Skolebøger ombyttede med tendentiøse tyske. I de dansktalende Byer nordpå, i Sønderborg, Åbenrå og Haderslev blev Skolesproget derimod helt tysk og den eneste lærde Skole i Sønderjylland, som hidtil havde haft dansk Undervisningssprog: Latinskolen i Haderslev, blev ligeledes helt tysk, mens det danske Seminarium i Tønder fik en tysk Afdeling. Da Preusserne var nået så langt frem under deres første Stormløb mod den danske Skole i Sønderjylland, indtrådte en kort Våbenhvile; først seks År efter foretoges det næste Stormløb.

Det danske Sprog var trængt betydeligt tilbage, da Danmark ved Wienerfreden afstod Hertugdømmerne til Preussen og Østerrig; men endnu var Folkeskolen dog rent dansk i alle Landdistrikter nord for Flensborg-Tønder Linjen, når et Par Landsbyer i Flensborg Amt undtages. Og da Sønderjyllands Fremtid var meget usikker først på Grund af det indbyrdes Forhold mellem Preussen og Østerrig, senere på Grund af Pragfredens § 5, udsattes foreløbig alle nye Germaniseringsforsøg. I de følgende Tider tillod Magthaverne endog, at der oprettedes et Par danske Højskoler og en hel Del danske Privatskoler i Nordslesvig.

Men efter den fransk-tyske Krig fik Piben snart en anden Lyd. Den 26. August 1871 udstedte den preussiske Regjering en »Instruktion for Undervisningen i det tyske Sprog i de Skoler i Nordslesvig, hvor det danske Sprog er Undervisningssprog«. Dermed blev det tyske Sprog indført som *Læregjenstand* i alle nordslesvigske Folkeskoler. Børnene skulde fremtidig fra det tredie Undervisningsår af ugentlig modtage 6 Timers Undervisning i Tysk. Man må nu bag efter undre sig over den kloge Varsomhed, hvormed Magthaverne gik frem. Men Preusserne har ikke for ingen Ting gjort Erfaringer i deres Grænseegne. Mådeholdet skyldtes en snedig Beregning: Forældrene måtte ikke opskræmmes. Den tyske Undervisning motiveredes med en Henvisning til Nødvendigheden af at kjende Landets »officielle Sprog« og for yderligere at borttage enhver Mistanke om en begyndende planlagt Fortyskning, erklærede Regjeringen: »Denne Foranstaltning står ikke i nogen Sammenhæng med de Pågjældendes Nationalitet og Modersmål, og det tvungne i samme indskrænker sig derfor også til, at det tyske Sprog i Folkeskolerne behandles som Undervisningsgjenstand, samt at for Fremtiden ingen Lærer kan ansættes, med mindre han er fuldstændig duelig til at meddele denne Undervisning. Indførelsen af det tyske Sprog som egentlig *Undervisningssprog* sker nu som før kun på de vedkommende Skoleinteressenters udtrykkelige Ønske.«

Da Regjeringen havde afgivet denne højtidelige Forsikring, kunde der, eftersom Forholdene nu en Gang forelå, ikke rejses mange Indvendinger mod den begrænsede tyske Sprogundervisning, der var bleven påbudt, så meget mindre som Kjendskab til det tyske Sprog måtte siges at være nyttig under de givne Forhold.

Preusserne gik imidlertid snart videre. Rigtignok blev den tyske Undervisning i Folkeskolen først udvidet i 1878, men i den mellemliggende Tid stod de ikke ledige på

Torvet. De i 1871 afstukne Grænser tillod frie Bevægelser, og indenfor dem førtes der en uafbrudt Krig mod den danske Skole. Magthaverne søgte, kraftigt understøttet af Embedsmændene og deres Håndlangere, ved List og Overrumpling at fremkalde Andragender om tysk Undervisningssprog for derefter at påbyde Skolens Fortyskning i »Overensstemmelse med Befolkningens Ønsker«. Denne Stræben begunstigedes meget af de *danske Undersåtters* retsløse Stilling. Ikke få Steder lod danske Undersåtter sig nemlig af Trudsler om Udvisning skræmme til at underskrive Ansøgninger om udvidet tysk Skoleundervisning, mens de ingen Vegne turde underskrive Modpetitioner. For ret at vurdere Betydningen af dette Forhold, må man erindre, at de danske Undersåtter udgjør en meget betydelig Del af den bosiddende Befolkning i Nordslesvig — i enkelte Landsbyer indtil Hælften. Flere Steder lykkedes planlagte Overrumplinger ene og alene, fordi Bønskrifterne var skrevne på det for de fleste uforståelige tyske Sprog, og Beboerne derved førtes bag Lyset. I det hele var det naturligvis kun på de sløveste Egne, at Skolepetitionerne spillede en Rolle; de fleste indgaves fra de sydvestlige Strøg, fra Løgumkloster ind efter Tønder, hvor Eftervirkningerne af det holsten-gottorpske Regimente endnu spores.

Fra År til andet fulgte Regjeringen de danske Privatskolers Virksomhed med stigende Opmærksomhed og ikke få lukkedes under forskjellige Påskud. Folkehøjskolerne i Sandbjerg og Brøns, der begge blev oprettede sidst i Tredserne, måtte atter opgives først i Halvfjerdserne, fordi Forstanderne blev udviste. Og med Hensyn til private Børneskoler stilledes der Fordringer til Forstandere og Lærere, som det tidt var umuligt at fyldestgjøre. For at være berettiget til at undervise i en sådan Skole måtte Vedkommende nemlig ikke blot have aflagt bestemte tyske Kundskabsprøver, men tillige være »sittlich befähigt« (egnet i moralsk Henseende) dertil. Den sidste Fordring kunde

synes at være i sin Orden, men der eksisterer en preussisk Fortolkningskunst, og den kommer ikke sjældent til forunderlige Resultater. Sådan gik det også her, hvad følgende Exempel viser. Hr. Holdt, en ældre, bekjendt og anset Lærer, havde oprettet en privat Realskole i Flensborg. Skolen vandt stor Tilslutning, fik mange Elever og blev derfor snart Magthaverne en Torn i Øjet. Så en Dag lukkedes den pludselig. Hr. Holdt erklæredes for »sittlich unbefähigt« til at holde Skole. Af hvad Grund? Fordi han havde været Medlem af en Forening, der havde opstillet en Buste af Frederik VII. i sit Foreningslokale, og derfor var bleven opløst af Politiet. — Det gik i den følgende Tid flere danske Privatskoler, som det gik den flensborgske, og de, der fik Lov til foreløbig at fortsætte Virksomheden, gav man Snørliv på.

Folkeskolens yderligere Fortyskning forberedtes imidlertid omhyggeligt. De gamle Skolemestre fra den danske Tid beordredes i Ferierne til Tønder for at gjennemgå Undervisningskursus i det tyske Sprog, som mange af dem ikke havde videre Kjendskab til. Disse Kursus fortsattes fra År til År og udvidedes sidst i Halvfjerdserne derhen, at danske Lærere blev sendte sydpå til »gesinnungstüchtige« Kolleger for at fuldende deres tyske Uddannelse ved daglig at tale det fremmede Mål. Samtidig fortyskedes Seminariet i Tønder mere og mere, men da dets danske Afdeling — som på den Tid omdøbtes til Afdeling B. — endnu udelukkende rekruteredes fra Nordslesvig, var en ikke ringe Del af Seminaristerne fremdeles dansksindede. Betegnende i så Henseende er det, at ikke få af de Mænd, der for Tiden virker i den nordslesvigske Presses Tjeneste, har besøgt Seminariet i Tønder i Halvfjerdserne. Senere har Preusserne trængt dem ud af Skolens Tjeneste. Den nordslesvigske Lærerstands Fortyskning trak i Langdrag, men skred sikkert fremad, og har man end ikke nået Målet: at skabe en »gesinnungstüchtig« Lærerstand, så er dog

alle frie Meningsytringer indenfor Standen kvalte og den er bleven et føjeligt Redskab i Regjeringens Hånd. Under Rensningsprocessen har man med Held anvendt både Lokkemidler (Forfremmelse, Lønningstillæg o. lign.) og jernhård Tvang, og mange Lærere, der ikke har villet underkaste sig, er frivillige eller tvungne trådte ud af Skolens Tjeneste.

I Våren 1878 — altså endnu før Pragfredens § 5 blev ophævet — udstedte *Provinsregjeringen i Slesvig* en ny Instruktion for de nordslesvigske Folkeskoler, hvorved den i 1871 af *Regjeringen i Berlin* udstedte Instruktion ophævedes og mere Tysk indførtes: Fra nu af skulde Børnene undervises i Tysk straks, når de kom til Skole. Undervisningen skulde i de første År kun omfatte Taleøvelser, derefter udvides og tilsidst omfatte 12 Timer ugentlig, hvoraf 3 Timer skulde anvendes til Læsning, 2 til Skrivning, 2 til Geografi, 2 til Kundskab om Hjemmet (Heimathkunde), 1 til Sproglære, 1 til Hovedregning og 1 til Sang, Denne Anordning var særlig betydningsfuld, fordi det tyske Sprog nu avancerede fra at være *Undervisningsgjenstand* til at blive ligeberettiget med Modersmålet som *Undervisningssprog*. Ja det blev endog forlods begunstiget som sådant, idet netop de Fag, der stiller de største Krav til Tænkeevnen og Talefærdigheden, skulde meddeles på Tysk. Meget betegnende fik Instruktionen den karakteristiske Tilføjelse: »Overpræsidiet kan på Regjeringens Anbefaling påbyde fuldstændigt tysk Skolesprog med Undtagelse af Religion.« Der var gået 14 År, siden Fortyskningen begyndte — nu turde man løfte Visiret og vise, hvad man førte i sit Skjold:

Kort efter blev Pragfredens § 5 ophævet, og der indtrådte derefter en forbigående Slappelse i Nationalitetskampen, der hidtil på alle Områder var bleven ført under Forudsætning af en snarlig Gjenforening med Danmark. Dette i Forbindelse med Savnet af en almindelig Organisation forklarer, at der ikke straks fra Befolkningens Side rejstes en energisk Protest mod den nye Skoleordning,

uagtet den blev modtaget med stærk Uvilje overalt. Den tilsyneladende Sindsro, hvormed de danske Sønderjyder saa, at det nye Forbud trådte i Kraft, bidrog sikkerlig meget til, at Fortyskningen nu for Alvor tog Fart.

Fra 1871 af havde der hersket stor Vilkårlighed på Skolens Område, nu forvandlede Vilkårligheden sig snart til fuldstændigt Anarki. Den gamle danske Skolelov af 1814 er aldrig bleven ophævet — Preussens Højesteret har endnu for et Par Aar siden afsagt en Retskjendelse i Henhold til den — men ikke desto mindre blev den helt vilkårligt sat ud af Kraft ved en administrativ Anordning, udstedt af *Regjeringen i Berlin*, og denne Anordning atter ophævet ved en anden Anordning, udstedt af *Provinsregjeringen i Slesvig*. Endelig blev, for at sætte Kronen på Værket, den slesvigske Regjerings Anordning (Instruktionen af 1878) kun bestemmende for Undervisningen i de nordslesvigske Skoler, for så vidt den var i Overensstemmelse med Kredsskoleinspektørernes Forgodtbefindende. Disse, vor Skoles nye Tilsynsmænd, lagde efter eget Tykke Undervisningsplaner for de dem undergivne Skoler, og Modersmålet trængtes på ulovlig Måde mere og mere tilbage. Kredsskoleinspektøren i Haderslev, Hr. Stegelmann, udmærkede sig i så Henseende. Jeg har gjort mig den Ulejlighed at samle en Række Timetabeller for Skoler i Haderslev Amt, der står under hans Tilsyn; de er affattede efter hans Forskrifter og Befalinger, men ikke én er i Overensstemmelse med Instruktionen af 1878. Her en Timetabel, som kan gjælde for normal i Haderslev Amt *1887;* den er fra *Øsby*. Der meddeles efter den ialt 32 Timers Undervisning ugentlig; deraf er 8 Timer danske, *24* Timer tyske. Af de danske Timer er 6 bestemte til Religion, 2 til Læsning; det bemærkes, at der læres tyske og danske Salmer i Flæng ved Religionsundervisningen. Af de 24 tyske Timer anvendes 2 til hvert af følgende Fag: Historie, Geografi,

Naturlære, Hovedregning og Sang, 3 Timer til Skrivning, 4 til Læsning, 4 til Regning, 1 til Tegning og 2 til Gymnastik. Den her udviste Vilkårlighed må overraske, men Hr. Stegelmanns Forhold til Loven er af den Art, at det har tilladt ham at gå endnu videre. Den 1. November 1888 befalede han således at Undervisningssproget skulde være udelukkende tysk med Undtagelse af Religion i Gram Sogns fem Skoler. Det blev imidlertid Beboerne for drøjt, og de indgav derfor straks — den 7. Novbr. — en Klage over Kredsskoleinspektørens Overgreb til Regjeringen i Slesvig, idet de tillige ansøgte hos den om, at Undervisningen måtte bringes i Overensstemmelse med Instruktionen af 1878, hvad de »mente at have Ret til at kræve.«

Langt om længe — d. 17. Febr. 1889 — indløb der et meget karakteristisk Svar på denne Ansøgning, idet Regjeringen lod Ansøgningerne vide gjennem Kredsskoleinspektøren, at den betragtede deres Ansøgning som afgjort »ved den af Overpræsidenten under 18. Decbr. f. Å. udstedte »Anvisning for Undervisningen i de nordslesvigske Almueskoler«. — Det er meget muligt, at Anvisningen af 18. Dcbr. f. Å. netop er fremkaldt af de i den Tid hyppigst forekommende Klager over Kredsskoleinspektørernes ulovlige Færd. I hvert Fald har Regjeringen her indrømmet, at Hr. Stegelmanns Anordninger i Gram først er blevne lovlige, efter at den ny Anvisning nu er trådt i Kraft.

Tysken har først i Firserne fået Overtaget, ja næsten helt fortrængt Modersmålet af Statsskolen. Lærerne var samtidigt paa faa Undtagelser nær, blevne renlivede og villige til at gå Magthavernes Ærinde. Der var derfor nu tilsyneladende noget at vinde ved at tvinge alle Børn til at besøge de offentlige Skoler. Og da alle Hensyn til den danske Nationalitet var bortkastede med Pragfredens § 5, erklærede Regjeringen Privat-Undervisningen Krig.

I Haderslev var der i 1866 bleven oprettet en privat Skole, som fik Navnet »Haderslev Bys og Omegns Realskole«. Skolen vandt straks stor Tilslutning, fik 1869 sin egen Skolebygning og havde fra da af i Reglen 100 Elever. Med Undtagelse af en midlertidig Lukning under den fransk-tyske Krig fortsattes dens Virksomhed uhindret under forskjellige Forstanderes Ledelse indtil 1881. Skolens mangeårige Forstander opgav da sin Stilling, og Skolens Ledelse blev derefter overdraget til en af Skolens Lærere. cand. J. Jessen. Såsnart Borgermesteren i Haderslev imidlertid fik Meddelelse om, at Skolen skiftede Forstander, erklærede han, under Henvisning til en gammel dansk Lov af 1829, at ingen måtte holde Skole i Haderslev uden først at have indhentet Tilladelse dertil af Skolekommissionen; — den bestod da af 5 Embedsmænd og 5 tyske Borgere. Tilladelsen søgtes men nægtedes, først, som det var at vente, af Skolekommissionen, senere også af Provinsregjeringen. Af den sidste med den Motivering, at cand. Jessen ikke havde taget Rektoratseksamen, samt at »den danske Realskole var Regjeringen *ubehagelig*«. De danske Borgere i Haderslev sendte derefter en Deputation til Berlin for at tale Skolens Sag hos Kultusministeriet og bede det om dens Fortsættelse. Den fik intet bestemt Afslag, men kun betingede Løfter, og Dagen efter dens Hjemkomst lukkede Politiet Skolen. Alle For søg på at få den gjenåbnet var forgjæves. Den var og blev lukket, og ved Nytaarstid 1882 fik Forældrene Ordre til at lade deres Børn besøge Statsskolerne.

Noget lignende gik det i Åbenrå, hvor der også var en dansk Privat-Skole. Forstanderen døde i 1884, og da en af Skolens daværende Lærere, Hr. Rossen, der havde de i Loven fastsatte Betingelser for at bestyre en privat Borgerskole, derefter vilde overtage dens Ledelse, lukkede Politiet den uden videre. Og ligesom i Haderslev var alle Forsøg paa at få Skolen gjenåbnet forgjæves. Omtrent

samtidig lukkedes Frøken Lindbergs Pigeskole i Visby ved at Forstanderinden udvistes.

Samme År udstedte Regjeringen en Anordning, hvorved det pålagdes enhver, der vilde oprette en Privatskole, først at indhente Regjeringens Tilladelse dertil. Dermed var der sat en Stopper for Oprettelse af nye Privatskoler med dansk Undervisningssprog, og de endnu bestående lukkedes i de følgende År. *Den sidste*, Frøken Taubers højere Pigeskole i Haderslev, lukkede Politiet i Fjor. Ja, Magthaverne gik endog så vidt, at de sidste Efterår forbød Frøken Tauber at fortsætte et Undervisvingskursus for *unge Piger*, som hun efter sin Skoles Lukning havde oprettet i Haderslev, ligesom de både i denne By og i Flensborg forbød Håndgjerningsskoler, som var oprettede af danske Kvinder.

Indtil for få År siden virkede der talrige danske Lærerinder i Nordslesvig, men så kom Forbud på Forbud. Først forbød man Forældrene at lade deres Børn undervise i Fællesskab af samme Lærerinde. Senere da Kredsskoleinspektørerne kom, blev det i hvert enkelt Tilfælde afhængigt af deres Nåde, om Lærerinderne måtte fortsætte deres Virksomhed. Og da al Privat-Undervisning betragtedes som hæmmende for Germaniseringen, kasseredes Lærerinderne en efter anden, mens Forældrene ved Hjælp af Pengebøder blev tvungne til at sende deres Børn i Statsskolen. De iværksatte Forfølgelser førte til det Resultat, at så godt som alle danske Lærerinder i Sønderjylland blev vejede og fundne for lette.

Efter Hånden som Privatundervisningen blev umuliggjort, sendte stedse flere Forældre deres Børn til kongerigske Skoler. I Førstningen fandt Magthaverne det fuldstændigt i sin Orden. Selv en Dänenfresser som Hr. Stegelmann yndede at henvise danske Forældre, som klagede over hans brutale Færd mod Lærerinderne, til de kongerigske Skoler. Det gjorde han endnu i 1882. Men

Året efter udstedte Provinsregjeringen en Anordning, hvorved den gjorde gjældende: 1) at Fritagelse for Skolepligten kun indtræder, når der bevislig andet Steds sørges tilstrækkeligt for Undervisningen; 2) at Skolepligten som Følge heraf ikke bliver opfyldt ved at besøge en Skole i Udlandet, specielt i Danmark, fordi der ikke meddeles Børnene Undervisning i tysk; 3) at de Forældre, der lader deres Børn besøge Skoler i Danmark, skal holdes til at opfylde deres Pligt ved Hjælp af Straffevejen for Skoleforsømmelser, samt 4) at den offentlige Anklager, hvis Forældrene forlanger en Retskjendelse på Grund af en dem idømt Straf, skal forfølge Sagen til højeste Instans, for derved at fremkalde en endelig Afgjørelse af Spørgsmålet.

Kort efter befalede Skoleinspektøren en Del Forældre at tage deres Børn hjem fra Danmark, for at sende dem i den preussiske Statsskole. Forældrene nægtede at adlyde, idømtes Pengebøder, nægtede at betale dem og fik så en Retssag. De blev frikjendte ved første og anden Instans, men ved højeste Instans, Kammerretten i Berlin, trak de det korteste Strå og tabte Sagen. Dermed havde Regjeringen sejret på alle Områder. Fra den Dag af har sønderjydske Børn ikke kunnet undgå den fortyskede Statsskole.

Og den offentlige Skole stræbte ikke blot efter at bibringe Børnene tysk Sprogkundskab på Modersmålets Bekostning, men tillige, ja måske endnu mere, efter at vende »Børnenes Hjærter fra Fædrene«. Lærernes Bestræbelser i så Henseende støttedes meget ved Indførelsen af tendentiøse Skolebøger, der indeholder bevisligt falske Fremstillinger af Sønderjyllands historiske Forhold m. m. Som et betydningsfuldt Skridt i denne Retning maa man betegne Indførelsen af en ny tysk Sangbog i 1884. Ideen til denne, i sædelig så vel som i national Henseende fordømmelige Sangbog, siges at være undfanget af daværende

Skoleråd, nuværende Generalsuperintendent Kaftan, på en Rejse i Danmark, hvor han, ved at studere den grundtvigske Retning, indså Sangens Betydning for Højskole og Friskole. Sangbogens Indførelse vakte stor Harme over hele Nordslesvig og gav Anledning til Indgivelsen af et Bønskrift til Kultusministeriet. Ansøgerne beklagede sig over de fordærvelige Følger, Skolens Germanisering havde for den opvoksende Slægt, protesterede mod Indførelsen af den omtalte Sangbog og bad Kultusministeren om at ophæve Instruktionen af 1878 og sørge for, at en omhyggeligere Undervisning i Dansk fremtidig fandt Sted.

Bønskriftet blev — underskrevet af 8,474 selvstændige Familieoverhoveder — Ministeren overrakt af de daværende Rigsdagsmænd Gustav Johannsen og Hans Lassen. I Virkeligheden var det underskrevet af endnu flere, men i 6 alsiske Sogne beslaglagdes det af Politiet. Myndighedernes Færd ved denne Lejlighed karakteriseres ydermere ved, at man rundt omkring stævnede Mænd, der havde båret Petitionen rundt til Underskrift, fordi de, som det hed i Anklagen, »ukaldet var trådt ind i beboede Værelser«. De Indstævnte frikjendtes af Domstolene, men Politiet frigav desuagtet ikke de beslaglagte Eksemplarer af Bønskriftet.

Kultusministeren tog intet Hensyn til Petitionen, men fortsatte roligt og systematisk Fortyskningen. På Seminariet i Tønder bortfaldt den danske Afdeling helt; der oprettedes et nyt Seminar i Haderslev, men Uddannelsen blev ens for alle Seminarister, hvad enten de senere tænkte på at virke i Nordslesvig eller på tysktalende Egne. Der meddeltes kun fire Timers dansk Sprogundervisning ugentlig, og den var fælles og tvungen for både dansk- og tyskfødte Elever. Seminarister, der var mistænkte for

---

[1]) Se: „Kirkelige Rejsebilleder fra Danmark“ af Theodor Kaftan, som findes i Oversættelse i „Højskolebladet“, Årgang 1884, Nr. 1.

hemmelige danske Sympatier ansattes i Sydslesvig eller Holsten, og rundt omkring i Nordslesvig ansattes Lærere, der var fødte syd for Dannevirke og Elben. For yderligere at fremme Fortyskningen, blev der i Byerne oprettet tyske Fortsættelsesskoler med tvungen Skolepligt til det attende År for Lærlinge.

Så vidt var man nået ved Juletid 1888. Det danske Sprog var vilkårligt trængt tilbage på alle Områder, i Folkeskolerne til Dels på en lovstridig Måde. Der vilde være bleven rejst stærke Protester herimod i Løbet af Vinteren, men så kom denne Gang ikke Regjeringen i Berlin og ikke Regjeringen i Slesvig, men *Overpræsidenten* Befolkningen i Forkjøbet, ved at udstede den berygtede »Anvisning for Undervisningen i de nordslesvigske Folkeskoler« af 18. Desember.

Denne Anvisning er som bekjendt trådt i Kraft den 1. April og dermed er *Undervisningssproget bleven helt tysk — med Undtagelse af Religion* — i alle nordslesvigske Skoler. Ja, i Følge Anvisningens § 2 kan Regjeringen endog fremtidig, »hvor Ønsket herom kommer frem i selve Kommunen, efter Forholdenes Stilling give Tilladelse til Brugen af det tyske Sprog ved Religionsundervisningen«. På en indvandret Tyskers udtalte Ønske, kan Modersmålet nu altså fuldstændigt banlyses af Folkeskolen. Kun Småbørnene skal Religionsundervisningen meddeles udelukkende på Modersmålet. For Børnene i mellemste og øverste Klasse skal 4 ugentlige Religionstimer meddeles på Dansk og 2 på Tysk.

Særlig karakteristisk for Anvisningen er dens § 5, der bestemmer: »De kongelige Skoleinspektører og Lærere have i Samkvem med Børnene at betjene sig af det tyske Sprog og at agte på, at dette også mere og mere sker i Børnenes indbyrdes Samkvem.«

Det var en Selvfølge, at denne Anvisning blev modtaget med almindelig Harme over hele Nordslesvig. I

Pressen fremkaldte den talrige Protester såvel fra Befolkningens som fra Redaktionernes Side, og Mand og Mand imellem danner den endnu Samtaleæmnet. Længe havde der hersket Uklarhed over Modersmålets Stilling i Skolen, om man end vidste, at Instruktionen af 1878 blev langt overskredet. Nu stod man over for den alvorlige Kjendsgjerning, at den danske Undervisning i Folkeskolen vilde bortfalde helt. Spørgsmålet var: Hvad så? Svaret lå nær. Der var ikke mange Udveje. Først og fremmest måtte man naturligvis sætte Kræfterne ind på om muligt at få Anvisningen ophævet. Og hvis alle Forsøg i den Retning skulde glippe, måtte Hjemmeundervisningen uden for den lovbefalede Skoletid iværksættes i så vid Udstrækning som muligt.

Vælgerforeningen for Nordslesvig tog den første Sag i sin Hånd. Det første Skridt var Affattelsen af en Petition til Regjeringen i Slesvig. Den blev hurtigt udbredt og cirkulerede i Februar til Underskrift i alle de Skoledistrikter i Nordslesvig, der i Følge Loven endnu havde dansk Undervisningssprog. Bønskriftet var meget mådeholdent; Ansøgerne vidste på Forhånd, at Regjeringen ikke vilde gjøre store Indrømmelser og bad derfor blot om, at det danske Sprog fremdeles måtte beholdes som Undervisningssprog i det ved Instruktionen af 1878 fastsatte Omfang.

Petitionen vandt stor Tilslutning over alt og blev i Løbet af fjorten Dage underskrevet af over 10,000 Skoleinteressenter, det vil sige af det overvejende Flertal af Skoleinteressenter i 229 Skoledistrikter med henved 400 Skoler. Mange Steder underskreves den af alle tyske Borgere, derimod ingen Vegne af de danske Undersåtter, fordi de frygtede for at blive udviste, hvis de gav deres Mening til Kjende. I det hele var Resultatet betydeligt bedre end i 1884. Først i Marts — blev Petitionen af Provinslanddagsmændene overbragt Regjeringen i Slesvig.

Om den vil frugte, får vi afvente. Det vil i så Fald være første Gang, Regjeringen tager Hensyn til den danske Befolkningens Bønner.

Der er måske flere, som efter at have læst denne Fremstilling føler sig fristet til at spørge: Har Preussen hidtil nået noget gjennem Skolens Fortyskning? Det er vanskeligt at svare udtømmende herpå — jeg kan kun antyde. Hvad de hidtil har nået i Landdistrikterne nord for Flensborg, kan man med temmelig Sikkerhed sige, er rent negativt. I det sidste Tiår har Børnene i Reglen *ikke* lært at skrive deres Modersmål — jeg vil ikke sige korrekt men blot nogenlunde ordentlig. De danske Stilprøver, jeg har haft Lejlighed til at se, har på få Undtagelser nær været fulde af Germanismer og simple Sprogfejl. At Børnene desuden — for så vidt Hjemmene ikke har grebet ind — er fyldte med falske Forestillinger om deres Hjemlands historiske Forhold, er en Selvfølge. Og kun altfor ofte indskrænker Hjemmenes Griben ind sig til den atter og atter gjentagne Formaning: Tro endelig ikke hvad Skolemesteren fortæller jer, for det er ikke sandt! Noget har Tyskerne derfor vundet, men Børnenes Hjærter har de dog ikke kunnet vinde. På dem har Hjemmene hidtil øvet den største Indflydelse, og sådan vil det forhåbentlig vedblive at gå.

Længere sydpå, hvor Skolen allerede blev helt fortysket for 25 År siden, ligger Forholdene anderledes, væsentlig på Grund af Befolkningens større Sløvhed. Her har Paavirkningen i Hjemmet kun undtagelsesvis kunnet holde Skolen Stangen. Jeg kjender ikke få unge Karle og Piger i de nordligste Sogne af det tidligere »blandede Distrikt«, som skriver deres Modersmål smukt og fejlfrit, uagtet de har modtaget udelukkende tysk Skoleundervisning; men når man fraregner en enkelt — eller i det højeste

et Par — af de nordligste Landsbyer, danner de Undtagelser. I *Reglen* taler den Slægt, der i de sidste 25 År er opvokset i Mellemslesvigs Hedeegne, endnu det gamle sønderjydske Mål, men den står uhjælpsom overfor det danske Skriftsprog, og den er helt fremmed for det danske Åndsliv. Den har i det hele meget få åndelige Interesser og er sløv i politisk Henseende.

Noget bedre er Forholdet i Byerne fra Flensborg nordpå. Det er en Selvfølge, at her er mange Undtagelser fra enhver opstillet Regel. Forældrenes politiske Sindelag og sociale Stilling spiller en betydelig Rolle og øver en Indflydelse, der er ukjendt i Landsbyerne. — Jeg har nøje iagttaget den opvoksende Generation i Sønderborg et Års Tid, og mit Indtryk er følgende: For Drengenes Vedkommende er Omgangssproget endnu så godt som udelukkende *Sønderjydsk*, uden Hensyn til Forældrenes politiske Sindelag. Det anses for mere mandigt at tale *Sønderjydsk* end at tale *Tysk*, og det er afgjørende. Den Tvang (Pryglestraf), der anvendes, for at Børnene skal tale Tysk på Legepladsen, fremkalder kun Trods. Og Drengene tåler ingen Udskejelser. Jeg kjender Eksempler på, at Drenge, der enten har talt *Tysk* eller »*Kjøbenhavner Dansk*« i Kammeraters Nærværelse, er bleven ubarmhjærtigt pryglede af disse, til de har lovet kun at tale »godt sønderborgsk Dansk« for Fremtiden. Jeg hører ikke Drenge fra Borgerskolerne tale Tysk på Gaden i ét af ti Tilfælde. Og jeg véd, at indvandrede tyske Embedsmænds Børn (Sønner) har lært at tale flydende Sønderjydsk i Løbet af få Måneder, uagtet de ikke kunde et dansk Ord, da de kom til Skole.

Hvad Pigerne angår, da ér Forholdet langtfra så heldigt for os. For dem synes Forældrenes sociale Stilling at være af stor Betydning. Det afgjørende er her, at det anses for *finere* at tale *Højtysk* end at tale *Sønderjydsk*. Dog må det tillige fremhæves, at Skolen tilsyneladende

øver en langt stærkere Indflydelse på Pigerne end på Drengene. De *færreste* af de Pigebørn, jeg hører tale sammen på Gaden, taler *Sønderjydsk,* de *fleste* derimod *Højtysk.* Forholdet er — uden Hensyn til Forældrenes politiske Sindelag — dårligst for os, hvad den i pekuniær Henseende velstillede Borgerstands Døtre angår. Småborgernes Døtre taler vistnok hyppigst Dansk indbyrdes, men det ligger i Sagens Natur, at man ikke har så let ved at iagttage dem på Gaden, da de er mere sysselsatte hjemme. En Arbejders tiårige Datter fortalte mig forleden, at Lærerinden ved den Skole, som hun besøgte, straffede dem strængt, når de talte Dansk på Legepladsen. »Taler I så Tysk med hverandre?« spurgte jeg. »Nej, svarede hun, »kun når hun er i Nærheden.« — »Bliver I så aldrig nappet?« — »Nej, for vi har al Tid en udstillet, som skal vare ad, når hun kommer«, svarede hun med et fiffigt Smil. — Dette lover godt, men Forholdet er al Tid bedst for os, mens Børnene endnu er små. Hovmodsdjævlen vinder først Indpas senere. Flere dansksindede Borgeres Døtre siges at være tysksindede, mens omvendt flere tyske Borgeres Sønner er dansksindede.

Meget hyppigt taler også unge Piger, hvis Forældre er dansksindede, Højtysk indbyrdes. Et Par Gange har jeg ved at høre det, spurgt: Hvorfor? Svaret har hver Gang været: »Vi kan ikke tale »rigtigt Dansk« og det »sønderborgske Dansk« er så forfærdelig dårligt« — en enkelt har tilføjet — »at vi skammer os ved at tale det.« Det er de preussiske Læreres og Lærerinders stadige Tale om det usle »Patois« »Rabendänicsh«, »Kauderwelsch« o. s. v., som tales af den danske Befolkning i Nordslesvig, der gjør sin Virkning! Iøvrigt er der vistnok Sammenhæng mellem den Strømning, der fremkalder slige Forhold i de nordslesvigske Byer, og den, der for Tiden fordriver Landsmålet af de nørrejydske Byer.

Af åndelige og boglige Interesser har den unge Slægt

her i det hele kun få. Læsningen er ikke omfattende, så vidt jeg kan iagttage overvejende tysk og væsentlig knyttet til Lejebibliotheks-Romaner. Jeg har flere Gange truffet Børn, der har læst Andersens Æventyr på Tysk, fordi de læser det fremmede Sprog mere flydende. Kun få kjender og færre skatter den nyere dansk-norske Litteratur. Af de Unge læses Ingemanns historiske Romaner endnu med Nyhedens Interesse. Bjørnsons Fortællinger betegnede en ung Pige for mig som det »kjedeligste og særeste Tøjeri«, hun havde læst; en anden betragtede Jonas Lies Fortællinger som forvorpne. Betegnende for den herskende Smag er det, at Holger Drachmanns »Danmark Leve« vandt stort Bifald, mens Martin Kochs Digte »Niels Kjeldsen« og »Under Fanen« var nærved at vække Begejstring.

Slutninger om, hvad Følger Skolens fuldstændige Germanisering vil få for Landboerne i Nordslesvig, kan man efter min Mening ikke drage heraf, da Forholdene i By og Land er meget forskjellige. Vi er langt heldigere stillet på Landet, kan meget lettere holde Skolen Stangen der. Det vil nu ganske særlig gjælde om at vække Hjemmenes Ansvarsfølelse; Sønderjyllands Fremtid er for en stor Del afhængig af, i hvor vid en Udstrækning det lykkes.

Det svenske Kirkemøde i September 1888.

I reformations hundredåret holdtes der adskillige kirkemøder i Sverrig. Men efter det navnkundige Upsalamøde 1593, hvor Sverrig ved at antage »den uforandrede augsborgske bekendelse« blev et »evangelisk-luthersk« land, gik dog kirkesynoderne af brug. Man begyndte i steden for at behandle kirkens sager på rigsdagene, så at stats-

repræsentationen efterhånden kom til at træde op som kirkerepræsentation. Den myndige prælat, biskoppen i Vesterås, Johannes Rudbeck († 1646) trådte i sin tid kraftigt op herimod og arbejdede for, at man skulde lade kirkens anliggender afgjøre på »synoder og konventer«; men modstanden i hans tid var ham alt for stærk. Det var først i årene 1844—45 på den daværende rigsdag, at stemningen for oprettelsen af almindelige kirkemøder rejste sig med styrke blandt præsteskabet. Dog var det først på rigsdagen 1856—58, at stænderne forenede sig om et forslag til en kirkeforfatning. Den 16. november 1863 udfærdigedes så *kongelig majestæts forordning angående almindeligt kirkemøde* (kyrkomöte). I følge denne består den svenske kirkes ombud af 30 præster og lige så mange lægmænd. Under erkebispens forsæde skal de træde sammen til almindeligt kirkemøde hvert femte år på den dag og det sted, som kongen bestemmer, og der forhandle om kirkelige spørgsmål, enten sådanne, som kongen forelægger, eller som et af kirkemødets medlemmer selv rejser. Siden den ny rigsdagsordning af 22. juni 1866 er det svenske præsteskabs gamle rettighed til at udgøre en særskilt stand i rigsforsamlingen ophørt. Men »kirkemødet« udgør så også den centralmyndighed, gennem hvilken kirken kan udtale sine ønsker og i visse tilfælde tage beslutning angående sine anliggender.

Det er dette »*kyrkomöte*«, som ved sin sammentræden den 7. september 1888 kunde holde sit 25års jubilæum. At det er en meget »højkirkelig« forsamling indlyser blandt andet deraf, at den til sine tre udvalg, kirkelovs-, ekspeditions- og økonomi-udvalget valgte som formænd erkebispen Berg og biskopperne Strömberg og Cornelius.

Et af de første betydningsfulde forslag, der stod på dagsordenen, angik »*indskrænkning i de kirkelige rettigheder*« og gik ud på at fratage dem, der ej blive døbte i statskirken, ret til at stemme ved kirkelige valg. Et

mindretal i kirkelovsudvalget havde yderligere udstrakt forbudet til dem, der holdt sig borte fra nadveren. Ordføreren for flertallets forslag søgte at hævde, at det var kirkens både ret og pligt at holde orden i sit hus. Skulde ikke al kirkelig orden undergraves i den svenske kirke og prisgives til »separatister«, og skulde de kirkelig umyndige ikke komme til at regere over de myndige, så gjaldt det om at sætte forslaget igennem. Man var i det hele enig med ham. Kun vilde nogle have forbudet udvidet efter mindretallets forslag. Dette fik dog kun 26 stemmer, medens hovedforslaget vedtoges med 28 stemmer. Kun et par stemmer rejste sig kraftigt imod al tvang på dette område. Blandt disse var hr. *Barnekow*. Han foreholdt kirkemødet, hvorledes i kirkens første tider Avgustin havde holdt det for ret, at både troende og ikke rettroende skulde bevares med samme ret i kirkens skød. Avgustins bekendelser støttede denne opfattelse. Taleren havde altid anset det for ret i politisk henseende, at alle de, der betalte skat, også skulde have medbestemmelsesret i samfundets anliggender. Et sådant forhold forelå her; det var et spørgsmål af økonomisk natur, som ikke måtte overses. Han foreholdt dem den velsignelsesrige virksomhed, som søndagsskolerne udøvede på det kristelige liv i Sverrig. Men disse var sat i værk af »de frireligiøse«. Man kunde dog ikke tro, at disse skoler var fremkaldte af lyst til at rive ned. Tvertimod var de en følge af den utilfredshed, man følte over, at der var altfor ringe liv og religiøs varme i statskirken. Han ønskede, at statskirken vilde tilegne sig det gode og navnlig det større åndelige liv, som de frireligiøse samfund unægtelig ejede frem for den. Det var ikke hans mening at såre nogen, ikke heller at rive ned. Han talede af overbevisning, kærlighed til sagen drev ham dertil. Han ønskede at finde mere kærlighed og tillid hos kirken. Kirken blev så let verdslig sindet, og netop i foreliggende tilfælde måtte man

huske på, at det ikke er muligt på samme tid at tjene Gud og mammon. — Man vedtog imidlertid tvangsforslaget.

Dernæst behandledes et forslag af mer end almindelig interesse stillet af professor Rudin *om kirkernes daglige åbning til brug for den enkeltes andagt.* Det gik ud på, at kirkemødet skulde gøre en henstilling til kongen, om han vilde gøre kirkens præsteskab opmærksom på betydningen af kirkernes åbning til brug for den enkeltes andagt, og om han vilde træffe anstalter til, at navnlig kirkerne i byerne kunde blive holdte åbne under nødvendigt tilsyn, helst ved hjælp af frivillige kræfter. I motiveringen af dette forslag siger Rudin blandt andet, at han kan ikke andet end tro, at genopvækkelsen af den slukkede menighedskærlighed hænger sammen i ikke ringe grad med genopvækkelsen af kærligheden til det hellige rum. Han tror, at bevidstheden om gudstjenestens betydning som ikke blot en høren af en prædiken, men fremfor alt som en stille, andagtsfuld tilbedelse af Gud, i ikke ringe grad skal blive skærpet, når kirkebygningerne vil blive erklærede for altid åbne andagts- og bønnelokaler. Endelig tror han, at en sådan lukken op navnlig i de større byer, vil være en virkelig velgerning mod en mængde menighedsmedlemmer, som bor i små sammenstuvede lejligheder og som savner næsten enhver adgang til et stille øjeblik, hvor de uforstyrrede af huslige forretninger med børn og tyende kan samles med sig selv og med sin Gud. Han mener, der har været tider, hvor man har gjort for meget af det ydre rum, men der har også været tider, hvor man har gjort for lidt deraf. Man har ligesom afgjort villet sige, dette rum er ikke til for noget andet end for de få timers gudstjeneste om søndagen.

Uagtet dette forslag blev modtaget med velvilje fra flere sider, forkastedes det dog med 28 mod 23 stemmer. Man indvendte, at der havde været gjort forsøg i denne retning t. ex. i Hedvig Eleonora kirke, men besøget havde

været meget ringe og mest af nysgerrige. Også bemærkede man, at det stred mod den evangelisk-lutherske kirkes praksis at optage den katholske brug af åbne kirker hele dagen. Det vilde blot vænne folk af med husandagten, når forældre og husbonder skulde vise deres børn og tyende til kirken for at bede istedetfor at samle dem omkring sig i hjemmet.

Det betydningsfuldeste forslag, som det svenske kyrkomöte imidlertid havde til behandling, og som også blev indbragt af professor Rudin, gik ud paa *præsteedens afskaffelse* og indførelsen af et præsteløfte istedet. Den svenske præsteed begynder med: »Jeg lover og sværger ved Gud og hans hellige evangelium,« og ender med: »så sandt Gud hjælpe mig til liv og sjæl.« Et forslag om at fjerne disse slutningsord i eden var allerede indgået til kongen fra kirkemødet 1883. Men der var intet svar kommet derpå, vistnok fordi kirkeministeriet ønskede en fuldstændig afskaffelse af præsteeden. Det stive højkirkelige flertal i kirkelovsudvalget havde derfor indstillet til kirkemødet at lade denne sag foreløbigt hvile. Da det under forhandlingen var de dygtigste ordførere på begge sider, der trådte op, vil vi give et udførligere referat af ordskiftet om denne vigtige sag.

Professor *Rudin* lagde for. Efter en indledning om det formelle ved spørgsmålet, fortsatte han: »Og nu til selve spørgsmålet, et af de vigtigste ved dette kirkemøde. Bortfjernelsen af en form, som kan give anledning til misforståelse i hellige ting, betyder efter min formening såre meget. Vi véd, at denne sag har fremkaldt samvittighedsskrupler hos mange blandt vor kirkes præsteskab, hvilket indlyser af det bekjendte andragende om edens afskaffelse. For mig gælder det ikke et spørgsmål om bortfjernelsen af de forpligtelser, som hviler på præstekandidaten, særskilt udtalte i vor kirkes lovgivning, og som derfor ikke behøvede at udtales i særskilte ord ved hans indtrædelse

i embedet. Men spørgsmålet drejer sig om, i hvilken form skal denne forpligtelse udtales, så at den bliver den ny pagts ånd værdig, den, som prædiker retfærdiggørende nåde og åndens frivillige lydighed, så at den bliver sandhed for den unge ordinand og ikke en samvittighedsbyrde eller og en højtidelig forsikring, som overspringer virkeligheden, og om hvilken han derfor ikke kan have noget rigtigt begreb? Angående formen for en slig erklæring, synes den passende form at have sit positive sidestykke og udgangspunkt i vor herres Jesu samtale med Peter efter opstandelsen ved Peters højtidelige genindsættelse i den apostoliske værdighed. Først ved denne lejlighed kunde disiplen siges at blive befæstet i troen og udfriet fra selvtilliden. Hvordan lyder da denne ordinationshandling mellem mesteren og den ydmygede disipel, der blev stillet på sin rette plads? Ja, den er et tre gange gentaget hjærtespørgsmål: Simon Peter, elsker Du mig? — og et tre gange gentaget svar: »Herre, Du véd alt, Du vèd, at jeg elsker Dig.« Sådan et kærlighedsspørgsmål, en kærlighedsforsikring og en kærlighedsopdragelse — det er formen for denne ordination. Man har sagt, at denne samtale med herren og Peter var et fingerpeg på eden. Lad da denne tage skikkelse derefter og have denne grundform, blot ved formaningen blive ydmyg, mer end den nu er. Når Kristus i sin bjergprædiken siger: I skal ikke sværge o. s. v., kan det da være naturligt at begynde præsteeden med ordene: jeg sværger? Bør man fastholde og forsvare dette? Er ikke forsikringen om et helt livs lydighed snarere at sammenstille med den forsikring af Peter, hvormed han stiller sig ligesom over mesteren? Skulde man da ikke hellere slå sin lid til et udsagn som dette: »Herre Kristus, for Dig, som kender mig, lover jeg i tro på Dit navn at stræbe efter at lære efter Din kirkes lærdom; hjælp mig hertil for dit navns skyld!« Dog, jeg søger ikke her nogen bestemt form, blot en be-

frielse fra en sværgen, der modsiger den ydmyge stilling, og en befrielse fra alle de udtryk, som krænker sandheden. — Hvorfra er da den nuværende præsteed kommen, når der intet vidnesbyrd findes om dens ægthed i ny testamente? Jeg kan ikke spore nogen anden oprindelse til den end i den kristne kirkes udartning til et lovmæssigt, gammeltestamentligt samfund, som nåde sit højdepunkt i middelalderens pavedømme med dets frygtelige eder. Vor reformationskirke kender ikke denne ed uden forsåvidt som den er noget gammeltestamentligt og som sådant havde sin tid og sit område. Men kan vel nogen i det ny testamente påvise denne ed, der omfatter et løfte om et helt livs lydighed? Jeg kan nok lade vidneeden gjælde. Men da den ny pagts herre for sin disipelkreds skal udtale sit eget ny princip, hedder det: I skal aldeles ikke sværge. Hvorfor forsvarer man da endnu eden? Grundene hertil er to: »præsten er også statens tjener« og »kirken behøver den størst mulige garanti af sine tjenere.« Men i vor tid finder vi jo fra statens side en opgivelse af løfteederne, så at vi nu kun har dommereden ved siden af præsteeden. Men præsteeden står ikke på samme linje som dommerens ed, ti præstens forpligtelse overfor staten er langt ringere end dommerens, præsten skal efter loven give statistiske oplysninger og sanktionering af ægteskabet m. m. Skal han da ikke kunne betros hertil uden ved ed? Ligger ikke den bedste garanti i hans hæderlighed og redelighed og deri, at et stort ydre ansvar rammer ham ved pligtforsømmelse i hine ting? Hvad står da tilbage? Ja, kirkens umistelige garanti, siger man. Den skulde ligge deri, at man sætter sin tilværelse i pant hos Gud. Men dette har jo kirkemødet siden selv opgivet. Altså ligger ansvaret blot i ordene: »Jeg sværger ved Gud og hans hellige evangelium.« Men ord er dog ingen ting andet end ord. Man tænke på Peters dyre forsikring, ak, hvilket slemt anstød! Nej, den egentlige garanti ligger ikke i denne

sværgen, men i kendskabet til præstekandidatens karakter, hans tidligere studier, hans kærlighed til sin frelser og hans ydmyghed. Dette véd enhver. Hvor disse forudsætninger findes, der er det overflødigt med nogen yderligere sværgen, ja det er imod ydmygheden, eftersom det gælder fremtidige forhold. Det beror ikke her på nogle stærke udtalelser. Er der nogen således beskaffen, at han vil gå ind i præsteembedet uden præsteligt sindelag, så er han vistnok også karakterløs nok til at tage præsteedens ord i sin mund. Det er ikke hjærtets tjeneste, der på den måde garanteres, nej, den bliver snarere forhindret derigjennem. Hvem vil vel påstå, at ægteskabets garanti ligger i det aflagte ægteskabsløfte og ikke deri, at man kender hinandens hjærter. Virkeligheden viser, hvorledes mennesker kan være løgnagtige også i eder og forsikringer. Hvor vilde der dog ikke komme til at gå et befrielsens og glædens drag gennem flertallet af vore præsters hjærter, om der kunde komme en forandret form for præsteordinationen i stand! Med hvor megen større kærlighed, glæde og frimodighed vilde ikke kandidaten gå ind i kirkens tjeneste, når han vidste sig fri i samvittighedens rettigheder! — Jeg haaber først og sidst på ham, som sagde: I skal aldeles ikke sværge, men eders tale skal være ja, ja, nej nej, og dernæst på hver og en, som har åbent hjærte for den uskrømtede sandhed, og som tror på personligheden mer end på forsikringer. Af disse grunde beder jeg om at måtte få bifald til reservationen.

Efter dette varme og dygtige foredrag havde erkebiskop *Berg* ordet, nærmest for at støtte professor Rudins betragtning. Han ytrede bl. a.: »Præsteeden er både fra formens og indholdets side af den beskaffenhed, at det ikke er til at undres over, at mange viger tilbage for at aflægge den. Ved borgerlige eders [vidne-edernes] aflæggelse fordres der ikke, at man skal ved ed forbinde sig til noget andet end hvad man med vished véd, at man

ubrødelig kan holde. Anderledes forholder det sig med løfteederne, gennem hvilke man forbinder sig til en vis handlemaade for hele fremtiden. Men hverken præsten eller nogen anden har fremtiden i sin hånd.« »Kan det da være ret at pålægge ham en sådan ed? Er det ikke at udsætte ham for en virkelig sjælevånde, når man fordrer, at selv den mindste overtrædelse af de dyre forpligtelser, ja blot en tvivl om en eller anden trossætnings sandhed, skal stemples som menéd? Og dog gør man ikke dette, men anser således denne ed for at eje mindre hellighed end andre eder.«

Biskop *Strømberg* talte i samme retning. Men det var ingen af disse talere, der vandt »kyrkomötets« lydelige bravoråb. Disse blev forbeholdt hr. *Lindström* og følgende tale af ham:

»Jeg skulde have stillet mig på forslagsstillerens side, dersom jeg kunde være bleven overbevist om, at indholdet af Guds ord er det, som han har fundet. Men uagtet jeg har tænkt meget over det, har jeg dog ikke kunnet nå til den betragtning, at herren skulde have udtalt sig imod den hellige ed ved den levende Gud og herren i himlen. For den gammeltestamentlige trosbevidsthed stod en sådan hellig ed fast ikke blot som noget, der ikke var syndigt, men som noget, der var ejendommeligt just for herrens eget folk, og som skulde blive et kendetegn, under hvilket herren skulde vide at forsamle de folk, som ikke før havde kendt den rette Gud. Havde det været Guds hensigt gennem bjærgprædikenen at slå det fast, at eden ikke måtte bruges af hans disiple, så måtte Kristus, om han vilde forstås af dem, til hvem han talede, have udtalt på det allerklareste, at just denne ed ved den levende Gud ikke længer måtte bruges. Han måtte da have sagt: »I skulle aldeles ikke sværge« og ikke noget mer, men Kristus siger ikke »ved Gud«, men »I skulle aldeles ikke sværge hverken ved himlen eller jorden« o. s. v., men

taler ikke et ord om eden ved Guds navn. Sammenstiller jeg hermed Kristi slutningsord, at »eders tale skal være ja, ja, og nej, nej«, så kan jeg ikke komme til nogen anden slutning end den, at herren ikke har villet nedlægge forbud mod den ed, som for den gammeltestamentlige tankegang gjaldt for en hellig gudstjeneste; men derimod advare sine disiple for alle af mennesker opfundne edsformer, hvorigennem de kunde føle sig fristede til forsøg på at prutte noget af på forpligtelsen. Det, han vilde udsige, var, at sværgen ved noget andet end Gud var et ugudeligt forsøg på at komme fra forpligtelsen til den eneste, som kan og skal forpligte, nemlig Gud i himlen. På denne måde har jeg forstået herrens ord i bjærgprædikenen, og på nogen anden måde kan jeg ikke tænke mig, at han kunde mene det uden at have opløst loven og profeterne. Og han har selv sagt, at han var ikke kommen derfor. — Men man har også villet sige, at eden var urimelig, da intet menneske har fremtiden i sin hånd. Jeg forstår ikke dette bevis, da man jo ikke har villet tage konsekvensen, intet løfte at kræve. Man vil nu sætte istedet et løfte, givet i en hellig time, hvor den, der lover, måtte kende, at han står for den levende Gud. Jeg forstår ikke, at fatte forskellen mellem et *sådant* løfte og en ed. Men hvorfor da holde på eden? Når man én gang har eden og siden vil ombytte den med et løfte, så kan jeg ikke forstå, at dette kan tolkes på anden måde end at man vil lægge noget *mindre* i løftet end i eden; men at gjøre en sådan forskel, som at den sidste skulde i sig indeholde en stærkere forpligtelse til at sige sandhed end den første, det turde være just imod det, som Herren siger hos Mathæos, og gæmmer i sig, at man ikke under *alle* forhold skal være lige forpligtet til at tale sandhed. — Jeg for min del kan ikke være med til dette og lige så lidt til at fastslå en sådan grundsætning som den, at hvad der skulde være ret på det borgerlige område,

skulde være uret på det kirkelige. Men er eden i og for sig syndig, så er den synd på begge områder. Og — nu til slutning — er det så, at vi al tid, når vi taler, taler som dem, der véd og tror, at de står for den levende og alvidende og dømmende Guds ansigt, så finder jeg ikke nogen uret eller formastelse i den ed, jeg med følelsen af hele dens dybe ansvar har aflagt. Da jeg nu mener, at eden er en sådan udtalelse, under hvilken jeg véd, at jeg står for den Gud, som lever og dømmer, så betragter jeg eden som en trosbekendelse, og netop derfor holder jeg den for en levende gudstjeneste.«

Den, der imidlertid tilsidst havde ordet i dette interessante ordskifte, var selve *kirkeministeren* (ecklesiastikministeren), den 71 år gamle *Gunnar Wennerberg*, vide bekendt ved sine ungdomsfriske sange »Gluntarne«.

Uagtet det ej var et spørgsmål, om hvilket det var hans pligt at udtale sig på kirkemødet, mente han dog, at han burde sige nogle ord til forsvar for de anskuelser, som han andetsteds havde forfægtet.

Den sværgen i almindelighed, som havde udbredt sig vidt i landet, havde været til stor forbandelse, idet den havde skaffet andre laster indpas. Men der findes også en anden sværgen, som drager ikke mindre tunge følger med sig, en, der bruges i åbenbar trods mod forskriften i det andet bud. Det er aflæggelsen af de såkaldte forpligtelses- eller løfte-eder. Der er kun *én*, der kan aflægge en sådan ed, nemlig han, der har hele tiden i sin hånd og har forvandlet den til en evighed, i hvilken der intet skjel findes mellem før og siden. Han alene kan aflægge en sådan ed. Men til menneskene har han sagt: I formår ingenting at gøre. Og dog drister de sig til at gå frem til den alvidende og sværge ved ham: »dette påtager jeg mig at gøre, og om jeg ikke gør det, drager jeg din straf over mig.«

Kirkeministeren indlod sig derpå på en fortolkning af den omtvistede betydning af indholdet i bjærgprædikenen, og stillede sig her på deres side, som mene, at Jesus ikke har opløst, men opfyldt loven og profeterne gennem forbudet mod at sværge, og at han med »sværge« ikke har tænkt på den utidige sværgen hos Jøderne. Nogen anden opfattelse havde heller ikke hverken Jesus eller hans disiple givet i deres liv.

G. Wennerberg vidste vel, at man fra begge sider havde en varm iver for kirkens velfærd, og at man fra den ene side i bibeholdelsen af præste-eden så et bånd til at holde kirken sammen med. Men der fandtes bånd, som ikke holdt sammen uden med det samme at være til skade. Det var ligesom når grunden under en støttepille ved en gammel kirke havde givet sig. Man var bekymret for, at kirken skulde lide derved og søgte yderligere at befæste pillerne, men det havde ofte vist sig, at det var bedst aldeles at borttage de gamle støttepiller, som havde mistet grunden under sig. Løfte-ederne var at sammenligne med sådanne støttepiller.

De, der søgte at komme i præsteembede, var enten sådanne, som gjorde det, manede dertil af en indvortes kaldelse, eller sådanne, som blot i kirken vilde skaffe sig et levebrød. Sådanne forekommer desværre. For de sidste var præste-eden i særdeleshed til skade. Ti ved den indledes en hel embedsgerning og præstelig virksomhed med et bedrag, som let drog andre med sig på slæbetog. For den samvittighedsfulde udgjorde præste-eden et hårdt tryk. Det havde vist sig, at den kunde lægge et svært bånd på samvittighedsfriheden, Man burde ikke lægge for tung en byrde på denne.

Kirken var ganske vist udsat for stærke angreb. Men hun (den) behøvede ikke at frygte, ti hun havde herrens løfte om, at han selv vilde opholde hende. Vi formår ingen ting, uden som hans tjenere.

Hvilken beslutning der end blev tagen, skulde det blive kirken til den største velsignelse, om hun ikke bryder herrens forskrifter.«

Trods disse ypperlige indlæg fra professor Rudins og den gamle Gunnar Wennerbergs side til bedste for samvittighedsfriheden, vedtog kirkemødet dog med 31 mod 23 stemmer at skrinlægge spørgsmålet om præste-edens afskaffelse.

Fr. Nygård.

Et Par Uddrag af „Oddens Præstekalds Bog“,

som den 20. Juni 1767 blev „authoriseret“ af Biskop Harboe.

Sognepræsten paa Odden, Carl Frederik Nielsen, der døde sidste Efteraar, har 1878 udgivet: »Biografiske Efterretninger om Gejstligheden og Lærerstanden i Oddens Pastorat«, deri har han ogsaa biografiske Efterretninger af Sognepræsten paa Odden Johan Grundtvig, men kun i Udtog og noget omskrevet. Paa Vakancetur til Odden denne Vinter fik jeg fat paa ovennævnte Embedsbog og tog en bogstavret Afskrift af, hvad Sognepræsten Johan Grundtvig deri har skrevet om sig selv.

Efter at han med fast og tydelig Haand har indført Præsterækken fra Reformationstiden i Bogen, vedbliver han:

»Ved Guds og Kongens Naade forestaar nu Oddens Præstekald:

12. Johan Grundtvig, født paa Sejerøe 1734 den 22de Novbr. Min Fader var Hr. Otho Grundtvig da værende Sognepræst for Sejerøe, men siden for Wallekilde og Hørve Sogner. Min Moder var Marie Elisabeth Lauenstein — 1750 blev jeg fra Roeskilde Skole,

som jeg havde freqventered i 5 Aar, demitteret til Academiet. 1751 tog jeg Examen Philosophicum og 1755 Theologicum, da jeg imidlertid conditionerede for Hr: Provst Wilsbek til Bregninge og Bjergsted Menigheder.

Ao 1758 den 23 Decb: antog jeg Prædike-Condition hos H: Provst Arctander i Egeberg, blev hos ham Capellan pro Persona 1760 og ordineret samme Aar den 5te Decb:, da jeg prædikede i Frue Kirke i Khavn over Col: 4,3. 1762 in Oktb: paatog jeg mig at assistere i Embedet den da værende Sogne-Præst i Nykjøbing og Rørvig H: Mag: Herleb[1]), hvor jeg blev indtil 1766 in Jul: da jeg drog til min H: Fader at hjelpe ham i Embedet, men det varede ej længer end til in Novb: samme Aar, da jeg efter at have erholdet Kongl. Confirmation paa mit af H: Oberst Rohweder 1754 givne Kalds Brev paa dette Kald, begav jeg mig hertil og i Guds Navn blev til Sogne-Præst her ved Menigheden indsat d: 16 Novb: 1766, som var Dom: 25 p: Trinit: — 1768 den 4de Octb: holdt jeg Bryllup paa Anneberg Gaard med min kjære Hustrue Cathrine Maria Bang, en Dotter af forrige Kongl: Forvalter i Odsherred, Hr Kammer-Raad Niels Bang og Moder Ulrica Eleonora Schwane, nu i Egteskab med den Kongl: Forvalter for Herredet, H: Kammer Raad Jacob Hansen. 1771 den 17 Maii gav Gud mig en Søn, min første fødte, Jacob Hansen Grundtvig og 1772 d: 20 Octb: min 2den Søn Ottho Grundtvig — Herren mine Fædres og min Gud velsigne min Ind- og Udgang i Hans og mit Huus, saa længe jeg skal tjene Hans Raad og derefter annamme mig og mine til Ære! d 21: Mart: 1775 behaget det Gud ved Døden at henkalde Barnet, min kjære første Søn, han blev begravet den 28 ejusd: i Oddens Kirke bag Alteret imod Sønden.

---

[1]) En senere Haand har tilføjet et s, saa Præstens Navn blev Hersleb.

Endnu kun disse 2 smaa Bidrag:

1) Inventaria ved Præstegaarden findes her ingen af, men til Kaldet er her en Ritual, en Kirkebog at indføre Ministerial-Forretninger udi. D: Garboes Oversættelse af D: Henslers Anviisning paa de allervigtigste Rædnings-Midler for dem, der ved pludselig ulykkelige Tilfælde ere blevne livløse eller dog svæve i yderste Livsfare, Udgivet 1770, saa og et Exemplar af H: Lillelunds Danmarks Kirke-Historie.

2) NB. Hver Gaardmand i Sognet betaler mig 24 Sk: i steden for Ost, hvilke Penge, som beløbe sig til 8 rdl: 3 Mk:, de erlægge in Julio, naar de betale deres Lammetiende — før min Tid gav hver Mand kun 22 Sk: i Ostepenge. Gjæs tælles med hver Mand, hvad heller han er Gaard- eller Huus-Mand, dette var kommet i Brug strax før min Ankomst til Kaldet, og ved at lade det blive derved kand Præsten paa Odden best finde sin Regning, lige som ved at give hver Communicant sin Offer-Sæddel til de 3 Store Høytids Offre, hvilket jeg begyndte med, strax jeg var kommet hertil, og endda kand jeg ej udbringe noget Høytids Offer over 19 rdl: med mindre de ere desflerere Confirmations Børn; thi da bliver Pintzeofferet det beste.

Egebjerg Præstegaard, 23de Febr. 1889.

Christian Spleis.

Fra bogmarkedet.

Bøger med gode billeder er ganske særlig en vare, hvori *Ernst Bojsens* forlag har sin styrke. Dertil hører *Frits Holsts og Axel Larsens* »*Felttogene i vore første frihedsår*«, der för har været nævnt her i tidsskriftet, og som ved sine tro gengivelser af de under selve treårskrigen

udførte billedlige fremstillinger bliver en kilde for historikerne. Dertil hører »**Juleroser,** skandinavisk juleblad for 1888« med E. Sparres »vestalinde« og Erik Henningsens »arbejdsfolk« og »**Börnenes juleroser**« med N. Petersen Mols' billede af hunden, der sidder ved Vesterhavet, hvori dens herre bader sig. Både den ene og den anden samling juleroser er også i andre retninger af et righoldigt og afvekslende indhold.

På Schubothes forlag er udkommen »**Salmer og sange for börn med tegninger af Carl Thomsen**«. Det er gamle bekendte salmer og salmevers, hvortil kunstneren har udført tegninger — den samme kunstner, der måske bedre end nogen anden har vist evne til med blyant og pensel at skildre den danske præstegårds-idyl, og hvis maleri af middagen i præstegården efter D. G. Monrads visitats ikke let vil glemmes af dem, der har set det. Skulde jeg fremhæve nogle af tegningerne i »Salmer og sange for börn«, da måtte det blive den til Kingos »Nu rinder solen op«, til Ingemanns »I fjærne kirketårne hist« og til Richardts »Altid frejdig.«

På Cammermeyers forlag i Kristiania er udkommen »**Norsk billedbog for börn**«. Den er mærkværdig allerede ved sin historie. En lærd norsk matematiker savner en god billedbog til at vise sin lille dreng og giver sig derfor til at tegne billeder, især til en del af de »remser og reggler«, han selv som smågut har hørt af sin far. Lejlighedsvis får en del af hans venner, også nogle kunstnere, hans udkast at se og finder, at de passer ypperligt til det »godslige og barnlige lune«, der præger disse »reggler«, De opfordrer ham til at udgive billederne med tekster og melodier. En figurmaler arbejder sammen med ham, for at billederne kan foreligge i kunstnerisk form; en komponist yder bistand ved at gennemse melodierne, og så kommer bogen frem. Den bærer på titelbladet navnene på matematikeren og figurmaleren *Elling Holst* og *Eivind*

Nielsen. — Det kan nu vel være, at norske börn vil have mere fornøjelse af denne bog end danske, — ellers var jo målet med den forfejlet. Men både voksne og större börn her i Danmark vil sikkert have glæde af de ny tydninger, som billederne giver af gammel-kendte remser (som »Ride, ride ranke!« »Bake kake søte!« »Ro, ro til fiskeskær!« »Skære, skære havre!« m. fl.) og at gøre bekendtskab med sådanne særlige norske mærkværdigheder som »björnen«, der »er i kongens gård, eter både kjøtt og kål«, eller den skikkelige trold, der står på en fjældknart og spejder: »Har du set noe te kjerringa mi?« — En af de 14 remser (»Lilleguts morgenmelk«) er vel digtet af udgiveren; de sidste 6 digte, som er illustrerede, er af Wergeland, Björnson og Vinje. Her træffer man Vinjes fortræffelige »Blåmann«, Björnsons vel bekendte »Kom bukken til gutten« og Wergelands idyl: »Vesle Hans's eventyr«.

En norsk billedbog med melodi-bilag af en hel anden slags er udkommen på samme forlag: **Olaves Pedersen 21.s rapport og andet med tegninger af Wilhelm Larsen.** Overskrifterne er betegnende nok: »Lirendrejeren«, »Gesellen«, »Skurekjærringa«, »Gipsgutten«, »Per i arrest« (en rekrut, der falder i søvn på sin post og drømmer om sin kæreste, men vækkes til at gå i arrest), »Hans Olsens dröm« (om brændevins-djævelen, som det går tilbage for, medens »bejerdævel'n« vinder frem), »Matrosens afsked«, »Tobias Skuddermands søndagsmorgen på piperviksbryggen«, »Sjigargutten« og »21.s rapport«. Tegningerne er morsommere end versene; i dem savner man alt for meget det »godslige« lune.

Den ny (femte) udgave af **Hostrups komedier,** der er begyndt at udkomme fra den gyldendalske boghandel, bringer på sit omslag et billede af »Jerusalems skomager«, som kommer ind ad regensporten for i den gamle gård ved foden af Rundetårn at træffe digterens **andet jeg** fra

de unge dage, student Klint, og — for at låne ham det fodtöj, ved hvis hjælp han kunde komme uset, men dog lyslevende, lydhør og klaröjet, ind i ganske andre samfundskredse, og både iagttage og gribe ind i, hvad der foregik i dem. Hostrup har haft et par »lykkens kalosker« med denne fortræffelige egenskab, hvem han så ellers har fået dem af; derfor er det, at hans ældre komedier på en gang er studenter-komedier og folke-skuespil, at der hos ham ikke er nogen skarp kløft, der skiller den akademiske ungdom fra den danske ungdom i det hele, at den studenterånd, som han (eller Klint) priser, er ét med det ægte ungdomssind. *Denne* studenterånd har han bevaret gennem den tid, da han virkede som præst. I kraft af *den* har han som afgået embedsmand föjet ny digtninger til ungdomsarbejderne. Mere end nogen anden nulevende digter har han kunnet se sin virkekreds i bestandig vækst. Det fik han da også mange vidnesbyrd om, da han i det store jubilæumsår 1888 kunde fejre sin halvfjerdssindstyvende årsdag.

Den samme dag, da festen fejredes for Hostrup, døde en anden dansk digter på kommunehospitalet, **Chr. K. F. Molbech.** Også hans digterår havde haft en blomstrende eftersommer. Det kan ses af de »**efterladte digte**«, der kom ud kort för jul. En hel række af disse er nemlig skrevne i slutningen af desbr. 1887 og i de første måneder af 1888, indtil begyndelsen af marts, og det er fuldt værd at agte på negene i dette hans »sidste læs«. — Jeg har haft lejlighed til at göre to besøg hos professor Molbech i Bagsværd, hvor han boede i sine sidste leveår, en gang i vinteren 1886—87 og en gang den 23. februar 1888, altså i slutningen af den tid, da hans svanesang blev til. Da læste han en del for mig af, hvad han sidst havde sat på papiret. Jeg sagde da til ham, hvad jeg atter har tænkt ved at se et digt som det om *Oehlenschläger* trykt, og ved at mindes hans digtninger om »*Dante*« og om

»*Ambrosius*« og det *holbergske* studie »Renteskriveren«, at han forekom mig at have en særegen gave til at skildre andre digtere, og jeg spurgte, om han aldrig havde tænkt på at fortsætte med dramaer af den slags som de nævnte. Han svarede da, at han havde gangen i et sådant drama i sit hoved; det skulde handle om Vessel og »det norske selskab«, og så fortalte han mig nogle træk deraf, som jeg desværre ikke kan gengive. Oversætteren af Dantes »guddommelige komedie« har haft en stor evne til at leve sig ind i de store digteres værker. Men har det været kærligheden til dem, der har affødt forståelsen, så har en lignende kærlighed også givet ham forståelse af en mand som filosofen Hans Brøchner. Mindedigtet om ham hører til perlerne i »efterladte digte«. — Bogen er forlagt af den gyldendalske boghandel.

Yngre end jubilaren Hostrup og den nys afdøde Molbech, men dog til de grånende forfattere hører den i sin tid for sine lystige studenterviser i höj grad påskönnede skolemand **Johannes Helms.** Han har til julen hos Reitzel udgivet en samling: *Fortællinger og digte, sange og viser.* Om de sidste bestanddele véd Helms godt med sig selv, at de for en del kun har betydning i mindre kredse:

I digternes hær blev jeg ej officer,
jeg nåede i fred som i krig til fourér.

Derimod er foureren fra treårskrigen en mand, som har ærinde vide om land. Det blev kendt for nogle år siden, da han udgav en bog om sine minder. Og det er åbenbart, at også de »fortællinger« fra krigen, som findes i denne bog er af samme slags. Man møder også i dem et underligt frisk pust fra »felttogene i vore første frihedsår«. Helms' krigserindringer vil i fremtiden blive studerede af dem, der vil fordybe sig i historien om 1848—1850 ligesom billederne i Frits Holst og Axel Larsens bog.

L. Schrøder.

Jens Skytte: Jævne Folk, Fortællinger og Friluftsbilleder. F. H. Eibe.
J. Jacobsen: Tæjelownssjow, Øjebliksbilleder i jysk Mundart. I. V. Pontoppidan.
Knud Skytte: Jysk Bondeliv, tre Fortællinger. Første Samling, 2. Oplag. Karl Schønberg.
Ingvor Bondesen: Karreten fra Lønneskov, Roman i to Dele. C. A. Reitzel.

Det er fire Folkelivsskildrere, de tre første fra Jylland, den sidste fra Fyen. De jydske er endog saa stedlige, at man, naar man ellers er kjendt med Forholdene — kan afmærke den Egn paa Kortet, hvor Billederne passer. Jens Skytte tumler sig i Egnen omkring Fredericia, særlig syd for Byen; J. Jacobsens Domæne er Egnen vest for Kolding, der hvor Heden og Skoven mødes; og Knud Skyttes Skildringer bringer én til at tænke paa Egnen vest for Aarhus, men øst for Silkeborg.

Jens Skytte — i Parentes bemærkes, at Jens Skytte hedder Jens Skytte, derimod er Knud Skytte et fordækt Navn (Pseudonym) — kjendes nok fra Almanakker, Nytaarsbøger og lignende; men her er det først, han kommer med noget samlet i en Bog. Det er fire Fortællinger, hvoraf igjen den sidste, »Brogede Blade«, falder i mindre Jagthistorier trukne paa en Snor, og Snoren er en Jagttur. Det er friske Skildringer, der er Liv og Farve i dem. Den bedste er ubetinget »Hjorteskindet«, en Skildring fra Vildttyveriets Dage. Folkene i denne er tagne paa Kornet. Det tørre Lune, som ofte findes hos den jydske Bonde, er skildret her med Oplevelsens Ægthed; ingen, selv ikke den skarpeste Kritiker, skal pege Fingre ad det. »Paa Jagt« er en Satire over de moderne Skildringer af Bonden, over hvor let mangen en Forfatter lader sig noget binde paa Ærmet, og hvordan det saa af alle — Bønderne undtagne — bliver taget for godt Latin.

J. Jacobsen skriver paa jysk, ravjysk. Der er ægte Klang i det, det er friske Brokker af Folkevid, der her lægges frem. Teglovnen er Stedet, hvor Folk kommer

sammen og fortæller Historier, mens Stenene faar den sidste Brænding. Det er Historier fra Nutiden, Historier om Tanker, der nu brydes Folk imellem.

Knud Skyttes Bondeliv er i 2. Oplag. Mangen én, der nu er voksen, har som Dreng glædet sig svært ved disse Fortællinger. Hans »Anders Veggers Dreng« er en Skildring, som enhver rask jydsk Dreng — og formodentlig fyensk og sællandsk med — vil betragte som en Perle af en Fortælling. Hans Fortællinger har gjort megen Gavn som Folkelæsning; de fortjener at komme i flere Oplag. Knud Skytte kjender sine Folk, og han skildrer saa sikkert, at hans Skildringer ligefrem har kulturhistorisk Betydning.

Det er ny Tanker, **Ingvor Bondesen** tager op i sin tykke Roman, det er Kvindespørgsmaalet, han strejfer ind paa. Den er nok værd at læse, men den er ikke saa godt fortalt, som den er stor til, og meget vilde den have vundet, hvis den samme Handling, der her strækker sig ud over fire Hundrede Sider, var sammentrængt inden for de to Hundrede. *Poul Bjerge.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

I **Vare- og Produktmarkedet** har der i den sidste Måned, tildels begrundet på Vinteren, gennemgående ej været store Svingninger at fremvise; men Markedet har beholdt sit forhåbningsfulde Fysiognomi, og i enkelte Artikler som f. Ex. Kaffe og Sukker, har Omsætningen været betydelig til stigende Priser.

Kaffe. Beretningerne fra Rio melder vedvarende, at den kommende Høst tegner til at blive meget lille; Arbejderforholdene stadig er vanskelige, og endelig er nu også

den gule Feber optrådt epidemisk i Brasilien, hvilket har gjort Forholdene endnu ugunstigere. Spekulationen og Spillemarkedet har bemægtiget sig Artiklen, og Priserne er i den seneste Måned atter avancerede ca. 6 Øre pr. Pund. — De senere Dage melder om roligere Marked. Udsigterne er vedvarende til høje Priser på Kaffe; men mig forekommer det, at Folk bør operere forsigtigt og kun forsyne sig fra Hånd og i Mund.

Sukker. Sukkermarkedet har i de sidste 14 Dage været meget fast og Priserne ere atter stegne 1 à 1½ Øre pr. Pund. J. O. Licht i Magdeborg siger i en af sine Beretninger fra Marts Måned, at de synlige Verdensbeholdninger af Sukker er i År circa 518 Mill. Pund *mindre* end forrige År ved samme Tid og 800 Mill. Pund mindre end i 1887. Senere Dages Meddelelser fra Øen Cuba, Vestindien, går ud på, at Sukkerhøsten der ovre har taget Skade, hvorfor Udbyttet af dette Års Kampagne vil blive langt mindre end oprindelig antaget; af den Grund har der på Verdens-Børserne udviklet sig en stærk Hausse, som daglig driver Sukkerpriserne i Vejret.

Sago og *Sagomel* stadig meget fast og stigende.

Ris ligeledes meget fast. Der tilføres vort Land i den sidste Tid store Masser af japanesiske Ris; disse ere i Formen buttede, klare og i Qvalitet ikke ulige Java Ris, da Priserne for denne Vare er billige, må de vist være at anbefale til Brug i enhver Husholdning.

Kryderier. Cassia lignea (Kanel) dundrende flovt. London indførte af Cassia 1888 101,000 Kister, afleverede derimod kun i samme År 28,000 Kister. Forrådet i London var første Januar 1889 199,000 Kister mod 110,000 Kister forrige År. Cardemomme opadgående. Ingefær flovt. Nelliker svinger frem og tilbage. Peber, både hvid og sort lavere.

Frugter. Forbruget af tørrede amerikanske Æbler stiger Dag for Dag. Prisen for denne Artikel er ved-

varende meget lav. Blommer, mindre Frugt, noget billigere, stor Frugt derimod knap og med stigende Tendens. Rosiner flove og lavere. Corender uforandrede, ligeså Mandler.

Kornmarkedet. Trods det, at Statistikken taler til Fordel for Hvede, er Markedet desuagtet roligt; fra Amerika og England meldes, at Priserne er gåede noget tilbage, fra Paris, Berlin og Antwerpen derimod noget højere.

Majs. Amerikaberetninger meddeler, at Majshøsten i År er den største, den nogensinde har været, og anslåes til 2 Billioner Buschels. Priserne allerede noget lavere.

Rug. De senere Dages Notering i Berlin er højere, hvorimod Amsterdam kommer noget flovere.

Byg stille.

Havre rolig, og i de allernærmeste Dage noget lavere.

Foderstoffer. Priserne på Foderstoffer er i den forløbne Måned ikke undergåede nogen Forandring af Betydning. Hvedeklid, Rapskager og Solsikkekager holdes uforandret, hvorimod Hørfrøkager, Hampefrøkager og Palmekager er gået en Ubetydelighed lavere. Der er ingen Sandsynlighed for lavere Priser i Sæsonen. Forbruget, ansporet af de høje Smørpriser, har været og er betydeligt, og de store Beholdninger fra Midvinter er tildels gåede med.

Kløverfrø. Fra Tyskland lyde Beretningerne på, at de få Dages Tøvejr, vi have havt, allerede har bragt betydeligt Liv i Markedet, endnu større Efterspørgsel end forventet. I de senere Dage er der i Amerika indtrådt en stærk Hausse (det Børsparti, der driver Priserne i Vejret), begrundet på en enorm Konsumefterspørgsel. Priserne i Amerika er nu så høje, at det kan rendere at tilbagesende amerikansk Rødkløver fra Lagrene i Evropa. Hvis Markedet ikke havde været belemret med enkelte urolige Hoveder, der vilde og skulde realisere, vilde Priserne allerede været gåede endnu højere. Slutningsresultatet i Sæsonen vil, mener man, aldeles bestemt udvise, at hvad man har an-

taget med Hensyn til de evropæiske Behov vilde holde Stik. Priserne er ubetinget på Hovedmarkederne allerede væsentlig højere, og hvad der nu kommer frem, er tildels af meget underordnede Kvaliteter.

Gulkløver, Hvidtfrø og Thimothei er også noget fastere.

Fedevarer. Amerikansk Fedt til de nugjældende lave Priser fast. Den enorme Majshøst i Amerika vil antagelig derovre anspore til betydelige Svineopdræt, så vi hen i Sommeren må være belavet på lave Flæske- og Fedtpriser.

Smør flovt og dalende. Noteringen idag dog circa 2 à 4 Øre højere end forrige Aar ved samme Tid. Til de nugældende Priser venter man livligt Begær i England.

Kjøbenhavns Børs, Marts 1889. (Rubin & Bing). *Obligations*-Forretningen er navnlig ved den officielle Notering vedblivende meget begrændset, og Kurserne have som Følge deraf holdt sig temmelig uforandrede. Udenfor Noteringen har enkelte større Poster 3½ pCt. Fonds skiftet Hænder til faste Priser. — Fra Udlandet ere ret betydelige Beløb danske Statspapirer realiserede hertil med Avance, uden at dette dog har trykket Kursen mere end ¼ à ½ pCt. på de uopsigelige og amortisable Kongelige. — Konverteringen af begge Sorter *Husmands*-Kreditforenings Obligationer må siges at være lykkedes over al Forventning, særlig viste de tyske Konsortial-Deltagere stor Interesse for denne Operation, og man venter også fremtidigt et godt Marked i Tydskland for disse nye 3½ pCt. Obligationer, dels fordi Renten er statsgaranteret, men dels også fordi de i Modsætning til Statspapirerne vilde blive forsynede med tydsk Text, ligesom både de udtrukne Obligationer og de forfaldne Kupons ville blive indløste på de vigtigste tyske Børspladser. Af nye Rentebærende, der ere optagne på Kurslisten, kan anføres Kbhvns. 3½ pCt. Havnelån, der noteres 97¼ à 98. Blandt de fremmede Papirer har fortrinsvis *russiske Effekter* været Gjenstand for livlig Handel. Den fore-

stående Opsigelse af 5 pCt. Statsobligationer, lydende i Sterling, hvoraf store Poster ere anskaffede her til Landet til Priser, som ved Konvertering eller Udbetaling til 100, vistnok i Reglen giver Ihændehaveren en anseelig Fordel, har, da de alt nu betales over pari, bragt en Del frem dels til Realisation dels til Ombytning mod andre statsgaranterede 4 og $4^1/_2$ pCt. russiske Obligationer, for hvilke Priserne ere omkring henholdsvis 88 og 98 pCt. — I det hele og store imødeser man et fast Marked i den nærmeste Fremtid såvel for $3^1/_2$ som for 4 pCt. Kreditforenings Obligationer, da det tør antages, at større Summer ville blive ledige til Kapitalanlæg ved Udbetaling af de pr. 30. Marts opsagte 4 pCt. *svenske Stats Obligationer*, hvoraf betydelige Beløb ere placerede navnlig hos offentlige Institutioner. — I *Aktier* har der hersket ganske overordentligt Liv, og Kurserne ere højere over hele Linien. I første Række har Resultaterne for afvigte Aar bidraget til den stærke Kjøbelyst såvel hos Privatpublikum som af Børsspekulationen, men dernæst har Opsvinget i Forretningsverdenen styrket Troen på, at Fremtiden vil fremvise en gennemgående Bedring i alle Handelsforhold, hvad der vil fremhjælpe såvel de egentlige Industri- som de andre Aktieforetagender. Hvad der særlig har styrket Aktiemarkedet, er Udbytterne på alle Sorter *Dampskibsaktier*, da disse må siges at have overtruffet de dristigste Forventninger og i høj Grad har bødet på den foregående Periodes slette Regnskabsafslutninger. — Da *Fragtsatserne* holde sig uforandret faste, ere Udsigterne fremdeles gunstige og Kurserne for Dampskibspapirer ere da også vedblivende opadgående. I Forbindelse med Fragternes Stigning foregår ret naturligt Udvidelse af Selskaberne ved Nyanskaffelser af Dampskibe, og som Følge deraf ere såvel *Burmeister & Wains* som *Helsingørs Værftsaktier* i jævn Opgang; Rygter om Sammenslutning af disse to Selskaber ere vistnok om ikke grundløse

så i alt Fald forhastede. En i disse Dage aftalt Overenskomst mellem svenske og samtlige danske Kalkværker, hvorved Prisen på Kalk kan ventes væsentligt forhøjet, har fremkaldt stærk Spekulation i *Frederiksholm Teglværk* og navnlig i *Faxe Aktier*, hvoraf forholdsvis meget betydelige Beløb omsættes daglig til svingende, men snarest opadgående Priser. De forskjellige *Sporvejsaktier* have været mindre påagtede, derimod have af Industripapirer såvel *Sprit-* som *Crome & Goldschmidts* Aktier været ret søgte og jævnt stigende. *Mølleraktier* matte i Følge svenske Toldforhold; ligeledes slutte *Marstrands Aktier* flovere, da Rygter om Salg af Bryggerierne til et engelsk Selskab hidtil ikke have bekræftet sig. *Telegrafaktier* noget nedadgående på lavere Kurser i Paris, hvor de bekendte Kalamiteter med Comptoir d'Escompte og andre i Kobberringen interesserede Selskaber, have svækket Stemningen og medført en vistnok forbigående Tilbagegang for alle Værdier. *Bankernes* Aktier faste med livlig Omsætning, delvis til Kapitalanlæg. — *Penge* såvel her som i Udlandet særdeles rigelige. — *Valuter* lavere som Følge af Forårsekportens Begyndelse, nu da vi igjen har fået åbent Vande, men navnlig vistnok også fordi Bankerne har begyndt at trække noget af deres Tilgodehavende i Udlandet ind, for at anvende Kapitalerne til Indløsning af de opsagte svenske som andre ved Kvartalsskiftet forfaldne Obligationer og Kupons.

Odense, 24. Marts 1889.

Bernhard Severin Ingemann.

(Født 28. maj 1789, død 24. febr. 1862).

Den digter, hvis fødsel for 100 år siden vi den 28. maj skal mindes, er en falstersk præstesön, og hans bedste barndomsminder er knyttede til landsby-præstegårdenes verden. Da han i sine sidste leveår så tilbage på sit lange liv, trådte det ene billede efter det andet fra denne verden frem for hans blik, og han tegnede med sikker hånd, hvad han så. Han har ikke skrevet meget, som i den grad har virkelighedens præg. Når en gang det stykke dansk kulturhistorie skal skrives, som knytter sig til de danske landsbypræstegårde, vil Ingemanns »levnetsbog« blive en hovedkilde.

Med sit barne-øre havde han lyttet til fortællinger om præster, der blev narrede af deres snu degne. Bispen meddelte en af præsterne på Falster, at han agtede sig på visitats hos ham. Præsten fandt det rigtigt forud at göre undskyldning for, at han ikke kunde opvarte hans höjærværdighed så godt, som han ønskede. Bispen svarede: »Ingen omstændigheder, hr. broder! milde ansigter og *modicum bonum*, det er det eneste, jeg ønsker«. Men præsten havde glemt sin latin, og det faldt ham ikke ind, at bispen ved de gådefulde ord kun vilde udtrykke, at han var tilfreds med en tarvelig beværtning. Degnene var i de dage gærne gamle studenter. Den falsterske præst mente at kunne få »modicum bonum« forklaret hos sin degn, sagde ham da, hvad bispen havde ønsket, og tilföjede, at det måtte være en öjeblikkelig forglemmelse, der gjorde, at han ikke kunde komme på »det nok som bekendte klassiske ords betydning«. »Det er besynderligt«, sagde degnen, »har biskoppen virkelig forlangt en modicum bonum? Det er jo nok som bekendt, at det på godt latin betyder — en føllehale«. »Herregud!« udbrød præsten, »er det den höjærværdige mands ønske? Jeg syntes nok, det var sådant

noget; men ordet forekommer dog sjældent hos klassikerne. Nu ja! Enhver har sin smag i verden, og der er intet, jeg jo gærne vilde gøre for den brave mand. Vi har kun et eneste føl; men for bispen skal intet være for godt i mit hus, og føllet kan jo også nok blive hest endda«. Ved måltidet efter visitatsen stod den stegte føllehale i en særskilt anretning for bispen, og da han spurgte, hvad det var, man således udelukkende beværtede ham med, svarede præsten fornöjet: »Modicum bonum, deres höjærværdighed! modicum bonum! vi havde rigtig nok kun det eneste føl; men for vor kære, höjærværdige gæst er intet os for sjældent eller rart. Føllet kan jo også nok blive god hest endda, og nu er det jo end også brug hos engelskmændene med rideheste uden modicum bonum«. — En anden degn havde bragt sine præstefolk til at tro, at deres bisp havde en underlig særhed, der kom af hans lærdom og glade stemning, når han sad ene om natten blandt bøgerne, med sine lys på bordet i studerekamret; hver gang han pudsede sine lys, blev han sig sin lykke bevidst; derfor var det bleven hans störste glæde i verden »at pudse lys«. Præstefolkene anbragte allerede den første aften, da bispen var hos dem, en hel del tælle-lys i en kreds omkring ham; han undrede sig over dette, men endnu mere over, at de fik lange tander, uden at nogen gjorde mine til at pudse dem. Under samtalen gav han sig da selv til at pudse et par af lysene. »Sé! nu begynder han!« hviskede præsten og stødte fornöjet sin hustru på albuen. Bispen fortsatte samtalen og pudsede med det samme af og til et lys. Da han vilde til ro, var der sørget for, at der på sovekammeret brændte lys med lange tander, og begge de gamle præstefolk fulgte ham til døren, hver med et par langtandede lys i hænderne. De søgte at pånøde ham lysesaksen og bad begge: »Å jo! å! endnu en gang, deres höjærværdighed.«

En historie af en hel anden slags var den, Ingemann havde hørt om en præst i sin faders herred, konsistorialråd magister *Humble.* Han vilde ærgre sin biskop, om hvem han havde hørt, at han var hovmodig og navnlig nærede en dyb foragt for degne. Til gildet efter visitatsen indbød han alle de degne, han kunde skrave sammen, og forestillede dem för festmåltidet for bispen som »den værdige lærerstands vigtigste grundpiller«. »Jeg véd vel«, tilföjede han, »at deres höjærværdighed ikke ynder vor urolige tids frække meninger om frihed, lighed og broderskab — og at selv vor store dydslærers eksempel ved at sidde til bords med toldere og syndere ikke kan formå vor overhyrde til at spise med degne. Se! derfor er her også dækket et lille aparte bord for deres höjærværdighed ganske alene.«

I Falsters Sønder-herred var der en lille let bevægelig præst, som skrev gode latinske vers og var et mønster for milde og sagtmodige husfædre. Det var hans grundsætning, at man skulde leve overensstemmende med naturen, og han anså tidlige ægteskaber for det virksomste middel til at bevare sædernes renhed og sindets friskhed i familielivet. Fra sine græske klassikere kendte han musikens forædlende virkning på ungdommens sæder, og han agtede den lette, uforberedte dans for det naturligste udtryk af sand og uskyldig livsglæde. I overensstemmelse med denne sin livsbetragtning lod han sine voksne sönner gifte sig, jo för jo heller, og beholdt dem alle med deres stedse voksende familier i sit hus, til der efter hånden kunde åbne sig en eller anden selvstændig levevej for nogen af dem. Hans præstegård var således, næsten för han mærkede det, bleven et hjem som patriarkernes, og der kom årlig flere og flere vugger, som selv gjorde dansepladsen i storstuen noget indskrænket. Desuagtet var der altid plads endnu for fremmede gæster. Man kunde aldrig komme i noget gladere hus. Når den lille lærde bedstefader om

aftenen forlod sine klassikere og studerekamret, medbragte han gærne selv fiolinen og havde sin glæde af at være spillemand, mens börn og börnebörn dansede omkring ham med husets kærkomne gæster.

Vidt forskellig fra den stridbare konsistorialråd Humble og den klassisk-dannede præst fra Sønder-herred var den lange præst, der altid vendte timeglasset to gange på prædikestolen og ikke kom til amen, för det sidste sandskorn anden gang var udrundet. Han havde kun én verdslig tale; men den var også uendelig; den handlede om det ypperste af alle jordiske ting, nemlig om Langeland, »det Kanaans land«, hvor han tidligere havde været præst. Når han i et selskab kunde få nogen til at høre på sig, borede han sin lange pegefinger ind i et knaphul på hans kjole og slap ham så ikke, för man skulde til bords eller til vogns, eller han selv blev træt; den virkelige ende på talen om Langeland havde ingen endnu hørt.

Mindre afstikkende end alle disse var faderens nærmeste præstevenner og nöje omgangsvenner, den tidligere grønlandske missionær, professor *Henrik Glahn* i Riserup, der var gift med en datter af Povl Egede og døde 1804, og *Didrik Blicher* i Gunslev, der døde, da han som provst overværede landemodet i Maribo 1805. *Søren Ingemann* selv var en købmandssön fra Stege, blev præst i Torkildstrup 1774 og provst fra 1782 til 97; han døde nyårsaften i året 1799. Trods det, at de to af dette kløverblad var provster og den tredie professor, havde ingen af dem nogen bedre karakter end »non contemnendus« (tredie karakter); men i den henseende delte de skæbne med mange af samtidens vel ansete gejstlige embedsmænd. De böjede sig for biskop Balle som deres kirkelige høvding, og de var fredsommelige mænd. Forholdet imellem disse præster førte med sig, at også deres börn kom i nöje forhold til hinanden, og det drog følger efter til ind i den voksne alder. En af Blichers döttre blev gift med en af Glahns

sönner. En anden af Blichers döttre, der ægtede N. F. S. Grundtvig, har bidraget meget til at knytte den nöje forbindelse imellem ham og hendes barndomskammerat fra Torkildstrup, B. S. Ingemann.

Det fremgår af Ingemanns præstehistorier og af adskilligt mere i »levnetsbogen«, at han *som barn* har været ganske anderledes *udadvendt* end for eksempel Grundtvig. Men hans verden var det idylliske præstegårdsliv og, når det kom höjt, den ø, han som olding hilste med et vers som dette:

> Du var mig hele verden,
> du lille grönne ø
> imellem de dybe sunde
> og brusende Østersø!
> Med pragt står op fra *Grönsund*
> din sol hver morgenstund;
> ved kvæld den til sit gyldne slot
> nedruller i *Guldborg-sund.*

Falsters rugmarker, pilehegn og bøgeskove stod i glans for hans oldinge-öje. Men som barn har han agtet på naturens små vidundere i det mindste lige så fuldt som på de store. Hvor höjt han end beundrede sin broder Svanes kunstfærdighed, — når han så sneglens hus, måtte han udbryde: »Det kan Svane dog ikke göre«. Han havde stor glæde af sommerfugle og bier og vilde ikke tiltro de sidste noget fjendtligt sindelag, för en af dem en gang havde stukket ham, da han tog den ud af en blomsterkalk. Især elskede han dog fuglene, navnlig svalen, lærken og den lystige stær. Da han en gang fik en levende fugl i sin hånd, skreg han af glæde; han drömte om natten om den lykke, at han ejede denne fugl; og hans første tanke, når han vågnede om morgenen, var den lyksalige vished: »Jeg har min fugl«.

I Ingemanns barnlige stilleliv under præstegårds-idyllen og med naturen kom der dog noget ind som en hilsen fra en fjern og stor verden. Det hang sammen med moderen

og hendes slægt. Ingemann elskede sin moder, og han har i sit sind haft megen lighed med hende, — den milde elskelige kvinde, som »så verden i sollys eller i måneglans, aldrig i nogen nat uden stjærner«. Hun havde i sin ungdom været forlovet med en ung mand, der var død på en rejse til Kina; han havde været med på et skib som superkargo eller leder af handelsforretningen. Hans billede hang i præstegårdens havestue. Den gamle mormoder, som boede i præstegården, havde været gift med en skibsfører Svane, der fór på Kina, og i hendes værelse var der fuldt op af genstande, der mindede om hint underlige land. Når den lille dreng så på billedet af sin moders afdøde brudgom eller på den i Kina modellerede legemsstore gibsfigur, der stod i grandmamas stue, og som forestillede en sön af hende, der også havde været superkargo — når han betragtede de kinesiske borde og skabe, vaserne og nikkedukkerne og porcellæns-havestolene, da fik han forestillingen om noget fjærnt, fremmed og besynderligt. Det var den störste virksomhed, som i de dage udfoldedes af danske sømænd og købmænd, der gennem moderens og mormoderens minder sendte en lysstråle ind i den vordende digters barnesjæl. Verden var dog större end »hin grönne ø« med »fredsælle barnehjem«! — Han, som har givet de anskuelige billeder fra præstegårdslivet, vilde vel også have kunnet skildre menneskelivet og menneskevirksomheden i större kredse, dersom der ikke var indtrådt en brat forandring i hans liv, som førte med sig, at hans iagttagelsesevne vendte sig fra yderverdenen til den verden, der var i hans indre.

Præsteenken flyttede ved nådensårets ende til Slagelse, hvor der var en latinskole med mange fripladser og stipendier for fattige og flittige disciple. Der var en stor modsætning imellem den falsterske præstegård med den store have og den snævre bolig i en af gaderne i Slagelse. Men endnu stærkere var overgangen for Bernhard Inge-

mann fra hjemlivet til latinskolen med sit gennemførte prygle-system; »hørerne« bankede lektierne ind i drengene, og de store drenge bankede igen de små; alskens rå tale, som landsbybarnet aldrig havde hørt, susede ham om ørene. Så trak han sig ind i sig selv.

Han har fortalt et enkelt lille træk, som virkede i samme retning. Skuespiller Knudsen havde været i Slagelse for at samle ind til *deres* börn, som var faldne i anden-april slaget. Medens smukke hvidklædte, unge piger nedlagde deres kranse på »de faldne heltes urne«, sang Knudsen blandt andet disse verslinjer, der fæstede sig i Ingemanns sind:

Den hæderskrans, som folket gav,
den visner ej på heltens grav.

Da drengen så nogle dage efter gik ud ad kongevejen til Korsør for at finde den fra Hellig-Anders' legende berömte »Hvilehöj«, traf han på en sten, som han mente, var et mindesmærke over en for længst afdød stormand. Han fortalte ved sin hjemkomst med stor glæde om sit fund. Men hans ældre broder brast ud i en skoggerlatter; det var jo kun milepælen med kongens navnetræk, han havde set. Det blev en kostbar latter for Bernhard Ingemann; han løb til sine lektier med den faste beslutning aldrig mere at åbenbare noget menneske, hvad der rørte sig i hans indre. Måske har denne lille hændelse virket lige så meget til at hæmme hans drift til at iagttage omverdenen og skaffe sig rede på, hvad han så, som latinskolens råhed har skræmmet ham tilbage fra samlivet med kammeraterne.

1806 blev Ingemann student. Da englænderne kom 1807, skulde han som medlem af kongens livkorps være med at forsvare Kjøbenhavns volde. Han var så spædlemmet, så en kone, der så ham slæbe af med sit gevær, uvilkårligt måtte udbryde: »Å, herregud, skal han også med!« Der blev dræbt to studenter ved hans side af en engelsk bombe. Men da han selv efter en gennemvåget

nat vendte tilbage til sit logi på hjörnet af Krystalgade og Fiolstræde, og han gik op ad stentrappen til huset, råbte en matrosdreng: »Hele huset er gået ud, min herre«. Da først så Ingemann, at han havde en grusdynge for sig; i den var da også hans smule ejendom begravet. De følgende nætter søgte han ly, hvor han kunde finde det; en nat havde han til sit leje de hårde stene, der dannede vægten i en gammeldags rulle. Da de uhyggelige bombardementsdage var forbi, og vejen fra hovedstaden atter åben, rejste Ingemann hjem til sin moder. Det følgende år kom han vel atter til Kjøbenhavn. Men hans modgangstid var ikke forbi endnu.

1809 døde moderen, og Ingemann måtte for at tjæne sit ophold påtage sig at være huslærer. Kun modstræbende havde han — lige som Oehlenschläger — taget fat på et retsvidenskabeligt studium. Nu døde i kort tid tre af hans brødre, og han fik den tanke, at også han bar dødsspiren i sig. Men skulde hans dage kun være få, så vilde han ikke henleve dem i trældom med noget, han slet ikke havde lyst til. Så lagde han de juridiske bøger på hylden, gav sig til at læse de ossianske digte og fordybede sig i Youngs »nattetanker«. Han havde én fortrolig ven, *Carl Luno*, og hans opmuntring skyldes det vel, at Ingemann 1811 udgav sine første digte, der var prægede af det stærkt indadvendte, som havde udviklet sig hos ham under trængselen i skolen, fattigdommen i hjemmet og i hovedstaden, sorgen over moderens og brödrenes død og frygten for selv at være dødssyg, — under ulykkerne, der havde ramt fædernelandet, og faren, der fremdeles truede det.

Imidlertid havde Ingemann fået fribolig på Valkendorfs kollegium i St. Pederstræde, og i samme gade boede departementsdirektør, etatsråd Mandix. Fra sit vindue på kollegiet havde den unge digter lagt mærke til denne mands datter med »det rødlige shawl«, og *Lucie Mandix*

fandt så stort behag i valkendorfianerens digte, at hun snart blev hans brud. Professor Jens Møller, der havde været Ingemanns lærer i hans to sidste skoleår, hilste hans første bog med en stærk lovtale. Men hvad der vist nok bidrog endnu mere til, at både denne og hans følgende digtsamlinger vandt mange, især dog kvinder, for forfatteren, det var den inderlige religiøse tone, der gik igennem adskillige af digtene, og som mange trængte til at lytte efter. I de dage, da rationalismen sad på höjsædet, var det sjælden, man i kirkerne kunde høre, hvad der slog på de bløde strænge. Og var der end ved Oehlenschläger og Grundtvig begyndt en virkelig höjsang i Danmark, så var det netop en sådan, som kunde løfte höjt, men ikke særligt en digtning, der tolkede de følelser, som rørte sig i hjærtets lönkammer. Hvem der savnede en sådan, fandt sig desto mere tilfredsstillet ved Ingemanns sang.

Under hans unge kærligheds-lykke vågnede også hans barne-glæde over naturen; det kan ses af sådanne kvikke småsange som den, hvori »vestvindene« kommer til orde:

I gallop, i gallop,
over stub, over busk, over bøgenes top
vi smådrenge ride.
Vi sidde til hest
som vi kunne bedst
på de solstråler blide;
og i huj og i hast
vi holde os fast
på de gangere, rappe og hvide. O. s. v.

— den, hvormed »bierne« melder sig:

Surre, surre, sum, sum,
gamle snemand gik sin vej,
og i lystig hurlumhej
vestenvinde suse.
Solen skinner, lærken lér,
hvorfor skal vi sidde der
i de tætte huse?

Surre, surre, sum, sum,
her er bedre i det fri;
men forgæves lede vi,
her er ingen blade,
her er ingen blomster små,
intet løv at hvile på
ingen honningfade.

og svaret fra »sommergækkene«: »Hvad er det for knurreri? vrantne blindebukke«.

Den större digtning, »*Varners sommervandringer*«, hvori disse friske sange er indflettede, fik imidlertid som helhed et stærkt præg af den bekymring, Lucie Mandix' sygdom havde voldt digteren, og af den sygdom, hvoraf han selv led. Men også det sygelige sværmeri tiltalte mange, som når det kom frem i frierbrevet:

Kan du elske dette dunkle öje?
Det har stundom smilet, ofte grædt,
længe har det stirret mod det höje
og om en fortrolig stjærne ledt.
Mange stjærner så det koldt nedblinke,
ingen, som det kunde tale til,
ingen så det sympatetisk vinke:
derfor dæmped gråd dets ild.

Kan du elske disse blege kinder?
Glædens rose blomstrer ej på dem,
kun hos dig jeg glædens blomst genfinder,
eller hisset i et bedre hjem;
ti jeg tabte dem i livets bølge,
da jeg vågned af min morgendröm:
derfor må den blege yngling følge
blomsten i den vilde ström.

Kan du elske dette hede hjærte?
denne mörke tale i mit bryst,
dette barn, som luller i sin smerte,
dette barn, som græder i sin lyst?
Kan du elske, hvad jeg ej begriber,
denne dybe attrå i min sjæl,
som i det uendelige griber
uden mål og grænseskel?

. . . O, så slyng da dine rosenkæder
om min harpe, om mit digterliv!
Væk min ånd til bedre væsners glæder
ved et mægtigt sympatetisk — bliv!

Lampen grib, imens endnu den brænder!
Sé! den vifter så i mulm og slud;
o! beskærm den huld med dine hænder!
Eller — sluk den ganske ud!

Lucie Mandix var en stærkere personlighed end Ingemann. Hun viste sit mod 1807 ved at opsøge sin syge moder mange mil borte, skönt det på Sjælland vrimlede med engelske soldater. Hun troede, det var sikrere for hende at færdes i drengeklæder end i sin egen dragt. En nat måtte hun tilbringe i et træ, og hun var virkelig et öjeblik i fare for at falde i de fremmede krigsfolks hænder. Men hun nåede, hvad hun vilde. Denne modige kvinde var imidlertid snarere mere end mindre indadvendt end Ingemann. Hun kom ikke gærne ud, men tilbragte som Ingemanns barnløse hustru megen tid med at male. Hun havde ikke held som kunstner. Men »den billedsal, som hendes sjæls vægge dannede, *den* havde hun malet fuld af de skönneste malerier; her var det godt at vanke omkring og skue. Hvor var ikke hendes motiver poesirige og fromme; hvor havde hun dog ikke stræbt at indtage i sin sjæl alt, hvad hun i sit liv havde set af rent og kærligt!« Således har H. Schwanenflügel gengivet det indtryk, han har fået af en samtale med hende. — Forbindelsen med Lucie Mandix har bidraget til at styrke Ingemanns livsmod; men den har snarere givet næring til end modvirket det *indadvendte* hos ham. Hun har ikke styrket ham til at agte på den udvortes virkelighed og til at skildre den med sande farver. —

Havde de *første* digte, Ingemann udgav, skaffet ham en ædel kvinde til følge gennem livet, så skaffede det *störste* digt fra hans yngre år ham en trofast ven. Det er allerede bemærket, at *N. F. S. Grundtvig* ved sin ungdomsbrud, Elisabeth Blicher, blev bragt i forhold til Ingemann. Men fra først af havde han sikkert mere tilovers for ham selv end for, hvad han skrev. Men 1814

havde Ingemann i »*de sorte riddere*« taget sig for at belyse den strid, der var stående imellem »den sande og den falske intelligens«, — for at benytte Grundtvigs ytring i et brev af 26. november 1830 — og navnlig da at bekæmpe den herskende filosofi. Dette digt, skrev Grundtvig 1822, »skilte mig for bestandig fra dem, der kun vilde høre fuglen synge höjt i sky over kæmpehöje, men ej med glæde se i dalen smile bly vårfiolens öje, som den elskelige digter kvæder i Danmarks vise. Jeg kender intet digt, hvormed jeg kunde sammenligne dette besynderlige værk, og såre få, der åbnede mig så ny og store blik; jeg har ikke læst det i otte år, ej siden jeg første gang, kun med små forventninger, åbnede bogen, både åndelig og legemlig *under de höje popler, digterens fader havde plantet*«. Hermed sigtede Grundtvig dels til poplerne ved Torkildstrup præstegård, som Søren Ingemann havde plantet, dels til den poesiens løvsal, der var plantet af stamfaderen til det danske skjaldekuld i vort hundredår, Adam Oehlenschläger. Disse popler kom med i digtet, Grundtvig straks efter læsningen sendte til Ingemann, og endnu i brevet af 7. juni 1859 ihukom han de forhold, hvorunder han først havde lært at skatte Ingemann. Det var, da Ingemann havde takket Grundtvig for digtet til hans 70de årsdag og for meget mere, at den gamle svarede ham: »Mange tak for dit brev og for dit venlige minde af længst henfarne dage i venlig omgang! og havde jeg glemt noget deraf, så husker jeg dog også grandt, at da du med venlig hu havde foræret mig dine »sorte riddere« og jeg — endnu lidt tvivlrådig om, hvor vidt din könne musik var til mer end at danse efter — sad og læste bogen ovre i *pilehaven* ved *Torkildstrup* præstegård, som du nok husker, da gik det op for mig, at din musik var i samme toneart som kæmpevisen, som jo færingerne endnu danser efter, men som man dog også godt kan både synge og slås og tænke og elske efter.« Vil man så granske over, hvad

det er i »De sorte riddere«, der særligt har tiltalt Grundtvig, da må man vel holde sig til hans eget fingerpeg på, hvad der var grundtanken i digtet: »at den ægte skönhed vel for öjeblikket er i et forhekset land, hvor dens vanærelse synes uundgåelig, men at ånden dog, ved hjælp af fortidens usynlige, men dog mægtige kæmper, vil vide at frelse den både til dronning-liv herneden og til en evig forklaring.« Sammenligner man nemlig denne bemærkning fra 1844 (i det 21. foredrag af »Bragesnak«) med den, der alt er anført af et brev fra 1832, så vil det skönnes, at Grundtvig i »De sorte riddere« har set vidnesbyrdet om, at Ingemann var levende gennemtrængt af den tanke: at det under kampen mellem »den sande og falske intelligens« skulde være »fortidens usynlige, men dog mægtige kæmper«, der skulde göre udslaget, — at det skulde være *en ægte historisk oplysning*, der sejerrigt skulde tage kampen op med *grubleriet* over livets gåder.

Det i sammenligning med »De sorte riddere« langt læseligere æventyrdigt »*Rainald Underbarnet*« kunde ikke andet end at styrke Grundtvig i hans store forventninger om Ingemann. Her var der peget på, at den dyriske fornedrelse af menneskelivet havde sin kilde i *grubleriet* over »de vises sten«, og at det var *korset* alene i den enfoldige barnetros hånd, der kunde overvinde trolddommen.[1])

Kristendom og historie var for Grundtvig de to magter, der skulde tage kampen op imod den vantro naturfilosofi, og alt tydede hen på, at Ingemann vilde stille sig ved hans side, når han løftede dette banner, om ikke just for

---

[1]) Hvor glad Grundtvig har været ved „Rainald Underbarnet“, kom först for en dag, da han skrev sit „Forslag til Norges heltedigt“, der blev trykt i nyårsgaven „Heimdal“ for 1816, og mange år efter i digtet om Ingemann: „Og det var ungen Svegder“, hvoraf et vers stod under billedet af hornet, der fulgte med opfordringen til at hædre Ingemann på hans 70ende årsdag.

at kæmpe under det, så for at vinde alle hjærtelige menneskers deltagelse for denne kamp.[1]) —

Ingemann optrådte imidlertid som dramatisk digter, og især hans »*Blanca*« gjorde overordentlig lykke. Fru Rahbek vilde gærne se »hermelinet« eller »dejlighedsbarnet« på Bakkehuset. Fru Frederikke Brun, født Münter, kørte op og ned ad St. Pederstræde for at lede om »Valkendorfs palais«, hvor »Blancas« digter skulde bo. Da Ingemann skulde rejse uden lands og henvendte sig til M. L. Nathanson for at få sine penge omsatte til en anvisning, kom *denne* til at gælde for et större beløb, end der var bleven betalt. Da Ingemann undrede sig derover, sagde Nathanson, at han skyldte ham penge for en billet til »Blanca«. Kredsen af dem, der beundrede den milde danske digter udvidedes bestandig. Men nu blev han også genstand for et bidende angreb af den unge J. L. Heiberg i »Julespøg og nytårslöjer«. Det var det uvirkelige og sygeligt følsomme, som han gjorde löjer med. Grundtvig tog Ingemann i forsvar og fik Heiberg til at rette pilene imod sig i den »abc-bog«, hvori rimet står: »En Capellan kan gammel blive og holde sig ved håb i live.« Men hvor gærne Grundtvig end vilde værge sin ven imod »drengenes« forsøg på »at true eller drille ham til at forsage det eneste, som gör ham til digter: hin forborgne ånd, der i hans sang, som i naturens blomsterrige, røber sig ved duften,

---

[1]) I den lærerige indledning til den brevveksling mellem *Grundtvig og Ingemann*, som 1882 blev udgivet af *Svend Grundtvig*, har denne givet en noget anden fremstilling af, hvad hans fader ventede sig af sin digterbroder: „Han så i ham ligesom sit åndelige komplement og vilde i venskabets vårtid på en måde have den hele poetiske verden delt mellem sig og ham, således at han selv overtog menneskehistoriens afspejling i poesien, medens Ingemann fornemmelig skulde overtage naturens, også menneskenaturens, optagelse i åndens sfære, idet de begge fandt den væsentlige enhed i den religiøse, kristelige betragtning af tidsløbet og den hele tilværelse.“ Anf. bog, s. VI.

men synes at forsvinde, så snart den vil påtage sig en skikkelse«, — så var heller ikke han ret fornöjet med Ingemanns skuespildigtning, men advarede ham:

Udspind ej din hjærtegåde,
verden til et skuespil![1])

Og lige så lidt var han glad ved det, da digteren vilde rejse *udenlands.*

Har Schwanenflügel ret, fik udenlandsrejsen ikke nogen synderlig betydning for Ingemanns digtervirksomhed, og den har ikke været uden fristelse for *ham*, som sang så könt om Danmark:

Her er *troskabsfuglen* grå,
fædres höje grönne,
vennen trofast, himlen blå,
slettens møer skönne.

Men Ingemann kom lykkelig gennem skærsilden hjem til Lucie Mandix og til sit fæderneland, og da Grundtvig skönnede, at han var den samme som för, så kunde han i et vennelag ret med glæde byde ham »med hånd og mund velkommen hjem, velkommen hjem fra de fremmede lande, folk og tungemål, hjem, ej blot til jomfruen, som plejede rosen vemodig glad til den vidt omvandrende, men dog vist hjemvendende sanger, ej blot til hende og til os, men først og sidst til den gamle med kærmindekransen på de snehvide hår og med hjærte-tungemålet på de blege læber: til Dana, vor moder, til hende, hvem skjalden, vi elske, tilegnede sönlig hver sang, han lod tone i skoven«. Grundtvig endte sin tale med at række den hjemvendte digter sin fordanskning af Sakso, idet han sagde: »Ej mægte sagnene at vække, hvad der sover i Danmarks hjærte, men göre dog vitterligt, hvad det var, som indsov, og kræve med Stærkodders stemme hjærtets bjarkemål af Dan-

---

[1]) Et af Ingemanns skuespil har Grundtvig senere i sit liv prist for dets sanddru skildring af en historisk begivenhed. Det er „Hyrden fra Tolosa“. Smlgn. „Håndb. i verdenshist.“, 2. udg., II, s. 616.

marks skjalde, råber og til dig: velkommen hjem! bliv ved! syng höjt, syng sandt og sødt til Danmarks pris, til mer end pris, til gamle Danmarks trøst og glæde!«

I bogen, Grundtvig rakte sin ven, stod der:

Til Bernhard Ingemann
(som de sorte ridderes skjald).

Her kommer Torkild Dane
med skaren, du har meldt,
for på hans heltebane
at følge Viduvelt.
Jeg smedded, som jeg kunde,
dem sværd af sagamalm;
jeg skæfted nogenlunde
de gamle spyd med alm;
jeg stræbte på det bedste
at blanke hjælm og skjold;
jeg udtog rytterheste
af Syvs og Låles fold.
En hvirvel jeg på trommen
med mine stikker slår
for kæmpe-alderdommen
med retfærds sølverhår.

Ej har til ridderkapper
jeg töj, som kan forslå,
og sammenstukne lapper
må hele mænd forsmå.
Ej guld og grönne skove
jeg har til maj og mer;
til hjælmens busk for vove
er mine pennefjær.
Til anskrig fik jeg bringe,
men intet bryst til sang;
en klokke kan jeg ringe,
men lut ej låne klang.

Oplad da gemmer dine
for Danmarks bedste kuld!
Giv *du* dem kapper fine
med kors af røden guld!
Giv *du* dem fuglefjære,
som vaje kan i sky!
Giv *du* dem maj og mere,
som gror i bøgely!
O, mød dem under lide
med liflig sang og klang!
Da vil vi sammen ride
ad by i Danevang.

Venligst
N. F. S. Grundtvig.

At denne hilsen fik betydning for Ingemann, kan skönnes af det brev, han skrev til sin »kære gamle trofaste ven« nogle dage efter sin 70de årsdag, hvori han blandt andet vender sig til Grundtvig som den, der »ved min både åndelige og legemlige hjemkomst 1819 rakte mig din Sakso med den kærlige opfordring til at ride sommer i by med hans og Danmarks helte, som jeg kunde bedst«. Dette kan man jo ikke godt læse uden at göre den slutning, at Grundt-

vigs hilsen har haft sin store del i, at Ingemann gav sig i lav med sin *egentlige manddomsgerning*, den, der gjorde ham til det danske folks yndling.

Vist nok måtte der mere til, for at dette kunde ske. Han måtte 1822 få den stilling som lektor ved akademiet i Sorø, hvormed det fulgte, at han kunde føre sin brud ind under det tag, der skulde skygge over dem til deres dødsdag. Men da Ingemann på denne måde blev hjemme i Absalons Sorø, hvor Sakso skulde have haft sin munkeselle, — nær ved Finnesløvlil, hvor Asger Ryg skulde have boet med fru Inge, og nær ved Ringsted, hvor dronning Dagmar hvilede — for her kun at nævne nogle af de historiske mindesteder i Midt-Sjælland, — så fik Grundtvigs manende røst magt over ham; han fik mod til at lade enherie-skaren — »de sorte riddere«, han fordum havde givet Torkild Dane til fører — træde frem i så virkelig en skikkelse, som han kunde give dem. Det er, som om han selv vil antyde sammenhængen imellem hans æventyrlige ungdoms-digtning og hans förste dansk historiske digtning, når han begynder denne med de mægtige linjer:

Århundredsstjærnen for tolvte gang
sig over Golgatas kors opsvang;
længst Østens stråler i Norden lyste,
men Danmarks hjærte i dødskamp gyste;
tungt Herrens hånd over folket lå;
det var, som Dannemarks tid var omme,
som skulde Gudherrens dom nu komme
og folk og rige og land forgå.

Stig op af graven, du slægt, som døde
forkynd dit fald og afmal din brøde!
Advar os for udslettelsens dom
og vis os, hvorfra din frelse kom!
Men I, som lyste i tider dunkle,
som klare nordlys på himlen funkle,
I store ånder, som over jord
med frelsens evige banner fór,

der Herren mægtig sin hånd udstrakte
og folkeånden til liv genvakte —
lys atter for os fra natlig tid,
I åndekæmper i Herrens strid!
Og blunder atter i blødhedsdrömme
mit fødeland ved de dybe strömme —
hvad heller raser i blinde lyst
forvildet slægt mod sit eget bryst —
da ryster sjælen og vækker ånden,
og styrker hjærtet og ruster hånden
til dansk og stor og til herlig id —
til Danmarks frelse i nødens tid.

Hvor stor en del Grundtvig end har haft i, at »de sorte ridderes skjald» kaldte de store ånder — åndskæmperne i Herrens strid — frem til hjælp i den nærværende tid, så blev han dog først betænkelig ved efterretningen om, at hans ven tænkte på at behandle Valdemar den stores tid »episk«, og han blev siden ubehagelig berørt ved i begyndelsen af digtningen at se Sakso fremstillet som en i det virkelige liv höjst ubehjælpsom bogorm. Men han forligte sig snart med sin vens digterværk; samlede det hele sig end ikke om hjemmet i Finnesløvlil, hvor fru Inge boede med sin datter, og hvorhen flygtningene kom fra det blodige gilde i Roskilde, — kunde Ingemann ikke indskrænke sig til at lade de store historiske begivenheder med deres alvor danne en baggrund for skildringen af et venligt stilleliv, som Goethe har gjort det i sin »historiske idyl«: Hermann og Dorothea, — så var »Valdemar den store og hans mænd« i hvert fald ikke et forsøg på et heltedigt som de homeriske, og idyllen var ikke glemt. Og, afset fra den mislykkede skildring af Sakso, for hvilken Ingemann søgte at göre bod i begyndelsen af »Valdemar Sejer«, — afset derfra, var det en fryd for Grundtvig at iagttage, med hvilken kærlighed digteren havde søgt at udmale de historiske skikkelser, som han havde lært at kende i Saksos bog. Den ubegribelige öjne-forblindelse med hen-

syn til Sakso »kunde dog«, skrev Grundtvig 12. avgust 1824, »umulig forspilde min glæde over at høre et så levende dansk-historisk ord, som det ej i mange århundreder har tonet over marken; ti sligt kalder jeg, for ramme alvor, en *helte-opstandelse*, begyndelsen til den ny række af det danske hjærtes helte-gerninger, der skal forklare og fuldende dets bedrifter«. I denne stemning priste han da i digtet »Nyårs-morgen« sin ven som *en svale*, der bebudede sommerens komme.

Ingemann havde selv ofte lignet sig med den venlige fugl, der gærne bygger under menneskenes tag og dér er en velkommen gæst. Han havde navnlig kaldt sin sangfugl med navnet *Prokne*, hvortil sagnet knytter sig om, at det er en ulykkelig kvinde, der bærer svalens ham, medens søsteren, Filomele, må færdes som nattergal. Både i »De sorte riddere« og endnu mere i »Reinald Underbarnet« havde han udmalet det fra æventyr og kæmpeviser så vel kendte billede af dyreskikkelsen som udtryk for de forkrænkelighedens lænker, hvorunder mennesket i denne verden må sukke. Selv *længtes* han efter udløsning af den trængsel, der er uadskillelig fra denne verden; derfor kaldte han sin sangfugl Prokne, og derfor lod han svalen svare den nygifte mand, under hvis tag den bygger, og som spörger, hvorfor den sørger:

Mig denne verden er altfor trang,
jeg længes efter Guds rige.

Fra den tid, da den tyske digter Hardenberg (Novalis) lod sin helt, Heinrich von Ofterdingen, drömme om »den blå blomst« og længes efter den blå blomst og drage ud i verden for at finde den blå blomst, havde den ene digter efter den anden søgt at tolke den længsel ud fra det snævre, bort fra det små, ud over timelighedens skranker, som er uadskillelig fra menneskelivet. Få har gjort det skönnere end Ingemann, og længselen fik gennem hans lange liv bestandig ny udtryk i hans sange, i aftensange som

om slottet, der står i vesterled, tækket med gyldne skjolde, og om den flygtning, den fremmede i menneskebrystet, der må tysses til ro, — i Holger Danskes sange som: »Jeg så kun tilbage« og »Østerlide«, — i pilegrimssangen: »Dejlig er jorden«, og hjærtesukket: »Giv tid«, — lige til svanesangen om »Den hemmelighedsfulde port«. Det er disse længsels-sange, der giver Ingemann så höj en rang imellem de digtere, der med virkelig föje kan sættes i forhold til den tyske romantik, og det er den tone i hans bryst, der særlig kom frem i dem, som han har betegnet ved navnet »Prokne« eller »svalen«.[1])

Dertil hentydede nu Grundtvig, men for at bevidne, at Ingemann ikke blot kunde tolke »længselen«, men også forkynde »håbet« og fremkalde »håbet« hos andre. Derfor tiltalte Grundtvig da sin ven, efter at have peget på, hvordan han havde set Aksel Hvide sprænge graven i Soer med Æsbern Snare og søridder Vetheman:

O venlige svale!
i vinter-nat kold,
dig op af din dvale
du vovede bold,
og svang dig, som duer
fra lys-havets egn
i tonende buer
med dannebrogs-tegn!
Ej sommer i dvale
gör enlige svale,
men skaber dog mindeligt savn!

O, svale hin sære,
med nattergal-slag!
Velkommen du være
på marken i dag!
Velkommen til visse,
om enlig du flöj,
men hvad da med disse,
der stege fra höj,
fra blånende bølge,
for kærligt at følge
hav-fruens oplevende røst!

Ja nu få vi sommer,
og nu har vi dag,
da mandsstærk du kommer
med Dannemarks flag!
Med Aksel hin hvide,
i bøgenes ly,
hav-heltene ride
nu sommer ad by!
Med Æsben hin snare
og Vetheman fare
nu daner til bryllup med fryd!

---

[1]) Smlgn. mit foredrag på Lillehammer-mødet i juli 1877, der der er trykt samme år i Kristiania sammen med et foredrag af Christopher Bruun om Björnsons „Kongen“.

Ja, herlige svale!
nu véd jeg det vist
du bryder din dvale,
nu ikke som sidst
kun for os at minde
om hvad vi har glemt,
men for os at finde,
som du os har stemt
ret inderlig glade
ved levende blade,
ved hav-fruens levende røst!

Ja, andet end skygger
du skuer i dag,
da rede du bygger
nu under vort tag:
du føler i barmen,
med vinge som hånd,
at nu kommer varmen
for Dannemarks ånd,
at nu er i gære,
hvad verden skal lære,
at blomsterne muldet er næst.

Den bane, Ingemann havde betrådt med »Valdemar den store og hans mænd«, fortsatte han som bekendt med »*Valdemar Sejer*«, hvori han særligt knyttede sig til viserne om dronning Dagmar, »*Erik Menveds Barndom*« og »*Kong Erik og de fredløse*«, hvortil Mark-Stigs-viserne gav ham det bedste stof, »*Prins Otto af Danmark*«, hvori han har brugt folkevisernes skildring af Niels Ebbesen, og endelig »*Dronning Margrethe*«; hine fire var historiske romaner, der både minder om og skiller sig vidt fra Walther Scotts[1]); den sidste er i bunden stil som »Valdemar den store«. Om Grundtvigs lovtale over »Valdemar den store og hans mænd« vil stadfæstes af følgende slægter, er der stor uenighed. Meget lettere vil man kunne enes om, at Grundtvig havde ret, da han 26. novbr. 1830 skrev til Ingemann, at de historiske romaner ikke kunde sikre deres forfatter »poetisk udødelighed«; »men *en borgerkrans klæder heller ingen digter ilde*, og *den* turde jeg nok lovet dig for dem.«

Det var et kvikt svar, som Ingemann gav Chr. Molbech, der havde kritiseret »Erik Menveds barndom« yderlig skarpt, i æventyret »Huldregaverne«, og der er også noget dybt i den deri givne oplysning om, hvad man ser og hvad man ikke ser — med og uden öjensalve. Men langt mere at betyde for

---

[1]) Smlgn. det tredie afsnit af *Jens Nørregårds* bog: *Bernhard Severin Ingemanns digterstilling og digterværd.* Schønbergs forl., 1886.

det folk, Ingemann tilhørte, var dog hans skildringer af middelalderen, om hvilke det gælder, at hvor de nu vrages på grund af deres afvigelser fra den virkelige historie, dér har de selv været midler til, at *den* historiske sans blev vakt, som i tidens længde kræver solidere næring. Ja Ingemann har bidraget mægtigt til vækkelsen af sansen for fædrelandets historie i kongens borg og i husmandens ringe bolig, og det så vidt som det danske tungemål bliver forstået. Det er særligt værd at komme det ihu, at Kristen Kold, da han begyndte at holde höjskole, læste »Valdemar Sejer« for sine lærlinger og talte over den. Da Rödding höjskole blev åbnet af dens første forstander, Wegener, knyttede han sin tale til begyndelsen af »Valdemar den store«. Det vilde være vanskeligt at udmåle, hvor megen del Ingemann har i at berede vejen for *den* folkehöjskole, som hans ven Grundtvig foreslog oprettet, og på hvis indretning i Sorø de begge med iver har arbejdet.

Men når spörgsmålet rejses om Ingemanns blivende betydning for folkehöjskolerne, for den folkelige oplysning i det hele, ja for det danske modersmål, der lever på vor og skal leve på vore börns tunge, da må svaret især dvæle ved *de sange* af ham, *som folket har tilegnet sig*, og som har god udsigt til at gå i arv til de følgende slægter. Dertil hører adskillige af de *længsels-sange*, hvortil der ovenfor er henvist, dertil hører også adskillige frejdige sange af »*Holger Danske*« (fra 1837) som: »I alle de riger og lande«, der vist nok mere end en gang har holdt danske mænd tilbage fra at skrive navnløst, »Vær hilset mit gamle fædreland!«, »Ved Lejre græsse nu får på vold«, »Kong Göttrik sad ene på Lejre-borg«,[1]) og den selvstændige vise om den danske folkehelt: «*Nu vågner Holger Danske*«. Dertil hører »*Vift stolt på Kodans bølge*« og

[1]) Disse fire sange fremhævede Grundtvig som yndede af börn og bønder i slutningsforedraget over græske og nordiske myther. Se Bragesnak, 2. udg., s. 368.

»*Dannevang ved grönne bred*«, dertil hører sangene om Marsk Stigs dötre, om Hans Tavsen (»På Tave bondes ager ved Birkende by«), om Chr. Barnekow og om Frederik den sjætte. Og hvem véd, om ikke adskillige flere vil komme med? Ingemann begyndte på at skrive sange om de forskellige danske byer, som han ønskede, skulde synges ved festlige sammenkomster i dem. Han skrev sange, der kunde passe, hvor man vilde tage de gamle folkeskikke op med at danse brud og brudgom ud af de unges og ind i de giftes lav. Han vilde gærne *tjæne* sit folk med sin sangergave, og det er ikke nær alt sammen taget i brug, hvad han på denne måde har ydet.

Det vilde føre for vidt at komme ind på hans æventyr og noveller, hvori han stundom strejfede ind på tidens spörgsmål, og hvoraf adskillige har vundet en stor læsekreds (»De underjordiske«, »Christen Bloks ungdomsstreger«, »Landsbybörnene«) eller på hans virksomhed som salmedigter, der har fået sit varigste udtryk i »Roskilde konvents salmebog«, hvorpå han har lagt den sidste hånd.

Her skal endnu kun fremhæves, at da han som en 22-årig ungersvend første gang lod en digtsamling komme for lyset, tilegnede han den til *det danske folk*. Og da han som syvti-årig gubbe havde modtaget det prægtige guldhorn ved en höjtidelighed, som man kan finde smukt beskreven i *Schwanenflügels* i det foregående hist og her benyttede bog,[1]) så »tog han den krans, folket havde rakt ham, og satte den atter *på folkets hoved*«. Han havde været færgemand på et skib, der

førte gode venner om på søen
til romantikens lund på sangfugløen.

Men når nu færgemanden grånet står
som jubelolding her i friske vår,
så er det ikke ham der skyldes lön.
Men kransen, skön og frisk og forårsgrön

---

[1]) *H. Schwanenflügel: Ingemanns liv og digtning.* Reitzel, 1886.

tilhører folkeånden, som har givet
ham og hver skjald, der sang om folkelivet,
det stof til sang, det liv i sang og sage,
der lå i folkets sjæl fra gamle dage.

L. Schrøder.

Et Besøg hos Ingemann.

Af *H. Rosendal.*[1])

Biskop Kierkegaard fremhævede i sin Tale ved Ingemanns Baare, at den afdøde Digter havde været særlig tiltilgængelig for de yngre, de lavere stillede, de mindre begavede. Det samme havde jeg i Foråret og Sommeren 1860 to Gange Lejlighed til at erfare, og det er derom, her skal fortælles.

En Gang i Foråret 1860 spurgte jeg i Spøg Grundtvig (ved hvis Skole paa Marielyst jeg da var Lærer), om han nu ikke snart kom ud paa Skolen og holdt Examen. Dertil svarede han, at hvis Eleverne duede til at gjöre Examen med, skulde vi lade dem rejse ned til Sorø til Ingemann, for at denne kunde blive overbevist om, at man kunde tage Bönder fra Arbejdet, sætte dem i Skole en Vinter og virkelig lære dem noget, uden at de blev »vigtige« eller fik Ulyst til deres Arbejde. Ingemann havde nemlig altid mødt Grundtvigs begejstrede Skildringer af en folkelig Skole for den danske Ungdom med den Indvending: »Enten lærer de noget paa en saadan Skole, og saa vil de lære mere og faar Ulyst til Bondearbejde; og det danske Folk kan ikke taale, at hele dets flinke Bondeungdom sætter sig til Bogen — eller ogsaa, og det er det rimeligste, lærer de

---

[1]) Det er efter min udtrykkelige Anmodning, at Höjskoleforstander Rosendal i Vinding har stillet denne Meddelelse til „Danskeren"s Raadighed. *L. Schrøder.*

ingen Ting; og saa bliver de bare vigtige og tror, at de kan noget.« Jeg bragte Grove denne Underretning fra Grundtvig, og han skrev strax til Ingemann, til hvem saavel han som hans Hustru stod i venskabeligt Forhold, om Eleverne måtte besøge ham, hvortil Ingemann svarede ja. Eleverne rejste da en Morgen med Toget til Sorø og kom overmaade lykkelige hjem om Aftenen. De havde under Ingemanns Ledsagelse set sig om i Sorø — i Kirken og paa Akademiet, og de havde været hans og hans elskværdige Hustrus Gjæster i deres Hjem. Han havde, kort sagt, som fortryllet dem ved sin Venlighed. Hvad han mente om dem, skulde jeg siden faa at vide. — En Gang i Maj Maaned, da jeg var hos Grundtvig, fandt jeg ham usædvanlig livlig og oprömt, og han fortalte da, at Ingemann lige var gaaet derfra og havde sagt om Karlene, at de virkelig var meget godt oplyste »og ikke en Smule vigtige«. »Hörte Du dem over i noget?« havde Grundtvig saa spurgt ham. »O, ja«, svarede Ingemann, »i Kirken talte jeg med dem om, hvad Stedet gav Anledning til: Absalon, hans Slægt og hans Tid, Valdemar Atterdag, Oluf osv.« »Du har hört dem i dine egne Romaner, min Far«, havde Grundtvig saa sagt, og Ingemann havde maattet indrömme det, men gjentaget: »det var fornöjeligt, for de var ikke en Smule vigtige«.

Naar jeg her gjentager dette, som jeg for 8 Aar siden har meddelt i »Höjskolebladet«, saa er det bl. a., fordi det var det heldige Udfald af denne Sendefærd til det ingemannske Hus, der gav mig Mod til sammen med min Fæstemø at besøge Ingemann den 23. Juni 1860, om hvilket Besøg jeg skal meddele et Par Ting, der i al deres Ubetydelighed dog maaske kan bidrage til at klare og oplive Billedet af den elskelige Digter, hvis Hundredaarsdag falder i denne Maaned.

Vi kom til Ingemanns Hus lige efter Middag og kom först ind i hans egen Stue, der ikke var ret stor, og saa

var den fyldt af Portraiter paa alle Vægge, ja paa selve Dörene. Han kom selv hen imod os og spurgte venligt og ligesom skjælmsk: »Hvem er saa De?« Det gjorde jeg da Rede for, hvorpaa han sagde: »Naa, De var saa med til at sende de flinke Karle her ned; det skal De have Tak for.« Vi hørte derefter Tale af mange Stemmer i den tilstødende Dagligstue, og Ingemann sagde med et Smil, idet han vendte sig til min Kjæreste: »Der er Visiter hos min Kone, og jeg vilde ikke ind; men nu maa jeg for Deres Skyld, lille Frøken. Men nu skal De staa der og se ud af Vinduet, mens jeg pynter mig til det«. Idet han sagde det, tog han hende ved Armene og stillede hende hen ved Vinduet, byttede saa sin Slobrok og Tøfler med en Flöjls Bluse og et Par Lædersko, hvorpaa han igjen tog min Fæstemø ved Armene og vendte hende om, idet han sagde: »Nu ser De en pæn gammel Mand; ikke sandt?« — Derpaa gik vi ind i Dagligstuen, hvor de forsamlede Damer formelig overfaldt ham, paa forskjellig Maade ytrende deres Lykke over, at Konferensraaden dog en Gang lod sig se. Da de endelig gik, bød Ingemann os ud i Haven. Her havde han en af de dejligste Samlinger af Roser, som jeg nogen Tid har set; og idet han gik hen til en Rosenbusk, sagde han til min Kjæreste: »Sig mig, lille Frøken, hvem holder De egentlig allermest af? Jeg mener ikke ham dèr, men ellers.« Hun svarede, at hun holdt allermest af sin Moder. »Deres Moder, sagde han, er det en, der kan lide mig?« »Ja, hun kan rigtignok lide Dem!« blev der svaret med megen Overbevisning. Derpaa brød han den smukkeste Rose af og rakte hende, idet han sagde: »Vil De saa give Deres Moder den Rose fra mig?« Lidt efter, mens vi endnu stod ved Roserne, sagde han: »Saadan en ung Pige har sig altid en Veninde; hvem er nu Deres bedste Veninde?« Hun sagde det; og da hun med Sandhed kunde erklære, at hendes Veninde holdt meget af Ingemann, fik hun ogsaa en Rose til hende. Da han der-

efter ytrede den Formodning, at en ung Pige ogsaa foruden sin Moder maatte have en ældre Veninde, som hun holdt særlig meget af; og da det ogsaa her slog til, fik min Fæstemø en Rose mere, foruden en til sig selv. — Paa vor senere Spadseretur ved Søen hørte vi en Ko brøle ovre paa den anden Side. Det lød helt mærkeligt, vel paa Grund af Sø og Skov, og min Kjæreste spurgte forundret: »Hvad er dog det?« »Det er Sælhundene i Søen, lille Frøken«, sagde han skjælmsk; og da jeg lo, sagde han: »Det skal De ikke le ad; thi forleden bildte jeg — — (han nævnede en af vore berömteste Zoologer) det ind; og det varede et helt Kvarter, inden han fik besindet sig paa, at Sælhunde ellers plejer at leve i salt Vand.« —

Da det faldt mig besværligt at sige Hr. Konferensraad til ham hvert Öjeblik, bad jeg, om jeg ikke nok maatte være fri for det, hvortil han smilende svarede: »Jo, det maa De godt; synes De forresten ikke, jeg har fortjent at blive Konferensraad?« »De har, sagde jeg, fortjent meget rart; men om det just er at blive Konferensraad, vèd jeg ikke.« »Jo, det har jeg fortjent, sagde han, for her var en Gang en Konferens om Akademiet, hvori jeg endog var Præses. Men jeg har ogsaa været Etatsraad; og det blev jeg aldeles uforskyldt, da jeg aldrig havde gjort noget for Etaten. Men saa udtænkte jeg, for ikke at være aldeles uværdig, et Forslag til en Forandring af Værnepligten, som jeg tænkte paa at give ind til Tscherning, da han blev Minister; og jeg lod det kun være, fordi jeg fik at høre, at han fik Forslag nok sendt ind.« — Da jeg ytrede den Formodning, at det vistnok var Skade, at Forslaget ej var kommet frem, saasom det vist maatte være godt, sagde han: »Ja, det var det ogsaa. Det gik ud paa, at i Krigstilfælde skulde alle Personer over 60 Aar, navnlig alle Pensionister og Aftægtsmænd, sættes i Spidsen. De vilde jo falde, men det var intet nationaløkonomisk Tab, og de unge Mænd i Reserven vilde, naar de saa deres

gamle falde, styrte over Fjenden med et ubetvingeligt Raseri.« —

Saaledes gik Samtalen med Spøg og Munterhed, til vi kom hen i Kirken. Her kom naturligvis Midalderen og hans Midaldersskildringer paa Tale, og uden at han selv gav nogen særlig Anledning dertil, udbredte jeg mig med hele min 21-Aars Begejstring over den folkeopdragende Betydning, hans historiske Romaner efter min Mening havde haft og fremdeles vilde faa. Da jeg paa Vejen hjem til hans Bolig kom til at tale om, at jeg paa Skolen havde læst »Landsbybörnene« for Eleverne ligesom de 4 »Kongeböger«, fordi jeg syntes, det var en Nutidsskildring, der dannede et værdigt Sidestykke til de andre som Skildringer af Midalderen, blev han öjensynligt glad og fortalte, at »Landsbybörnene« var et af de Arbejder, han selv satte størst Pris paa og havde gjort sig mest Umage med. »Jeg arbejdede paa den Bog Aar efter Aar,« sagde han, »men jeg syntes altid, der ikke var noget ret Indhold i den; det var naturligvis, fordi der ikke var noget Indhold i Tiden. Men saa kom 1848 og Krigen, og saa kunde jeg faa den færdig.« — Det var formodentlig i Anledning af Samtalen om »Landsbybörnene«, at vi kom til at tale om danske Ordsprog; og da spurgte Ingemann mig, om jeg vilde være med i en Forening til at »ophjælpe« Ordsprogene. Hertil svarede jeg naturligvis ja, og han sagde da, at jeg skulde lægge Mærke til, at de Ordsprog, hvortil der föjes, hvem der sagde det, og ved hvilken Lejlighed det blev sagt, blev derved saa morsomme, at de strax gik ind i Folkemunde, naar de blot blev nævnede. »Saaledes har jeg, sagde han, ophjulpet to Ordsprog ved, at jeg har fundet ud og föjet til, hvem der har sagt det: »Alt for stærkt slaar Hjærtet itu,« sagde Konen, hun spædte sin Kaffe med Brændevin. Og: »Man kan ogsaa faa for meget af det gode,« sagde Bonden; han fik et Læs Møg over sit Hoved.« »Ja, De kan sagtens,« svarede jeg; »De kan jo endog lave

Ordsprog: sige fyndigt og morsomt, hvad alle tænker, saa det strax kommer paa alles Læber.« »De tænker vel,« sagde han da, »paa det i »Landsbybörnene«: »Løgn er Videnskab,« sagde Fanden; han hørte Forelæsninger i Kiel? — Ja, det kom saadan, at jeg tænkte mig den Person dernede, og naar han saa hørte Kieler-Professorerne, maatte han jo fornöjet gnide sig i Hænderne og sige: »Løgn er dog en Videnskab.««

Da vi kom hjem i Stuen, skulde vi se Fru Ingemanns Malerier. Min Kjæreste havde nogen Forstand paa Billeder, jeg ingen; men saa meget kunde jeg dog nok forstaa, at Billederne ikke var gode. Det var bibelske Billeder og Blomstermalerier; og der var mange af dem.

Var der imidlertid ikke meget ved Billederne, saa var det dejligt at høre Ingemann forklare, hvad hans »Kone havde tænkt«. — Det var altid kjönt. Derom siger Schwanenflügel i sin fortjenstfulde Bog om Ingemann et Ord, der strax slog mig, da jeg læste det: »Hvor var ikke hendes Motiver poesirige og fromme; hvor havde hun dog ikke stræbt at indtage i sin Sjæl alt, hvad hun i sit Liv havde set af rent og kjærligt! Ja, den Billedsal, hendes Sjæls Vægge dannede, *den* havde hun malet fuld af de skjönneste Malerier; her var det godt at vanke omkring og skue. Men i den udvortes Verden, dèr svigtede Haanden og Øjet.« — Fru Ingemann selv var en mærkelig Skikkelse: trods sin Alder slank, med et fint Ansigt og smukke, venlige og udtryksfulde blaa Øjne. Hun havde en egen langsom, overordentlig betænksom Maade at tale paa. Man kom i en særegen Spænding ved at høre hende fortælle. Hendes Dragt var ejendommelig som hendes Person. Vi fandt den smagfuld; navnlig fandt vi, at Silkehuen, hvorunder hendes hvide Haar tittede frem, klædte hende saa smukt.

Da vi efter at have tilbragt nogle Timer der vilde tage Afsked, bad Fruen os meget venligt om at blive der om Aftenen. Vi blev naturligvis; og om Aftenen kom

Ingemann til at fortælle Distraktionshistorier, baade de traditionelle og nogle, han selv havde oplevet. Og han fortalte saa morsomt, at vi sad i ustandselig Latter næsten hele Aftenen. Han havde en ejendommelig Bevægelse med Haanden, som han, med Fingrene spredte fra hinanden, jog frem for Ansigtet, naar han fortalte noget rigtig morsomt; naar han gjorde det og glyttede ud paa os imellem Fingrene, var han uimodstaaelig morsom.

Han fortalte nogle Historier om C. H. Pram — Digteren og Nationaløkonomen — og nogle om den lærde Fr. Münter, hvoraf jeg skal gjengive et Par; men rent umuligt er det derved at give et Begreb om det sprudlende Liv og den inderlige Elskværdighed, hvormed han fortalte.

Efter Kjøbenhavns Bombardement 1807, da det Hus brændte, hvori han som ung Student boede, var han kommen i Forbindelse med Pram. Hvis jeg husker ret, havde Pram taget ham med sig hjem og givet ham Husly. Saa var han en Aften med Pram hos den berömte Læge O. H. Mynster, eller denne var hos Pram; og Samtalen faldt da bl. a. paa den skrækkelige Sygdom »Vandskræk«. De tilstedeværendes Fortællinger om dens Rædsler gjorde öjensynligt stærkt Indtryk paa Pram, og med stor Spænding spurgte han Mynster om Sygdommens Kjendetegn. Denne svarede, at et Kjendetegn var bl. a. det, at man, selv om man nok saa gjærne vilde, aldeles ikke kunde synke Vand. Om Aftenen havde saa en eller anden Skjælm (vistnok Ingemann selv) trykket en Prop ned i Halsen paa den Vandkaraffel, hvoraf Pram plejede at ligge og drikke flere Gange om Natten. Og da han nu efter at være kommen i Seng satte Karaflen for Munden og mærkede, at han ikke kunde synke Vandet, fór han aldeles forstyrret op og raabte, at man skulde tage sig i Agt for ham, han havde Vandskræk.

En Gang var Pram kommen hjem helt opfyldt af, at han paa Gaden havde mødt en Mand, som det forekom

ham, han maatte kjende fra sine Rejser i Norge (1804—6). Manden syntes ogsaa at kjende Pram, og de skraaede over Gaden og gav hinanden et djærvt Haandslag med et: »God Dag, Du!« »Og tænk Dem«, sagde saa Pram, »saa var det hverken ham eller mig«. —

Om Fr. Münter, der var Sjællands Biskop fra 1808 til 1830, fortalte han bl. a., at én Gang var Münter kommen til Sorø paa Visitats og skulde høre Præsten samtale med Ungdommen paa Kirkegulvet. Denne havde valgt at tale om, at »Gud giver Regn og frugtbare Tider af Himmelen«; og han gjennemgik det Ord for Ord: Gud — giver — Regn osv. Det gik i Førstningen noget trevent, og Biskoppens Opmærksomhed blev taget fangen af en Ligsten i Gulvet, som han stirrede paa og endelig böjede sig ned til for at læse. Da han endelig besindede sig og, öjensynlig ærgerlig paa sig selv for sin Selvforglemmelse, vilde tage sig sammen og høre efter Katekisationen, var Præsten i Anledning af Regnen og de frugtbare Tider kommen dybt ind i sin Yndlingsvidenskab, Fysiken, og talte netop med Ungdommen om Lufttrykket og Atmosfærens Fugtighed. Biskoppen, der strax, da han hørte det, öjensynlig var i nogen Tvivl om, hvor han var, om det var Examen artium eller sligt, gik lidt efter et Par raske Skridt fremad, som om han vilde standse Kateketen i hans Udskejelse fra Æmnet; men saa tog Tankerne ham, og i Stedet for at standse Præsten, gik han hen og spurgte en af de unge, om han vidste, hvoraf Torden kom.

Paa Ingemanns forunderlige Elskværdighed fik jeg et særligt Bevis ved den Maade, hvorpaa vi sluttede en fra min Side temmelig iltert ført Disput — om jeg da maa bruge det Udtryk om en Forhandling mellem Ingemann og mig. Han udviklede for mig sine ejendommelige Meninger om Opstandelsen: at Sjælen under sin Udvikling i Mellemtilstanden mellem Død og Dom selv uddanner sig eller faar ud af sig selv uddannet det Legeme, hvori den

i Evigheden skal bo, at altsaa ikke det Legeme, der lægges i Jorden, skal opstaa. Denne Anskuelse bestred jeg naturligvis med alle de Grunde, jeg fra min Examenslæsning havde paa rede Haand, og Ingemann sagde saa sluttelig: »Det kan gjærne være, at De har Ret.« Det optog jeg nærmest som en Tilkjendegivelse af, at han ikke gad tale mere med mig om den Sag, og denne Opfattelse kunde han maaske læse paa mit Ansigt. Det er i alt Fald vist, at han var utrættelig i at forklare mig, at han virkelig mente, at det godt kunde være, jeg havde Ret; han var ingenlunde sikker paa det modsatte.

Hvad vi heller ikke kunde undgaa at lægge Mærke til, var hans rørende Glæde over Guldhornet, som han havde faaet af den danske Ungdom paa sin 70. Aarsdag et Aar i Forvejen. Da han viste os det, tog han det — i Lommetörklædet — frem med en saadan Forsigtighed og talte om det med en saadan Glæde, at vi ret kunde forstaa, hvor godt Jubeldagen 1859 havde gjort ham.

H. Rosendal.

Hethiterne.

Vi kender alle fra bibelhistorien »*Heths børn*«. Det var dem, som Abraham boede hos i Mamre lund, og af dem købte han hulen på Makpelas mark til begravelsesplads for Sara; af den måde, hvorpå de opførte sig mod ham, fremgår, at han har stået i et meget godt forhold til dem. Navnet hethiter nævnes af og til i jødernes historie, helt ned i kongernes tid; men det bruges i biblen på to forskellige måder, dels om en lille stamme i Kanaans land og

dels om større folkeslag, der nævnes som israeliternes naboer. Det er gået med dette navn som med så mange andre af bibelens navne på lande og folkeslag, videnskaben har ikke vidst, hvad den skulde gøre med dem, og den har derfor rask væk betegnet dem som upålidelige, som fostre af forfatterens fantasi eller som levninger af myther og sagn. Medens man ellers ikke har haft synderlig betænkelighed ved at fæste tiltro til pålidelige hedenske forfatteres beretninger, så har bøgerne i den gamle pagt langt fra haft samme skæbne; dem har man vendt og drejet, beklippet og beskåret, indtil man har fået et resultat ud, der er ganske modsat det bibelske, og ved siden heraf har man med begærlighed grebet efter, hvad videnskaben på andre områder har bragt for dagen for at afkræfte de bibelske fortællinger pålidelighed. Det er imidlertid glædeligt, at det vil vare nogen tid endnu, før videnskaben kommer til at sige sit sidste ord, og inden den tid kan der være fremkommet meget, som kan *stadfæste* de bibelske historiers rigtighed.

Ved videnskabsmændenes ihærdige arbejde har man i dette århundrede fået pålidelige beretninger om Asiens og Afrikas store riger. Ved tydningen af de ægyptiske hieroglyfer og de assyriske kileskrifter er ligesom døren lukket op for en sand betragtning af menneskeslægtens ældste historie, og man har fået en ganske anderledes opfattelse af disse landes religion, kultur og historie end den gængse; nu lader det imidlertid til, at man finder *en tredje* asiatisk stormagt, der ikke i nogen henseende stod tilbage for de nævnte; men såvel materielt som åndeligt kunde holde dem stangen.

Denne stormagt er hethiternes store rige i Asien; opdagelsen af samme hører til den allernyeste tids videnskabs mest glimrende triumfer, og den væsentligste del af æren herfor tilkommer den engelske professor *Sayce*. Man havde længe vidst, at Grækenlands første kunst og kultur

var stærkt påvirket fra Asien; ved en række opdagelser af mindesmærker, monumenter og ejendommelige bygninger med samme ejendommelige Præg fandt man tilnærmelsesvis en bestemmelse af rigets grænser, der fra Lydien gik mod vest over Kappodokien og mod øst til Lykaonien, imidlertid er det sikkert nok, at rigets grænser til sine tíder gik mod øst til Evfrat, og som vi senere skulle se helt ned i Ægypten.

Således, som hethiterne afbildes på deres egne som på Ægypternes mindesmærker, har de ikke nogen lighed hverken med semiter eller kamiter, de har, som en fransk lærd har sagt, alle den kavkasiske races træk. De er komne nordfra og har langsomt udbredt sig mod syd og øst; man ser endnu bjærgboerne i Lille Asien og Grækenland bruge den samme slags støvler, som findes afbildet på de hethitiske monumenter. Endskønt der endnu ikke foreligger noget afgørende bevis, så er der al god grund til at tro, at vi i hethiterne har nogle af vore ældste stammefrænder for os, alene dette kunde være tilstrækkeligt til at vække vor interesse for dem; men denne forhøjes endmere ved det forhold, hvori dette folk har stået til Israels børn, det var nemlig det, der venligt ydede Jakob og hans slægt et opholdssted i Ægypten og derved blev redskaber i Guds hånd til at forberede den tid, da »Jafet skulde bo i Sems pavluner.«

Uden videre at komme ind på forholdet mellem den hethitiske kultur og den evropæiske, vilde jeg her gærne pege lidt på dette folks forhold til israeliterne, da der derved kastes lys over den bibelske beretning, ligesom også dens pålidelighed vinder stadfæstelse.

Det folk, som Joseph kom til i Ægypten, var nemlig også fremmed i landet. Mange århundreder før Jakobs slægt kom der, var de indvandrede fra Asien. Ægyptiske historieskrivere f. eks. *Manetho* fortæller om, at der ved år 2325 f. Kr. kom et folk af fremmed herkomst ind i

landet og fór ilde med folket. Herskerne blev fangne, stæderne brændte og gudernes helligdomme vanærede, en stor del af mændene blev dræbte, medens kvinder og børn slæbtes i fangenskab. Dette folk satte sig fast i Nedreægypten og holdt stand der til ind i det 17de årh. De tilegnede sig for en del Ægyptens kultur; men vedblev selvfølgelig at være ægypternes fjender. Disses magtområde var Mellem- og Øvreægypten; men gennem lange tider måtte de svare skat til de fremmede. De fremmede kaldtes *hyksos*, hvilket navn betyder hyrdekonger. Det har voldt videnskabsmændene adskillige vanskeligheder at få bestemt, hvor dette folk hørte hen. I lange tider holdt man på, at det var *semiter*, men den nyeste tids mest udmærkede videnskabsmænd som Lepsius og Maspero forkastede dette aldeles bestemt i henhold til deres ejendommelige typus på mindesmærkerne; men denne er også så forskellig fra den ægyptiske, at man ikke ret vel vil kunne regne dem til *kamiterne*. Der bliver så ikke andet tilbage end med prof. *Sayce* at antage, at hethiterne var indoevropæiske folk.

Det er rimeligt, at da hyksos eller hethiterne drog ned til Ægypten, er en del af dem blevne tilbage i Kanaans land, hvor de byggede byen *Hebron*, der jo nævnes i biblen som en hethiterby. Der er i 4. moseb. 13, 22 en forunderlig gådefuld angivelse af, at Hebron blev bygget syv år før Zoan eller Tanais i Ægypten. Man kunde fristes til at spørge: Hvilken forbindelse er der mellem disse byer, og hvorfor nævner biblen hyksosfolkets hovedstad i Ægypten (ti det var Tanais) sammen med Hebron. Svaret herpå ligger nær, eftersom det var det samme folk, der grundlagde begge byer, og om disse to byer er det, at patriarkernes historie samler sig, idet Gosen land lå i nærheden af Tanais. Videre kan man som støtte for, at hyksos og hethiterne var et og samme folk anføre, at *Manetho* fortæller, at Jerusalem blev anlagt af hyksos efter deres

fordrivelse fra Ægypten; men Ezekiel siger (XVI. 3), at Jerusalem havde en hethitisk moder.

Ret mærkeligt er det også, at hyksos' og hethiternes øverste gud er en og den samme. Han hed *Set* eller *Sutesh* og afbildes som et fabeldyr, der nærmest ligner et æsel. Som gud for de fremmede og udlændinger var han ægypterne forhadt, han var deres onde gud, og det er ret mærkeligt, at man også har beskyldt jøderne for at dyrke ham. Ganske uden spor er han heller ikke i deres historie, i det guldkalven, der støbtes af Aron ved Sinaj, i steden for, som man ellers har troet, at være en efterligning af den ægyptiske *Apis*, snarere er en efterligning af *Set.*

Hyksosfolket holdt sig som sagt i Ægypten til ind i det 17. årh. Det blev fordrevet af kong *Ahmes;* men at det har siddet inde med en betydelig magt fremgår af, at kong Ahmes måtte kalde æthioperne til hjælp. Vi står imidlertid ligeoverfor en ny vanskelighed, som deres fordrivelse fremkalder i Israels børns historie; ti hvorledes kan disse være slupne, medens det gik ud over deres beskyttere; der gives ikke andet svar, end at de har i fredelighed vogtet deres kvæg på Gosens græsgange og altså ikke deltaget i krigen. Efter krigen har magthaverne sat pris på dygtige arbejdere; vi ser også af biblen, at der skete en stor forandring i israeliternes kår. Der kom en ny konge, som ikke kendte noget til Joseph, og han plagede israeliterne med hårdt trællearbejde. — De følgende ægyptiske konger vedblev at føre krig med hethiterne; men de førte krigen over i fjendens land; og fra nu af fremtræder hethiterne på de ægyptiske mindesmærker, under navnet *Cheta*, som ægypternes jævnbyrdige modstander. *Thotmes I.* drog med sin hær gennem Palæstina og Syrien, slog hethiterne og rejste i fjendens land mindesmærker for sine bedrifter. *Thotmes III.* fortsatte værket, han erobrede hele Palæstina, filisternes land, de føniciske søstæder, en af hans feltherrer trængte frem til Damaskus,

en anden gik mod Karkemish, en tredje gjorde Mesopotamien skatskyldig og en fjerde vandt glimrende sejre i Syrien. Ingen sinde har nogen ægyptisk konge haft større magtområde end han.

Også under de følgende konger vedblev Palæstina at være tumlepladsen for idelige sammenstød mellem ægypterne og hethiterne; midt under alt dette begyndte israeliternes byrdefulde liv i Ægypten. Den konge, som trykkede dem hårdest, Ramses II, var tillige hethiternes værste fjende. Han tilkæmpede sig vel adskillige sejre over dem, bl. a. vandt han et slag på Taborbjerget i Galilæa; men han satte ved disse tog så mange folk til, at han senere måtte foretage formelige razziaer ind i Afrika efter arbejdere; måske får man også herved en forklaring af, hvorfor han trykkede israeliterne så hårdt, og han måtte slutte fred med hethiterne, ved hvilken de asiatiske besiddelser tabtes. Det hedder i fredsbestemmelserne, at freden skulde vare til evige tider, og i det følgende århundrede var også stormen stillet; men under Ramses III. fik hethiterne et mægtigt forbund bragt i stand mod Ægypten. Man havde i lang tid været bange for dem i Ægypten; allerede Ramses II. lod anlægge en række fæstningsværker mod dem ved sit riges østgrænse, og det havde han, som Max Duncker træffende bemærker, ikke gjort imod ørkenens vandrende hyrder. Vi får her også en forklaring af, hvorfor israeliterne på deres rejse fra Ægypten drog mod det røde hav; ti det var naturligvis for at undgå fæstningernes soldater. Imidlertid vandt Ramses III. en så afgørende sejr over hethiterne, at deres store rige splittedes (ca. 1300 f. Kr.) i omtrent 30 småstater, selv i Kanaan måtte de vige, idet amoriterne og andre trængte ind og tog dette land i besiddelse, medens dog enkelte af de overvundne vedblev at bo mellem sejrherrerne.

Biblen ved ikke noget at fortælle om hethiternes og ægypternes kampe; men det kan man heller ikke med billighed

forlange; ti det ligger aldeles uden for fortællingens ramme; men aldrig så snart som vi kommer så langt ned i tiden, at hethiterne kommer i noget forhold til israeliterne, så ved den så god besked, så alle de nyere forskninger stadfæster den.

Underligt er det imidlertid, hvorledes verdensrigerne må bane vejen for Guds rige. Havde hethiterne fået lov til at beholde deres store rige, hvor vanskeligt vilde det da ikke være blevet for israeliterne at komme til at tage deres arv i besiddelse.[1]) Nu får de lov til at sidde i Ægypten, medens deres undertrykkere må ofre deres store hære for at ødelægge hethiterne og altså rydde den væsentligste hindring af vejen; ti de folk, der efter dem tog Kanaan i besiddelse, var så at sige fremmede i landet og af forskellig rod, hvilket jo også biblen antyder ved altid at nævne Kanaan som det land, amoriterne, hethiterne, feresiterne og kananiterne sad inde med; mod dem vilde det altid være lettere for israeliterne at føre krig; men selv den levning, der blev tilbage, skaffede israeliterne ulykker nok; ti *Anaks* børn, som spejderne blev så bange for, var hethiter, efter deres stamfader *Arba* havde Hebron sit ældste navn: *Kiriath-Arba.*

Efter at israeliterne var komne i besiddelse af Kanaan, nævnes hethiterne hyppigt. I Dommernes bog 1, 26 fortælles om, hvorledes Josephs hus bespejdede Betel, og da var der en mand, der viste dem adgang til staden, hvorfor han og al hans slægt blev skånet, og han drog til hethiternes land, og byggede der en by, som han gav samme navn, som Betel før havde haft. — Den mand (Urias), som David lod dræbe for at få hans hustru, var en hethit, og den gang David af utidig hovmod lod folket tælle, fortælles der, at de, der skulde tælle, kom til Gilead og hethiternes land ved Kadesh. Da David havde besejret

[1]) Vanskeligheden var selvfølgelig ligeså stor, da ægypterne ejede Kanaan.

Hadad'ezer af Tsoba, kom kongens søn fra Hamath, Hadoram, til ham med hyldningsgaver bestående af sølv, guld og andet metal, ganske på samme måde, som man ser lignende afbildet på de ægyptiske mindesmærker. At der i Hamath boede hethiter fremgår af, at man der har fundet en række hethitiske indskrifter. På det mindesmærke, som ægypterkongen Sisak lod forfærdige for at forevige sit tog mod Salomons søn Rehabeam, ser man mellem de bortførte kananæiske fanger også en hethit. Vi læser om Salomon, at han købte heste i Ægypten for bagefter at sælge dem til hethiterne, og i 2. kong. 7, 6, hvor der fortælles om Samarias redning fra Syrerne, hedder det, at disse sagde til hverandre: »Se Israels konge har lejet hethiternes konger og Ægyptens konger mod os til at komme over os«. — Derfor gjorde de sig rede og flygtede i dæmringen.

Den næste stormagt, som hethiterne tørnene sammen med, var Assyrien; om disse sammenstød giver kileskrifterne højst mærkelige oplysninger, særlig mærkeligt er det, at assyrerne har et stærkt indtryk af hethiternes magt, selv efter at den er bleven knækket af ægypterne. Kileskrifterne ved ikke noget om israeliternes indvandring og nævner derfor selv så langt ned i tiden som under Tiglath Pileser II. (745—722) og Sargon (722—705) hethiternes gamle rigsgrænser, hvilke efter disse gik så langt imod syd, at endog filisterbyen Asdod kaldes en hethiterby. Kanaan, Filistæa, Edom, Moab og Ammon skæres af dem over en kam og kaldes hethitiske lande. Når en sådan fejltagelse begås, så kan man være så temmelig sikker på, at der må ligge nogen sandhed bag ved, og sandheden bliver her, at indskrifterne taler om et rige som bestående, der i mange århundreder har været splittet. Assyrerkongerne har, som kileskrifterne viser, haft stor respekt selv for de splittede hethiter, og de regner en sejr over dem for den største ære. Salmanasar II. siger på en obe-

lisk ved Nimrud: »I mit ellevte regeringsår gik jeg for niende gang over Evfrat. Stæder uden tal erobrede jeg, jeg drog mod stæderne i landet Chatti (det assyriske navn for hethiterne) og jeg erobrede 89 . . De 12 konger fra Chattilandet stolede gjensidig på deres magt; men jeg overvandt dem og slog dem på flugt.« — Den samme konge, som ødelagde Israels rige, nemlig *Sargon*, udslettede også det sidste spor af hethiternes magt i året 720, altså to år efter Samarias fald. Han drog endog over til Kypern, hvor hethiterne fra gammel tid havde haft fast stade, og vandt sejr over dem. I året 1846 fandt en videnskabsmand i det gamle Kition en indskrift fra Sargons tid, som beretter om, hvorledes øens syv konger havde sendt tribut til Babylon.

Det er ret interessant at lægge mærke til den lighed, som den nyeste historieforskning har vist, der er mellem Italien og Vestasien med hensyn til kulturens strømninger. I Italien fandt man etrurerne, der i mangt og meget blev romernes læremestre og som, hvad de senere fund har godtgjort, var i besiddelse af en meget høj kultur. Lige ind til den allernyeste tid var man kun gjennem dunkle saga underrettet om rigerne i Vestasien om Frygien og Lydien. Opdagelsen af hethiterriget og dets ældste kultur fører tanken ud over større vidder. Medens man ellers har været vant til at betragte fønicierne som Grækenlands og dermed Evropas læremestre, så får vi nu at vide, hvor de igen havde deres visdom fra. Det er ret mærkeligt, at et af de folk, der tog arv efter hethiterne, nemlig *Frygerne*, indvandrede fra Evropa til Asien over Hellespont, og det andet folk, *lyderne*, havde i al fald fyrster af hethitisk herkomst; det er ligeså mærkeligt, at man mellem så fjerntstående folk som etrurerne og hethiterne finder ting så ganske ens, så tanken ganske naturlig ledes hen på en nøjere forbindelse mellem dem. Man får ved de ny opdagelser godtgjort, at samkvemmet mellem oldtidens

folk og deres gensidige påvirkning har været langt større, end man hidtil har været vant til at tænke sig; men opdagelsen indeholder også en alvorlig advarsel til dem, der altid slår om sig med, at dette eller hint har videnskaben *uomstødeligt* godtgjort. For at tage et bestemt eksempel, så er der jo ingen »videnskabelig« påstand, der har højere kurs i vor tid end den, at menneskeslægten gennem en langsom udvikling har nået det formentligt høje kulturstade, hvorpå den nu står. Denne udvikling skal jo have begyndt med 0 eller måske derunder, man kalder den med det pæne navn *evolution*; jeg har selv følt mig tiltalt af den, og det falder mig selvfølgeligt ikke ind at nægte, at historien viser udvikling; dog tror jeg, at alvorlige mennesker vil give mig ret i, at den er tvetydig, at selv om en vis tidsalder set i forhold til den foregående betegner et fremskridt i nogle henseender, så kan dermed meget godt forenes tilbageskridt i andre. Opdagelsen af sådanne gamle riger med høj kultur viser i alt fald, at man skal være forsigtig i sin tale om kulturens begyndelse; det kunde vel være, at den bibelske betragtningsmåde, der lader kulturlivet blomstre hurtigt frem på gudslivets ruiner, som en slags erstatning for det tabte paradis, har mere historisk værdi end de mest sindrigt udtænkte evolutionstheorier.

Til at vise den hethitiske kulturs forhold til den ægyptiske og assyriske som til den senere evropæiske, er her ikke plads. Dog kan en kort omtale af, hvad man har fundet, have nogen interesse.

Det er ret mærkeligt, at hethiterne havde den samme forkærlighed for kolossale bygninger som ægypterne, man har i omegnen af byen *Aleppo* fundet en mængde ruiner af hethitiske pyramider. I en anden by, *Karkemish* ved Evfrat, har man fundet brudstykker af en mængde billedværker, særlig har et billede af en konge vakt en del opsigt, ikke mindst ved, at hans dragt er aldeles ens med

etrurernes. Skriften, som hethiterne brugte, var billedtegn ligesom ægypternes; på denne kongeskikkelse mener prof. Sayce at have udfundet det tegn, som de brugte for deres gud. Et lille stykke vej ovenfor Karkemish ligger byen *Biredjik*; her finder man gjort et sandt jætteagtigt arbejde, klipperne er nemlig udhulede ved kunst, og øverst oppe på en af tinderne ligger ruinerne af en hethitisk kongeborg. Bjærgets sider er udhuggede til terrasser og kunstige gange, der fortsættes helt ind i klipperne. På en sten, som nu findes i »Brittish museum«, ser man en konge i en tilbedende stilling, og guden, som han beder til, er afbildet som en solskive med vinger. Det er bekendt, at den ægyptiske gud *Horus* afbildes ganske på samme måde, måske er der en endnu uopdaget sammenhæng mellem de to folk i denne henseende.

Rundt omkring i Vestasien finder man foruden de nævnte, udhuggede billeder på klipperne, sten med ornamenter og relieffer; et sted fandt man fremstilling af en stor løvejagt, et andet sted en stor løveskikkelse, Konger, for hvem fanger fremføres. I nærheden af *Samosata* fandt man en lang spadseregang for kongen hugget ind i klipperne og for enden af gangen fandt man hans billede. I *Øjuk* har man fundet et helt palads. Foran døren ser man udhuggede figurer ganske som de ægyptiske sfinkser, de har vinger, løvemanker, menneskehoveder og en 12 fod høj krop, på muren findes en gudstjeneste fremstillet. Foran guden står et alter, hvorpå en præst bringer en gedebuk og tre okser som offer, ved siden af står en mand med et strængeinstrument, en fløjtespiller og en slangebesværger; bag ved dem står to mænd med en plan over paladset. Ret mærkeligt er det, at man på dørpostens indvendige side finder udhugget en ørn med to hoveder, det var tordengudens fugl, og dens udbredte vinger var tegnet på det vingede lyn eller tordenkilen; man finder for resten

det samme billede såvel i Babylon som på græske mønter fra Elis og Sicilien.

I en anden by, *Boghaz-køi*, har man fundet en stor kongeborg med ikke mindre end 30 sale. De vældige blokke, den er bygget af, er alle af marmor, kongens trone hviler på løveskikkelser; fra borgen løber underjordiske gange ud til flere sider, og klipperne rundt omkring er udglattede og siden forsynede med en mængde indskrifter, hvilke man desværre endnu ikke er i stand til at læse. Ikke langt fra disse klipper ligger *Jazili-Kaja* (de beskrevne klipper); man kommer gennem en spalte ind i en dal med klipper på alle sider, disse klipper er afglattede og derefter er der indhugget ikke mindre end 65 figurer. Den største af disse er 5 fod høj, de øvrige mellem 3½ og 2½. Det hele viser et religiøst optog, således at de to afdelinger går imod hinanden. Toget til højre består af kvinder, anførte af en gudinde, der står på en løvinde og har en gazelle ved siden; efter hende kommer en gud, stående på en leopard. Imellem det brogede tog ser man også præster, der er kendelige på, at de har krumstave i hænderne, ganske som etrurernes avgurer (spåmænd) også havde. Over det hele svæver den vingede solskive og oven over samme en stor gudindeskikkelse med vinger i steden for arme og omgiven af flere genier. Nærmest ved indgangen står to menneskelige figurer med hunde- og løvehoveder; det er en slags genier, som skal holde dæmonerne borte.

Mellem gudeskikkelserne finder vi nogle, som er beslægtede med de ægyptiske, andre, der ligner føniciske og atter andre, som man hidtil har holdt for at være græske, ja, endog babyloniske guder finder man billeder af. En af de mærkeligste af disse er landsguden over Kilikien, der står ved *Ibris*. Han har et stort skæg, og en spids hat på hovedet, der er omvundet med tornede grene. Han bærer en lang kappe og har på fødderne høje snabelsko,

der ganske ligner dem, som folkene på dette sted bærer den dag i dag, i den venstre hånd holder han hvedeaks og i den højre en ranke med druer; han ligner ganske grækernes Bakkus; foran ham står en præst i bedende stilling og rundt omkring dem en mængde indskrifter.

I nærheden af *Magnesia* ved Sipylos findes Lilleasiens ældste kunstværk, nemlig en tyve fod høj billedstøtte af *Kybele* i siddende stilling. Det har dog lidt så meget af tidens tand, at det har ingen værdi som kunstværk. I sin oprindelige skikkelse lignede det grækernes Athene. I denne egn finder man skuepladsen for nogle af de ældste græske sagn, herfra er navnene *Tantalos* og *Pelops* gåede over til grækerne.

Sipylosstaden, i hvis nærhed billedet står, havde i følge sagnet pådraget sig guds vrede, og dommen over den blev, at sumpsøen Saloi gik over sine bredder og oversvømmede den. Denne søs stillestående vandspejl ligger to mil fra Magnesia og over 100 fod derover ser man den dag i dag Kybeles billede. Oven over dette skal Pelops trone have stået.

Man har fundet flere gudebilleder, som ganske bestemt har været forbilleder for grækernes, og på et andet meget betydningsfuldt område, nemlig sprogets, kan man eftervise påvirkningen. Grækerne såvel som lykier og karer antog, som vi ved, det føniciske alfabet; men nu ved man tillige, at før de antog dette, betjente de sig af et alfabet, det såkaldte asianiske, og det var afledet af de hethitiske hieroglyfer. Selv efter at de havde antaget fønicierness bogstaver, beholdt de dog flere af de sidstes til suplering, ligesom de også efter dem beholdt den skik at ordne skriften linjevis.

To mærkelige ting vil jeg til slutning omtale. Man har fundet en sølvplade, som rimeligligvis har siddet på grebet af en stav eller en dolk. Pa denne findes en konges billede, omgiven af en indskrift i assyriske kiler og hethit-

iske hieroglyfer; ved at sammenligne disse har man fundet kongens navn, *Tarkudimme*, og dette er igen afledet af gudenavnet Tarku. — Der er et meget udbredt, mystisk tegn, der kaldes *Svastika*, det er også oprindelig hethitisk. Det består af et kors, hvis fire ender er bøjede til siderne; man formoder, at det er billedet af det ældste fyrtøj, nemlig to stykker træ, i hvis krydsningspuukt et tredje bliver stukket og drejet så længe til det tændte. Efter det mythologiske billedsprog bliver frembringelsen af ild altid sat i forbindelse med frugtbarhed og lykke. Tegnet findes utallige gange på mindesmærker og husgeråd såvel i Grækenland som i Asien, ja selv til Indien har det fundet vej.

Det vilde være ret interessant, om det skulde lykkes videnskaben at påvise, i hvor stor udstrækning hethiterne har påvirket den evropæiske civilisation. Hidtil har vi den semitiske race repræsenteret i videnskab, kunst og religion ved assyrer, babyloner og jøder, medens den kamitiske race ved ægypterne også når højt i de nævnte retninger. Da hethiterne ikke er af deres slægt, men må regnes til den kavkasiske race, så kunde det vel have betydning for os, bl. a. for familieskabets skyld at få at se, i hvor stor udstrækning deres indflydelse har gjort sig gældende; men allerede for det, der er ydet, har man grund til at være taknemlig.

Gødvad skole, i marts 1889.

S. K. Sørensen.

Kilder:

Dr. F. Justi: Geschichte der orientalischen Völker. Berlin. 1884.
Max Duncker: Geschichte des Alterthums. I—II. Leipzig. 1878.
E. Schrader: Die Keilinschriften und das alte Testament. Giessen. 1883.
A. H. Sayce: Talende Stene. Kjøbenhavn. 1888.
Edv. Meyer: Set-Typhon. Leipzig. 1875.
Lieblein: Gammelægyptisk religion. Kristiania. 1883.

For femti år siden.

Den 28. maj, da det er 100 år siden Ingemanns fødsel, er det 50 år siden *Grundtvigs* udnævnelse til præst ved Vartov kirke. At denne begivenhed har lettet en tung sten fra hans hjærte, vil enhver kunne føle, som vil nynne den sang efter, der fødtes i ham den sidste aften i det foregående år:

Hvad kvidre I om, I fugle små
så sent i kongens have? —

og som vil betænke, at det håb, der ved fuglenes kvidren hin aften blev oplivet hos ham, opfyldtes, da kong Frederik den sjætte gav ham den embedsstilling, hvori han fik lov til at arbejde lige til sin død. Også for den danske kirkes udvikling i det hele fik det stor betydning, at der nu kunde samles en fri menighed om sakramenterne og ordets forkyndelse med Grundtvig som præst. Men da det først var den 9. juni, at han blev indsat i sit embede, så vil *den navnkundige Vartov-menigheds jubilæum* mest naturligt høre til denne dag, som iår falder sammen med pinsedagen, og det vil da næppe fejle, at mange af dem, der i de mange år for længere eller kortere tid har fundet sig hjemme i denne menighed, vil samles i tak til himlens Gud for, hvad den har været for dem.

Der er imidlertid et andet halvhundrede års jubilæum i Grundtvigs vennekreds, som fortjæner at ihukommes, og som bestemt knytter sig til maj måned. Den 19. maj 1839 indeholdt Lindbergs nordiske kirketidende den kirkelig-literære efterretning, at der på »den wahlske boghandlings« forlag var udkommen »et höjst mærkeligt skrift«: »*Om Stænderforhandlingerne i Roskilde angående Sognebåndets Løsning. Af W. Birchedal, Præst.*« Og det var det samme skrift, som Grundtvig 12. juni 1829 i sit »Åbent vennebrev til en engelsk præst« efter at have be-

rørt dr. Kalkars forsvar for sogne-tvangen, dvælede ved i følgende linjer: »Dog vilde skæbnen, at sognefriheden skulde på samme tid få en ny pen til sin ære, der hører til de dygtigste, man dypper norden for Elben. Det er en ung præst i Jylland, ved navn *Birchedal*, mig hidtil aldeles *ubekendt*, som har gennemgået forhandlingerne i *Roeskilde* om sognebåndets løsning med en djærvhed og tålmodighed, en kraft og klarhed, der ikke blot spår sognefriheden en glimrende sejer, men vor literatur en udmærket prydelse.«

Den »*unge* præst i Jylland« har siden haft en lang livsgerning på Fyen og virker endnu i nærheden af Kjøbenhavn. Han har fordansket skrivemåden i sit navn, og han har i årenes løb tilegnet sig grundtvigske tanker, som den gang forekom ham fremmede. Men det er ellers godt nok kendeligt, at *gamle* Vilhelm Birkedal endnu er den samme, som i 1839 *ridderligt* stillede sig ved siden af den kirkelige oplysnings og den kirkelige friheds enlige forkæmpere.

»Når kongen for få år siden« — således begynder hint skrift — »kaldte mænd fra sit folks midte til det gamle Roeskilde, der er det danske hjærte kært som manden hans barndomshjem, og når folket ret i sin dybeste sjæl glædede sig derover, da var vist nok begge dele tilfældet, fordi kongen vilde høre *folkets* røst, og fordi folket vilde høre sin begæring, sin længsel, sit tryk, sine bönner, med klar bevidsthed udtalte og bragte frem for tronen, om de fandtes egnede dertil.« Til denne forventning har virkeligheden ikke fuldt ud kunnet svare. »Vi må på den ene side tilstå, at stænderne have haft et åbent öje for at opdage meget, der hindrede folkets fremskridende timelige udvikling, for at opdage mange savn i udvortes borgerlig henseende, og at de have haft frimodighed til at udtale dette for tronen; men på den anden side må man også påstå, at de have vist, at de for lidet have levet i og med

folket, for lidet have gjort sig umage for at sætte sig ind i folkets åndelige tilstand, til at de kunde i sandhed finde hindringerne for de danskes frie åndelige udvikling, og udtale de tryk, hvorunder folket i denne henseende sukker, samt udfinde, hvad der i denne retning kunde geråde folkelivet til velsignelse.« Derom vidnede forhandlingerne om »jødernes valgbarhed« og om »varetægtsarester«; men derom vidnede dog især den om »*sognebåndets løsning*«. »Ti på opfordring til at afgive vidnesbyrd, om trangen til mere frihed i denne henseende føles i flere menigheder, *tie alle;* end *ikke èn* træder op for at bevidne, at en sådan trang føles!« Og dog »have i den vestlige del af Sjælland, en stor part af Fyen, Langeland, samt i Jydland så vel i syd som i nord — især Morsø — sådanne bevægelser fundet sted, der kun kunne forklares af følelsen af en mangel i sogneforbindelsen . . . I forsamlingen sidder Sjællands overhyrde; han er tilsynsmand over det ham betroede stift, ingen åndelig bevægelse må være ham fremmed, han skal vogte Herrens arv som trofast hyrde, lytte til sine menigheders forskellige røster, at han kan opmuntre de svage, efter evne kæmpe mod al åndelig død, hvad enten den ytrer sig i sørgelig ligegyldighed, eller fanatisk nidkærhed; han *må*, han *skal* også kende denne åndelige rørelse i sin hjord, ligesom vel heller ingen tvivler om, at han kender den; men hvorfor tier han? Der er her slet ikke tale, om hint ønske er et sundt, retmæssigt ønske, kun om det *findes*. Man skal give sandheden æren, og her byder sandheden uden hensyn til egen mening, når der spörges: gives der i Danmark en længsel efter sognebåndets løsning? da at svare: Já, den findes hos mange!«

Birkekal savnede et vidnesbyrd fra biskop Mynster om, at der i hans stift var trang til sognebåndets løsning. Men han savnede *mere* hos den mand, om hvem han ikke kunde »tilbageholde den glade bekendelse, at få sådan

som han i alle mine studenterdage og kandidatår har talt levende kristendom til mig, at jeg ret glædeligt og frejdigt føler, at jeg er trosenig med ham, således som hans tro ligger for mig i al hans skrift og tale«. Hvor naturligt havde det ikke været, at Mynster, uagtet hans samvittighed bød ham at modsige dem, der androg om sognebåndets løsning, åbenlyst og kærligt havde udtalt den bekendelse, at han ellers i alt væsentligt var trosenig med dem? »Hvor skönt havde det ikke tonet i det gamle Roeskilde, hvortil så mange minder om folke-enhed og folke-kraft knytte sig, om Sjællands biskop der havde aflagt et höjtideligt vidnesbyrd om, at også *han* som hint såkaldte parti bekendte sig til den gamle lutherske evangeliske kristendom; hvor yndigt havde det ikke været, om han havde ladet hine mænd der vederfares den ret, at de efter bedste overbevisning havde kæmpet for kristendom, og at han, uagtet han måske ej i måden, hvorpå de kæmpede, kunde være enig med dem, dog som den, der kunde prøve ånderne, havde gennemskuet deres ærlige sind og færd! Eller deler da biskop **Mynster** ikke væsentlig **Grundtvigs,** ja **Lindbergs** tro?«

Men har Birkedal *savnet* Mynsters forsvar for dem, han måtte antages for trosenig med, så er han bleven dybt bedrøvet over Mynsters angreb på dem. Slutningen af, hvad Birkedal skriver om Mynsters tale, er i det væsentlige denne:

»För jeg forlader biskop **Mynster,** vil jeg endnu af mit fulde hjærte tiltale ham. Han står i dette öjeblik for mig, som han stod for mig i mine glødende ungdomsår, da jeg ikke kendte noget skönnere og herligere end den tanke at kunne komme til at *ligne* ham som præst; han står for mig med den Guds tjæners kraft, der den gang så ofte opflammede mig i slotskirken, med den salvelse, der lod mig kende den sande evangeliets forkynder, med den kærlighed, der også bragte min kærlighed til at brænde, og nødigt vilde jeg løsrive mig fra dette billede. Måske

kan jeg mere upartisk end mange andre betragte denne sag; ti aldrig har jeg stået i noget forhold til **Grundtvig**, og kun tilfældigvis og i forbigående er jeg kommen i nogen berøring med hans disciple. Var der nogen grund til, at jeg skulde betragte sagen med ensidighed, da måtte min anskuelse helde til biskop **Mynster**; ti ham kendte og elskede jeg, hans betragtninger ligge på mit arbejdsbord, og mangen skön salig time har deres læsning forskaffet mig og mine; hans portræt hænger over min sofa, og til ham vendte min tanke ofte tilbage, når jeg arbejdede på en prædiken. Men jeg kan dog ej andet end give *sandheden æren*, og i hvor mange der end ville smile ad disse blade og spörge: hvorfor kom du med dette, vi behøvede det slet ikke? så vil jeg dog trøstig svare: fordi jeg følte mig *kaldet* dertil; skönt ung i kirkens tjæneste, vil dog også *jeg* lade min stemme høre i disse kirkens *betrængte* tider, og jeg vil håbe, at kirkens Herre vil ikke ganske forsmå *denne* gave på hans alter; og det er min visse overbevisning, at, hvis disse ord ere talte af et kristeligt hjærte, da ville også *de* være et led i den kæde, der binder menigheden til dens Herre. Deres höjærværdighed! ... Når man af Herren er stillet på en höj plads i hans kirke, når alle stridens mænd vente med spændte hjærter på et ord fra den, der kan stifte så uendelig meget godt, kan stille mange bevægede hjærters brusen, kan tale et beroligende, opmuntrende, trøstende ord til så utallige — skal da en sådan mand ikke tale, når han har vist, at han *kan* tale? Således gjorde Paulus, så gjorde Johannes, så gjorde de hellige kirkefædre og biskopper, — en **Tertullian**, en **Cyprian**, en **Athanasius**, en **Augustinus**: de agtede det ej for ringe at blande dem i stridens hede, og Herren gav velsignelse; ti kætterhærene brøde sig på disse kirkens hårde klipper, der stillede sig i gabet. Og, skal jeg minde om en biskop, der også hos os viste sig som en Herrens kæmper, da vender blikket sig imod den forevigede **Balle**,

der i en bevæget tid, da verdens ånd truede med at sønderbryde kirkens bolværk, i sit hjærtes kraftige enfoldighed stred den gode strid, og optog handsken til at kæmpe ikke én, men hundrede gange, og aldrig trættedes. Delte de **Grundtvigs** tro, hvorfor vilde de ikke kæmpe for den med ham? Delte De den ikke, da var det dog så naturligt, at De kastede ham deres handske, at ikke tusinde Dem anbetroede sjæle skulde ledes på vildspor. Men De delte hans tro; ti De kan og vil ikke underkende de höjrøstede vidnesbyrd, De i kirken og i skrifter ellers aflagde om den tro, hvorfor **Grundtvig** kæmpede. . . . Nu har Deres höjærværdighed givet tusinde grunde til at sige: Se, biskoppen deler dog ikke **Grundtvigs** tro! og disse have således fundet et velkomment påskud til at håne og laste, hvad dog såvel De som **Grundtvig** bekendte; og dette er et endnu större fejlgreb, som De efter min mening har begået. Og nu sluttelig et ønske, som måske den ædleste del af nationen nærer, at Danmarks **Melanchton** og Danmarks **Luther** måtte lægge hånd i hånd for kirkens gode sag, uden spörgsmål om, hvo der er den første eller den sidste: i Guds rige er den ydmygste den störste; det er for gamle Danmark, for Danmarks gamle kirke, at dette ønske næres.«

Det var med denne hilsen, at Vilhelm Birkedal åbent vedkendte sig, at han havde stillet sig i Grundtvigs fylking, i fuld bevidsthed om, hvad der vilde følge med, når han aflagde den tilståelse: »Jeg hører til hint i stændersalen så hårdt medtagne, så beskyldte, jeg kunde næsten sige hudflettede parti, og jeg har ikke været så kold, at jo mangen en smertelig følelse har påtrængt sig mig ved at se mine trosbrödre, og dermed også mig, fremstillet i et lys, som vare vi sværmere, hovmodige, sektstiftere, blinde ivrere o. s. v. o. s. v., uværdige til landsmænds kærlighed og agtelse.«

Den unge slægt af Grundvigs venner, som ikke selv har gjort erfaringer om, hvad det er at blive »hudflettet« for tilslutningen til ham, og for hvem Birkedals senere ridderfærd står således på afstand, at de næppe har et personligt indtryk af den, vil kunne have udbytte af at se ham første gang træde frem i kirkekampen.

For de ældre vil mindet om hint afgörende skridt fremkalde trangen til at sende den gamle danske præstemand *en hjærtelig tak for hans trofaste færd i 50 år under den fane, han den gang vedkendte sig.*

L. Schrøder.

Michel Eugène Chevreul.[1])

Af *Poul la Cour.*

Den 9. April meldte Telegrafen fra Paris: Inat døde Kemikeren *Chevreul*, 103 År gammel. Senere har den meldt, at Deputeretkammeret har bevilget 10,000 Francs til hans Jordefærd, og endelig, at hans Ligbegængelse er foregået med stor Festlighed; de højeste Myndigheder og mange Notabiliteter deltog.

Chevreul var altså en Mand, til hvem det franske Folk føler sig i Æres- og Taknemlighedsgjæld; men når det nu bemærkes, at Chevreul havde den Opfattelse af Politiken, at denne var for sådanne Folk, hvis Tid ikke var bedre værd, vil man skjønne, at der ikke foreligger partipolitiske Grunde til de nævnte Æresbevisninger; og når det tilføjes, at Videnskaben og dens Anvendelse alene var Området for hans lange virksomme Liv, vil man forstå, at dette har fået samme Betydning for alle andre Folke-

1) Udtales Sjøvrøl.

færd som for Franskmændene. Derfor vil et kort Mindeord om ham vistnok også være på sin Plads i »Danskeren«.

Med et dansk Ord kan det da siges om ham, at han var en af de »såre få«, som kan den Kunst,

„den uendelige svære,
den: på Jorden fast at stå,
den: sin Himmel med at bære
overalt i Hjærtets Vrå,
den: sin Skaber glad at ære
i det store, i det små",

hvad der vistnok vil fremgå af følgende Småtræk af ham:

Født den 31. August 1786 i Angers, tæt ved Maines Udløb i Loire, studerede han i Paris i Århundredet første bevægede År. I 1809 blev han Assistent hos sin Lærer og i 1813 Professor i Fysik. 1820 blev han Examinator ved den polytekniske Læreanstalt, 1824 Direktør for de kongelige Gobelinsfarverier og 1830 Professor i Kemi ved College de France. Hvad der af hans Liv tilhører Offentligheden, er en Kjæde af videnskabelige Arbejder og Skrifter, dels i »Journal des Savants« (de lærdes Blad), dels som særlige Bøger, hvoraf flere er oversatte på andre Sprog. Der er især to Retninger, hvori han har gjort banebrydende Opdagelser. Et epokegjørende Værk over de dyriske Fedtstoffer udgav han 1823 (37 År gl.) og 3 År efter fremkom han med udmærkede Undersøgelser af Farver og Farvestoffer. I de følgende År arbejdede han videre i lignende Retning; og mange Skrifter kan nævnes, især vedrørende Farverne; men også om Kemiens Historie og om de kemiske Theoriers Historie udgav han Værker, da han var 80 og 83 År gammel. Det er ud af alt dette en Selvfølge, at Chevreul blev Medlem af en Mængde videnskabelige Selskaber, såvel i Paris (1826) som i andre Lande, også i Danmark.

Hvad Chevreul iøvrigt var for en Mand, og hvorledes hans Livs- og Verdensanskuelser var, derom har han af-

lagt mærkelig fyndige Vidnesbyrd ved det Besøg, som Videnskabsmanden Nadar gjorde hos ham på hans 100-års Fødselsdag (jfr. Nutids-Spørgsmål af L. Schrøder, Schønbergs Forlag, 1887). Af hans Udtalelser ved denne Lejlighed skal her nogle af de mest betegnende nævnes.

Videnskabens Indhold, ja endog dens Form og Fremgangsmåde har forandret sig meget fra den Tid, da Chevreul må regnes til en af dem, der var med til at grunde den vågnende Kemi. Ikke alene har den organiske Kemi (den om dyriske og planteagtige Stoffer) fået en Udfoldelse i vore Dage, som vel næppe en Gang Chevreul havde tænkt sig, da han leverede sine Bidrag i denne Retning i Tyverne; men Kemikeren Pasteur har fået slået Bro mellem Kemien og Dyre- og Plantelæren, en Bro, hvorom det endnu måske næppe ahnes, hvad den vil føre til. Hvorledes stod nu Oldingen overfor dette nye? Da Nadar bad Chevreul om at skrive i sit Album, fandt denne Pasteurs Navn og udbrød: »På denne Side ser jeg Pasteurs Navn. Under hans vil jeg sætte mit. Pasteur er et af vor Tids største Genier; thi medens vore Lærde hidtil er gået ud fra *kjendte* Fænomener for at nå til de ukjendte, er han gået den modsatte Vej. Jeg må tilstå, at den videnskabelige Skole, som jeg har tilhørt, måtte have bragt mig til at betragte denne Nyhed for Galskab.« Chevreul vedblev altså i sin høje Alder at være så ungdommelig, at han på den mest levende Måde var med i, hvad der var fremme i Nutiden; og der er derfor ingen, der har Ret til at sige om hans Livs- og Verdensanskuelser, at de tilhørte en stagneret gammel Lærd, hvis Vidnesbyrd ingen Vægt kan have overfor Videnskabens nuværende Standpunkt. Derimod kunde man ønske, at ret mange Nutidsforskere havde noget af den Rummelighed og Fordomsfrihed, som udmærkede den gamle Chevreul — ikke at tale om den rige hundredårige Erfaring hos Manden med det livfuldt iagttagende Øje, som endnu på sine sidste Dage

fandt en stor Glæde i at betragte Eiffeltårnet og se, hvad Menneskesnillet kan stille op.

Chevreul afgiver et Exempel på, hvorledes en bundreal Tankegang lader sig forlige med Troen på andre Virkeligheder end dem, der kan sés og sanses. Et Par Udtalelser på hans 100-årsdag vil vise dette.

Hvor solidt han stiller sig over den Virkelighed, som vi ved vore Sanser kan komme til Kundskab om, fremgåer af følgende:

»Det forslåer ikke at sige: det må bevises, det må ses! Det er nødvendigt, at jeg bringer Dem til at se! Det er nødvendigt, at De ser! Jeg vil bringe Dem til at se; thi det er først, når jeg ser, at jeg tror!!!«

Dette er et fyndigt Udtryk for den alvorlige Videnskabsmands Stilling til sit Arbejde. Ja, det var ønskeligt, om det lå mange flere end Videnskabsmænd ligesom i Kjødet båret, at man overfor sit menneskelige Arbejde stiller sig ædrueligt og energisk med al den Ævne til at iagttage og virke, som man ejer.

Men dette hindrer ikke Chevreul i at mene, både, at vi *kan* tage Fejl i selve de sanselige Ting, og at der er Virkeligheder, der slet ikke kan sanses. Hvad han skrev i Albummet, er allerede et Vidnesbyrd i denne Retning:

»Man bør stræbe med Iver efter Ufejlbarlighed, uden at bilde sig ind at nå den.«

Men desuden sagde han senere:

»Med Undtagelse af mine moralske Følelser er jeg rede til at slippe enhver videnskabelig Theori, når man viser mig, at den er gal. Men man må vise mig det. Jeg må se det, osv.«

Chevreul vil ikke hævde Ufejlbarligheden på et eneste Punkt af Videnskaben; men han vil hævde Moralens (ɔ: det usynliges) fulde Virkelighed og uafviselige Krav som hævet over vore udvortes Undersøgelser og Tankeslutninger.

Chevreul indlader sig på sin Hundredårsdag i udførlige Samtaler med Fritænkeren Nadar om disse Ting; og da Nadar kalder *Gud* for et Tankespind, så gjør Chevreul ham opmærksom på, at han ingen Ret har til at kalde det, der ikke kan sanses, for uvirkeligt, og han tilføjer:

»Dersom Gudsfornægteren bebrejder dem, der troer på Guds Tilværelse, at de, som han siger, bygger på en Hypothese, som de ikke er istand til at bevise, så lad Gudsfornægteren bevise mig sin!«

Efterat have aflagt et personligt Vidnesbyrd om Troens og Håbets Virkelighed for Menneskene, udbryder Chevreul:

»Å, sig dog ikke, at dette er Hjærnespind! hvor mange Ting er der dog ikke, som ikke er *synlige*, og dog ikke mindre *virkelige*. Men her [i Verden] ikke således: hvad her *er*, det *ser* vi, med mindre vi er blinde.«

Endelig slutter den gamle Chevreul med et Ord, idet han låner sit Billedsprog fra det, hvormed han særlig har syslet i sit Liv, nemlig fra Lyset og Farverne, der selv udsender det Lys, som vore Øjne opfatter — og ikke således, at Synet er en Kraft, der udgår fra Øjet. Således forholder det sig også med det guddommelige Lys. Gudserkjendelsen udgåer ikke fra os; men Åbenbaringen kommer ned til os. Hvad vi alene kan gjøre, er at vende Øjet den rette Vej og tage imod det Lys, der kommer. Og sluttelig giver han sin yngre Ven det Råd:

»Hav kun et åbent Øje! Åben det godt! Bliv ved dermed! og De skal også tilsidst se det.«

Greven af Habsburg.

Af *Schiller.*

Oversat af Uffe Birkedal.

I Aken, i al sin kejserpragt,
i salen fra oldtids dage,
sad konning Rudolfs hellige magt
ved kroningsgildet så fage.
Med retterne kom falsgreven af Rin,
og bømeren skænked den perlende vin.
De kurfyrster, syv i tallet,
som stjærnernes krans om den strålende sol
stod trindt om verdensherskerens stol
og røgtede æreskaldet.

Og hvor under loftet balkonen hang,
sig folket frydefuldt trængte;
lydt mellem basunernes stærke klang
lød råb fra den jublende mængde:
Ti endt efter lang og fordærvelig strid
var den kejserløse, den rædsomme tid,
der var atter en dommer i verden.
Nu sidder ej retten i spydstagen mér,
den svage, den rolige skærmet sig sér
mod de mægtiges rovgriske færden.

Og kejseren griber den gyldne pokal
og med glade blik han udbryder:
„Det prægtige måltid og festen i sal
mit kongehjærte vel fryder.
Dog savner jeg skjalden med tonernes lyst,
hvis søde klang kan bevæge mit bryst,
med himmelsk guddommelig lære.
Så tænkte jeg altid fra ungdommens tid,
og min riddersæd og min ridderid
vil som kejser jeg ikke undvære.

Og sé! frem af kredsen om fyrsternes flok
trén en sanger, i kåben, den lange,
som sølvet, det hvide, skinned hans lok,
den bleged de åringer mange.

„I guldstrængen slumrer den sødeste klang,
for kjærlighedsløn sjunger skjalden sin sang,
alt stort og alt skönt han berömmer,
hvad sjæl og hvad hjærte begærer som bedst.
Men sig, hvad på kejserens herligste fest
at sjunge for ham sig sømmer?“

„Ej over sangeren byde jeg vil“,
nu fyrsten smilende taler,
„en större herre han hører til,
han lyder, hvad stunden befaler.
Som stormen, der kommer og farer igen,
og man véd ej hvorfra og ikke hvorhen,
som fra dybet de sprudlende vover,
så udvælder sangen fra sangerens barm
og vækker den følelse, dunkel og varm,
som i hjærtet underfuldt sover.“

Da sangeren harpen greb, og med magt
over strængene hænderne glede:
„En ædel helt drog en gang på jagt
den flygtige gemse at bede.
Ham følger med bue og spyd en dreng;
men som han nu over den grønne eng
på sin vælige ganger henrider,
han hører i frastand en klokke klar;
en præst med Herrens legem det var,
foran ham en messedreng skrider.

Dybt bøjer sig greven, ydmyg og from,
og blotter sit hoved stille,
og ærer med uskrömtet kristendom
forløsningens evige kilde.
Men hen over marken en bæk sig vandt,
opsvulmet af regn så strid den randt,
der monne de vandringsmænd stande.
Dog rask lægger præsten det hellige ned,
afførcr sig skoene og er bered
at gå gennem bækkens vande.

Forbavset greven sin hest holder an
og spörger: „Hvad er det, du agter?“

„Herre, jeg går til en døende mand,
som efter nadveren tragter.
Da broen jeg nåer over denne bæk,
det styrtende regnskyl har revet den væk
alt på sine brusende vover;
men at den forsmægtende sjæl i fred
må fare, jeg vil til den anden bred
med nøgen fod vade over".

Da satte ham greven höjt på sin hest
og gav ham den prægtige tömme,
at han kunde vorde den syges gæst
og sin hellige pligt ej forsömme,
På drengens dyr stiger selv han nu
og øver jagten med munter hu,
den anden er vidre alt reden.
Den næste morgen med tak igen
hjembringer han gangeren, førende den
til fods ved töjlen beskeden.

„Forbyde det Gud", er grevens ord,
„at jeg som jæger og kriger
den ganger, som bar min skaber stor,
for fremtiden mér bestiger!
Og vil du ej have den selv, da må
den kun i Herrens tjæneste stå,
ti *Ham* jeg har den jo givet,
som ære og gods mig besidde lod,
Ham, hvem jeg skylder legem og blod
og ånde og sjæl og livet."

„Så skal den almægtige Gud for vist,
som hører, hvad fattigmand beder,
med ære jer lönne her og hist,
som nu han æres af eder.
I er en greve, mægtig og prud,
hvis riddernavn over al Sveits går ud,
seks blomstrende döttre jer fryde.
Ja måtte", så råbte han ildfuldt, „ved dem
seks kroner til eders hus bringes hjem
og de seneste slægter pryde!"

Dér kejseren sad med hånd under kind,
som gamle minder ham rørte.
Da skued han skjalden i öjet ind
og fatted det kvad, han hørte.
Han så', det var præsten, der for ham stod,
og skjuler den strömmende tåreflod
i sin kappes purpurne folder.
Og alle på kejseren gave agt,
og greven de kendte og priste Guds magt,
som verdenstöjlerne holder.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Som det har været forudset, har Varemarkedet siden Forårets Komme for Hovedartiklernes Vedkommende været meget livligt, med tildels opadgående Priser; derimod har Korn- og Produktmarkedet været flovt, med nedadgående Tendens.

Kaffe. Om denne Artikel er idag ikke stort mere at sige, end det jeg alt har ført frem i mine seneste Beretninger i »Danskeren«. Priserne er atter noget højere, og særlig har der hersket en livlig Forretning på Spillemarkedet, hvorimod der på det legitime (til det virkelige Forbrug) ikke har været gjort store Omsætninger, da Købmændene er meget tilbageholdne med Indkøb til de nuværende Priser. Et Parti på Børsen tror bestemt på, at vi foreløbig må noget ned i Priserne, et andet, at vi må endnu højere op; jeg er tilbøjelig til at tro, at vi foreløbig omtrent bliver stående, hvor vi nu står, men at der derimod godt kan være Udsigt til, at Artiklen til Efteråret tager Fart opad. Jeg skønner alligevel ikke rettere, end at enhver fornuftig Købmand gør klogest i at operere for-

sigtig, ti de nuværende Kaffepriser ere høje, ligesom også uforudsete Begivenheder eventuelt kan fremkalde et Krak, der for Artiklen kan have skæbnesvangre Følger.

Sukker. Allerede i et tidligere Hefte af »Danskeren« iår har jeg fremhævet, at man hen i Foråret burde have sin Opmærksomhed nøje henvendt på denne Artikel, da der var Stof nok i Luften til, senere hen, eventuelt ved ugunstige Høstefterretninger fra Vestindien, at fremkalde en Hausse. Meddelserne medio Marts fra Kuba om en mindre Høst der af 200 à 250 Millioner Pund i Forening med den iforvejen bekendte gunstige Verdensstatistik, var nok til at fremkalde en enorm Spekulation, der i kort Tid har dreven Priserne 55 à 60 pCt. i Vejret. Der er Sukkerfolk, der formener, at vi endnu går meget højere; men alene Fremtiden vil vise, om de får Ret. Min Tanke er, at Stigningen er kommen på en højst uheldig Tid *for Artiklens senere Skjæbne;* ti netop nu i Øjeblikket skal Landmændene tage Bestemmelse om, hvor stort et Areal, de iår tør beså med Sukkerroer, og mange vil da, ved de nuværende høje Priser, let fristes til at forcere denne Drift med indtil 25 pCt.; får vi så en gunstig Sommer og dermed en rig Roehøst — bums! så ligger vi der nok igen enten til Efteråret eller senere hen i Vinteren. For Sommerens Vedkommende vil Sukkerpriserne næppe blive lave, tværtimod; men der skal passes på henimod September Måneds Slutning; til den Tid bør der vistnok opereres med Forsigtighed for at undgå at få Sorteper på Hånden. Hamborg melder under 16. April flovere Marked og 1½ Mark lavere Priser, men til dette Niveau meldte der sig Købere.

Sago. Sago og Sagomel vedvarende fast og stigende, ligesom den nuværende Statistik for sidstnævnte Artikels Vedkommende endnu er gunstigere end for Sago. Sagomel udvirkes af Sagopalmen (Sagus Rumphii), som er en middelstor, indtil 30 Fod høj Palme med meget store, finnede og tornede Blade, fra hvis Hjørner de rigtblomst-

rende, forgrenede Kolber udgå; Blomsterne er små og mørktfarvede, Frugterne mørkebrune Nødder, omtrent af Størrelse og Form som Hønseæg, og tæt beklædte med taglagte, nedadvendte Skæl. Sago hører hjemme i Ostindien og på Molukkerne, hvor den danner store Skove i sumpige Egne; men den er tillige Genstand for en udbredt Dyrkning, da den er en af de vigtigste Brødplanter for Befolkningen i disse Egne. Kort førend Blomstringstiden fældes Træet, Toppen afskæres, Stammen spaltes, og den store, melholdige Marv udtages, røres ud i Vand, afsies og benyttes i denne Form (Sagomel) til Brød. Til Evropa forsendes Sago også meget i Form af Sagogryn, der tilberedes derved, at det i Vand udrørte Mel presses gennem Huller i Jernplader ned på andre ophedede Jernplader, hvorved de kommer i en halv kogt Tilstand.

Ris holder sig vedvarende meget fast og særlig er billige Kvaliteter meget sparsomme.

Husk japanesiske Ris, der forholdsvis er meget prisbillige!

Kryderier. *Nelliker* flove, *Cassia lignea* fastere; ligeså *Kardemomme* og *Muskat*. *Ingefær* mat. *Peber* flov.

Frugter. Tørrede *Æbler* atter noget lavere. *Rosiner* fastere. Artiklen synes at ligge væsentlig gunstigere, og vi tør nok påregne, at vi har set de laveste Priser for denne Sæson. *Mandler* stigende. *Korender* vedvarende meget flove. Små *Sultana-Rosiner* billige og udmærket anvendelig for Husholdninger.

Kornmarkedet vedvarende flovt, undtagen *Havre*, der vedbliver at holde sig fast. Nogen Forretning i *Byg* er der i den sidste Tid gjort i Leith, men til usle Priser. *Hvede* flov, ligeså *Rug*. *Majs* rolig. Den anslåede Høst, 2 Billioner Bushel (1 Bushel: ca. 2 Skpr.), virker hæmmende på Priserne.

Hvem der ikke ved, hvad en Billion vil sige, for dem skal jeg nedskrive det: 1 Billion = 1,000,000,000,000.

Foderstoffer. Med Undtagelse af Solsikkekager, som atter i den sidste Måned dalede nogle Mark pr. Ton, er Priserne på alle Foderstoffer ikke undergået nogen Forandring af Betydning. Markedet er trevent og Omsætningsforholdene små. For enkelte Artikler foreligger der allerede Tilbud til Sommer- og Efterårslevering; men Priserne herfor er stramme og Tilbudene derfor upåagtede.

Frømarkedet. *Rødkløverfrø* i prima Kvaliteter er snarere højere end lavere, og Tilbudene herfor sydfra sparsomme. De meget høje Priser, som man tidligere forventede for denne Artikel, når vi næppe i denne Sæson. Tyskerne har her været for sangvinske, og trukket os med; men de animerede Beretninger i Januar har i alle Tilfælde gjort det Gavn, at de har bevirket, at Indkøbene her i Landet er gjorte i et Øjeblik, hvor prima Varer har været fremme. Tilbudene af *rødt Frø*, som nu kommer frem sydfra, er nærmest dårlige i Farve og meget småkornede. Hvad *rødt amerikansk Frø*, der endnu lagres i Evropa, realiseres i den seneste Tid til meget lave Priser, nærmest for at undgå at gemme det over til næste År; men desuagtet er der kun få Landmænd, der tør anvende det.

Der er også i den sidste Tid gennem Bladene tilbudt billigt *tysk Rødkløver*, og jeg har på mit Laboratorium havt Prøver af sådanne Varer, der ved Undersøgelse har vist et Resultat af ca. 68 pCt. Renhed; men sådanne Varer er ikke 45 Øre pr. Pund værd!

Overfor slige Tilbud bør Landmændene stå på Vagt.

Hvidt Frø er flovere og lavere. *Alsikke* meget flovt og endel lavere. *Gulkløver* og *Timothe* knapt, og Priserne stadig opadgående. Beholdningerne af *Rajgræs* her i Landet er næppe store, og Priserne at betegne for nogenledes konstante.

Fedevarer. *Amerikansk Fedt* og *Flæsk* omtrent uforandret.

Smørmarkedet. Priserne dalede atter i forrige Uge, men er desuagtet endnu noget højere end forrige År ved denne Tid. Der klages i den sidste Tid noget over Kvaliteten; men forhåbentlig vil dette rette sig, når Vejrliget herefter bedrer sig.

Hvad der derimod er en glædelig Kendsgerning for os danske, er, at Syd-England med London begynder at tage rigeligere fra af fint dansk Smør, til Skade for Afsætningen af friskkjærnet fransk og irsk Smør.

Odense, 21. April 1889.

Karén-missionen.

Det varede til henimod jul, inden der åbnede sig udvej for J. K. Knudsen til atter at drage ind i Rødkarénernes land for at genoptage missionsgerningen. Kvinderne blev indtil videre fremdeles i den engelsk-burmesiske by Toungoo; men den ny ankomne R. Madsen fulgte med der ind. En ny bolig er nu bygget i Pobia på et mere höjtliggende og ventelig sundere sted end den forrige. Hövdingen kong Pobia har med samme velvilje som tidligere skaffet indfødte folk til husets opførelse; men til dets indretning kunde de desværre ingen hjælp få. R. Madsen, som undervurderede farerne ved legemligt arbejde under disse himmelegne, pådrog sig klimatfeber i så höj grad, at det var et under, han ikke blev dødens bytte. Nu er han på hjemrejsen til Danmark, og jeg har modtaget brev fra ham, skrevet hos Börresen i Santhalistan. Heller ikke Knudsen havde helt kunnet undgå legemligt arbejde, og da han tilmed efter kong Pobias indtrængende anmodning gjorde et par anstrængende diplomatiske rejser for ham, begyndte klimatfeberen at indfinde sig med dens følger. Han er nu vendt tilbage igen til Toungoo, og først når dette års regntid er forbi, kan der være tale om missionsgerningens fortsættelse.

H. Nutzhorn.

Ordets legemlige Natur.

Af *Poul la Cour.*

Når noget har både en legemlig og en åndelig Virkelighed, f. Ex. et Menneske, er der i Reglen ingen, der bestrider den første; thi den kan sanses, og overfor sine Sanser har man altid havt en stor Tillid, ikke mindst i vore Dage. Derimod er der flere, der rejser Tvivl overfor den åndelige Virkelighed, som nu en Gang ikke er så håndgribelig, og som overhovedet kun kan erkjendes af Ånd, der altfor ofte er tilbøjelig til at være fraværende, når der foretages skarpe Undersøgelser.

Der er dog én Ting med både legemlig og åndelig Virkelighed, men hvor de allerfleste Mennesker kun kjender noget til den sidste og stundom slet ikke har tænkt på, at også en legemlig Tilværelse findes, nemlig *Ordet.* Ved denne Ting — måske den eneste, hvor Forholdet altså viser sig omvendt, idet dens åndelige Side ligger klar for enhver hørende og talende, medens kun få kjender dens legemlige Side — er det Umagen værd at gjøre Bekjendtskab med den sidste; thi det er dog *Ordlegemet*, der er Bærer af den Åndsvirkelighed, hvori alle mælende leve; og nætop fordi Forholdet her er omvendt, idet man kjender det åndelige bedre end det legemlige, og vi dog i vore Dage er i Stand til at give god Besked om den legemlige Side af Ordet, er der måske få Områder, hvor man som her har saa god Lejlighed til at faa Lys over Forholdet mellem Legemsvirkelighed og Åndsvirkelighed, eller rettere, hvor man kan få så god Adgang til at se noget fra begge Sider — både fra Sansesiden og Åndssiden. — Derfor skal der her gives en Skildring af Ordets legemlige Bygning.

Ordets Legeme er usynligt, men ligefuldt bygget af Stof, nemlig Luft. Fra Barometrets Opfindelse midt i det 17. Århundrede begyndte først Luftens Virkelighed at

gå op for de lærde; men fuldt klar blev den først ved Kemikernes Opdagelse af Luft*arterne* i forrige Århundrede. Før denne Tid havde man slået alle Luftarter sammen. Nu så man, at vel har de det tilfælles, at de næsten alle er usynlige (ɔ: gjennemsigtige), men at de iøvrigt er ligeså forskjellige, som alle andre synlige Legemer. Dette i Forening med Luftskibets Opfindelse gjorde det klart for mange andre end just de lærde, at den Luft, vi lever i, er noget virkeligt, hvori Fuglen og Luftskibet svømmer, som Fisken i Vandet, medens *vi* gåer omkring på Lufthavets Bund, ligesom Krebsene på Vandets. Men *vort Syn* unddrager Luften sig som sagt. Vi ser kun dens Virkninger. Røg fra en Skorsten eller Støvet fra en Vej viser os, i hvilken Retning Luften strømmer, vor Fornemmelse, der kan give samme Besked, tilføjer, om Luften er kold eller varm, tør eller fugtig, osv. Men Øjet, dette vort fortrinligste Iagttagelsesmiddel overfor næsten alt andet, glipper fuldstændig på dette Punkt. Derfor har det varet så længe, inden Menneskeslægten rigtig har erkjendt Luft for Stof i ligeså bogstavelig Forstand som Jern og Kul.

Når man altså ser et Menneske tale, ser man kun hans Bevægelser, men slet ikke *det Ordlegeme, hans Mund frembringer;* thi det er bygget af fuldstændig usynligt, men lige virkeligt Stof.

Det er imidlertid bygget af Luft alene og befinder sig i Luft, uden at der er andre Stoffer, der kan betegne Ordlegemets Grænse eller dets Form; og dets Bygning beståer derfor blot i, at Luften på nogle Steder er mere sammentrykket (tæt) end den øvrige Luft, på andre Steder mindre. En sådan Uensartethed i Luftens Tæthed kan dog ligeså lidt holde sig som en Ujevnhed på en Vandflade. Ligesom denne forplanter sig i alle Retninger, derved breder sig og tilsidst taber sig, såsom de Bølger, der udgåer fra et Stenkast, således forplanter Ordlegemets Fortætninger og Fortyndinger sig i alle Retninger, så at det ligesom

voxer kugleformigt og taber i Styrke, alt som det voxer. Denne Væxt sker hurtigt, 10—1100 Fod i et Sekund, lidt hurtigere i varm Luft end i kold. En pludselig fremkaldt Luftfortætning, såsom et Knald, breder sig altså til alle Sider og opad og nedad, hvis dér er Luft, så at den om 1 Sekund er en mægtig kugleformet Bølge på omtrent 2100 Fod i Tværmål, som omslutter Knaldgiveren i sin Midte. Om 2 Sekunder er Tværmålet dobbelt så stort osv., medens samtidig Bølgen bliver svagere og svagere. Dette, at Lyden bruger Tid til at forplante sig, er vel kjendt fra det daglige Liv, hvor enhver har erfaret, at man i Afstand hører Knaldet af Geværet noget efter, at man har set Røgen, eller Slaget af Køllen, efter at man har set den falde. Lynets Afstand tæller man sig ofte til, idet der gåer omtrent 22 Sekunder mellem Lyn og Torden for hver Mil, det er borte.

Man kunde nu spørge, om alle Slags Luftbølger forplanter og breder sig lige hurtigt. Herpå vilde man selv kunne svare, hvis man blot har lagt Mærke til, at når man i stille Vejr, men i stor Afstand, hører et Musikstykke, lyder dette dog rigtigt. Hver Tone af hvert Instrument og hvert Trommeslag indtræffer i rette Øjeblik. Dette viser, at de alle har brugt lige lang Tid om at nå fra Orkestret til èns Øre; thi hvis f. Ex. en Fløjtetone havde været længere Tid undervejs end de andre, vilde den ikke høres i rette Øjeblik, men lidt for sent. Kunde man derimod (måske i Kikkert) se Direktørens Taktstok, vilde denne vise sig et Stykke forud for Musiken, man hører, og den vilde næppe udøve den tiltalende Virkning af Harmoni mellem hans Bevægelser og Orkestrets Frembringelser, som man kjender fra Konserter, hvor man ikke er længere borte, end at Lydens Forsinkelse er for intet at regne.

Det vilde sikkert være et smukt Syn, om man en stille Aften kunde se de fra en Kirkeklokke udgående Bølger voxe som større og større regelmæssige Kugleflader ud

om Kirken som Midtpunkt. Var det derimod Uvejr og Blæst, vilde den smukke Kredsform forstyrres og forrives af Vinden. Snart vilde Klokken da høres stærkere, snart svagere, alt efter Arten af de Bølgebrudstykker, der rammer Øret; og ligesom Øjet altså ikke vilde kunne glæde sig ved så fuld Harmoni i Blæst som i Stille, således dømmer Øret noget lignende. Det er tiltalende at synge i frisk Luft, men, vel at mærke, helst i stille Luft, at ikke Vinden

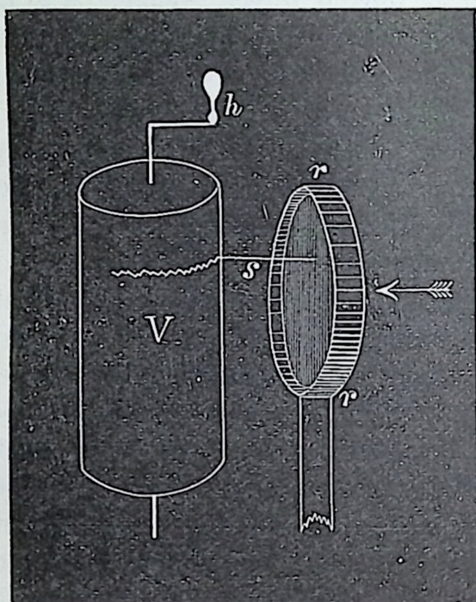

Fig. 1.

skal flænge og forvrænge Bølgernes Form. Hvem ved, hvor megen Skyld vor Blæst har i, at vi Danske ikke kan glæde os ved at have en så almindelig harmonisk Sang som Folk i lidet blæsende Lande? Man har mindre Lyst til at lade sin Stemme tone i det Fri, når Blæsten strax ødelægger det Værk, man skaber; og med den mindre Øvelse følger mindre Evne.

Skjøndt Lydbølgerne er usynlige, kan man dog lade dem optegne sig selv på en synlig Måde. I en faststående

Messingring *rr* er udspændt et Stykke Blæreskind. Lige ud fra dets Bagside er fæstet en Svinebørste, hvis anden Ende just berører en Valtse, *v*, der er tiloset over en Lampeflamme, og som kan drejes jevnt rundt med et Handsving *h* eller, bedre, af et Uhrværk. En Luftbølge, som i Pilens Retning træffer Blæreskindet, vil trykke det lidt tilbage, hvorved Børsten føres opad, og da Valsen samtidig gåer rundt, vil Børsten tegne en liden Bølge i dens Kjønrøg. Er Valsens Axe indrettet således, at den forskruer sig i Højden samtidig med, at den gåer rundt, vil Skriften efterhånden danne en Skruelinie omkring og nedad Valsen, og man kan bag efter studere Bølgernes Form og Antal og sammenholde dette med den Lyd, der har frembragt dem.

Man kan således få at se, at en ren Tone beståer af regelmæssige Bølger, des kortere, jo højere Tonen er, ja, at *en Tones Højde* alene beroer på Bølgernes Antal i en vis Tid, f. Ex. i 1 Sekund. En Tonegiver, der f. Ex. har Kammertonen, *a*, frembringer 435 Bølger i Sekundet, ligegyldigt, om den er en Streng, en Stemmegaffel, en Orgelpibe e. a. Når Tonerne fra disse Apparater dog lyder forskjelligt for vort Øre, så viser dette sig at bestå — ikke i Bølgernes Antal — men i hver enkelt Bølges Form, der altså er bestemmende for *Tonens Klang* eller Klangfarve.

Man skjønner let, hvorledes f. Ex. en Stemmegaffel kan danne Fortætninger og Fortyndninger i Luften, når den er anslået, eller når man har sammenklemt dens to Grene mellem Fingrene og samtidig sluppet dem løs. Idet de svinge mod hinanden og fra hinanden, vil de sammentrykke og udvide Luften imellem sig, og Bølge på Bølge sendes ind i Øret.

Gaflens Grene er imidlertid så små, at de Bølger, den frembringer, taber sig allerede i ringe Afstand; men hvis man sætter den tonende Stemmegaffels Skaft på en Bordplade, en Vinduesrude, en Dør e. l. hører man Tonen i stor Afstand; thi for hver Svingning af Gaffelgrenene giver

Skaftet et Tryk på Pladen, og den større Plade sætter større Luftbølger i Gang, der ikke så let taber sig i Rummet. En sådan Plade kaldes en *Sangbund*, og den må findes i ethvert musikalsk Instrument, hvor selve Tonegiverne er for små eller tynde til at frembringe store Bølger (Violin, Gittar, Klaver, Harpe o. l.).

Medens Hørelsen altså er den Sans, hvormed vi sædvanlig opfatter disse usynlige Bølger, kan Øret dog ikke opfatte Bølger, der enten kommer i meget langsom Takt eller i meget hurtig. Hørelsen har sine *Grænser* i Retning af Toners Dybde og Højde. Den dybeste Tone, Øret kan fatte, har 16 Bølger i 1 Sekund. Det er den dybe Orgeltone C, den såkaldte 32 Fods C. Den højeste Tone, man kan fatte, har omtrent 40,000 Bølger. Det er den, som frembringes af Fårekyllinger og Græshopper, for hvis Violinspil allerede visse Mennesker er fuldstændig døve, så at de aldeles intet hører, ligesom vi alle er døve for endnu højere Toner, der vel kan frembringes, men i hvert Fald ikke sanses af det menneskelige Øre.

Den ydre Del af dette er, som bekjendt, bygget som en Tragt, der samler Lydbølgerne og forstærker dem, ligesom en spids indløbende Fjord forhøjer den Flodbølge, som trænger ind i den. Høregangen er beklædt med fine Hår og Fedt, der fanger Støv og lette Ting, som vilde trænge ind i Øret. Den indre Del er væsentlig bygget, som Fig. 2 viser. Høregangen kommer ind i Tegningen fra Venstre ved *a* og spærres af Trommehinden, indenfor hvilken der også er et luftfyldt Rum, som forlænger sig (i Tegningen nedad til Højre) med det såkaldte eustakiske Rør helt ind i Svælget. Der vilde altså være en luftagtig Gjennemgang gjennem Øre og Mund, hvis ikke Trommehinden spærrede Vejen. Dog ståer det eustakiske Rør ikke vidåben ligesom Høregangen. Dets bløde Vægge falde sammen, men det tilsteder dog, at der altid er samme Lufttryk på begge Sider af Trommehinden.

På den nævnte Luftvej er der imidlertid ingen af de egentlige Sansemidler. Derimod findes der lige indenfor Trommehinden 3 små Knokler, Hammeren *b*, Ambolten *e* og Stigbøjlen *f* i en sådan Forbindelse med hinanden og med Trommehinden, at når denne under Lydbølgernes Indvirkning trykkes ind og ud, forplanter Hammer, Ambolt og Stigbøjle Trykkene imod en Hinde, der lukker *det ovale Vindue*, *f*, som fører ind til det allerinderste vædskefyldte Øre. Igjennem dettes »Labyrint« sendes altså ved Stigbøjlens små Tryk Bølge på Bølge, der sluttelig kommer ud igjen af *det runde Vindue*, *o*.

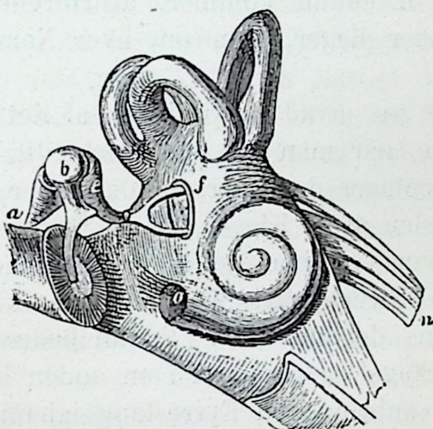

Fig. 2.

Af den Vej, som Bølgerne således tilbagelægger i det inderste Øre, er der en Del, som særlig har tiltrukket sig Opmærksomheden og nogen begyndende Forståelse, nemlig Vejen gjennem den sneglehusformede Knokkel, som ses på Tegningen. Medens et almindeligt Sneglehus består af et spids-spiralsnoet enkelt Rør, så består dette af et spidsspiralsnoet Dobbeltrør. Der er, om man vil, to Vindelgange, den ene over den anden. Loftet i den ene Vindelgang er Gulv i den anden. Dette Loft eller Gulv har aller øverst oppe (inderst inde) en lille Åbning, og da nu den ene Vindelgangs nederste Ende åbner sig i det runde Vindue,

den andens i Labyrinten, indser man, at en Bølge, som kommer ind ad det ovale Vindue, vil løbe op ad den ene Vindelgang, gå igjennem den allerinderste lille Åbning over i den anden Vindelgang, løbe ned ad denne og ud ad det runde Vindue.

I den tildels hule Skillevæg mellem Vindelgangene har man nu opdaget et overordentlig fint, mikroskopisk System af Strenge af forskjellig Størrelse og hver for sig udstrammet med en lille stiv Stav. Om denne Indretnings Finhed vil man få en Forestilling, når man betænker, at der i Sneglen, som ikke er større end en Ært, er talt over 3000 Strænge, hvortil endnu kommer, at Hørenervens talrige fine Forgreninger ligger, som om hver Nerve lå og følte på sin Streng.

Man aner nu, hvad Betydningen af dette fine Instrument må være, når man har lagt Mærke til, at et Strengeinstrument gjentager de Toner, som rammer det. Træder man på Pedalen af et Klaver, så at Strengene bliver fri, og synger man en Tone ned imod Strengene, vil man høre, at den Streng, hvis Tone synges, kommer til at klinge, medens de andre tie. Endnu bedre: har man et Klaver i èn Etage og et andet i en anden lige over hint, og kan man anbringe en Fyrrestang igjennem Loftet således, at dens ene Ende støtter imod Sangbunden af det ene Klaver, dens anden Ende imod Sangbunden af det andet, vil et Musikstykke, som bliver spillet på det ene Klaver, af sig selv lyde, om end svagere, også fra det andet. Bølgerne gåer nemlig fra Sangbund til Sangbund igjennem Fyrrestangen (ligesom et Uhrs Dikken som bekjendt kan gå fra den ene Ende af en Bjælke til den anden); og den Streng, der er i Samklang med den Tone, som ankommer, vil derved komme i Svingning. — Det ligger nær at tænke, at det forholder sig på samme Måde med Ørets Tusinder af Strenge, der just ligger således, at alle Bølgerne må påvirke dem på Vejen op og ned

ad Vindelgangene; og man bliver herved i Stand til at forstå, at vort Øre kan kjende Forskjel på en Tone, der består af 300, og en, der består af 400 Bølger i Sekundet. Dette kan vor Følelse ikke. Lader man en Stemmegaffel af hver Slags dirre imod vor Fingerspids, da føles den ene væsentlig som den anden. Vort Øje kan ikke heller skjelne imellem, om der kommer 7 eller 8 Blink ind i det i Sekundet; det mærker blot en Flimren. Er det så mange som 3—400, mærkes det endog som varigt Lys. Men alt eftersom det er en Tone på 300 eller på 400 Bølger, vil én Streng eller en ganske anden komme i Svingning, og i det ene Tilfælde er det en vis Nervetråd, der melder til Bevidstheden, at dens Stræng svinger (uden at den just fortæller, hvor hurtigt den svinger), i det andet Tilfælde er det en ganske anden Nervetråd, der melder om sin Strengs Svingning; og dette kan Bevidstheden selvfølgelig opfatte ligeså godt, som den kan skjønne, om den Stemmegaffel, der dirrer, er den, der rører ved Pegefingeren, eller den, der rører ved Langemand.

Finheden i vort Høreredskab falder især i Øjnene, når man sammenligner Sneglen med et Klaver, et kostbart Instrument med ikke en Gang 100 forskjellige Toner, tungt og vanskeligt at transportere, og som jevnlig må stemmes for at holdes i Orden, medens hvert normalt Menneske altså bærer to uforanderlig sikkre Instrumenter med Tusinder af Strenge indesluttede i en Knokkel mindre end en Ært; og i samme Rum ligger de Tusinder af Nervetråde, der skal opfatte Strengenes Tilstand. Alt dette tyder på, at vi her har noget af det for Mennesket allervigtigste.

Hvad der dog ganske fornemmelig giver Øret dets Betydning f. Ex. i Sammenligning med Øjet (thi dette har også sine Finheder), er den Omstændighed, at Mennesket har et andet Redskab, hvormed vi *frembringer* det, som *Øret* opfatter, nemlig vor *Mund*. Vilde man bemærke, at vort Ansigtsudtryk jo på tilsvarende Måde afgiver det, som

vort Øje opfatter, da er vort Ansigt ikke i samme Grad frembringende, som vor Mund. Ansigtet kan kun ved sine Træk låne Form til det Lys, der rammer det, og som selv er *frembragt* af Solen eller af en anden Lysgiver; men med vor Mund skaber vi selv de Lyde, der rammer Øret. Derfor kan Ordet på langt fyldigere Måde være Meddelelsesmiddel fra Mand til Mand end Lyset (jvfr. »Danskeren«, I. Side 3—4).

Vor egentlige Tonegiver findes i Strubehovedet, den øverste Del af Luftrøret, hvoraf Fig. 3 viser et Tværsnit. Stemmebåndene *cc* har, når man ikke taler eller synger, en rigelig Åbning mellem sig, gjennem hvilken Luften frit kan ind- og udåndes formedelst Brystkassens Udvidelser og Sammentrykninger. Men ved Hjælp af nogle Bruskstykker, der bevæges af Småmuskler, kan man stramme Stemmebåndene, så at der kun bliver en smal Spalte, *Stemmeridsen,* imellem dem. Når man så samtidig udstøder Luft, vil Stemmebåndene dirre og derved frembringe en Tone. Jo strammere man spænder Båndene, des højere bliver Tonen, ligesom Tonen af en Streng bliver højere, når denne spændes. Selv om man har Øre for Toner, skal der derfor Øvelse til at synge; thi først Øvelsen sætter én istand til at give Båndene den rette Stramhed, hvad de helst skulde have lige fra Tonens første Fremkomst, hvis Sangen skal være smuk.

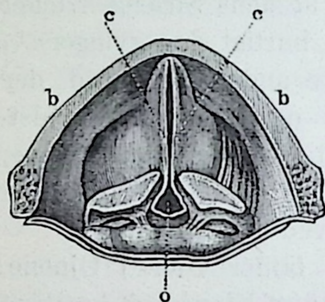

Fig. 3.

Man kan få Stemmebåndenes Virksomhed at se ved Hjælp af det såkaldte Halsspejl, et lidet Spejl, der anbringes bag i Munden og på Skrå ligesom et Gadespejl, så at en anden kan se ind i Munden, hvad der findes og foregåer nede i Halsen. Beder man Vedkommende om at synge en Tone, ser man strax Stemmebåndene, der før

hang slappe, stramme sig sammen og dirre, idet Tonen strømmer ud. Er denne ren og klangfuld, vil man se Stemmebåndene dirre meget smukt og nøjagtigt hver på sin Side af Stemmeridsen. Er Tonen derimod hård og rusten, passe Båndene ikke så nøje, men støde f. Ex. lidt på hinanden. Er Vedkommende forkølet på en sådan Måde, at der ligger Slimklatter på Båndene, bliver Tonen klangløs, ligesom en Klokke, der berøres af et eller andet. Det kan da muligvis hjælpe at rømme sig eller hoste, hvilket vil sige, at støde Luften voldsomt ud gjennem de strammede Bånd for at ryste dem rene. Er Forkølelsen af sådan Art, at Båndene er hovne, ɔ: mere fyldte med Blod end ellers, så er de tungere og svinger langsommere, og Tonen bliver dybere end ellers. Det hjælper da ikke at rømme sig, ligesålidt som en Fod med Frost bliver mindre hævet derved, at man kløer den. Utidig Rømmen og Hosten gjør snarere Stemmen dårligere.

Ved Hjælp af Stemmebåndene sender vi altså en jævn Bølgerække ud af vor Mund. Synger man Kammertonen, udgåer der 435 Bølger i Sekundet, og da den første Bølge i Løbet af samme Sekund er nået henved 1100 Fod bort, og de øvrige 434 er jevnt fordelte på samme Vejlængde, bliver Afstanden fra Bølge til Bølge, ɔ: *Bølgebredden*, omtrent 2½ Fod. Græshoppens Bølger, hvoraf der frembringes omtrent 40,000 i 1 Sekund, og som udfylder den samme Vejlængde på 1100 Fod, fåer derimod kun en Bredde på omtrent ⅓ Tomme. Vi kan desværre ikke få selve disse Bølger at se; vi fåer nøjes med at vide, at der uden om den syngende Græshoppe breder sig et kugleformigt Tonelegeme med ⅓ Tomme tætte Bølger, uden om den kammertonesyngende Mund et på 2½ Fods brede Bølger, og at de bliver bredere, når der synges dybere Toner, smallere, når der synges højere Toner.

Dersom imidlertid Græshoppen og et Menneske synger på en Gang, hører man som bekjendt begge Dele samtidig,

og dog hver for sig. Man kjender noget tilsvarende fra en Vandoverflade, hvor to eller flere Systemer af Bølger meget godt kan være i Gang samtidig: på hver af de store Dønninger kan der være mindre Krusninger; eller på en svagt bølgende Vandflade kan de større Bølger fra et Dampskib glide frem og ligesom løfte de mindre på deres Ryg.

Vel har nu Mennesket kun 1 Tonegiver, nemlig Stemmebåndsparret. Med dette kan man nok frembringe forskjellige Toner, men kun én Tone ad Gangen; og dog strømmer der ud af en *talende* Mund en Mængde Toner samtidig. Sammenhængen hermed er følgende.

Når Luften bevæger sig igjennem eller ved Mundingen af forskjellige Rør eller Hulheder, opstår der visse Toner svarende til disse Hulheders Form og Dybde. Blæser man hen over en hul Nøgle, en Flaskemunding, et Fingerbøl, eller gjennem et Nøglehul, opstår der let en eller flere høje Toner, alt efter Hulhedens Form. Det samme kan ske, dersom man i en sådan Hulhed eller ved dens Munding frembringer en Tone f. Ex. ved Hjælp af en Stemmegaffel. Da vil man foruden Gaflens Tone ofte høre en eller flere andre Toner klinge med. Dette kommer af, at Luften i et Rør har Tilbøjelighed til at dirre i en bestemt Takt, svarende navnlig til Rørets Længde; thi en lille Forstyrrelse ved dets Munding, f. Ex. en lille Fortætning, vil med Lydens Hastighed gå tilbunds i Røret og — ligesom en Vandbølge mod en Fjeldvæg — kastes tilbage igjen imod Mundingen, hvorfra en ny Bølge atter går ind i Røret, osv.

Nu har vor Mund forskjellige Rum og Hulheder, alt eftersom vi stiller Læberne, Tænderne, Tungen osv.; og en *Grundtone*, der dannes af Stemmebåndene, lad os sige på 100 Bølger, vil altid på Vejen ud af den menneskelige Mund passere forbi eller igjennem disse Rum, hvorved der således vil dannes forskjellige *Overtoner*, navnlig, i det nævnte Exempel, Toner på 200, 300, 400, 500, 600,

700 og 800 Bølger. Den menneskelige Mund kan derfor ikke med sin bedste Villie synge en ganske nøgen Tone, f. Ex. en på 100 Bølger. Man vil altid synge Tonen »på en eller anden Selvlyd«, i Almindelighed på a-lyden; men man kan synge den samme Tone på e-lyden, o-lyden, osv. Hvilken Selvlyd man frembringer, beroer blot på, hvilke Rum og Former man danner af sin Mundhulhed; og disse er bestemmende for, hvilke Overtoner man således lader klinge sammen med Stemmebåndenes Grundtone.

Man kan derfor ved rent mekaniske Midler frembringe en Selvlyd som *a*. Lader man nogle bestemte Stemmegafler samtidig klinge, nemlig:

en	på	100	Svingninger	stærkt
»	»	200	»	svagt
»	»	400	»	svagt
»	»	600	»	svagt
»	»	800	»	ret stærkt
»	»	1000	»	ret stærkt,

hører man en meget afgjort *a*-lyd. Dæmper man de to sidste noget og forstærker man desuden de to foregående (på 400 og 600), lyder der et *æ*.

Hvis nu Læseren vil prøve at sige et kraftigt *a*, og dernæst slå over til at sige æ, vil han mærke, at Munden former sig lidt anderledes (den nederste Del løfter sig lidt); men man vil tillige forbauses over, hvor ubetydelig en Forandring i Mundstilling, der er fornøden for at gå over fra *a* til *æ*.

Vil man dernæst sige o, må man skyde Læberne noget fremad for at forlænge Røret; og samme Virkning kan fåes ved Stemmegafler, nemlig ved samtidig at lade lyde

en	på	100	Svingninger	stærkt
»	»	200	»	svagt
»	»	300	»	svagt
»	»	400	»	ret stærkt
»	»	500	»	svagt

For at frembringe *u* må Læberne som et Rør skydes endnu længere frem. Det samme kan nåes ved Gafler, nemlig

en på 100 Svingninger stærkt
» » 200 » svagt
» » 300 » svagt.

Det er altså Mundhulhedens Form, med hvilken vi i en Håndevending lægger nogle passende Overtoner til den Grundtone, som Stemmebåndene frembringer. Enhver, der kan få fat på en Stemmegaffel, vil kunne gjøre følgende morsomme og lærerige Forsøg. Man anslåer Gaflen og holder dens svingende Grene lige foran Munden, som man efterhånden *stiller an*, som om man vilde sige *a—o—u*, uden at man dog siger nogetsomhelst. Man vil da høre, om end ganske svagt, *a—o—u*. Det er Gaflen, der sender sin Grundtone ind i Munden, fra hvis Baggrund Tonen kastes tilbage og kommer ud igjen, hvorved Mundhulheden samtidig leverer de fornødne Overtoner. At Lyden kun er svag, er ikke så sært, når det betænkes, at Mundens Baggrund ikke er nogen Fjeldvæg, skikket til at kaste Bølger tilbage, men derimod blød.

Skal man fra et fysisk Standpunkt sige, hvilken Forskjel der er på en Selvlyd som *a*, og en Medlyd som *b*, da vilde det blive: Selvlyden består af en fortløbende Bølgerække, der kan vedblive at udgå, så længe det skal være; men Medlyden har altid en meget kort, næsten øjeblikkelig Varighed. Vil man sige »bo«, lukker man Læberne sammen og har indenfor dem lidt sammentrykket Luft i Beredskab. Denne river Læberne fra hinanden, ligesom ved en lille Explosion, hvorefter man lader o-lyden klinge. B-lyden er forbi med det samme, o-lyden kan vedvare, så længe man har Vejr til det. Vil man sige »mo«, bærer man sig ad på en noget lignende Måde; men medens det før var Luften, der sprængte sig Vej mellem Læberne,

er det nu Læberne selv, der giver Plads for Luften, så at Explosionen nu er mindre voldsom.

Istedenfor at lade Læberne danne den Port, der skal åbnes, kan Porten dannes på mange andre Måder, såsom: af Underlæben mod Tænderne i Overmunden (*v*, *f*), Tungen mod Tænderne i Overmunden (*t*, *d*), Tungespidsen mod Ganen (*l*, *n*), Tungeroden mod Ganen (*k*, *g*), osv.

Når en Medlyd afslutter en Stavelse, beståer dette i, at Porten lukkes for den Selvlyd, der sidst har klinget, på en tilsvarende Måde.

De gamle Sanskrit-Grammatikere talte ikke alene om Selvlyde og Medlyde, men også om Halvselvlyde eller Halvmedlyde, såsom foruden forskjellige *s*-lyde også Bogstavet *r*.

Fysikerne må give dem Medhold i, at disse Bogstaver efter deres fysiske Bygning bør henregnes til en egen Klasse. *r* er ingen Medlyd, forsåvidt som det kan lyde, så længe det skal være, men dog heller ingen Selvlyd, eftersom det altid kræver, at en anden Selvlyd samtidig frembringes. Man kan nemlig længe snur—r—r—r—e på r-et; og det, der da sker, er, at Tungen sittrer eller snurrer imod Ganen, således, at medens man måske i 3 Sekunder lader en u-lyd gå ud af sin Mund, bliver denne jevne Tonestrøm revet i en hel Del Småstykker i Porten mellem Tunge og Gane, der snart er åben, snart lukket. De fleste af os Danske bruger gjerne Roden af Tungen, når vi siger *r*, og foretager derved finere Iturivninger af Selvlyden. De fleste Udlændinge siger gjerne *r* med Spidsen af Tungen, hvorved Selvlyden bliver hakket i grovere Stykker, der næsten virker som en Rullen, og man kan stundom endog *se* Tungespidsen dirre.

Når et Barn siger »Mor«, gåer der altså et stort Kunstværk ud af dets Mund. Efter en indledende Explosionsbølge (*m*), men af en bestemt Form (ellers bliver det måske til »bor«), følger en Grundtone med sine større, men be-

stemt afmålte Bølger, (*o*), hver Bølge — så at sige — bærende på sin Ryg de nøjagtigt tilpassede Krusninger af de 4 første Overtoner (jvfr. Side 141), og med nogle små Afbrydelser (*r*), frembragte af Tunge og Gane, henimod Slutningen af o-lyden (ellers bliver det kun til mo, hvad også visse Børn stundom nøjes med).

Det er *simple Midler,* hvorved den talende frembringer sine Kunstværker; det sker med en forholdsvis *forbausende Lethed;* og Kunstværket er af *vidunderlig Fuldkommenhed.* Det er denne Fuldkommenhed, der er Skyld i, at Mennesket ved Ordet kan give de *nøjagtigste* Udtryk for sine Tanker, en Nøjagtighed, som endnu er tilstede, når man ved Skrift og Tryk anbringer synlige Bogstaver, hvis Opgave er at fremkalde Mindet eller Forestillingen om de lydelige. Men det *talte* Ord indeholder i fysisk Henseende endnu mere, end de hidtil nævnte Bølger, dem, for hvilke vi nu en Gang har valgt os synlige Symboler i Bogstaverne.

Èns Mund og Hals er ikke bygget helt som en andens. Den ene har i Munden Hulheder, Bugter, Forbjerge m. m., hvorom Bølgerne brydes, bøjes og gjenklinge, som den anden ikke har. Derfor bliver det Ordlegeme, som han udsender, ikke aldeles som det, en anden udsender. Siger de begge »mor«, er vel Bølgerne i store Træk ens, men den ene Mund frembringer dog visse Krusninger, Bøjninger osv., som den anden ikke laver således. Derfor kan vi kjende et Menneske på Røsten, og derfor kan en Stemme blive forandret, hvis man mister en Tand, eller hvis Munden er hoven, eller Sygdom, Glæde, Vrede eller andre Årsager svækker eller forstærker Evnen til at bruge de Muskler, der skal forme Mundhulheden.

Jo mere umiddelbart og naturligt et Menneske er, des mere vil hans Sindsstemninger afpræge sig i hans Holdning, Bevægelser og Ansigtsudtryk — kort sagt i hans Muskelvirkninger. Det glade Barn hopper, klapper i Hæn-

derne, Ansigtet stråler, Øjnene skinner og det råber af Glæde; den, der ikke kan tæmme sin Vrede, tramper i Gulvet, bider Tænderne sammen, knytter Næverne, slåer i Bordet, skriger af Ærgrelse osv. osv. Men af alle Muskelvirkninger er der næppe nogen, der ståer i så umiddelbart Forhold til vore Sindsstemninger, som nætop dem, der vedrører vore Stemmeorganer. Derfor påvirkes disse ganske særligt deraf og det lydelige Ord — Ordlegemet — bliver formet derefter. Således er der en ganske anden Tone og Klang i vor Røst, når vi er kjærligt stemt og for Ex. siger: »Du kjære!« end når vi er fyldt med Ringeagt og siger: »den Tølper!« Ved sådanne Lejligheder kan man gribe helt ualmindelige Toner; men selv når vi taler jevnt, er vor Tale ikke enstonig (monotom). Tonen stiger og falder, dels efter Dialektens Skik og Brug, og dels efter den Sindsstemning eller i alt Fald efter den Mening, der ligger til Grund for Talen. Man[1]) har ment at kunne udlede Musikens Oprindelse og Virkning af det Tonefald i den menneskelige Stemme, der ledsager de Stemninger, som gåer igjennem èn, og gjort gjældende, at de store Komponister gjennemgående har fin Sans for at lade disse Stemninger komme til Orde ved at gjengive de Toner, som en følsom Natur vilde være tilbøjelig til at frembringe med sin Røst (for Ex. ved at være Vidne til en ren og smuk Solopgang). Den mindre musikalsk begavede skulde så — enten derved, at Musikeren har givet disse Toneovergange en særlig stærk Form, eller ved Musikens Gjentagelse — efterhånden blive hjulpet til, at de samme Stemninger kommer til at bevæge sig i ham, og heri skulde Musikens forædlende Virkning bestå — hvis det da er ædle Stemninger, den fremdrager; men heraf følger også, at der kan være Tale om uædel, ja, umoralsk Musik.

Det må nu være klart, at den talende frembringer

---

[1]) Herbert Spencer: Musikkens Vorden og Virken. Afh. efter det Engelske. Eibe. 1882.

noget aldeles materielt virkeligt, skaber et Ordlegeme af Luft. Sæt nu, at der under en sådan Tale sidder en naturvidenskabelig Edderkop i sit Næt i en Krog af Værelset, vel forsynet med Instrumenter som Fig. 1, og som med Interesse betragter disse Bølger, som Svinebørsten optegner. Da den ikke selv har nogensomhelst Forståelse af Menneskeordets åndelige Indhold, vil den kun lægge Mærke til dets fysiske. Fåer den Besøg af en Kollega, som tillader sig at spørge efter Lovene i disse Bølgerækker, vil hin måske svare: »Lovene synes det ikke let at finde. Vel har jeg bemærket, at der er visse Bølgeformer, som har Tilbøjelighed til at gjentage sig (måske svarende til e-lyden, det hyppigste Bogstav), og navnlig en Explosionsbølge (svarende til t-lyden), som hyppigt gåer igjen, men hvad der i hvert enkelt Tilfælde er Anledning til, at Mennesket udstøder nætop den bestemte Bølgerække eller lader Luften explodere på den bestemte Måde, skjønner jeg endnu ikke; men det kommer måske nok. Foreløbig holder jeg mig til *Virkeligheden;* den kan sanses og erkjendes, og den kan derfor ikke bestrides eller betvivles. Tilmed er den jo det væsentlige. Hvad der ellers kan være Tale om at undersøge, kan jo kun være de Love, hvorefter denne Virkelighed optræder. At ville søge noget andet Indhold deri — nogen anden usanselig Virkelighed *bag ved* den sanselige, som nogle kalder det — vilde være fysisk meningsløst.«

Ja, for den, som *kun* er Fysiker, er der ingen anden Virkelighed i Verden end den fysiske; men i dette Tilfælde har dog enhver let ved at kontrollere den lærde Edderkop og svare på Spørgsmålet: Var der mest Virkelighed i Ordet, da det med sit Ordlegeme svævede i Luften og ikke bestod af andet end af større eller mindre Luftbølger, der for Ex. trykkede på Edderkoppens Blæreskind og fik dens Svinebørste til at bevæge sig, eller da Ordet, *inden* sin Legemlighed, fandtes i den talendes Tanke, og

efter sin Legemlighed i den hørendes? — Her vil dog vistnok mange træffe et slående Exempel på, at denne Ting, Ordet, på sin Vandring igjennem Legemligheden har sin mindste Virkelighed i selve denne håndgribelige Tilstand.

Versailles, sét fra Østsiden.

Af *Jakob Knudsen.*

Hellere end at tage *med Toget* fra Paris til Versailles, burde man staa paa Sporvognen ved Seine-Kajen i Nærheden af Louvre; saa kunde man sidde ovenpaa Sporvognen og i Ro og Mag betragte den gamle, brede Landevej fra Hovedstaden til den gamle Residensstad med dens mange elegante Villaer paa begge Sider, sé paa det henrivende, stærkt bakkede Landskab, som udgjør en Part af Paris' Omegn, og fryde sig ved Bevidstheden om, at man her — i alt Fald tildels — drog frem ad den samme brede Vej, som den 5. Oktober 1789 var myldrende fuld af de 8000 Kjællinger fra Paris, der med den ulykkelige Maillard i Spidsen drog ud for at besøge Kongen og Dronningen i Versailles og for at hente dem hjem til Paris. —

Men alt dette kom jeg nu først til at tænke paa, da jeg *havde* sat mig til Rette i Jærnbanekupéen og allerede fór afsted ud fra Banegaarden St. Lazare i Paris for ogsaa at aflægge Versailles en Visit — det var sidste Sommer i Slutningen af August. — Imidlertid, jeg fandt paa Raad: Jernbanelinien og Landevejen gaar paa den sidste Del af Ruten ikke langt fra hinanden; da vi var komne godt forbi Fortet Mont Valérien, som hæver sig truende og mægtigt op over Færdselslinien her, stod jeg af ved den lille By Viroflay, og havde nu noget som en Fjerdingvej tilbage af

Landevejen til Versailles. Vejret var brillant, ved Middagstid var det, Luften høj og blaa, og de rigtige Sommerskyer oppe, fuldtformede, hvide og boblende som Damp, men stillestaaende, saligt hvilende midt imellem Horizonten og Himmelhvalvets Bund. — Og saa at have Landevej under Fødderne igjen i Steden for Brosten — ogsaa behageligt — Landevej med svulmende Masser af mørkegrønt Løv paa begge Sider, hvorigjennem de kridhvide Villa-Façader titter frem, — atter at have Naturens Farvepragt om sig, og med den modne Lødighed i Tonen, som August Maaned frembringer.

Med stor Spænding imødesaa jeg naturligvis det Øjeblik, da Versailles-Paladset skulde dukke frem for Blikket, haabende, at det skulde ske *pludseligt*, ved en brat Drejning af Vejen eller paa en brat Bakkeskrænt. Det kom nu noget anderledes, end jeg havde ventet; jeg gik op ad en meget lang og jævn, svagtrundende Banke paa Vejen; og som jeg gaar og aser og higer efter at naa Toppen for at se ud over Landskabet paa den anden Side — — dukker et enkelt lille Spir frem over den snorlige, solbeskinnede Landevejshorizont foran mig, ligesom voksende op af den haarde, tørre Landevej, saa en hel Del flere opadstræbende Forziringer og Besynderligheder, og saa Tagrygninger, Tage, sorte i Virkeligheden, men skinnende hvidblankt i Solen — i én Uendelighed. Jo nærmere jeg kom op mod Toppen af Banken, des mere kom der frem af Paladset — for det *var* Ludvig XIV.'s berømte Slotsbygning, jeg havde for mig —, men da jeg saa endelig naaede helt op, saa jeg først, at der var meget længere fra Bakkekammen og hen til Slottet, end jeg havde troet; der laa en hel lille Dal imellem. *Denne Side af Dalen*, skraanende nedad fra mit Stade, dannes af Landevejen, som her er bleven til en mægtig Allee, med to Rader skjønne, gamle Elmetræer paa hver Side; dens Runding er saa jævn og fin og regelmæssig; man kan se, at ogsaa

dette er gjort med beregnende Kunst — ja, meget muligt, at hele denne Banke, hvorpaa jeg staar, og hvis Form jo tildels bestemmer det første Indtryk, man faar af Versailles-Paladset, er et første Effektnummer i dette Ludvig XIV.'s storstilede Kunstanlæg. — *Den anden Side af Dalen* er selve Slottet og Slotspladsen. Her sér man det i dets majestætiske, vidtstrakte, stadlignende Mægtighed; for det er som en Stad af Paladser, men ordnede, samlede, saa det bliver ét stort Slot, ét stort Kunstværk. — Façaden af Slottet ud mod Haven (Vestsiden af Slottet) er $\frac{1}{4}$ Fjerdingvej lang, men sét fra denne Side danner det ikke en lang, sammenhængende Façade, der udbreder sig for Øjet, men man sèr ind ligesom i en stor Tragt: den største af Slotsgaardene (»Honnørgaarden«) naar ned til Dalens Bund, der dannes af den vældige »Vaabenplads«, men saa snævrer Bygningerne paa begge Sider sig noget sammen opad det svagt skraanende Bakkehæld, hvorpaa Slottet ligger, og omslutter her et Gaardsrum (»den kongelige Gaard«) af noget mindre Dimensioner end det første; bagved dette, eller oven for dette, kommer saa endelig den mindste Gaard, saa stor omtrent som en almindelig Præstegaardsplads; den hedder Marmorgaarden og ligger lige ind under Ludvig XIV.'s Sovekammervinduer. Disse Sovekammervinduer de danner den fjærneste og midterste — Centrums-Prikken i det Billede, jeg sér oppe fra min Bakkekam. Men Gaardene er ikke adskilte ved noget — ja maaske lidt Gitterværk, det husker jeg ikke — de gaar ellers lige over i hinanden; det er kun deres forskjellige Bredde, der adskiller dem for Øjet paa Afstand.

Det var nu altsaa det, man kunde se fra den Bakkekam, hvor jeg stod. — Men havde nu Du, kjære Læser, været Ludvig XIV., saa havde Du kunnet ligge inde i hans Seng bag hine Vinduer inde i Centrum af det hele — man kunde næsten sige: af den hele Verden; og naar Du saa havde lagt Hænderne bag om Din Nakke og lettet

lidt paa Hovedet, saa havde Du kunnet se ud ad Vinduerne, se det med Dine Øjne, at det var Dig, der var Centrum for det altsammen, at det var Dig, det altsammen var bygget om, og bygget efter, og bygget af; og yderst ude i Retning af Paris, havde Du som en Del af Din Horizont haft den snorlige Vejlinie oppe paa Bakkekammen, som Du ogsaa selv havde ladet anlægge, og opover den, ligesom voksende op af den haarde, tørre Landevej, vilde Du — om Du var bleven gammel nok — kunnet se en Mængde — ikke just Spir, ikke heller Forziringer, men en Masse Besynderligheder skyde frem. Jeg vil nu ikke tale om, at Du vilde kunnet se mig skyde frem over Bakkekammen; dels er jeg ingen Besynderlighed, dels vilde Du have faaet en altfor besynderlig Alder, om Du skulde have oplevet det. Men havde du endda levet saa længe som til den 5. Oktbr. 1789, og saa, som sagt, været Ludvig XIV. Du kan tro, Du vilde have forundret Dig. Den Dag skød Maillard og hans 8000 Pariserkjællinger op over Bakkekammen. De holdt stille dér og saa ud over Dalen og over Slottet paa den modsatte Bakkeskraaning — ikke med milde Blikke; men det var heller ikke milde Blikke, hvormed Folkevælde og Enevælde i hine Dage saa paa hinanden, da man først var kommen hinanden paa nært Hold, var kommen over den sidste Bakkekam og kunde maale hinanden med Øjnene. — Heldigvis for Ludvig XIV — det oplevede han ikke; han havde ellers faaet at se, at han alligevel ikke var Centrum for det hele, men at der var ved at danne sig et helt nyt Centrum ude i hans Horizont. — Nej, lige saa længe han levede, var han den store Eneste i sin Verden, om hvem alting drejede sig, hans Horizont var klar og ren lige til det sidste, der var intet, som dukkede op derude og ogsaa vilde være noget. Og det var denne Bevidsthed, han kunde nyde gjennem et umiddelbart Indtryk, naar han laa derinde i sin Seng og saa ud af sine egne Vinduer. Der var kun den 1. Sep-

tember 1715; da vilde det ikke blive til noget med dette Indtryk; men det kom af, at han ikke kunde lægge Hænderne bag om sin Nakke og lette paa Hovedet; Mennesket døde netop den Dag, og kunde saaledes ikke tage sig andet for.

Kjære Læser! Mon Du ikke ofte, naar Du som Barn var med Dine Forældre paa lange Ture til Vogns — i den Tid, da man rejste mere til Vogns, fordi Banerne da var færre — mon Du ikke ofte, naar I kjørte op ad en Banke paa Vejen, har længtes svært efter at komme op paa Toppen af den, og gjort Dig søre Forestillinger om, hvilke mærkværdige Landskaber Du vilde komme til at se ud over deroppe fra, — enten Du nu har tænkt Dig Nabolandsbyens graahvide Kirke og mange Huse og Nabopræstens Gaard med den store Have og de grønne Marker rundt omkriug, eller Du har tænkt Dig det mere ubestemt, saadan noget som Paradis — eller som en stor Hedemose med megen Varmedis over — og det har saa sommetider passet, sommetider ikke —; og mon Du ikke i barnlig Fantasi, hvor man jo laver sig alt det fremmede efter det, man kjender, mon Du ikke, naar Du hørte om, hvordan den store Korshær første Gang, efter den lange Rejse og de mange Lidelser, de utallige Tab, fik Jerusalem i Sigte, har tænkt Dig det ligesaadan med en Landevejsbanke: at Hæren kom dragende op ad en lang, lang Bakkeskraaning, og at de nok havde en Slags Anelse om, at nu kom det endelig, det, de havde længtes saa stærkt efter, — og saa faar alle Vished om, at det virkelig er der paa den anden Side, for de, der er bagved, de kan se de forreste i Hæren staa stille oppe paa Bakkekammen, glemme at gaa, og holde Haanden for Øjnene, ligesom de saa mod Solen eller mod en stor Ildebrand; — og naar de saa alle er kommen derop, saadan at de forreste har vendt sig om og set, at nu er de der allesammen, de, der i Fællesskab har lidt og stridt saa meget, og nu ligger den dér for

dem, Jerusalem, Staden paa Bjerget, saa de alle kan sé den, — saa har det været, ligesom Bægeret var fuldt, vilde strømme over, og de er sunken i Knæ, har kastet sig ned, og har grædt af Glæde: grædt, fordi de havde lidt saa meget, grædt af Glæde, fordi de nu havde naaet deres Rejses Maal, den hellige Stad. — Saaledes har Du maaske nok forestillet Dig det med den Landevejsbanke. Men mon Du nogensinde har tænkt rigtig paa Maillard og hans 8000 Pariserkjællinger, da de var kommen op paa den *virkelige* Vejbanke der foran Versailles, og stod og saa ned over Slottet. — Og det var dog ogsaa et mærkeligt Øjeblik, et sjældent Møde, var det, mellem gammelt og nyt, et Gademøde, som Menneskene har haft Lejlighed til at reflektere en hel Del paa det sidste Hundredaar igjennem. — —

Klokken var 3 om Eftermiddagen, da de var naaet saa vidt; det var rusket Vejr, smaaregnede af og til, ret et ubehageligt Oktobervejr. Vaade var de, og sultne var de, havde været paa Færde siden den tidlige Morgenstund, og vilde var de blevne af at gaa saa mange sammen — forsaavidt de da ikke havde været det i Forvejen.

Og nu stod han her paa Bakkekammen med dem, den ulykkelige Skriver Maillard, det eneste Mandfolk blandt alle disse Kvinder, — og han vidste saa ikke bedre end at give sig til at holde Tale for dem og formane dem. — Det havde han for Resten gjort adskillige Gange før paa denne Spadseretur. — Han forklarede dem først, hvad det var, de saa foran sig: derhenne, hvor den brede Allee med Elmetræerne, som de saa ned ad, — derhenne, hvor den endte og videde sig ud til en stor Plads foran Slotsgaardens forgyldte Gitterværk, der var Rigsdagsbygningen, der sad Nationalforsamlingen, af hvilken de jo maatte vente sig alt godt, der sad den og raadslog i en stor Sal; — men nu maatte de endelig optræde paa en passende Maade, naar de kom derhen; især troede han, det vilde

være godt, at de fik Kanonerne, som de havde slæbt med sig, hen allerbagerst i Skaren, saa de kun blev sét saa lidt som muligt; uden Vaaben maatte de fremtræde for Landets vise Fædre; og saa vilde han ogsaa bede dem at tvinge deres Sorg og Klage saa vidt muligt (de har formodentlig hylet slemt), han vilde foreslaa dem at istemme en Sang, idet de rykkede ind i Byen. — Saa drog de ned ad Bakkeskraaningen mod Slottet.

Maillard — man ved ikke rigtig, om det var med eller mod hans Vilje, at han var kommen i Spidsen for dette Tog; i hvert Fald: han havde om Morgenen den 5. Oktober reddet Raadhuset i Paris fra at blive stukket i Brand af disse Sværme, ved pludselig at give sig til at hamre løs paa en Tromme og raabe: til Versailles! til Versailles! — Det var nærmest Hunger, der drev Staklerne ud paa denne mærkelige Expedition. Nu havde der været Revolution *saa* længe, tænkte de, Nationalforsamlingen havde siddet og taget liberale Beslutninger siden Maj sidstleden, Bastillen havde de selv været med til at storme, og man havde raabt Vivat og Hurra for den ny, vidunderlige Frihedstid den ene Gang stærkere end den anden — og saa fik de dog ikke en Gang det tørre Brød ud af det, ikke saa meget tørt Brød, de kunde leve af — hvad blev det dog til? — Det blev nok ikke bedre Kjøb, end at selve de, der sultede, de maatte ud og finde Brødet hos dem, der fraadsede; og naar *Mændene* ikke turde, fordi »Frihedsgeneralen« Lafayette med sin Nationalgarde holdt dem i Tømme, saa maatte *Kvinderne* til det, Kvinderne, som daglig saa, hvad Virkning Sulten havde paa de skrigende Børn derhjemme. — — Og saa var det, mens de drev omkring nu i Morges i Gaderne i Paris, mange Tusinde Kvinder, og ikke vidste rigtig, hvordan de skulde gribe Sagen an, men derimod var lige nær ved at gjøre en Ulykke paa Raadhuset i Paris — saa var det, at denneher Skriver Maillard, der havde saadan et gefærligt Snakke-

tøj, og som de jo kjendte saa godt allesammen, for han havde jo været med den Dag, de indtog Bastillen — saa var det, han kom med en Tromme og et Par Trommestikker og gav sig til at kalde paa dem og raabe: til Versailles! til Versailles! — og da der saa først havde flokket sig en hel Del Kvinder om ham, saa flokkede der sig endnu mange flere Kvinder om ham, og saa begyndte han at gaa, lige saa smaat, en to, en to, og de fulgte, eller ogsaa sagde de til ham, hvorhen han skulde gaa i Spidsen, og de gik saa bag efter. Ja, saadan kom de af Sted. — Og det gik raskere og raskere, og flere og flere blev de; snart blev det ham for overhændigt; han gjorde Holdt og formanede dem første Gang (det var allerede inde i Paris paa de elysæiske Marker), han udnævnede (eller sanktionerede deres Udnævnelse) Generalinder og Kaptajninder, der kunde tage Kommandoen over mindre Afdelinger, medens han selv vedblev at være Generalissimus; tillige fik han 8 Trommer i Gang i Stedet for den ene, han selv havde haandteret; den smed han bort (Skindet var vel sprukket paa den). Og saa gik det ud af Paris ad Landevejen til Versailles — det var et Par Mil, de havde at spadsere.

Megen Kommers havde de for undervejs, hvad de nu saadan kunde finde paa. Vogne, de mødte, som der var Damer paa, dem standsede de; de fine Damer maatte ud i deres tynde Sko og spadsere med i Oktober-Smadringen. Der kom en elegant, liberal Rigsdagsmand kjørende i sin fine Ekvipage; han blev naturligvis bange, da han saa Vejen spærret af saadanne Menneskemasser og fik Lorgnetten paa for at se, hvad det var for Folk. De stormede rundt om Vognen, og han maatte fortælle dem, hvem han var: at han var en af Folkets bedste Venner; saa gav de sig til at raabe Hurra for ham, og han slap da af Sted fra dem. — Og saaledes gaar det, Bakke op og Bakke ned, indtil de nu endelig er kommen over ogsaa den sidste

Bakke og staar ved Indgangen til Rigsdagsbygningen og udenfor det gyldne Gitter omkring Paladset. De vilde helst allesammen have været ind i Rigsdagssalen, men Maillard fik dem til at afstaa herfra; kun han selv og 15 vaade, dryppende Kvinder begav sig derind, og han søgte jo saa at forklare for den høje Forsamling, hvad de var kommen der efter. Det var navnlig Dyrtiden; han klagede over, som Staten maatte gjøre noget til at afhjælpe. Men der var jo ogsaa dette Gilde, som Hoffet og Officererne nylig havde holdt derude i Versailles, og hvor Frihedskokarden var bleven haanet, og Folket var bleven haanet. Alt dette vilde man nu anmode den høje Forsamling om at tage under Overvejelse. — Ja, saa skal der da en Deputation over til Hans Majestæt at tale med ham om dette saavelsom ogsaa for at anmode ham paa det mest indtrængende om under disse kritiske Forhold ikke længere at tøve med at underskrive flere vigtige Beslutninger af Nationalforsamlingen, som han hidtil har nægtet sin Tilslutning (der er bl. a. Menneskerettighederne; dem har han ikke villet gaa ind paa).

Formanden og nogle andre Rigsdagsmænd kommer af Sted; men det er om at slippe over til Slottet, for da de kommer udenfor Rigsdagsbygningens Dør, hvilket Syn ser de ikke: paa den store, regnblanke Plads mellem Rigsdagsbygningen og Gitteret Tusinder af vaade, hylende Kvinder, mellem dem Soldater, Flanderregimentet, og de beredne Livgardister, som vender og drejer med deres Heste i den tætte Folkemasse og søger at holde Orden; indenfor Slotsgitteret Schweitsergarden i dens røde Frakker i en lang, lige Række; og saa snart Formanden viser sig, styrter Kvinderne hen imod ham; de vil med ham ind til Kongen, de vil tale med Kongen, de vil have baade Kongen og Dronningen med til Paris. Tolv Kvinder bliver med Møje udvalgt; de skal gjøre Turen med ind paa Slottet.

Jerngitteret aabnes, og de begiver sig op over den uhyre Slotsplads, gjennem Honnørgaarden, den kongelige Gaard, Marmorgaarden til de kongelige Gemakker. — Nogen Tid efter kommer de 12 Kvinder tilbage; de raabe »Kongen leve« og synes meget tilfredse. Saasnart de er kommen udenfor Gitteret, maa de til at fortælle: Jo, fem af dem havde været inde hos selve Kongen, og hende, den lille Louison Chabray, den lille Træskjærerske, sytten Aar gammel, hende havde de valgt til at føre Ordet overfor Kongen, fordi hun saa saa kjøn ud og talte saa godt for sig. Men hun havde alligevel faaet ondt, da hun skulde tale med Kongen, skjønt han havde set saa naadig og mild ud. Men saa havde Kongen grebet hende i sine Arme; og da hun strax kom til sig selv igjen og gjorde Undskyldninger, svarede han: at det havde været ham en sand Fornøjelse (elle en valût bien la peine); og saa havde han sagt, at der skulde nok komme Brød, hvis han bare kunde skaffe det, — og hist op og her ned — han havde da været saa naadig helt igjennem.

Men de sultne Kvinder derude paa Pladsen, som ikke havde været inde paa Slottet, de fattede Mistanke, at de 12 nok havde ladet sig tage ved Næsen og snakke godt for, eller kanske de endogsaa var bleven underkjøbt derinde og var gaaet over paa Kongens Parti. Den lille Tøs til Louison med sit glatte Ansigt og sine fine Hænder, der saadan var bleven forgabt i Kongen — jo, hun var den rette at sende i Deputation, hun skulde faa noget andet at vide — halløj! her er et Hosebaand! om Halsen paa hende med det og hen til Lygtepælen dér. Hosebaandet faar hun om Halsen, det arme Barn, to Kjællinger holder hver i sin Ende af det, og saa trække de af Sted mod Lygtepælen med hende. Men der er da et Par Livgardister, der kommer hende til Hjælp og faar hende reddet ud af deres Kløer. Det var en Forsamling, der let kunde gaa Ild i. Den bestod nu ikke længer blot af Kvinder;

store Skarer af Mænd inde fra Paris kom uafladelig myldrende ud til Versailles, men de skulde ingenlunde forbedre Stemningen. Alt var i Forvirring, alle ventede paa Lafayette, som man havde faaet Bud om vilde komme inde fra Paris henimod Midnat med Nationalgarden. Formanden var ikke kommen tilbage fra Slottet; Forhandlingerne med Kongen trak ud. Og mens han er borte, strømmer nu Kvinder og Mænd af de vilde Skarer ind i Rigsdagssalen og forstyrrer al Forhandling derinde.

Da nogle Timer er gaaet, hæver Viceformanden Mødet, saa da endelig Formanden kommer tilbage, er der ikke en Rigsdagsmand i Salen, men ellers er der Mennesker nok. En stor Fiskerkjælling sidder i Formandsstolen, og der holdes Forhandling, man efteraber Rigsdagsmændene — det er ikke morsomt for den virkelige Formand at se paa. Han faar imidlertid Rigsdagsmændene samlede igjen, og han faar skaffet tilveje en Mængde Pølser til den talrige og sultne Tilhørerkreds, — saa falder den lidt til Ro, og man begynder atter paa Forhandlingerne.

Endelig ved Midnat ser man Blus og hører man Trommehvirvler oppe fra Bakken foran Versailles. Det er Lafayette med Nationalgarden fra Paris. Han har holdt Tale til den i det øsende Regnvejr og i den mørke Nat og ladet den sværge, at den vil værne Kongens Bolig, være tro mod Konge og Nationalforsamling. Derimod er de alle enige om, at Kongen maa med til Paris, han skal bo der fremtidig, Folket vil have ham i sin Midte. —

Lafayette begiver sig strax op paa Slottet, hvor han træffer den kongelige Familie i den yderste Spænding og Angst; man havde ventet paa ham som Befrieren nu i flere Timer, ham, den eneste Mand, som under disse forvirrede Forhold havde en nogenlunde betydelig og paalidelig væbnet Magt til sin Raadighed, i Virkeligheden den mægtigste Mand i Frankrig i den Tid. Han er ogsaa idel Ridderlighed og Ærbødighed overfor Kongefamilien — Kongen

har nu ogsaa givet sig paa alle Punkter, underskrevet hvad man forlangte, ogsaa Menneskerettighederne, som særlig Lafayette er begejstret for — og han forsikrer jo om, at han skal nok passe paa — han staar inde for Kongens Sikkerhed med sit Liv og Blod — lad de bare ham. Lafayette er meget veltalende af sig, han skal af Sted igjen og holde Tale til Soldaterne — til det nye, frisindede Vagtmandskab, som Kongen har maattet tage imod samme Nat, og til de gamle Soldater, at der kan være Fred og Enighed. De mest forhadte af de gamle Soldater bliver sendt bort fra Versailles. Pøbelen inde fra Paris har skaffet sig Kvarter for Natten, hvor den bedst kan: Kirker, Lader, Vagtstuer, Krostuer, alle ellers tomme Rum i Versailles er fulde; paa lignende Steder, eller hos Borgerne i Versailles, er Lafayettes Nationalgarde fra Paris bleven indkvarteret. Og efter at have ordnet det meste af dette og efter at have holdt Taler i én Uendelighed, gaar saa endelig Lafayette til Sengs og forsøger paa at sove.

Saa er næsten alle kommen til Ro, og — som han siger, Thomas Carlyle, i sin »Franske Revolutionshistorie« — den mørke Nat dækker alt, og det revolutionære Kaos omslutter nu Paladset med dets Indhold: det gamle Regimente — omslutter det paa alle Sider, ligesom Havet omslutter en Dykkerklokke, der er sænket ned paa dets Bund — naar der nu blot ingen Revne er i Dykkerklokken, for saa strømmer Havet ind, og hvordan skal det saa gaa Dykkeren.

Næsten alle var kommen til Ro — men ikke alle, og det har naturligvis været de allerringeste udaf den store Pøbelskare, de ligefremme Forbrydere, som ingen har villet være nær eller have i Hus hos sig, som har haft vanskeligst ved at finde Nattelogi eller tidligst har forladt det. Derfor: en Masse af de vildeste trækker omkring endnu ud paa den tidlige Morgenstund henne ved det gyldne

Gitter foran Paladset. Inde i en af Slotsbygningerne er en af de gamle Livgardister ved at rejse sig af Fjerene, gaar til Vinduet for at sé ud, faar Øje paa disse Mennesker udenfor Gitteret, kommer i Snak med dem og kommer til at skjændes med dem. Der falder drøje Ord, det er jo Folk, der her er kommen til at tale sammen, som ikke smadsker ret længe paa, hvad de vil sige til hinanden; nogle fortæller, at Gardisten tog sin Bøsse og truede med at skyde, andre fortæller endogsaa, at han skjød; nok er det: Forsamlingen der udenfor tager fat i de forgyldte Gitterstænger og begynder at ruske. De giver sig, Stængerne, og det bliver hurtig sort af Mennesker indenfor dem. Og nu fyrer Livgardisterne, og en ung Mand, en Kunstsnedker fra Paris styrter til Jorden med knust Hoved. Der kommer Fart paa nu, man løber op over den store forreste Gaard, styrter imod Gitteret, som den Gang afgrænsede »den kgl. Gaard« udad, bryder igennem, og snart brøler den vilde oprørte Menneskemasse ind i Marmorgaarden lige under Kong Ludvigs Sovekammervinduer. Den dræbte Kunstsnedker bliver lagt midt i Gaarden, saa alle kan se ham og ægges til Hævn ved Synet af hans Blod, der strømmer ud over Marmorfliserne. — Man stormer mod Hovedindgangen og hugger de to Skildvagter ned, som der er posteret. Man kommer til Hovedtrappen; en Livgardist har vovet sig et Stykke ned ad den, og begynder at tale nogle blide Ord til den fremstormende Mængde; men de styrter med saadan Fart løs paa ham, saa hans Kammerater, der staar ved Døren ovenfor, maa gribe ham i hans Bælte og i hans Frakkeskjøder, og hale ham baglængs ind til sig, saa hurtig de kan. Saa hugger de Døren i og laaser den; men den maa hurtig give sig for de tunge Slag, den faar udenfra. Og nu bliver der en Jagt gjennem de store Sale med de blanke, bonede Gulve, hvor Banditterne skridter ud og skrider om, ligesom Ænder paa Is. Det bliver en Jagt, ligesom naar Børn leger Tagfat inde

i Stuerne og smælder Dørene op og i for hinanden. Men her leges der kun én Gang ved hver Dør, for de, der forfølger, sprænger Dørene med Magt, saa de gaar i Stumper. Kongen er i sit Værelse (Ludvig XIVs Sovegemak?); mellem dette Værelse og Dronningens Gemakker ligger den saakaldte Oxeøjesal (Salle de L'Oeil de Boeuf) til Dels ud mod Marmorgaarden; i denne Sal plejede Hofmændene at vente, inden Kongen stod op om Morgenen; ved den Lejlighed skulde jo hele den fine Hofverden ind og hilse paa ham. Her i denne Sal var et Hundredaar igjennem sagt Artigheder og Komplimenter, som i ingen anden Sal i Verden, her var spunden Intriger for at vinde Hofgunst, her var lagt Planer, der tidt havde afgjort Evropas Skjæbne i lange Tider — man kaldte nok endogsaa til en Tid for Spøg hele det franske Hof, den franske Regering, for »Oxeøjet« — omtrent som man taler om den »høje Port« eller lignende.

Nu var denne Sal fuld af Livgardister, og paa Hoveddøren ind dertil hamrede de Vilde løs. — En anden Dør fører fra Oxeøjesalen ind til Marie Antoinettes Værelser, forrest en Række smaa Boudoirer, det er som den ene lille Lærkerede bagved den anden, et Par af dem kun 4 à 5 Alen paa hver Led, — indenfor dem ligger hendes større Værelser, Sovekammer, Salon og saa videre. — Her høres Larmen ind, man melder, hvor overhængende Faren er, og Dronningen maa af Sted, halv paaklædt, ind i Oxeøjesalen, gjennem den ind i Kongens Gemak, hvor hun styrter sig i hans Arme, raabende: »Aa, kjære Venner, frels mig og mine Børn!« Ogsaa de kongelige Børn er bragt herhen. Nedenfor i Gaarden sés fra Kongens Vinduer den rasende Folkesværm; Kunstsnedkerens Lig ligger dernede, de to Livgardisters Lig har man slæbt derhen og halshugget dem bagefter; en stor Mand med ildrødt Skjæg, opsmøgede Skjorteærmer og blodige Arme spanker omkring mellem Ligene, brølende, om der ikke er flere, han

skal kappe Hovedet af. En fangen Livgardist kommer de trækkende med; han skal hen og se Ligene af de andre to. — — Og mod Døren til Oxeøjesalen dundrer Slagene uafladelig; man kan hvert Øjeblik vente, den vil brase ind.

Dykkerklokken er revnet, Havet strømmer ind! Stakkels Dykker!

Pludselig standser Larmen; man hører tunge, taktfaste Skridt som af marcherende Soldater i Slotssalene. Det er den nye, frisindede Kongevagt, som nu kommer til Stede og redder Kongens Liv og den gamle Kongevagts Liv. Lidt efter kommer ogsaa Lafayette — han var knap falden i Søvn, da han maatte paa Benene igjen — og Nationalgarden fra Paris. Alle Parisere, der havde ligget i Versailles den Nat, kommer op og kommer til Stede, det ganske Versailles indfinder sig, og adskillige Rigsdagsmænd giver Møde for at lykønske Kongen i Anledning af den overstandne Fare.

Og saaledes kom man da over det værste. Kongens ny Vagt trænger Pøbelen bort fra Marmorgaarden — men den er jo kun en lille Del af det store Rum, omgivet af Bygninger, som man ser fra Kongens Vinduer. Og udenfor staar de Hoved ved Hoved, den uhyre Folkemængde, og alle raaber de: »Kongen til Paris!« forsaavidt man ikke er beskjæftiget paa anden Maade. Yderst ude, udenfor det gyldne Gitter, som nu til Dels er brudt ned, kan man saaledes fra Kongens Vinduer se de kongelige Heste blive trukne ud af Staldene. Det er de Banditter, som var bleven jaget ud af Slotssalene af Gardisterne og havde maattet lade deres Bytte ligge, der nu søger at erstatte deres Tab ved at stjæle Kongens Heste. De sætter sig op paa dem, som de bedst kan, men bliver hurtigt smidt af af de vælige Dyr under voldsomme Lattersalver fra de omkringstaaende. Gardisterne redder saa Hestene.

Kongen viser sig for Folket paa Balkonen ud mod Marmorgaarden; og nu har Stemningen vendt sig, saa at

de fleste raaber: »Kongen leve!« — men ogsaa: »Kongen til Paris!« — Kongen var nu ogsaa i Almindelighed ret vel yndet paa den Tid af Revolutionen; det var værre med Dronningen; hun var almindelig forhadt; men hende vil man nu ogsaa have frem paa Balkonen. — Hun kom, med begge sine Børn ved Haanden; men nedefra lød Raabet: »Ingen Børn!« — Taine synes (i sin Revolutionshistorie) at mene, at man ønskede at have hende alene paa Balkonen, for at hun ikke med Børnene skulde søge at dække sig for Bøssekuglerne, som man tiltænkte hende. — Hun traadte saa ene frem paa Balkonen, læggende sine Hænder overkors for sit Bryst. »Om jeg saa skal dø, vil jeg gjøre det«, skal hun have sagt. — Men Lafayette vidste at afvende Faren; han sprang til, knælede ned og kyssede Dronningens Haand. Og dette Syn — den ridderlige Frihedsgeneral kyssende Dronningens Haand — behagede denne franske Folkeskare saa vel, at den brød ud i høje Raab: »Leve Dronningen!« — Kongen maa love at følge med til Paris, og Toget skal udgaa fra Versailles Kl. 1. National-Forsamlingen skal med derind. — Det tager mer end en Time at faa Processionen ordnet, for Deltagerne er jo ikke af de roligste; men endelig kommer man af Sted, kjører ud fra Slotsgaarden i det taagede, ruskede Vejr, op ad Alléen med de høje Elme, op over Bakkekammen, hvorfra man sidste Gang ser Versailles, naar man kjører til Paris. Hvilket Tog! — Forrest Nationalgardisterne, en 30,000 Mand, saa de spydbevæbnede Mænd og Kvinder fra Paris; alle er de smykkede med Trikolorens Farver, grønne Grene bærer de stukne i Bøssepiberne; saa kommer 50 Vognlæs Korn, som skal bringes til Paris samtidig med Kongen, som et Slags Tegn paa, at nu skal Hungeren være til Ende (man har laant Kornet i Versailles); dernæst kommer den gamle Garde, det vil sige, de, der var bleven tilbage af den i Versailles; de føler sig meget ydmygede, maa gaa med

den ny Gardes Huer paa; efter dem kommer de kongelige Vogne: Kongen i den forreste tilligemed Dronningen, hans Søster Elisabet og de to kongelige Børn. I de følgende kongelige Vogne kommer hundrede Rigsdagsmænd. Og endelig Schweitzergarden og andre Soldater. Men det store Flertal af Deltagerne i denne Procession har ikke nogen bestemt Plads: de løber om imellem og ved Siden af de nævnte Afdelinger. Det er de 8000 Pariserinder, de af dem, som ikke er rejst hjem i Forvejen, og det er Arbejderskarerne fra Antoine-Forstaden. — Om den kongelige Vogn holder disse Skarer især til; Kvinderne synger og peger paa Kongen og Dronningen: »Ikke bange, kjære Venner! Nu skal vi nok faa Brød; her kommer vi med Bageren (paa Fransk: boulanger), Bagerkonen og den lille Bagerdreng!« Endelig naar man til Paris' Porte. Her bliver Kongen modtaget af Byens liberale Borgmester Bailly, der holder Tale til ham; Kongen maa vise sig paa Raadhusets Balkon for det forsamlede Folk; og endelig ved Midnatstid kan han og hans Familie da komme til Køjs i Tuillerierne, som ikke har været beboet i mange Herrens Tider, og hvor de nok tilbragte en meget ubekvem første Nat. I de følgende Dage blev Slottet naturligvis sat i ordentlig Stand, men Omflytningen var jo sket saa pludselig, at der ingen Tilberedelser havde kunnet gjøres i Forvejen.

Men ude i Versailles stod Paladset tomt og det har vedblevet at staa tomt lige siden den Dag, den 6. Oktober 1789, da denne sære Procession drog ud af Slotsgaarden og forsvandt i Taagen mellem Elmealléens høje Træer.

Den 6. Oktober 1789 er Vendepunktet i Versailles' Historie. Og naar man nu kommer fra Paris og hele Tiden undervejs har haft Maillard og hans 8000 Kjællinger i Hovedet, saa bliver man ogsaa ved at tænke paa den 6. Oktober 1789, saalænge man befinder sig paa Pariser-Siden (Øst-Siden) af Slottet. Man kan ikke lade være at sammen-

ligne den Stilhed, der nu overalt hersker i de uhyre Slotsgaarde, med den Menneskestorm, som rasede her paa hin Dag. — Kun inde i Marmorgaarden saa jeg lidt Bevægelse; Arbejdere var ved at tage de gamle Fliser op og lægge nye i Stedet. Mørk ligger Gaarden for mig, den ligger i Skygge, for Solen er allerede dalet en Del; tilmed er Husfacaderne ind mod denne Slotsgaard bygget af mørke røde Sten (paa Ludvig XIII.s Tid), medens alt det øvrige af Paladset er kridhvidt. Men hæver jeg Øjet, da ser jeg Husrygningerne glimrende i Solens Straaler, og det store trefarvede Flag, der vajer deroppe ovenover det Hele, det bader sig ret med sine skjære Farver i Sollyset.

Det skumrer en lille Kjende i Oxeøjesalen og i Ludvig XIV.s Sovekammer; derved dæmpes paa en behagelig Maade Glansen af den rige Pragt derinde, Malerierne og de fine Møbler af Skildpaddeskal og gylden Bronce. — I Dronningens Miniatur-Værelser mærkes det endnu stærkere, at man er kommen et godt Stykke ud paa Eftermiddagen; der maa have været lang og tidlig Mørkning i disse smaa Gemakker. — Men fra Oxeøjesalen gaar jeg gjennem Hoveddøren ind i den uhyre »Spejlsal«, et af Verdens pragtfuldeste Rum, og her er der Sol; det er som et Straalehav, jeg kommer ind i; thi Sollyset, som her staar lige paa gjennem de mægtige og talrige Vinduer, det kastes tilbage fra hundrede Spejle, fra gyldne Forziringer og blinkende Ædelstene. — Her er jeg kommen paa Vestsiden, og uden for Vinduerne breder sig for Blikket den underskjønne Versailles-Slotshave, strækker sig, saa langt Øjet kan række, lysende i denne milde, hyggelige, mindevækkende, ligesom barnlige Solglans, som anden Halvdel af en Sommereftermiddag saa tidt har, især da i August.

Og saa glemmer man den anden Side af Slottet, der vender mod Øst, ud mod Paris, saa glemmer man den 6. Oktober 1789 ligesaa fuldstændig, som de Mennesker, der levede i hundred Aar i disse straalende Sale, de

glemte, at en 6. Oktober ikke blot kunde men maatte blive Følgen af den Maade, de levede paa.

I næste Nummer af »Danskeren« kan jeg nu skrive videre om Versailles set fra Vestsiden[1]).

Af en bibelsk Rimkrønnike.

Et efterladt Brudstykke

af

Ludvig Christian Müller.[2])

Meddelt af *Sigurd Müller.*

Skal jeg begynde min Tale der,
Hvor Bibelen sin begynder,
Saa maa til den jeg holde mig nær,
Jeg arme, elendige Synder.
Thi selv jeg Intet jo vide kan
Om Herrens Bedrifter saa høje,
Dem aldrig opleved en dødelig Mand,
Og saae noget dødeligt Øje.
Og skal jeg føre saa mine Ord,
At de kunne sømmeligt lyde,
Saa staa Du mig nær, o Drot saa stor,
Og over min Røst Du byde!
Thi det vi veed, at den gode Aand
Du til os Alle udsender,

---

[1]) Fremstillingen af selve Begivenhederne den 5. og 6. Oktober 1789 er en fri Gjengivelse efter *Thomas Carlyle:* French Revolution.

[2]) Født 12. Maj 1806; død 5. Juni 1851 som Sognepræst i Starup ved Haderslev; Forfatter til „Danmarks Historie" og „Den bibelske Historie".

Han gaaer dem Alle saa vel til Haand,
Som være vil dine Venner.
Saa beder jeg Dig da, store Gud,
At Du mig den Aand vil give,
At han kan føre min Tale ud
Og holde min Saga i Live,
At jeg kan fortælle, hvor Verden blev,
Det maatte sig saa begive,
At der vor Gud han raabte: Lev!
Sprang Alt fra Døden i Live.

Saa kommer da Smaa, jeg lære Jer vil
Om Herrens vældige Veje,
Alt, hvad den Gud vil sige mig til,
Som Himlene haver i Eje.
Han taled til Moses: »Skriv Du en Bog,
Og Ordene skal jeg Dig sige«;
Den Bog læste jeg, og deraf klog
Jeg blev paa Gud og hans Rige.
Men hvad han førte ind i den Bog,
Han skrev paa Jødelands Tunge,
Vil jeg nu friste paa Danskes Sprog
For Eders Øren at sjunge.

Hvordan Herren Verden gjorde,
Det er skjult for hver en Mand,
Om jeg Sandet tælle torde
Og udmaale Havets Vand,
Dog jeg turd' ej vove paa
Det at ville ret forstaae,
Som vor Gud ej aabenbared,
Og hans Aand os ej forklared.

Dog lod han os aabenbare,
Hvordan han sin Gjerning drev,

Der han lod sit Ord udfare,
Saa at Verden ordnet blev.
Det jeg Jer fortælle tør,
Hvad Gud lærte Moses før,
Han det skrev til Alles Baade,
Som end elske Herrens Naade.

I det store Afgrunds Dyb,
Under Himlens høje Bue
Var end ej det mindste Kryb,
Ingen Fugl og Fisk at skue.
Herren bød, og Havets Børn
Fyldte flux de dybe Vande,
Samme Stund den stolte Ørn
Lod sin Flugt mod Himlen stande,
Og den hele Flyveart
Fulgte Kongen under Himlen,
Med en stærk og yndig Fart
Sang sin Lovsang Fuglevrimlen.

Og den sjette Morgen brød
Frem Guds Gjerning at fuldende,
Atter da hans Stemme lød,
Han sig til sit Værk vil vende.
Vrimler frem af sorten Jord
Kryb og Landdyr, alle Slægter,
Vrimler frem paa Kongens Ord,
Som til Liv at kalde mægter.
Og det skete samme Stund,
Hvad han bød med Almagts Styrke,
Thi af Mark og Bjerg og Lund
Sprang der Liv til Gud at dyrke.

Adam.

Jeg er Adam, den første Mand,
Som leved paa denne Klode,
Ingen min Fader var uden han,
Som skabte al Verdens Gode.
Ingen jeg nævner min Fader kjær
Af hele Menneskevrimlen,
Fra mig er kommen den hele Hær,
Som lever nu under Himlen.
Dog min Herkomst at tyde jeg veed,
Skjøndt selv jeg den kunde ej kjende,
Han derom mig sagde Besked,
Som er Alts Ophav og Ende.
Dengang Gud havde Alting gjort,
Som endnu findes paa Jorden,
Skabt det alt baade smaat og stort
Og sat i den yndigste Orden,
Talede saa han til sin Søn:
Lad os et Menneske gjøre,
En Skabning, uskyldig, god og skjøn,
Som skal vort Billede føre.
Herske han skal over Havets Slægt
Og Himmelens Fugle tillige,
Over hvert Dyr med Kraft og Vægt
Og over al Jorderige.
Saa tog Herren da Jordens Dynd,
Og underligt Dyndet han bøjed,
Indtil en Mand foruden Synd
Stod for hans Aasyn ophøjet.
Fra sig selv tog Herren min Aand
Og blæste mig den gjennem Næsen,
Saa kom der Liv i Fod og Haand,
Jeg blev et levende Væsen.

Herren planted en Urtegaard
  Med Træer og yndige Blommer,
Grøn den stod hvert evige Aar,
  Alt i den dejlige Sommer.
Alskens Træer der blomstrede smukt,
  Som herlige vare for Øjet,
Jeg fik smage den sødeste Frugt,
  Der kunde jeg leve fornøjet.
Midt i Haven to Træer der stod,
  De bredte saa vidt deres Grene,
Deraf Gud betyde mig lod,
  Jeg kun maatte røre det ene.
Livets Træ han havde det kaldt,
  Ja Livets uden al Ende,
Dengang da fra min Gud jeg faldt,
  Da fik jeg det andet at kjende.
Kundskabens Træ paa Ondt og Godt
  Saadan det andet han kaldte;
Himmelens Hersker, min milde Drot,
  Saalunde til mig talte:
Hør Du, Adam, og giv vel Agt,
  Jeg vil mit Ord Dig forkynde,
Holder Du stadig ved min Pagt,
  Da slipper Du for at synde;
Men Du synder, saasnart Du ta'er
  Af Kundskabs-Abildens Frugter,
Naar dens Frugt Du plukket har,
  I Dødens Baand Du Dig bugter.
Og det faldt mig ret aldrig ind,
  At jeg det Træ kunde røre,
End det var mig ikke i Sind
  Imod Guds Villie at gjøre.

Saa gik jeg da i Edens Lund,
  Var Havens Gartner og Vægter,

Men mig fulgte kun Hjort og Hund
Og andre umælende Slægter.
Da lod Herren en Søvn saa tung
Sig over mit Øje sænke,
Midlertid han en Qvinde ung
Mig vilde til Hustru skjænke.
Han et Ribben tog af mit Kjød
Og gjorde mig deraf en Mage,
Og jeg vaagned, og Herren bød
Mig hende til Hustru at tage.
Saa vi leved da begge to
Og glædedes ved hverandre,
Lysteligt var det i Fred og Ro
I Paradishaven at vandre.
Men den Onde han glædes ej,
Undtagen han Ondt kan gjøre,
Derfor fra Guds Naades Vej
Han vilde os begge forføre.
Vendte han sig i en Ormeham
Og lakked til Edens Have,
For Guds Billed i Last og Skam,
I Synd og Død at begrave.
Først til Eva sin Tale dog
Henvendte den giftige Slange,
Hende tænkte den onde Snog
Han mageligst kunde fange.
Og den Lede han taled saa,
Han vel sine Ord kunde føje:
Er det sandt, I røre ej maa
De Træer, I have for Øje?
Svarede Eva, min Hustru gjæv,
Hun anede ej hans Rænke,
Mistænkte aldrig den falske Ræv:
Det maa Du slet ikke tænke,

Al den Frugt, som Gud har skabt,
  Deraf vi frit maa smage,
Kundskabstræet vi ene har tabt,
  Deraf vi Intet maa tage.
Thi den Dag, vi røre derved,
  Da skulle vi døe med Smerte,
Døden synes mig fæl og led,
  Den gruer jeg for i mit Hjærte. —
Aldrig den Frugt Jer dræbe kan,
  Han svared, Du yndige Qvinde,
Men den giver Dig bedre Forstand,
  Saa Du kan Sandheden finde,
Kjende Forskjel paa Vrangt og Ret,
  Og vorde som Gud saa kyndig,
Avindsyg paa Menneskets Æt,
  Han kaldte den Kundskab syndig.
Og den Onde min Hustru sveg,
  Hun kaarede ham at lyde,
Hurtig hun efter Frugten greb,
  Som Gud os monne forbyde.
Og hun rakte mig Æblet hen
  med mildeste Kjærligheds Blikke:
Æd deraf, min kjæreste Ven,
  Se, mig det skadede ikke.
Og jeg gjorde, som Eva bød,
  Mig selv til Jammer og Qvide,
Trængsel og Angest, Kummer og Nød
  Jeg maatte fra den Dag lide.
Thi Gud Herren den samme Dag
  Fordrev mig af Edens Have,
Saadan lavede jeg min Sag
  Mig selv til Sorrig og Plage.
Siden jeg leved i Sekler ni,
  Og tredive Aar hernede,

Før jeg maatte den tunge Sti
Til Himmerige betræde.
Trang blev Stien og Møjen svar,
Som Gud mig før havde lovet,
Dog sit Ord stadfæstet han har,
Han knusede Slangens Hoved.

Noah.

Det veed jeg forvist og kan sige for Sand',
At Nyt skeer der ej under Solen,
Foruden da Manddom annammede han,
Som sidder paa Konninge-Stolen.
Men dog tør jeg sige, at den Gang jeg gik
Og traadte min Jordvej med Møje,
Saa satte vor Herre paa Jorden en Skik,
Som før ikke saae noget Øje.
Thi Jehovas Sønner var faldne fra ham,
Da Menneskens Døttre de favned,
Da skued paa Jorden han Last kun og Skam,
Og Gudsfrygt og Retfærd han savned.
De Vældige gjorde kun deres Behag,
Foragted den Vældigstes Domme,
Thi vilde med Magt han udføre sin Sag,
Og snart deres Vælde var omme.
Han talede saa: Endnu hundrede Aar
Og tredive vil jeg dem give,
Bli'er saa de ej bedre, da Jorden jeg slaaer
Og tager dem Alle af Live.
Den eneste Mand, som for Herren var ret,
Var jeg, og saa var alle Mine,
Thi haver han ikke sin Naade forgjæt,
Udrev mig fra Angest og Pine.
Han talede til mig: Nu snarligen skal
Det Overmod have en Ende,

Der bier dem Alle saa rædsomt et Fald,
som ej deres Herre vil kjende.
Thi gjør Dig en Ark af Gopher-Træ,
Gjør Rum i Arken forinden,
At bære den kan baade Folk og Fæ
Og yndeligt flyve for Vinden.
Saa lærte mig Herren at bygge den Holk
Og kløgtig at tømre med Liste
Den Skude, hvori hans benaadede Folk
Fra Død deres Liv skulde vriste.
Og hvad han mig sagde, jeg troligen lød,
For Andet jeg gjøre ej vilde,
Jeg gjorde hvert Ord, min Herre mig bød,
Ej eet gik der af dem til Spilde.
Der Arken var færdig, min naadige Gud
Mig anden Gang fra sig lod høre,
Han sendte fra Himlen mig skyndelig Bud,
At Folket jeg ind skulde føre.
Da levende blev det i Arken paa Stand,
Og lastet den blev, tør jeg sige,
Jeg førte derind baade Qvinde og Mand
Og Landdyr og Fugle tillige.
Nu styrtede Regnen fra Himmelen ned,
Og sprang da hver Afgrundens Kilde,
Thi ond var al Jorden, og Herren var vred,
Sin Gjerning fordærve han vilde.
Og Havet steg over Jorden op,
Og hvad, der var levende, qvaltes,
Ja femten Alen fra Bjergenes Top
Til Vandets Flade der taltes.
Saa døde da alle de vældige Mænd,
Som boede paa Jordklodens Runde,
De fore i Døden saa hastelig hen,
Thi Gud dem fordrage ej kunde.

Jeg ene blev reddet, thi Herren jeg lød,
Saa var han min Hjælp og min Styrke,
Han frelser dem Alle af Jammer og Nød,
Som troligen ham ville dyrke.
Der Vandet var strømmet fra Jorden bort,
Stod Arken paa Ararats Bjerge,
Jeg prised den Herre, hvis Arm ej for kort
Er til sine Venner at værge.
Jeg lukked et Vindue paa Arken op,
Og deraf en Ravn jeg udsendte,
Den sled i hver halvraaden Aadselkrop,
Og aldrig tilbage den vendte.
Jeg tænkte da hos mig selv som saa,
Det haver Du gjort som en Taabe,
Det kunde Du da vel nok selv forstaae,
Af den var der Intet at haabe.
Da saadan mig skuffed den Ravne-Fart,
Jeg tænkte, lad Duerne flyve,
De, mener jeg, er af heel anden en Art,
Og sikkert de vil ikke lyve.
De bragte mig ogsaa saa ærlige Bud,
Af dem jeg kun Sandheden hørte,
Den sidste, jeg sendte af Arken ud,
Et Blad tilbage mig førte.
Og det var et friskt Oliven-Blad,
Med Glæde jeg det monne kjende,
Det varede mig saa mindelig ad,
At nu havde Farten en Ende.
Men tyktes mig end, at nu havde jeg Bod
For Aarets Kummer og Trængsel,
Dog ikke endnu jeg min Skude forlod,
Før Herren selv aabned mit Fængsel.
Ej længe derefter jeg hørte hans Røst,
Af Arken han bød mig udtræde,

Det var for os Alle en hjertelig Trøst,
Vi hørte det Budskab med Glæde.
Det Første jeg tænkte paa, da min Fod.
Stod atter paa Jordklodens Skive,
Det var at takke den Herre saa god,
Som havde os holdet i Live.
Jeg bygged et Alter og gjorde Fyr
Og offred den Herre min Gave
Af Himmelens Fugle og Jordens Dyr,
Saa godt som jeg det kunde lave.
Og Herren fornam den liflige Duft
Og talede saa i sit Hjerte:
Fordærvet er vistnok hver Mands Fornuft
Og føder kun Ondskab og Smerte.

N. F. S. Grundtvigs poetiske skrifter.

Af den smukke udgave af N. F. S. Grundtvigs poetiske skrifter, som professor *Svend Grundtvig* har lagt til rette, men hvoraf der ved hans død, 14. juli 1883, kun var udkommen fire dele, så femte del lyset samme år; sjætte del udkom 1885, og nu er *syvende del* (med et forord af C. J. Brandt) udkommen i april 1889 hos boghandler Karl Schønberg.

Femte del omfatter de 16 år fra 1818 til 1833 og indeholder, på 563 sider, kun 88 digte foruden de oprindelig særskilt udgivne »Nyårs-morgen« og »Kong Harald og Ansgar«, med hvad der hører til dem.

Sjætte del omfatter de 14 år fra 1834 til 1847 og indeholder, på 655 sider, 189 digte foruden bearbejdelsen

af den danske rimkrønnike, og hvad der er samlet i bogen: »Fenix-fuglen«.

Syvende del omfatter *kun de 4 år fra 1848 til 1851* og indeholder, på 538 sider, 182 selvstændige digte.

Vist nok stammer Grundtvigs »krønnikerim« for det meste fra det første, og hoveddelene af hans »sangværk« fra det andet af de tre her nævnte tidsrum. Men selv når dette tages i betragtning, er der noget påfaldende i *den rigdom af mindre digte*, han skrev i årene 1848—51.

De allerfleste af dem har været trykte för, og da navnlig i ugebladet »Danskeren«, som han udgav i hine fire år. Der har næppe været nogen tid af hans liv, da han i höjere grad har levet med sit folk end i disse »vore første frihedsår«, der faldt sammen med det slesvig-holstenske oprør og med treårskrigen.[1]) Da følte han drift til at sætte sig i stadig forbindelse med *dem*, han var i forståelse med, og det var da snart i afhandlinger om den danske sag og om frihedssagen eller om enkelte spörgsmål, som hang sammen dermed, snart i digte, han lod komme frem, hvad der lå ham på sinde. Der er meget af det, han den gang skrev i ubunden stil, som den dag i dag og i mange dage efter vore vil være fuldt værd at betænke. Og der er ikke meget af det, han har skrevet, hvorved han har virket mere i folkelig retning, end han har gjort det ved digtene fra hine dage. En digter kan jo nemlig ikke øve en mere blivende indvirkning på sin samtid og eftertid end ved at føre det, der lever i ham, frem i en skikkelse, hvori det forplantes fra mund til

---

[1]) Når jeg ved at henlede opmærksomheden på Fr. Holsts og A. Larsens „Felttogene i vore første frihedsår" har gjort opmærksom på de deri optagne billeders betydning som historiske aktstykker, så kan jeg også göre opmærksom på, at Grundtvigs digte fra denne tid for så vidt er historiske aktstykker, at de på mange punkter viser, hvad indtryk krigsbegivenhederne gjorde på varmtfølende danske mennesker.

mund som en del af folkets modersmål. De sange, der på denne måde bliver »led i brynjen, som dækker« folkets bryst, har udsigt til at leve med det igennem lange tider. Og blandt Grundtvigs digte er der ualmindelig mange fra hine år, som ikke blot er bleven optagne i de danske visebøger, der har fortrængt den forrige slægts samlinger af »drikkeviser og selskabssange«, men som også synges uden bog og kan forudsættes at være kendte i store kredse af folkets brede lag.

Den, der lever med, hvor disse sange er i brug, kan ikke blade det syvende bind af Grundtvigs »poetiske skrifter« igennem, uden stadig at møde gamle gode bekendte. Dertil hører digte, som vidner om den bekymring for fædernelandet, som Grundtvig måtte føle i det store omvæltningsår 1848, og om trøsten, han fandt i troen på et almægtigt og kærligt forsyn:

„Fæderneland ved den bølgende strand“,
„Ak Dana, du kære! ak, stor er din nød“,
„Du, som våged over barnelivet“, og
„Syng med os, både mark og skov“.

Dertil hører digte, som knytter sig til krigs-begivenhederne:

„Kommer alle moders börn“ (efter påskeslaget ved Danevirke),
„Iaftes kom den jydske post med nyt fra Nörre-Snede“,
„Du, danske rytter! i sadlen sid fast“,
„En skærtorsdag blodig rød er igen oprundet“,
„Kæmpeviser, kæmpehöje, Valhal sølvertækt“ (eft. 6. juli 1849),
„Jeg gik mig ud en sommerdag at høre“ (25. juli 1850),
„Det var en sommermorgen“ (ligeså),
„Midt under Isted-slaget“, og
„Tøv lidt! sagde jyden ved Fredriksstad“.

Dertil hører digte, hvori han mindes sine sönners venner, de faldne helte Vilhelm Blom, Ernesto og Carlo Dalgas:

„Sön af vennen fra de unge dage“,
„Barnefødt i lavrbærlunden“, og
„Atter brast et led af kæden“.

Dertil hører digte, hvori han har søgt at vejlede sit folk til at finde sig til rette under det store tidsrøre, som kom herind udenlands fra:

„Frihedens hjem er det höje Nord“ (slutningen af nr. 24),
„Dansker, født ved bølgen blå“ (brudstykke af nr. 36),
„Folkeligt skal alt nu være“,
„Jeg det bekender, at blodets bånd for mig er kong Frodes guldkæde“,
„Hvad er det, vi trænger til frem for alt på sletten?“ og
„Nu eller aldrig du danske mand“.

Så er der en hel række digte, der knytter sig til myter og oldsagn, men som tit mer eller mindre rører ved öjeblikkets forhold:

„Tirsdag og onsdag, torsdag og fredag“,
„Hejmdal, han stander på Himmelbjærg“,
„Hvordan skal jeg dig beskrive, Nordens höjsang, asamål“,
„Ønsket er ligt en yndig mø“,
„Kong Vermund den gamle, af alderdom blind“, —

og viserne om Idunne, Frode Fredegod, Hjærne-skjald, Sigurd og Ottar, og om »Liden Gudrun«. Den sidste især er bleven yndet, som det kunde være en af de gamle kæmpeviser. Af selve disse folkets gamle sange har Grundtvig bearbejdet nogle på en ejendommelig måde eller taget et eller flere vers og dertil föjet sit eget. Således finder vi i samlingen en ny »Agnete«-vise og en ny vise om »Tavlebordet«. Af det vers i visen om den »ellevilde«: »I Danmark er jeg født og båren« er der bleven en meget yndet lille sang. På grundlag af Svejdalsvisen er sangen digtet om Bernh. Ingemann.

Videre skal *de mange historiske sange* nævnes, der navnlig i skolerne bliver höjt påskönnede, f. eks. om Kristen Pedersen, Anders Vedel, Peder Syv, Thomas Kingo, Ludvig Holberg, Thomas Thårup og Adam Oehlenschläger. Også sangen, som Grundtvig skrev, da den store digter døde, er tit bleven sungen i en noget omarbejdet skikkelse.

Her er ikke nævnt alle de digte af Grundtvig, som findes i det foreliggende 7. bind af hans poetiske skrifter,

og som, uforandrede eller forkortede, efterhånden er bleven tagne i brug i de kredse, hvor der synges alvorlige sange af anden art end salmer. Og der er utvivlsomt meget, som endnu ikke er taget i brug, men som en gang kan komme med på denne måde. Men netop fordi adskillige af digtene er meget længere, end de findes i visebøgerne, er det af betydning, at der er let adgang til at se dem i den oprindelige skikkelse, og da ugebladet »Danskeren« er ved at blive en sjældenhed, vil mange alene for »de gamle gode bekendtes« skyld være glade ved at kunne købe dette bind af de poetiske skrifter.

Men hvad her er peget på som en hoved-bestanddel af bindet, er dog langt fra dets eneste indhold. Og særligt skal jeg göre opmærksom på *de længere digte*, der ikke egner sig til at blive sungne, men som for en stor del, ikke mindre, end hvad der nu er fremhævet, kan kaste lys over spörgsmål, der vedrører trængselen for den danske sag og for den sunde udvikling af frihedslivet i Danmark, og som endnu ingenlunde er bleven tilfredsstillende besvarede i livet:

„Jubelåret 1848“ (fra februar 1848), s. 13—24,
„Danekvindens pris“, s. 65—74,
„Nordens gåde“, s. 133—38,
„Danmarks udsigter“, s. 143—50,
„Nornekvad om Danmarks bestandighed“, s. 193—98,
„Danmarks stjærne“, s. 255—59,
„Danmarks gyldenår“, s. 260—66,
„Danskeren og romertrolden“, s. 279—94,
„Isted-slaget“, s. 284—90,
„Danmark om hundrede år“, s. 309—16,
„Det danske birtingsbad og bragebæger“, s. 331—39,
„Danske nytårs-vers“, s. 353—65,
„Danmarks fortid og Danmarks fremtid“, s. 371—74,
„Skjaldelivet i Danmark“, s. 392—426,
„De danske og de tyske alfer“, s. 433—38,
„Ægersgildet i England“, s. 443—54,
„Syvsover-dagen i år“, s. 454—64,
„Til Danmarks lysalf“, s. 477—84,

„Himmelstormen og ordets magt“, s. 484—91,
„Sydsælland“, s. 504—11,
„Efterårslivet i Danmark“, s. 518—25.

I de to sidst nævnte digte slås der på forhold, der står i sammenhæng med Grundtvigs andet ægteskab med »fru Maria« på Rönnebæksholm. Iblandt de mindre digte findes nogle hidtil utrykte, der er skrevne til hende, og disse så vel som de digte i samlingen, der er stilede til hans börn og hans datterdatter, har særlig interesse for digterens nærmeste venner. Men de digte, der ovenfor er nævnte, så vel som det (s. 529—38), hvormed han tog afsked med den læseverden, der havde samlet sig om hans ugeskrift, hører ganske særligt til dem, hvorpå det passer, hvad en af hans norske venner har skrevet om ham, at han »slog harpen med lys under strænge«, og de vil blive påskönnede rundt omkring, hvor der er sans for en poetisk oplysning over menneskelivet, særligt da det danske og nordiske menneskeliv.

Det vil ventelig fremgå af alt dette, at det syvende bind af Grundtvigs poetiske skrifter måske bedre end noget af de foregående egner sig til at anskaffes særskilt.

L. Schrøder.

Ridder Toggenborg.

Af *Schiller*.

Oversat af Uffe Birkedal.

„Ridder, I som trofast søster
skal mig altid sé,
kræv ej mer end af en søster,
ti det gör mig vé.
Lige roligt for mit hjærte
komme I og gå!
Eders öjnes stille smærte
kan jeg ej forstå.“

Stum han står i elskovsharmen
blødende han flyr,
trykker hende vildt til barmen,
stiger på sit dyr,
lader sine svende kalde
fra hver sveitsisk egn.
Til den hellige grav de alle
gå med korsets tegn.

Og i mangt et våbenskifte
  sejrer deres sværd,
deres hjælmes buske vifte
  midt i fjendens hær.
Toggenborger-navnet skræmmer,
  hver en musselmand.
Hjærtet dog, som naget græmmer,
  aldrig læges kan.

Og et år med savn er rundet,
  nu er det for hårdt;
hvile har han ikke fundet,
  og han drager bort.
Han fra Joppe monne styre
  hjem for gunstig vind
til det fædreland, hvis dyre
  luft hun ånder ind.

Og ved hendes slot for porten
  pilegrimen står,
da den åbnes, ak! som torden
  det hans øre slår:
den, I søger, slør mon bære,
  hun er himlens brud;
hun igår med festlig ære
  vied sig til Gud.

Aldrig mere vil han skue
  nu sit fædrebo,
sér ej mér sit sværd og bue,
  ej sin ganger tro.
Toggenborgeren man glemmer,
  han er ukendt nu.
Kappen om de ædle lemmer
  ligger grov og ru.

Og en hytte han sig bygger;
  i hin egn den lå,
hvor fra dunkle lindes skygger
  klostret vide så.
Og fra solen mod det höje
  steg, til aftnens skær,
med et stille håb i öje
  sad han énsom der.

Så mod klosteret hist ude
  mangen time lang,
mod den elsktes vindus-rude,
  indtil vindvet klang,
til den yndige han kendte,
  til den søde kom,
og sit blik mod dalen vendte,
  rolig, englefrom.

Og da går han fro til hvile,
  slumrer trøstet ind,
stille glad, til han sér smile
  atter morgnens skin.
Og så sad han mange dage,
  sad en årrad lang,
bied uden suk og klage,
  indtil vindvet klang,

til den yndige han kendte,
  til den søde kom,
og sit blik mod dalen vendte
  rolig, englefrom,
og så sad han, kold og stille
  i et gry en gang —
men ved vindvet end det milde,
  brustne öje hang.

Hvordan Grundtvig blev præst ved Vartov.

Af *L. Schrøder.*

Grundtvigs ældste sön var født 14. april 1822, og den anden 9. september 1824. I 1838 blev den ene af dem 16 og den anden 14 år; den ene var ældre, den anden på alder med almindelige konfirmander i Danmark, og de ønskede begge at blive konfirmerede. Grundtvig havde i 12 år været uden embede; siden 1832 havde han dog været aftensangs-prædikant ved Fredriks-kirken på Kristianshavn for en fri tilhørerkreds; men han havde hverken ret til at uddele sakramenterne, til at holde konfirmation eller til at forrette brudevielse. Da det nu trængte på med, at hans egne sönner skulde konfirmeres, kom det til at ligge ham alvorligt på sinde, at der dog ingen var nærmere end han selv til at bekræfte dem i deres dåbspagt. Der syntes at være to udveje mulige, enten at han som stedfortræder for en anden præst forrettede konfirmationen i hans kirke, eller at han fik kongelig tilladelse til at konfirmere sine sönner i Fredriks-kirken. Begge disse muligheder har allerede ved nyårstid 1838 været under forhandling mellem ham og Gunni Busck, som man kan se af, hvad denne skrev til ham 4. januar 1838: »Hvad du får at høre til oplysning om det borgerlige forhold, du står i, som præst, med hensyn til kancelli etc., det lader du mig da vide lidt om? ti det ligger mig på hjærte. Ja, jeg håber, at du, kære Grundtvig! er overbevist derom, at jeg med hjærtelig redebonhed indretter *det bevidste* til efteråret, når det så må være; men så længe Gud ej har afgjort det endnu, håber jeg forinden at se dig i vort kirkesamfund som præst, som den, der åbenbare i hovedstaden bekræfter dine börn i den atten århundreder gamle pagt. Det er mig en sådan underlig følelse at tænke, at du, af en gammel præsteslægt, af Balles æt, skal ligesom gå i

landflygtighed herud med dine börn for at göre det, som du så åbenbar af Gud og mennesker er kaldet til at göre.« — Det varede imidlertid til henimod næste nyår, inden Grundtvig henvendte sig til den gamle kong Frederik med »en *ansøgning om at holde altergang med sine tilhørere og konfirmere deres börn*«. Da han skulde til at bede blot for sig selv, skrev han til Busck 18. december 1838 — dagen efter at han havde været hos Frederik VI — fandt han det umuligt. »Min forlegenhed er jo nemlig slet ikke værd at nævne ved siden af mine virkelige medkristnes, om jeg end ikke havde dit bestemte løfte.« L. Koch har set ansøgningen i kongerigets arkiv og gengiver noget af den i »den danske kirkes historie i det nittende århundrede« (II s. 164 f.). Grundtvig havde fremhævet, at de gammeldags lutheranere havde mistet ikke blot deres forrige herredömme over statskirken, men også deres virkelige samvittighedsfrihed, hvorpå han selv mente at være det mest talende bevis. Han mente vel, at en udtrædelse til sidst vilde blive nødvendig; men, skriver han, »tilladelsen hertil, har jeg al tid foresat mig, skulde være det sidste, jeg vilde bede majestæten om, da dette nødsfald i mine öjne ej blot vilde knuse mange ömme hjærter, men i alle måder være et uheld for kongen og fædrelandet.« Som grund til, at han nu fremkom med sin ansøgning, nævnte han dels ønsket om selv at kunne konfirmere sine börn, dels, at der efter forhandlingerne i stænderforsamlingerne ikke syntes ham at være udsigter til virkelig samvittighedsfrihed »i den statskirke, hvor prof. Clausen er summus theologus.« — I brevet til Busck fortæller Grundtvig, at kongen ikke havde indladt sig synderligt på at tale om sagen, men havde lovet at overveje den; ansøgningen havde han modtaget så nådigt, som det kunde ønskes. Prinsesse Caroline Amalie havde senere lovet ham at anbefale ansøgningen til biskop Mynster. Stiftsprovst Tryde havde erklæret, at han på ingen måde vilde

modsætte sig opfyldelsen af Grundtvigs ønske. — Kancellipræsidenten Stemann, hvem Grundtvig søgte den 22. decbr., sagde hverken fra eller til, men »var dog så manerlig, at jeg tör slutte, hvad han da også lod sig forlyde med, at det gjaldt kun om *biskoppens* böjelighed«. Da Grundtvig lige efter samtalen med Stemann skrev dette til Busck, ytrede han den forventning, at biskoppen ikke »egentlig« vilde modsætte sig.

Mynster skuffede grundigt denne forventning. Grundtvig havde søgt ham »mellem jul og nyår« — »den sidste dag i året 1838« — og haft »en lang og uforglemmelig samtale med ham«. Grundtvig havde »så klart og så indtrængende som muligt« forestillet ham denne hjærtesag, men fundet ham »ikke blot så uböjelig, men så bitter og fjendtlig, at jeg efter en timelang samtale i sofaen måtte gå bort med en hånlig afvisning og, jeg nægter det ikke, i en oprørt sindsstemning, som jeg frit gav luft«. For at tilbagevinde ligevægten, inden han kom hjem, gik han om ad volden og igennem Rosenborg-have; men der kvidrede småfuglene så venligt, at det faldt ham ind, hvad salmisten synger om den Gud, som under både spurv og svale en rede ved sit alter til at udruge sine spæde. Så gik han rolig hjem og satte sine tanker på rim, som vi synger det efter:

Hvad kvidre I om, I spurve grå, så sent i kongens have?

Dette digt blev trykt i nordisk kirketidende for 6. januar 1839; men to dage efter afgav biskop Mynster sin erklæring over Grundtvigs ansøgning, som han fandt både utilstedelig og utilbørlig. »Dersom hint partis tilhængere«, skrev han, »virkelig vare gammeldags lutherske, da var det så meget besynderligere, at de kunde klage over at savne samvittighedsfrihed i Danmark. En sådan klage kunde nemlig have noget skin, dersom den kom fra gendøbere, socinianer eller andre sekter, hvilke fri religionsøvelse ikke er tilstået i vort land. Derimod vilde der ikke

være mindste sandhed i denne klage, dersom den virkelig kom fra lutheranere; ti ligesom vor statskirke endnu ganske har beholdt de gamle former, således er der i dem aldeles intet til hinder for nogen, lærer eller lægmand, i så strængt som han vil, at holde sig til det gamle lutherske lærebegreb.« De ulejligheder, Grundtvig havde pådraget sig, var komne over ham, fordi han havde angrebet personer, ikke fordi han frit bekendte sig til vore lutherske fædres tro og bekendelse. Hvis Grundtvig havde fortrudt sin udtrædelse af statskirkens tjæneste, kunde han søge ansættelse i den på ny. (L. Koch, II, s. 165).

Den 19. januar 1839 skrev Grundtvig til Busck, at han fra kancelliet havde fået »et *blot* og *bart* afslag« på sin ansøgning, »som om den aldrig havde været i kongens hænder«. Med börnenes konfirmation, tilföjede han, »bliver det da vel efter vor aftale«.

Imidlertid var sognepræsten ved Helligånds-kirken, B. P. Kofod, død den 11. januar 1839, og det kunde ventes, at præsten ved Vartov, N. G. Wolf, vilde søge om at blive hans eftermand. Fik han sognekaldet, vilde embedet ved Vartov blive ledigt. Det havde Busck för ønsket Grundtvig, og det kunde han, skrev han 18. jan., godt endnu ønske ham, når der ikke var mulighed til, at han i sin nærværende fri stilling kunde komme til at holde altergang og konfirmere. Af Grundtvigs svar kan det ses, at hans tanker er gåede i samme retning som Buscks. »Skulde jeg komme til Vartov, hvad jeg anser for ganske rimeligt, da er jeg meget glad over, at Vorherre i den sidste time drev mig til at søge om den fri præstestilling; ti bliver den tvungne mig for tung, da vilde jeg ellers have bebrejdet mig forsömmelsen og tænkt, det var min egen skyld, jeg fik det så trangt. Sætter jeg mig nu i den, véd jeg derimod, det er for Vorherres skyld, og kan ikke tvivle om, Han jo vil göre den tålelig, så længe den

skal vare, og bliver den for slem, hjælpe mig godt ud af den igen.«

Wolfs udnævnelse kom 19. marts 1839. Uden at kende den skrev Grundtvig samme dag til Busck, at hvor vanskeligt det end faldt ham at rejse til Stiftsbjærgby, da vejret var uheldigt, da hans skrantende hustru ikke godt tålte en vinterrejse, og da han selv var stærkt optagen af at holde tre ugentlige foredrag over Nordens historie for prinsesse Caroline Amalie, så tænkte han dog at komme med sine drenge: »så konfirmerer *du* dem jo også nok for mig i Herrens navn, ti således har jeg nu betænkt det, for, så vidt muligt, slet ingen opsigt at göre; jeg kan da *præke* for dig og der sige mine sönner det par höjtidelige ord, jeg ved den lejlighed selv må ønske at lægge dem på hjærte«.

Den 26. marts skrev han på ny for at meddele, at drengenes konfirmation måtte opsættes. Dagen iforvejen havde han været hos majestæten, som vilde, »jeg skulde søge Vartov på lykke og fromme, mens jeg bestemt erklærede, jeg ikke vilde eller kunde søge, når jeg skulde være udsat for et afslag, hvorpå majestæten sagde: ja, så kan De jo sende *mig* ansøgningen! hvad jeg måtte antage for ord nok, da han forud havde sagt mig, at udtrykkeligt håb gav han aldrig«. Hvad Grundtvig har skrevet til Busck, kan udfyldes ved, hvad der står i »kirkespejlet«, at han för den omhandlede samtale gennem kammerjunker Reedtz og legations-sekretær Browne i *hemmelighed* havde fået den hilsen fra kongen, at når han vilde søge Vartov, skulde han nok få det; dette har han ikke følt sig berettiget til at skrive om til Busck. Samtalen med kongen er berettet i »kirkespejlet« omtrent som i brevet til Busck, kun at Grundtvig sagde, at han var »for gammel til at holdes for nar i kancelliet«, og at det var derefter, kongen havde sagt, han kunde give ham selv ansøgningen.

Grundtvigs ansøgning har (efter L. Koch) ikke været til at finde i kongerigets arkiv. Men om dens indhold har han selv givet Busck nogle oplysninger. »Da jeg skulde skrive ansøgningen, fandt jeg mig drevet til med flid at anmærke, at min stilling med *menighed uden kirke* nemmest og for mig behageligst kunde forandres ved at tillade mig at forrette sakramenterne og konfirmationen *her*, så det var kun kancelliets rene afslag i januar, der forhindrede mig fra at gentage bönnen herom.«

Da Grundtvig skrev dette, tænkte han kun på derved at ville fralægge sig lysten til kødgryderne; men bagefter var det falden ham ind, at bemærkningen måske kunde give biskop Mynster anledning til at anbefale opfyldelsen af det tidligere fremsatte ønske; »når bispen sér, jeg alligevel får lov til at forrette sakramenterne, kan han lettelig finde det bedst, jeg får det på den løseste måde«.

Også ved denne lejlighed forregnede Grundtvig sig med hensyn til Mynster. Havde han vidst, hvad denne havde skreven i anledning af den tidligere ansøgning, kunde han mulig nok have tænkt sig, at bispen på kongens to gange gentagne spörgsmål, om han anså det for tjenligt, at Grundtvig fik Vartov, tilrådede det, fordi han nærede den formening, at han uden embede endnu vilde stifte mere uro. (Se Mynsters meddelelser).

I kirkespejlet fortæller Grundtvig, at han fik prinsesse Caroline Amalie til at spörge kongen, hvad det blev til; men at hun fik et undvigende svar, — at han senere fra kancelliet fik at vide, at ansøgningen ikke var kommen dér, — men at han så, da han blev bange for, at den skulde være forulykket, ved at lade forespörge i kabinettet, fik til svar, at den var i god behold. »Sagen var da, at *kongen af nænsomhed havde beholdt ansøgningen for sig selv*, til han af kancelliets indstilling kunde se, der intet var i vejen for min kaldelse.« Dette, mener L. Koch, kan ikke være rigtigt, fordi kancelliets forestilling

findes i arkivet, — fordi der i denne indstilles: 1) Grundtvig, 2) H. D. Kopp, 3) C. A. H. Kalkar, og — fordi det om den første hedder: »Må det end tilstås, at den varme religiøse begejstring, der har vist sig gennem hans levende, opvækkende foredrag i tale og skrift, ikke har været ledsaget af en sådan klar, sikker indsigt, af en sådan rolig besindighed, at den har kunnet holde sig fri for udskejelser, og har end som følge deraf hans indflydelse ikke været så rent velgörende, som den under hin forudsætning vilde have været — så fortjæner det dog anerkendelse, at han har bidraget meget til at vække religiøst liv der, hvor der forhen herskede sløvhed og ligegyldighed, ja endog uvilje mod de kristelige forestillinger;« ved sine prædikener i Frederiks-kirken har han »heldigen virket til at udrydde de hemmelige konventikler, som til den tid begyndte at få overhånd. Denne ønskelige virkning vilde blive end mere sikret ved hans genindsættelse som præst med en fast menighed, hvorved tillige alt stof vilde bortfalde til den klage, der stundom er ført over, at hin tilladelse ikke strækker sig (men vist heller ikke bör strækkes) til sakramenternes forvaltning eller til de unges konfirmation, medens og den undtagelse fra vor øvrige kirkelige indretning, der indeholdes i hin tilladelse, vilde ophøre«. Kongen har dog vel kunnet udbede sig kancelliets betænkning over Grundtvigs mulige ansættelse uden at give det nævnte regerings-kollegium hans ansøgning i hænde, lige så fuldt som han — uden at Grundtvig indgav nogen ansøgning derom — kunde udnævne ham til sognepræst i Præstø. Man fristes til at gætte på, at den omstændighed, at Grundtvigs ansøgning om embedet ved Vartov ikke findes i kongerigets arkiv, stadfæster den meddelelse, han i »kirkespejlet« har givet om den hele sag.

Hvordan dette nu end er, Grundtvig fik selv myndighed til at konfirmere sine sönner. Og den 9. juni 1839,

da han blev indsat som præst ved Vartov, fik ikke blot betydning for hans hjem; men det er en mærkedag i Danmark kirkehistorie.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Varemarkedet har i den forløbne Måned været meget fast, og for enkelte Hovedartiklers Vedkommende er Priserne yderligere avancerede.

Kaffe uforandret fast, og Noteringerne atter noget højere end forrige Måned. Fra Rio Janeiro meldes fast Marked med rigelige Tilførsler, men med ligeså rigeligt Begær. Kaffebeholdningerne i Europa tiltager og voxede i Marts Måned f. Ex. med 8000 Tons. En yderligere Forøgelse af Lagrene forventes, væsentlig i April, men også for de påfølgende Måneder Maj, Juni og Juli, til hvilken Tid imidlertid Højdepunktet formenes at være nået. Udsigten til denne Tilvæxt har dog kun bevirket, at den har lagt Bånd på Spekulanterne og forebygget en utidig og vild Stigning; men ellers har den ikke gjort noget Indtryk, da enhver, der har Interesse i Artiklen, på Forhånd må være klar over Nødvendigheden af en Tilvæxt i Beholdningerne, i Betragtning af den forestående meget lille Brasilhøst.

Nogen Overfyldning i Sommer af Kaffelagrene i Europa kan næppe befrygtes; derimod vil vi for Efterårets Vedkommende sandsynligvis komme til at stå over for meget små Beholdninger. — Fra Hovedmarkederne råder man Forretningsvennerne til at forsyne sig, forinden sidstnævnte Kalamitet indtræffer, og forinden vi endnu kommer højere med Artiklen; min Mening kender »Danskeren«s Læsere fra Maj-Heftet.

Sukker. Markedet har i den forløbne Måned været meget livligt med opadgående Priser; Svingningerne på de engelske og tyske Markeder har for enkelte Dages Ved-

kommende antaget usunde Dimensioner (på en enkelt Dag steg Sukker, 88° Rendement, ca. 2 Sh.), hvorfor de opskruede Noteringer heller ikke kunde holde sig, men måtte snart gå tilbage. I de allerseneste Dage er Tonen på Sukkermarkedet fastere, og Priserne atter avanceret 1 Sh. Noteringen for 88° Rendement i London er idag, den 12. Maj, 21½ Shilling. For Sommeren beholder vi sandsynligvis nok høje Priser på Sukker, og det er ikke utænkeligt, at vi længere hen endogså kan komme højere med Artiklen, end vi nu er.

Sirup holder sig endnu lavt; men det lader til, der også vil komme Liv i denne Artikel; ti 1ste Hånd udbyder nu meget lidt, og Priserne er derfor faste med opadgående Tendens.

Ris rolig, men Priserne uforandret faste. De nye Tilførsler begynder nu at indtræffe.

Sago med lille Lager stigende; hen i Sommeren vil Tilførslerne atter komme rigeligere, og dermed formodentlig også noget lavere Priser.

Kryderier fastere. *Kardemomme* rolig. *Cassia lignea* fastere. *Ingefær* er meget fast til de **endnu** bestående lave Priser. *Muskat* og *Muskatnødder* stigende, ligeså *Nelliker*. *Peber* fast. *Piment* til de nugældende moderate Priser mere efterspurgt.

Frugter. Amerikanske *Æbler* vedvarende rolig, særlig for sekunda Varer, prima Varer knappe og noget højere. *Korender* flove. *Rosiner* fastere. *Mandler* stigende. Store *Blommer* højere. Lagrene heraf rømmes mere og mere.

Kornmarkedet vedvarende flovt, begrundet paa de gode Høstudsigter. *Hvede.* I Amerika er Udsigterne for den nye Hvedehøst glimrende; men Skildringerne derovre fra vistnok noget overdrevne. Beholdningerne af indenlandsk Hvede er små, og man forventer derfor herhjemme livligere Marked og højere Priser i den nærmeste Tid. Allerede nu spores der Købelyst hos endel indenlandske Møllere. *Rug* flov og forretningsløs. *Byg* trevent. *Havre* flovere. *Majs.* Prisen på Mais er så billig, at man skulde vente et større Forbrug heraf til Landet istedetfor den store Anvendelse af lettere Foderkorn. Artiklen falder usædvanlig smuk og storkornet iår, og da Beholdningerne i Amerika er ualmindelig store, vil Sommeren sikkert hengå med lave Priser.

Foderstoffer. Forretningen i Foderstoffer har været meget treven i den forløbne Måned og Omsætningen uden Betydning; men til Trods herfor har Priserne omtrent holdt sig uforandret. Sæsonen er nu forbi, og der spekuleres allerede i den næste; men da Ihændehaverne holde stramme Priser, er der sikkert ingen Grund til at forhaste sig med Indkøb, navnlig i Fald Kornpriserne ikke skulde tage Favør.

Markfrø. Sæsonen herfor omtrent sluttet for iår. Den engelske »Agricultural seed Association« har for en Tid siden udsendt en Rundskrivelse, hvori den advarer imod Indkjøb af Frø fra Hamborg, fordi det har vist sig, at Varer, leverede fra denne Plads, ikke har svaret til deres Navn. Hamborger Handelskammer har gjort Skridt for at tvinge det engelske Selskab til at navngive de Købmænd i Hamborg, til hvem de sigtede.

Stockholmer-Bladet »Nya dagligt Allehanda« beretter om en Proces imod et hamborgsk Frøfirma og om Processens hidtidige Gang. Beretningen lyder således: »Det er os bekendt, at der for Tiden i Hamborg føres Proces imellem et hamborgsk Frøfirma og et Frøhandelshus i Stockholm. Det førstnævnte Firma havde til Stockholmerhuset solgt 200 Centner *Rødkløverfrø.* Varen mentes ved Fremkomsten at være blandet med omtrent 30 pCt. Gulkløver og den Rejsende for Handelsfirmaet skal i Retten have indrømmet, at Leverancen virkelig indeholdt de nævnte fremmede Bestanddele; men at han antog, at dette intet havde at betyde, da de Firmaer, der i Ørebro og Gøteborg handler med Udsæd, ej havde været synderlig nøjeregnende, men havde modtaget lignende Leverancer!«

Heldigvis er vi her i Landet så vidt fremme i Udviklingen, at man fra Hamborg ej vovede at byde et dansk Frøhandlerhus sligt; ti på Forhånd vilde man være klar over, at et sligt Experiment vilde blive både farligt og kostbart.

Fedevarer. *Flæsk* og *Fedt* fast.

Smørmarkedet. Sidste Uges Forhøjelse, formener man, har været udiplomatisk, og der kan af den Grund være Fare for, hvis man ikke retter Noteringen i Tide, at vort Smør for en Tid kan få for skarp Konkurrence af frisk irsk Smør.

Sprit. I Spanien er der forelagt Parlamentet Udkast til en ny Spritlov. Forhandlingerne herom er under 6. Maj begyndte i den spanske lovgivende Forsamling. Den almindelige Mening er, at Regeringen gennemfører Loven, og bliver den vedtaget, afskaffer den endel af de hårde Byrder, hvormed Spanien ifjor i Juni belagde Spritindførselen.

Spritfabrikanterne og Spritforhandlerne i Tyskland forventer derfor en stærk Stigning i Sprit i den nærmeste Tid. Lagrene af Sprit skal være meget små i Spanien, også mindre i Tyskland end ellers, og Spekulationen går derfor allerede rask for sig i Hamborg.

Petroleum er flovt, og der tilbydes allerede til lave Priser for Efteraaret; nogen synderlig Prisforandring får vi foreløbig næppe.

Tomme Petroleumstønder er stigende, begrundet på, at en stor Del Petroleum fra Amerika nu indføres på Sisterneskibe, hvorfor der mere og mere bliver stærk Brug for den i Evropa værende tomme Emballage.

Fragtmarkedet. Strejkerne i Westfalen, der har fremkaldt Stansning i Tysklands Kulproduktion, har forårsaget stærke Tilførsler af Kul til Tyskland, og Kulfragterne fra England til de tyske Havne er allerede stegne omtrent 50 pCt.

Bliver Strejkerne i Westfalen stående endnu i nogen Tid, kan det det gerne influere på hele Fragtmarkedet.

Nyt merkantilt Dagblad. Kjøbenhavns Børs har nu fået sit eget Organ, under Navn af »Kjøbenhavs Børs-Tidende«, der redigeres af Hr. Ernst Brandes.

Odense, 15. Maj 1889.

Til brug ved folkehöjskoler

vil jeg anbefale de på N. C. Roms forlag udgivne »*historiske anskuelsesbilleder*«, nr. 1—5, der, ophængte på væggen, kan ses i et stort undervisningsrum, og som er særdeles vel skikkede til at oplyse, hvad læreren har at meddele om Ægyptens, Grækenlands, Roms og Nordens oldtidsliv. *L. Schrøder.*

E. Tesdorpf.

Natten mellem 1. og 2. Maj døde Gehejmekonferensraad Edward Tesdorpf paa Ourupgaard paa Falster. Hans Liv har sikkert havt en ikke ringe Betydning, og jeg skal derfor (efter Opfordring) prøve at give en Skildring deraf for »Danskeren«s Læsere.

Hans tidligere Historie vil jeg lade ham selv fortælle, saaledes som han fortalte den under en Fest, der afholdtes paa den kgl. Skydebane i Kjøbenhavn den 15. Desember 1885 i Anledning af, at han da havde været Præsident for det kgl. danske Landhusholdningsselskab i 25 Aar: »Jeg kan kun sige med Hensyn til mit landøkonomiske Arbejde, at jeg er bleven uddannet til praktisk Virksomhed fra min tidligste Barndom, baade igjennem Eksemplet og igjennem de mest ihærdige Bestræbelser fra mine kjære Forældres Side. Min Bedstefader paa Moders Side var den egentlige styrende Mand i Hamborg, indtil han blev 90 Aar. Om min Fader kan jeg vidne, at i den travle By Hamborg var der ingen ung Mand, der udførte mere Arbejde end min Fader, da han var 81 Aar. Ved Siden af hans omfattende Forretning i Hamborg og London var han de fattiges Ven efter den omfangsrigeste Maalestok. I de sidste Aar af sit Liv byggede han, for at nævne et Eksempel, nogle og tresindstyve Friboliger. Min Moder talte, trods sin legemlige Svaghed, den ene Uge Engelsk, den anden Uge Fransk med sine Sønner, og for at høre mig i mine græske Lektier lærte hun selv at læse flydende Græsk. Med Hensyn til deres Sønners Livsstilling hyldede

mine Forældre den engelske Grundsætning: early responsible work (d. e. tidlig ansvarsfuldt Arbejde). Ved 17-Aars Alderen blev mine Brødre sendte til England for at uddannes til Handelsmænd. Jeg var i 3 Aar Landvæsenslærling i Holsten og dernæst Forvalter 2 Aar paa Lolland hos min endnu levende fortræffelige Principal, Forpagter Wibel paa Skjelstofte. Kun 22 Aar gammel kjøbte min Fader Ovrupgaard til mig.

En saa alvorlig Ungdom, tilbragt under de kjærligste men alvorligste Forældres Ledelse, maatte uvilkaarlig fremkalde et Syn paa Livet hos mig, der aldrig kunde forlade mig. Det blev tidlig indpræntet mig, at Formue og Midler kun fik Værdi gjennem deres Anvendelse, at Helbred og sunde Anlæg var Goder, der skulde gjøres frugtbringende i Faderens Tjeneste i det høje. Jeg længtes slet ikke efter tidlig at komme i selvstændig Virksomhed. Min Hu stod til at konditionere endnu en Tid og derefter i 1 à 2 Aar at besøge Hohenheim, Tysklands daværende eneste landøkonomiske Højskole. Mine Forældre sagde til mig: »Vi stoler paa, at du er flittig, og du kan indhente meget senere«, hvori de imidlertid tog fejl. Derimod tog de ikke fejl, naar de sagde til mig: »Herren er de umyndiges Formynder, han vil ogsaa være din, tag ham med dig!« Det har jeg søgt at gjøre, saa godt jeg kunde.«

Til denne Tesdorpfs egen Fortælling kan endnu føjes følgende: Paa Faders Side tilhørte han en gammel anset Kjøbmandsslægt i Lybæk, og hans Fader havde grundlagt det ansete Handelshus A. Tesdorpf & Comp. i Hamborg. E. Tesdorpf fødtes den 27. September 1817. 1840 blev han Ejer af Ovrupgaard med Kringelborg og tilhørende Bøndergods samt Overdrevet Bøtø-Vang paa Falsters Sydspids. 1847 kjøbte han Gjedsergaard med Bøndergods, samt Gaardene Frisenfeldt og Nøjsomhed, alle paa Falster. Senere kjøbte han Sædingegaard paa Lolland og Ludvigsgave og Pandebjerg paa Falster samt Petersdal paa Amager,

saa at han ialt var Ejer af Jord med mellem 7 og 800 Tdr. Hartkorn og altsaa hørte til vort Lands største Godsejere. Han efterlod sig en Formue af flere (5—6?) Mill. Kroner.

Tesdorpf var fremfor alt et ihærdigt Arbejdsmenneske. Man har med Rette sagt, at der passende oven over hans Historie kunde skrives:

En Arbejders Liv.

Over hans Skrivebord læstes følgende Indskrift: »Arbejdet er Lykkens Hjul«. Det var altsaa hans Mening, at vi ved vort Arbejde kan tvinge Lykken til at vende sig efter vor Vilje, og denne hans Grundsætning søgte han med Held at bevise gjennem sit Liv. Dernæst havde han et overordentlig klart Blik paa, hvad der vedrørte Landvæsenet. Dette i Forbindelse med hans Arbejdsomhed og de store Pengemidler, der stod til hans Raadighed, gav ham en stor Selvtillid, men da ogsaa en Udholdenhed i alt, hvad han tog sig for, der søger sin Mage. Fik han Øje paa noget, som han mente, der burde fremmes, saa satte han al sin Kraft ind derpaa, og der skal vanskelig kunne peges paa noget, som han for Alvor har taget fat paa, og som han ikke senere har gjennemført, selv om ogsaa andre maatte sige, at en anden Fremgangsmaade vilde have baaret bedre Frugter. Endelig maa det ikke glemmes, at han, som han sagde i ovennævnte Festtale, har søgt at tage »Herren, de umyndiges Formynder« med sig. Det er ikke Mennesker givet at prøve Hjærter, men jeg tør dog sige som min Overbevisning, at det var hans oprigtige Mening, hvad han lod sætte som Indskrift over Hovedindgangen til sit Hus og Hjem: »Alt med Gud, intet uden Gud«. — Det er disse Egenskaber hos ham, der forklarer, at han fik saa meget udrettet, som han visselig gjorde, og det er værd at lægge Mærke til, at hans Forældre og Slægt, som han priste sig lykkelig ved at være

en Ætling af, havde, efter hans eget Udsagn, ejet de samme Egenskaber.

Ihvorvel hans Virksomhed har strakt sig ud over vide Kredse, saa falder hans Hovedvirksomhed dog sikkert i Hjemmet og dets nærmeste Kreds. Vi skal derfor nu først se paa hans Færd i Hjemmet dels som Landmand og dels som Godsejer.

Tesdorpf holdt paa jævne, langsomme Overgange, ogsaa i Landbruget. Han var opvokset i Kobbelbrugets Glanstid og havde derigjennem set, hvilken overordentlig Fremgang en god Helbrak, dybere og bedre Jordbearbejdning ved Hjælp af bedre Redskaber (Svingplov, Svenskharve), Mergling, Vandafledning o. s. v. havde medført i Landbruget. Hvad der var tilbage at gjøre i disse Retninger paa hans Gaarde, det gjennemførte han derfor fuldt ud. De første Gaarde, hvorpaa Rørlægning anvendtes i større Udstrækning i vort Land, var Ovrupgaard og Gjedsergaard (1852—53). Han vedblev stadig at holde paa Kobbelbrugets Helbrak og fleraarige Græsmarker, skjønt han ved en udvidet Roedyrkning og Dyrkning af Bælgplanter mellem de langstraaede Sædarter tidlig søgte at nærme sig til Vekselbruget. Først i de sidste Aar efter at Sukkerroedyrkningen fra 1885 var bleven indført paa hans Ejendomme, vovede han at kaste Brakken bort og indføre fuldstændig Vekselbrug paa én af hans Gaarde, Kringelborg, hvorimod Driften paa de andre blot ændredes noget, mens Brakken bibeholdtes. — Tesdorpf var meget tidlig paa det rene med, at hvis Jorden skulde blive ved at bære gode Afgrøder, maatte den ogsaa gødes godt, og han skjønnede ligeledes snart, at det særlig maatte være Malkekvæget, der i Fremtiden skulde levere os den billigst mulige Gødning. Men det skulde være godt Malkekvæg. Allerede i 1840 fik han en Del Anglerkvier opkjøbt i Omegnen af Slien. Dette var maaske det første Anglerkvæg, der førtes over til vore Øer. Senere kjøbte han flere og flere. Samtidig begyndte han at fodre med

Kraftfoder efter en Maalestok, som den Gang var ukjendt i Danmark, og udviklede derved Anglerkoen, saa den blev meget større og kraftigere, end den tidlidere havde været. De udmærkede Besætninger af Malkekvæg, som Tesdorpf virkelig har udviklet, er vel bekjendte.

Til Grundforbedringer (Rørlægning), til bedre Landbrugsredskaber, til Dannelsen af gode Besætninger, til Kraftfoder, til Kunstgødning m. m., medgik der mange Penge. Men Anvendelsen af den store Driftskapital var netop, i alt Fald indtil efter 1870, en Hovedejendommelighed ved det Tesdorpfske Landbrug, hvorved det adskilte sig fra de fleste andre i vort Land. »Har der været noget særligt ved den Maade, hvorpaa jeg har drevet Jorden,« siger han, »saa har dette bestaaet i, at jeg har brugt en ualmindelig stor Driftskapital i mangfoldige Retninger; saa langt mine Kundskaber naaede, er Pengene blevne anvendte vel ved Hjælp af mine mange udmærkede Medhjælpere.« — Nøjere at gaa ind paa hans Agerbrug og dettes Udbytte vilde her føre for vidt. Kun skal det endnu siges, at Tesdorpf naaede at drive flere af sine Hovedgaarde saaledes op, saa de i Almindelighed og vistnok med Rette var ansete for at være virkelige Mønsterbrug for Herregaarde og i de fleste Retninger ogsaa for Bøndergaarde.

Angaaende Tesdorpfs personlige Udvikling som Landmand skal det her omtales, at han jævnlig beklagede sig over, at han ikke fik den theoretiske Uddannelse, han i sin Ungdom havde attraaet. Han søgte stadig at indvinde det forsømte ved flittigt Selvstudium, ved Omgang med videnskabeligt dannede Mennesker og ved hyppige Rejser i andre Lande med vel drevne Jordbrug. Endnu for en halv Snes Aar siden søgte han Vejledning i Kemi. Faa eller ingen havde et saa udstrakt Kjendskab til andre Landes Jordbrug som han. Han kunde udholde at rejse baade Nat og Dag, og han blev aldrig træt af at spørge. Sine medrejsende pumpede han til det yderste, og det var

baade lærerigt og fornøjeligt at høre ham fortælle, naar han kom hjem fra en saadan Rejse. Ad disse Veje naaede han at faa mere Kjendskab til Landbrugets Theori, end de fleste praktiske Landmænd har.

Som Godsejer havde Tesdorpf efter hans eget Udsagn følgende Grundsætninger: »Hovedgaardenes Opgave .... er den at tjene som Kulturens egentlige Planteskoler, hvorfra det fremskridende rationelle Agerbrug igjennem Eksemplet vil meddele sig til Omegnen. — — Hos deres Brugere er man berettiget til at kunne forudsætte en mere flersidig Dygtighed, en større Intelligens, end den mindre Jordbruger i Almindelighed er i Stand til at kunne tilegne sig. Hovedgaarden burde derfor i Ordets egentligste Forstand være en Mønstergaard« (1860). Hovedgaardene burde fremdeles gaa i Spidsen, hvor det gjaldt at forsøge noget nyt, som muligvis kunde medføre Fordele i Agerbruget, men som endnu ikke var afprøvet. »Vi, de store Jordbrugere, er kaldede til at bryde Isen, men vi maa da give Lærepenge« (1865). — Medhjælpere, Fæstere og Forpagtere skulde være vel stillede efter Grundsætningerne: »Leve og lade leve« og »Forpagterens Velstand, min Velstand«. — Han vilde altsaa tilbageføre det gamle, gode, faderlige eller patriarkalske Forhold mellem Godsejer og Bønder, som i Fortiden ofte medførte lykkelige Tilstande, saavel for Bønderne som for Godsejeren, men som dog kun forholdsvis faa Godsejere i det hele har magtet at gjennemføre til Held for begge Parter. Magtede Tesdorpf det?

Det er allerede omtalt, at Tesdorpf i alt Fald til Dels naaede den første Del af, hvad han, som nævnt, havde foresat sig: at gjøre sine Hovedgaarde til virkelige Mønstergaarde. Og han søgte ogsaa at gaa i Spidsen, hvor det gjaldt at forsøge noget nyt. Skjønt han mente, at det særlig var gjennem Malkekvæget, vi skulde skaffe os billig Gødning, saa tilvejebragte han dog ogsaa Fedekvæg og Faar af saadanne fremmede Racer, som efter hans Mening bedst

egnede sig for vore Forhold. Af det ny, han indførte paa flere af sine Hovedgaarde, er de saakaldte Gødningsstalde eller Hejsestalde bleven stærkt kritiserede, og vistnok med Rette. Men i det hele tør det siges, at Tesdorpfs Eksempel har havt en meget gavnlig Indflydelse paa Landbruget i hans umiddelbare Nærhed, altsaa paa Sydfalster. En paalidelig Bonde fra Idestrup, det Sogn, hvortil Ovrupgaard hører, skriver til mig: »Det er vistnok den almindelige Mening, og i alt Fald min personlige fulde Overbevisning, at Danmarks Landbrug, og særlig Sydfalsters, skylder Tesdorpf Tak for hans Gjerning.«

Straks da Tesdorpf i 1840 var bleven Ejer af Ovrupgaard med Bøndergods, rettede han sin Opmærksomhed mod Fæsterne. Han afløste Hoveriet, udakkorderede gamle eller uduelige Fæstere og fik unge, driftige Kræfter ind i Stedet. Det varede ikke længe, inden han lod Fæsterne udvælge 4 Mænd, der i Forening med ham selv drog rundt for at syne Fæsternes Brakmarker. Der uddeltes da Præmier til dem, der havde deres Brakmark bedst i Orden, og disse Præmier bestod i Tillægskalve, Tillægsgrise eller ny Avlsredskaber. Allerede i 1842 kunde Tesdorpf i Maribo Amts økonomiske Selskab meddele, at han sidste Aar havde uddelt 28 Tillægskalve til sine Fæstere. Med denne Præmiering vedblev han, indtil Fæsterne selv havde lært at værdsætte en god Brakmark. Jævnsides hermed viste han, som omtalt, selv Vejen, hvad Mergling, Vandafledning og andre Forbedringer angik, og det var ham en Glæde at meddele Omegnens Gaardmænd den fornødne Vejledning, naar de ønskede at følge ham i Sporet. Da Rørlægning kom i Gang, solgte han sine Fæstere Drænrør meget billigt eller gav dem endog Rørene frit. De faldefærdige Gaarde opmuntrede han Fæsterne til at rive ned, for i deres Sted at opbygge ny Gaarde, idet han tilbød frit at give dem Mursten og Egetømmer dertil, og det er derfor nu sjeldent at se daarligt opbyggede Gaarde paa Godset. Hvorvel slige

Grundforbedringer jo ogsaa kom Ejeren til Gode, saa er Tesdorpfs Stilling til dem dog værd at mindes. — I 1846 tilbød han at sælge Gaardene til Fæsterne, men Tilbudet modtoges ikke af disse. Senere kom han ogsaa til det Resultat, at Bønderne ikke var tjente med at kjøbe, inden Gaardene kom i Orden. I 1874 udbød han da atter Gaardene til Salg til Fæsterne, og denne Gang blev Tilbudet modtaget af mange. Priserne var heller ikke større, end at Gaardene straks af deres ny Ejere kunde have været solgte til en meget højere Pris.

Det tør derfor vist siges, at Tesdorpf i Almindelighed har behandlet sine Fæstere efter hans tidligere nævnte Grundsætninger. Hvorledes stillede han sig nu over for Husmændene?

Tesdorpf havde tidlig Øje for, at Spørgsmaalet om Arbejdernes Kaar var et af vor Tids vigtigste Spørgsmaal. Allerede i Februar 1862 ser vi ham indlede en Forhandling i det kgl. Landhusholdningsselskab om dette Spørgsmaal, ikke just fordi han mente, at han kunde gjennemskue og besvare det, men fordi han mente, det burde frem i Landhusholdningsselskabet. »Vi staar,« siger han, »lige over for en saadan Masse af herpaa indgribende Forhold, at hele Samfundets Organisme saa godt som burde drages ind i Sagen, saafremt vi grundig vilde behandle Spørgsmaalet om Arbejdernes Kaar.« Han vilde da pege paa hvad han efter sine »Erfaringer i Livets Skole« mente, der burde gjøres. Først, mente han, burde alle Arbejdsgivere — saavel Bønder som Godsejere — anse det for deres Pligt at skaffe deres Arbejdere noget at bestille og fortjene hele Aaret rundt, og han mente, at Jorden kunde betale meget mere Arbejde, end den i Almindelighed modtog. »Stod det i vor Magt, mine Herrer, at gjennemgaa alle Landets Agerbrug, vilde vi erfare, at Jordens Nettoudbytte staar i et nøjagtigt Forhold til den Arbejdskraft, som paa en fornuftig Maade anvendes paa den. Af alle

Skyldnere, der er til paa Jordkloden, er Jordbunden den redeligste, den nægter aldrig Tilbagebetaling af, hvad vi har betroet den, den kræver kun stundom Tid dertil.« — Om et andet Punkt udtalte han sig saaledes: »Vi maa stille Spørgsmaalet saaledes: Hvad har vi Raad til at give for Arbejdet? og har næppe Ret til at lægge an paa kun at byde Arbejderen det mindst mulige, han i Øjeblikket kan være tjent med; hvad skal han da have, naar de kraftige Aar er svundne, Arbejdsdygtigheden er tabt, og Livets Aften stunder til? Det er haardt og ubilligt, da at henvise den, der har virket for os i sine Manddomsaar til Fattigvæsenet eller give ham Betlerstaven i Haanden. — — — *Vi skal klare for os selv, at vi giver ham for lidt, og vi kan være tjente med at give ham mere.* **Han arbejder i Forhold til, som han bliver betalt.**[1]) — — — Det gjælder efter min Opfattelse i det hele taget om . . . . . . i Arbejderne at se vore Medarbejdere.« — Endelig skal det nævnes, at han fremhævede det som Grundejernes Pligt at sørge for gode Arbejderboliger. — — Atter i 1867 tog han det samme Spørgsmaal op igjen i Landhusholdningsselskabet og talte denne Gang navnlig om, hvad der ad Frivillighedens Vej kunde gjøres og allerede var gjort i hans Hjemegn for Syge- og Alderdomsforsørgelsesforeninger. Ogsaa ved at fremhjælpe saadanne Foreninger vilde han søge at holde Fattigfolk borte fra det offentlige Fattigvæsen, som han mente, var et meget slemt men nødvendigt Onde.

Hvorledes gjennemførte han nu disse sine Tanker over for Arbejderne? Efter de, jeg tør sige paalidelige, Oplysninger, som jeg har til min Raadighed, maa det siges, at de er bleven gjennemførte paa en smuk Maade over for flittige Arbejdere. Han gav dem Arbejde Aaret rundt og lønnede dem saaledes, at de i Regelen var velstaaende.

---

[1]) Udhævet af Tesdorpf.

Gamle Arbejdere fik Lov til at blive gaaende paa Gaarden for at udføre, hvad Arbejde deres Kræfter tillod dem. De boede i gode, rummelige Boliger, hver med en Have paa 2—3 Skpr. Land — enkelte havde 2—3 Tdr. Ld. Jord — havde fri Lægehjælp og Medicin samt flere Tjenester fra Gaarden. Under langvarige Sygelejer fik de som oftest deres Dagløn. — Med Hensyn til Arbejderboligerne fortæller Tesdorpf i 1862 følgende Historie: »Da jeg modtog mine Ejendomme for 22 Aar siden, begyndte jeg med at opføre en Del ny Staldlænger til Køer, Svin o. s. v.; jeg var bleven færdig med en Svinestald, og en meget hæderlig Bondemand traf sammen med mig, netop da jeg betragtede den med Tilfredsstillelse. Paa mit Spørgsmaal, hvorledes han syntes om den, svarede han mig ikke uden Bitterhed: »Naar nu Deres Svin skal bo saaledes, hvorledes skal da Deres Arbejdere bo?« Jeg tog hans Svar til Sinde og har senere søgt og søger stadigen at forbedre Boligerne for Arbejderne, uagtet jeg maa erkjende, at grumme meget staar tilbage endnu i denne Retning.« — — Det er væsentlig Tesdorfs Værk, at der i Idestrup er oprettet en Syge- og Alderdomsforsørgelsesforening, som nu ejer omtrent 26,000 Kr., for største Delen indskudt af ham og Sognets Gaardmænd. Han havde i mange Retninger et mærkværdig praktisk Greb paa at naa, hvad han tilsigtede. Mens Sygeforeningskassen noget nær kunde bære sig selv, saa indsaa han straks, at Alderdomsforsørgelseskassen maatte støttes af Folk med større Midler, samt at Kassen maatte være saa rig, at Forsørgelsen noget nær kunde bestrides af Renterne, hvis ikke det hele skulde svæve i Luften. Midlerne tilvejebragtes da dels ved, at næsten alle Jordbrugere i Sognet gik ind paa aarlig at yde mindst 33 Øre pr. Td. Hartkorn til denne Kasse, dels ved ligefremme frivillige Bidrag, og dels ved, at det blev Skik i Sognet ved alle mulige festlige og højtidelige Lejligheder, saaledes ved alle Gilder, at mindes *Alderdomsforsørgelses-*

kassen. Og Tesdorpf var, som sagt, den væsentligste Drivkraft.

Til Belysning af Tesdorpfs Hjærtelag over for og Forhold til de fattige, skal der endnu drages nogle Træk frem. Ovennævnte Bonde fra Idestrup skriver: »Han vil blive savnet mange Steder, thi de fattiges Hjem, som hans og hans Damers Hjælp naaede til, er ikke faa. Som et Eksempel tjener, at han, hver Gang han besøgte Kirken, hvilket skete meget ofte, ogsaa besøgte dem i Fattighuset.« — Ofte besøgte han fattige og Arbejdere under deres Sygelejer, talte alvorligt med dem og hjalp dem med, hvad der kunde lindre Sygdommen. Ogsaa paa anden Maade viste han sin Medfølelse over for Smaafolk. En Arbejder fra Bøtø Vang skriver: »Jeg mindes grant Krigen 1864, hvori jeg deltog, at jeg efter endt Slag den 18. April tilskrev ham (Tesdorpf) og takkede for en Pengegave, hans kjære Hustru havde sendt mig og tillige fortalte ham, at jeg var sluppet med hele Lemmer, at han næste Dag tog til Bøtøgaard (omtrent 2 Mil fra Ovrupgaard), gik ud i Marken og fortalte min Kone, at han havde faaet Brev fra mig, og at jeg var gaaet ud af Slaget med Liv og hele Lemmer.« — Endelig skal det endnu nævnes, at han saa godt som altid omtalte sine undergivne og Arbejdere ved det gode Ord: Medarbejdere.

Det tør saaledes siges, at Tesdorpf i nogen Maade naaede at blive, hvad han tilsigtede: en faderlig Godsejer, saa der var nogen Mening i, at han jævnlig hilsede sine Arbejdere med et »Goddag, kjære Børn!«

Vi skal nu se lidt paa hans Forhold til hans nærmeste undergivne og Landvæsenslærlingerne. Om Forholdet til de førstnævnte skriver Forvalter Thomsen, Gjedsergaard: »Som Husbond var han human i allerhøjeste Grad. Han skjændte aldrig, men havde en mærkværdig Evne til at anspore sine Folk til det yderste. Der er sagt om ham, at han forstod at vælge sine Folk; jeg vil hellere sige: han forstod at op-

drage dem. Naar han kom rundt paa sine Gaarde, undgik intet hans Opmærksomhed, end ikke den mindste Spindelvæv i Mejeriet, og havde man en Gang set ham fæste sine Øjne paa et saadant svagt Punkt, saa holdt ingen af, at han næste Gang skulde se det samme. Han klagede aldrig over, at Arbejdet var tilbage, men han skulde nok fortælle, hvor langt de var fremme der og der.« — Af Landvæsenslærlinger har der i de sidste 12—14 Aar været omtrent 50, for en 25 Aar tilbage omkring ved 20 paa Tesdorpfs Gaarde. Ovrupgaards Lærlinger tog Tesdorpf sig meget af — de andre Gaardes Lærlinger havde han jo ikke saaledes Lejlighed til at være sammen med —. En Gang om Ugen, gjærne hver Søndag Eftermiddag, kom han ind hos dem en Times Tid. Han talte da med dem om, hvad der var udrettet i den forløbne Uge, læste en eller anden Artikel eller holdt et Foredrag for dem, gav dem en eller anden Opgave at løse o. s. v. Dette gav naturligvis Lærlingerne et bedre Overblik over den store sammensatte Bedrift og bidrog til, at de af Landhusholdningsselskabets Lærlinger, som var paa Ovrupgaard, altid leverede gode og meget ofte de bedste Dagbøger, der indkom. Iøvrigt lærte Lærlingerne paa Tesdorpfs Gaarde, at der er 6 fulde Arbejdsdage i Ugen, i hvilke det gjælder for alle fra den laveste til Herren selv om at hænge i fra Morgen tidlig til Aften sildig; men de lærte ogsaa, at der er en Hviledag om Ugen, i hvilken man dristig kan hvile og gaa i Kirke, selv i den vanskeligste Høst. Om end en Del af Lærlingerne har ment, at det var for strænge Vilkaar, de bødes, saa har sikkert de fleste af dem senere været glade ved at have været hos Tesdorpf, og flere af dem er bleven fremragende dygtige Landmænd, hver i sin Kreds.

Inden vi forlader Tesdorpfs Færd i Hjemmet, skal vi endnu se lidt paa hans daglige, temmelig regelmæssige Liv. Indtil de allersidste Aar stod han op hver Morgen Kl. 4—5 om Sommeren og 5—6 om Vinteren. Han gik da gjærne

ned hos Forvalteren og, mens denne drak Kaffe, fortalte Tesdorpf om Vejret, Barometer- og Thermometerstand, talte med Forvalteren om den kommende Dags Arbejde o. s. v. I tidligere Aar var han dernæst gjærne i Stalden, naar der blev kommanderet ud, men blandede sig iøvrigt aldrig i Arbejdets Ledelse. Hver Morgen gik han rundt i alle Bygninger — om Vinteren med Lygten i Haanden — og saa efter, om alt var i Orden; var der syge Dyr, kunde han staa timevis bos dem. Efter en saadan Morgenrunde gik han gjærne ind paa Kontoret. Sin Moders Bibel havde han liggende i Vinduet ved sit Skrivebord, og han læste vist nok deri hver Morgen. Paa Kontoret anvendte han iøvrigt Tiden til Læsning af Landbrugsblade og -Skrifter og til en meget udstrakt Brevveksel. Kl. 8 drak han Kaffe og havde da lidt Husandagt med sin Familie, og hvem der ellers var i Huset. I Regelen var han dernæst ude at kjøre hver Dag, enten til sine Gaarde, til Byen, Møder eller lignende. Han kjørte gjærne omkring paa Gaardene en Gang om Ugen — han styrede nemlig de fleste af sine Gaarde selv — og man kunde da se ham Dagen igjennem færdes med Forvalterne overalt, saavel paa Mark som i Stalde, uden at ænse Vejr eller Vind eller tage Hensyn til, at han ofte ligefrem vadede omkring i den vaade Pløjemark med smaa Støvler. Og naar en saadan Dag var til Ende, var det ikke sjældent, at han ved Gjedser lod en Baad føre sig ud til et Dampskib, for med dette at gaa til Tyskland, hvor han ogsaa ejede og drev en stor Gaard. — Om Aftenen arbejdede han paa sit Kontor til Kl. 9, gik saa op i Dagligstuen, hvor Damerne da læste højt for ham af Blade eller ny udkomne Bøger. — Han røg 1 Cigar om Dagen; han havde ikke Tid til mere, sagde han.

Om Tesdorpfs Virksomhed udad til har jeg allerede berørt en Del. Han var et meget virksomt Medlem af det kgl. Landhusholdningsselskabs Præsidium. Gjennemgaar man Selskabets Forhandlinger i Tidsskr. for Landøkonomi,

saa finder man meget hyppig Tesdorpf som Deltager, især i hans yngre Aar, og ikke sjældent er han den, der indleder Forhandlingen. Og Folk lyttede til, hvad han havde at sige. Han var heller ikke bange for at drage kildne Spørgsmaal frem. Vi har set ham to Gange rejse Arbejderspørgsmaalet i Selskabet, og i 1883, da Bondens og Højskolens Anseelse vel ellers var stærkt i Dalen paa højere Steder, var han — da der under Omtalen af Lærlingesagen i Selskabet blev Tale herom — ikke bange for at udtale sig til begges Gunst. »Han vilde endogsaa føle sig stolt ved at kunne præsentere dem (d. e. Franskmænd, Tyskere, Englændere o. s. v.) disse vakre unge Mennesker (d. e. Landvæsenslærlinger af Bondestanden), der staar som et lysende Eksempel paa den Sundhed, der bor i den danske Bondestand. — — Hvert Halvaar, naar Taleren (d. e. Tesdorpf) fik et nyt Hold Lærlinger, forelagde han dem en Række Spørgsmaal angaaende deres Fortid, og havde da stadig erfaret, at Aar efter Aar steg Antallet af dem, der havde været paa Højskolen, hvad der ikke kunde andet end kaldes glædeligt, thi det viste sig tydeligt, at Opholdet paa Højskolen havde havt en overordentlig gavnlig Indflydelse paa dem, hvorfor han ogsaa anbefalede dem, der forlod ham og ikke tidligere havde været paa Højskole, endelig ikke at forsømme at komme der i en kortere eller længere Tid, efter som Forholdene kunde tillade dem det.« — Dette hans Arbejde i Landhusholdningsselskabet, saa vel som hans Uddannelse af unge Landmænd har sikkert havt sin ikke ringe Betydning for større Kredse i vort Land. Det var saaledes særlig Tesdorpf, der i 1865 ved sin Virksomhed i Landhusholdningsselskabet fik en stadig, direkte og regelmæssig Dampskibsforbindelse i Gang mellem Danmark og England. Han rejste selv forud i denne Anledning til England for at undersøge Forholdene. — Efter Docent Fjords eget Udsagn var det Tesdorpf, der i 1874 førte Fjord ind paa Forsøg med Opbevaring af Is

og Sne, hvorved sidstnævnte kom ind paa den »Glidebane«, som han kaldte den, der siden har ført til saa gode Resultater. Og Tesdorpfs Gaarde var de første egentlige Hjemsteder for Docent Fjords Mælkeriforsøg, samt til Dels ogsaa for Konsulent Nielsens Undersøgelser af Græsmarker.

Som Vidnesbyrd om Tesdorpfs Handledygtighed skal endnu nævnes et Par Eksempler. Det skyldes særlig ham, at Bøtø Nor blev tørlagt; og selv da det ved Stormfloden i 1872 atter sattes under Vand, tabte han dog ikke Modet, men tog fat igjen og udvandt endnu mere end tidligere, idet der tørlagdes ialt omtrent 2500 Tdr. Ld. — Andelssukkerfabriken i Nykjøbing, der blev oprettet i 1885, er et Vidnesbyrd om, at Handlekraften ikke svigtede Tesdorpf, da han blev gammel.

Det er naturligt, at en Mand som Tesdorpf har været stærkt kritiseret. Han havde jo ogsaa sine svage Sider, som alle andre Mennesker; men da jeg tror, at hans gode Sider fuldt opvejede de svage, saa har det ikke været mig om at gjøre at skildre disse. Jeg skal kun i al Almindelighed sige, at saa vidt jeg kan se, gik det ham, som det er gaaet de fleste andre Mennesker: Der hvor han havde sin Styrke, havde han ogsaa sin Svaghed. At han har udrettet mere, end de fleste Mennesker naar at faa udrettet, derom kan der vist ingen Tvivl være. Men trods hans Travlhed havde han aldrig Hastværk. Der var altid Ro over ham og denne Ro beholdt han gjennem det lange Sygeleje, lige til Døden standsede hans Lykkes Hjul her paa Jorden.

Dalum Landbrugsskole, den 30. Maj 1889.

Niels Anton Hansen.

Kaptajn Ludvig Fr. A. Lunddahl

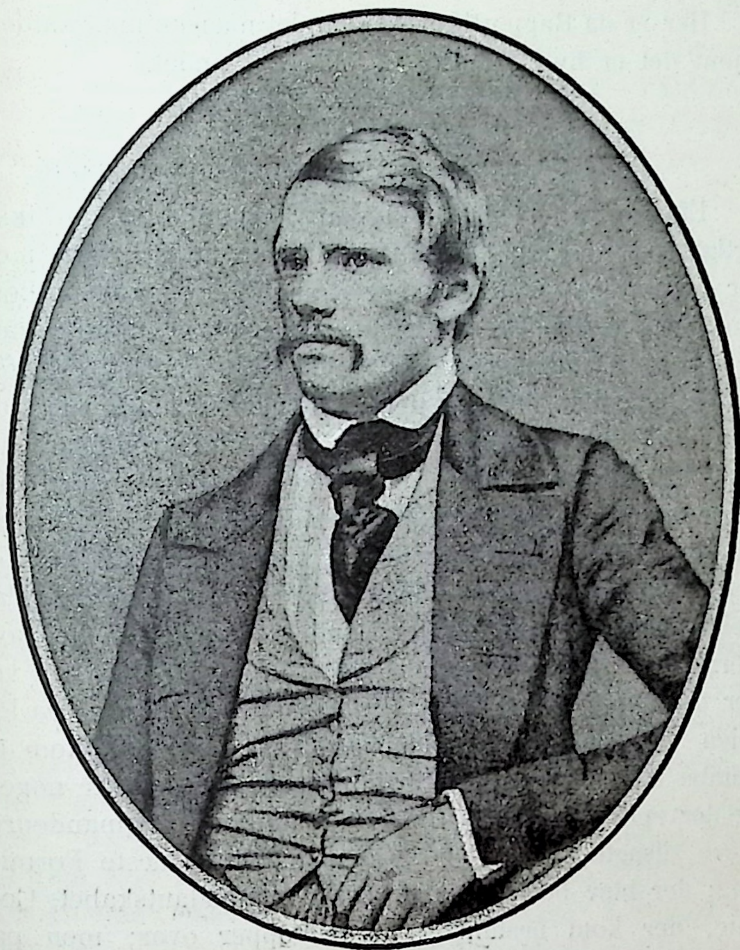
og hans Rapport om Fredericia-Slaget.

Ved *H. Lunddahl.*

Hvert Hus har jo sine Helligdomme, og saa har da ogsaa mit sine. Men en af dem, som jeg til Tider glæder mig mest ved at betragte, er en Samling gamle Breve, som min Fader, der faldt i Slaget ved Isted, har skrevet til min afdøde Moder. Der er noget eget, vemodigt betagende og tillige forfriskende ved at faa fat paa disse gamle, gulnede Papirer, af hvilke en stor Mængde stammer fra Krigens Tid. For Fremmede ville de fleste af disse Breve neppe have synderlig Interesse; men der er dog enkelte af dem, som nok kunde fortjene at fremdrages, i Særdeleshed det, som nedenfor er anført, og som for Resten har sin egen lille Historie. Denne Historie skal jeg her meddele, da den unægtelig giver en ejendommelig Forklaring af dette Brevs Fremkomst.

Min Fader var en Tid lang Adjudant ved et af vore Jægerkorpser. Han deltog som saadan i Slaget ved Fredericia, og det er denne hans Deltagelse, som er skildret i Brevet. — En af Dagene efter Slaget skulde der skrives en udførlig Rapport. Men min Fader kunde ikke blive enig med Chefen om, hvorledes Rapporten skulde affattes. I min Familje gaar det Sagn, at Chefen ikke gjerne med Ros vilde nævne en Officer, som efter min Faders Mening havde udmærket sig. Uenigheden blev til en Strid. Og Striden endte med, at Adjudanten erklærede ikke at ville forfatte Rapporten efter Majorens Ønske. Dersom Majoren vilde have sin Vilje, saa maatte han lade en anden skrive eller selv forfatte denne Rapport. Men da min Fader var fast bestemt paa at gjøre sit til, at der fra hans Haand kunde foreligge et Dokument med Vidnesbyrd om den kjække Officers Færd, satte han sig ved Pulten og be-

gyndte selv at skrive en Beretning om, hvad han personlig havde set og oplevet. Paa Chefens Spørgsmaal om, hvad det var, han skrev, lød Svaret: Et Brev hjem! —

Ludvig Fr. A. Lunddahl.

Paa denne Maade fortælles der, at nedenstaaende Beretning om Slaget er fremkommen. — Hvorledes Striden endte, forbliver vel en militær Kontorhemmelighed. Men vist er det, at netop den Officer, hvis Raskhed i Kampen

min Fader særlig dvæler ved, ogsaa nævnes med Ros i de historiske Fremstillinger, og det er da rimeligt at antage, at Chefen har bøjet sig denne Gang for sin unge Adjudant, og dette tjener i saa Fald ogsaa til hans Ære.

Her er da Rapportbrevet, som det maaske maa kaldes, skjønt det er hverken det ene eller det andet.

Asperup, den 10. Juli 1849.

Efter vort sidste Udfald den 30. Juni blev der ikke rigtigt roligt i Fredericia. Det gik saa underligt til med vor Afløsning, der tilsidst hørte aldeles op, og man kom paa det rene med sine Anelser, saavidt at man kunde sige: der vil snart ske noget. Men hvad skal ske? *Her* syntes man ikke godt, at det kunde være; men *her* skulde man dog ogsaa tage Del deri, uden at være Hovedmændene, mente man. Den 3. Juli ved Parolen kom Ritmester Torp og Kapitain Schulz med en heel Escadron og et heelt Batteri. Det blev en bevæget Parol. Ravnholdt er mødt, hedder det; han har Walter under Armen, tilføiedes der. Paa Veien fra Parolen fløi der Bombestykker efter de høie Herrer langs Danmarksgade. Næste Parol, den 4., var der flere nye Herrer; det blæste endnu stærkere. Da Parolen var endt og en lille halv Time passeret, kom en Bombe ind i Parolstuen, hvor der altsaa ikke var nogen, og der sprang den. — D'herrer Bataillons-Commandeurer bleve tilsagte at møde hos Commandanten næste Formiddag; der blev bestilt Tegnere til Commandantskabets Contoir; der kom bestandigt flere Tropper over; men paa engang heed det officielt: Sagen stilles i Bero. Kritikken arbejdede — Stemningen var vaklende — Mistillid var Hovedcharacteren. Men der kom bestandigt flere Tropper over. Den 5. om Formiddagen vrimlede det af Soldater; der opstod en voldsom Kanonade mellem Volden og Fjendens Batterier og man fik flere Saarede. Imidlertid

kom ogsaa de høieste Herrer, saasom General Bentz. Tropperne vare ved godt Mod, og man sagde, at General Rye havde holdt en Tale, hvori det var sagt, at vi for første Gang skulde slaaes med en Fjende, der ikke var saa stærk som vi, og at man ikke kunde gjøre omkring. — Der kom Ordre til os at forlade vor gode gamle Plads i Fæstningen (i Volden), og som henhørende til General Ryes Corps at lægge os hen i en Gade, hvor der ingen Huse var. Det gjorde ikke stort; Vejret var bleven godt og man vidste, at Ventetiden ikke vilde blive lang. Ved vor Gade var Rector Bjerregaards Have. Det blev Aften; man ventede Generalen; han kom ikke. Maanen stod op. Der var en Fjæl borte i Plankeværket og Officererne gik derind og satte sig ved et Bord i Lysthuset. Der blev serveret paa Feltmaneer, spøgt og spaset og talt muntert om det Forestaaende. Vi mente alle, at man vilde erindre sig den Aften i lang Tid. — Paa engang heed det: Generalen er kommen; der blev Røre. Klokken var 11. Majoren og Adjutanter mødte strax hos Generalen, der var Venligheden selv. — God Aften, kjære Fætter, sagde han til mig, det glæder mig, at vi skulle være sammen. — Der blev budt Cigarer og talt, som naar der i Fredens Dage gives Dispositioner til Lystmaneuvrer. — Vi skulde forrest langs den nordre Strand og i en Bredde af c. 1500 Al., altsaa paa Fjendens Forskandsninger, der her laa c. 2000 Al. ude paa Høiderne. »Naar de ere ryddede, dækker De Brigadens Front og gaar lige paa Randsfjord og klemmer ham til Vandet. Afsted, mine Herrer! Klokken er mange.« I Stilhed tog Brigaden Plads paa Strandbredden indenfor Fæstningsværkerne. Kl. 1½ var alt samlet. Barriere-Portene gik op og vi ud. Til Høire for Vejen, imod Nord, gik vore 1. og 2. Comp., bag dem 3. Comp.; til Venstre af Vejen 4. Comp. Det gik i en Ruf, at alting var formeret. Løwenfeldt og Hein gik strax frem. Haxthausen trak ud til Venstre. Frost med 3. Comp. fulgte efter. Skydningen

begyndte fra Fjenden. — Vore skjøde ikke igjen. — Alting gik fremad — Hurra! Hurra! Fremad! Fremad! Hurra! Løwenfeldt og Hein havde naaet Fjendens Forskansninger og vare i dem. — Skydningen blev almindelig. Løwenfeldt *gik bestandigt fremad* op imod Skoven — stakkels Hein laa haardt saaret i Løbegravene. Hyrup faldt foran for dem. Paa venstre Side af Veien vare Batterierne for stærke. Frost klemte sig op langs Veien og skjød bag ind i dem, medens Infanteriet efterhaanden kom til; der blev stormet løs paa alle Kanter. Frost blev saaret. Af 4. Comp. faldt Eichmüller — Haxthausen og Berg bleve saarede. I en Time blev der stormet paa af flere Batailloner. Der faldt mange. Fjenden var her omringet paa alle Kanter og Stormen lykkedes endeligt. Scenerne her ere ikke at beskrive. Paa Kanten af Fjendens Brystværn saaes bestandigt danske Soldater, men de faldt baglænds ned. Kun een Scene vil jeg fortælle. En sluttet Bataillon, saavidt jeg ved 8., kom med Geværet i Hviil paa en lukket Skandse. Marschen gik fremad som paa Nørrefælled. Colonnen høinede sig med Brystværnet og sank derpaa ned i Midten af Skandsen, Bagportene fløi op og Skandsen var taget. Ikke en Fjende undslap. — Imidlertid var Løwenfeldt gaaet frem bestandigt. Efter Stormen reed jeg dels i Trav, deels i Carriere op til Igeskov. Der var han. Fjenden stod i store Colonner nede i Byen. Folk af mange Batailloner beskjød ham; han skjød med Kanoner, men der var ikke noget for ham at skyde paa. Vore Reserver kunde umuligt naa os i en Time. — Hvor er Kanonerne? — Kanoner! — Kanoner! Men vore Kanoner kunde jo umuligt komme frem, da Veiene vare overskaarne af Løbegravene. Bestandigt Hurra! Fremad! Fremad til Vandet. Punktum. — Ved Vadestedet ved Igeskov vilde en Bataillon Fjender over; enkelte slap, mange bleve trufne i Vadestedet, styrtede forover og druknede; man saae kun Tornystrene. — De

tilbageblevne kastede Vaabnene og bleve nu sendte til Fredericia i Horder paa 100 Mand. Noget længere til Venstre toge andre ogsaa Bander og Kanoner. — Reserverne kom ikke her op. Fægtningen trak sig Syd efter, og nu skulde vi danne Reserven. — Vi samlede vore Folk og havde 150 Mand. Vi gik i Retning mod Bræstrup, blev 200 — saa 250 osv. Ved Middagstid savnedes 400 Mand; men de kom bestandigt indefra, hvor de havde været med Saarede og Fanger. Om Aftenen gik vi til Fredericia, og savnede 300 Mand. Resultatet er nu: Officerer: 2 Døde, 4 Saarede — Urff. og Menige: 23 Døde og 125 Saarede.

Ludvig F. A. Lunddahl.

For saa vidt Nogen kunde faa Lyst til at lære Forfatteren af ovenstaaende Brev nærmere at kjende, skal det være mig en Glæde at anføre følgende: Ludvig Frederik Avgust Lunddahl blev født i Maribo den 12. Avgust 1820. Hans Fader, Kammerraad, Amtsforvalter Hans Jacobsen Lunddahl, var en Bondesøn fra Ribegnen, der efterhaanden havde arbejdet sig frem til denne Stilling. Moderen hed Charlotte Amalie Rye. Hun stammede fra Norge og var en Kusine til General Olaf Rye. Kammerraadens gamle Moder tilbragte sine sidste Leveaar i Maribo. Det fortælles, at hun blev ved at bære sin Bondedragt. Den vilde hun ikke aflægge. Ludvig Lunddahl var den yngste af sex Søskende. Om hans Liv i Maribo ved jeg kun, at han færdedes meget paa Søen og der lærte at tumle en Sejlbaad. Siden hen foretog han sig mangen en dristig Sejltur. Navnlig har jeg hørt, at han en Gang sammen med Kammerater fra Højskolen foretog sig en saadan flere Dages Tur, som endte med, at de unge Officerer maatte trække i højst civile Klæder under Vejs. Han er sikkert tidlig bleven bestemt for den militære Løbebane. Efter at han først en Tid havde været Overjæger ved jydske Jæger-

korps, tog han Adgangsexamen til Højskolen 1838, men forlod den igjen fire Aar efter uden Afgangsexamen og blev Sekondløjtnant ved 1. Jægerkorps. — 25 Aar gammel blev han Sektionsingeniør ved den sjællandske Jernbane. Valby Bakke lagde adskillige Hindringer i Vejen for Anlæget af den første korte Strækning til Roskilde. Efter hvad der er bleven mig meddelt, havde en Entreprenør maattet opgive Foretagendet, da det blev overdraget min Fader: Han paatog sig det, etablerede sig paa det gamle »Glacisholm« ude paa Vesterbro, levede i nogle Maaneder et anstrængt Liv uden al Regelmæssighed, sov og spiste, naar han kunde faa Lejlighed dertil — og gjennemførte saa Arbejdet. Det hedder sig, at han havde otte hundrede Arbejdere i Gang. Ved en Lejlighed opstod der Utilfredshed iblandt dem, og en Deputation blev afsendt til Kontoret med Klager. Men Formanden for denne Deputation var saa uheldig at komme ind paa Kontoret, hilset af min Faders velkjendte, store sorte Hund med en alt andet end behagelig Knurren, saa at han i en Fart trak sig tilbage og fik Sagen ordnet uden videre Vanskeligheder for Ingeniøren. — Hvis nogen heraf skulde være tilbøjelig til at slutte, at Løjtnant Lunddahl var af den Slags Folk, som betjente sig af brutale Midler for at skaffe sig Respekt, vilde man ganske tage fejl. Han stod altid paa en god Fod med sine Underordnede. Det var hans Lyst og Glæde at opsøge dem og at indlade sig i Samtale med dem. Han læste tit for Soldaterne i Brandstuen og fordrev saaledes den kjedelige Vagttid for dem, og han behøvede sædvanlig kun et Ord for at skaffe sig adlydt. Hunden, der gjorde Ende paa Urolighederne ved hin Lejlighed, hed ellers Rollo. Den var Soldaternes gode Ven. I Virkeligheden kunde den fortjene et Blad i Historien om Hundeslægtens Heroér. — — Arbejdet i Jernbanens Tjeneste førte min Fader ud paa Rejser baade til Norge og til Nordtyskland. Han blev ansat som Stationsinspektør i Roskilde, og der er vel

neppe Spørgsmaal om, at han som Jernbaneembedsmand vilde have haft en smuk Fremtid for sig; men saa kom Krigen. Strax tog han Afsked af Jernbanens Tjeneste og meldte sig ved sin Afdeling. I det første Aar tog han ikke Del i nogen Kamp af Betydning. I det følgende Krigsaar kom Korpset i Ilden mange Gange, ikke mindst ved Udfaldet 6. Juli fra Fredericia. Vinteren 49—50 tilbragte han paa Als, og da Krigen saa udbrød for tredje Gang, drog han bort for et Par Uger senere at lade sit Liv i Slaget ved Isted. Han stod under Henchels Kommando og førte 1. Reservebataillons 2. Kompagni. I Spidsen for dette var han med til at jage Tyskerne ud af Øvre Stolk. Ved Udgangen af den flammende Landsby med sine smalle Gyder og tæt sammenbyggede Gaarde faldt han, ramt i Tindingen af en Kugle, der strax gjorde Ende paa hans Liv. — Det er ofte falden mig paa Sinde, at der har været noget typisk ved min Fader. Hvad der den Gang fyldte Sindene og satte Folk i Bevægelse, det rørte sig ogsaa levende hos ham. Den nye Tid med sine Krav paa politisk Frihed, ledsaget af en stærk Trang til Frigjørelse for den Enkelte, prægede netop ogsaa hans Tankegang. Den stærke æsthetiske Sans med den fuld glade Hengivelse til Nydelsen af Kunst og Natur var stærkt udviklet hos ham. Den muntre, utvungne Omgang i det selskabelige Liv med de mange smaa Afvexlinger og morsomme Overraskelser laa for ham. Han var i høj Grad et Barn af sin Tid. Men han var tillige berørt af den Alvor, som var ved at bryde frem, af Længselen efter at leve et fuldtud aandeligt Liv. Paa Fyn blev han indkvarteret i Asperup Præstegaard. Han skriver hjem, at han der havde truffet sammen med Præsten Mads Melbye, og det var ham en Glæde at indlade sig med denne Mand. — Men der er da især et Forhold, som ret bragte min Fader til at mærke, hvorledes den nye Tid i ham brød sig kraftig mod den gamle Tids forældede Tankegang. Som ung Officer lærte han Alvilda Hartenberg

at kjende. Hun var Datter af en af Spillemændene ved Korpset, Heinrich Hartenberg (tillige Musiklærer og Korist ved det kgl. Theater). Til hende fattede han en stærk og dyb Kjærlighed. Men han havde alvorlige Hindringer at overvinde, inden han kunde faa hende til Hustru. Faderen kunde ikke forstaa, at den unge Officer mente det alvorligt. Dertil kom, at Jomfru Hartenberg var ansat ved Theatret og en Tidlang virkede som Skuespillerinde i Kristiania. De gamle Amtsforvalterfolk var ogsaa betænkelige. At en Officer vilde gifte sig med en Underofficersdatter, som tilmed var Skuespillerinde — det var for stærkt et Stykke. Min Moders sjelden yndefulde Personlighed i Forbindelse med min Faders meget bestemt udtalte Vilje sejrede dog over alt og i Maj 1847 stod Brylluppet. I Gjentofte Kirke blev Parret viet, i Ordrup stod Gildet og samme Aften gik Rejsen til Roskilde. Men af al straalende, skjøn Ungdomskjærlighed og Kamp for at skaffe den Samfundets Anerkjendelse staar intet i det vidunderlige Lys for mig som mine Forældres, med de tusinde Smaatræk, som knytter sig i Mindet dertil. Af al dyb Kjærligheds Sorg staar intet for mig saa stærkt og levende som Billedet af min Moder, der modtog Dødsbudskabet paa Als og blev siddende i en Lænestol i tre Døgn ude af Stand, hverken til at spise, drikke, sove eller — græde. Under Stolen laa den store, sorte Rollo sammenkrøben. Med Magt havde den maattet fjernes fra Valpladsen, hvor den havde holdt Vagt ved sin Herres Lig og slikket Blodet af hans Tinding. Og naar jeg tænker paa min Moder, paa hendes underlig vemodige og lidende Udtryk, paa hendes rørende Sang, som mange endnu ville kunne mindes, saa forstaar jeg bedre end nogensinde, at den Ægtefælle, hun mistede saa tidlig, at min Fader, den unge, uforfærdede Kaptajn med den stolte Holdning og med det ejendommelige lyse, næsten hvide Haar, har været en af Landets Ædle, en af dem, som det er en god Ting at ære, og hvis Minde sent skal dø! —

Iván Turgénjev.

Af

Holger Begtrup.

Iblandt vor tids russiske digtere er der tre, hvis navne afgjort overstråler alle andre og kaster glans langt ud over deres fædrelands grænser: *Ivan Turgénjev*, *Feodor Dostojevskij* og *Leo Tolstoy*. Af disse tre er Turgénjev den ældste, og hans digtning er bleven först og videst kendt udenfor Rusland.

1. Digterens moder og barndomshjæm.

Iván Turgénjev er født den 9. november 1818 på herregården Spasskoje i nærheden af byen Orel, omtrent 50 mil syd for Moskva. Egnen er frugtbar og fuld af landsbyer, herregårde og smukke skove; den hører til de strækninger omkring landets gamle hovedstad, hvor de fleste adelsmænd fik sig en gård, og hvor de fleste bønder derfor indtil for kort tid siden var livegne. — Turgénjevs slægt er af gammel adel med iblanding af tartarisk blod. Hans moder, *Varvara Petrovna*, var en mærkelig kvinde. Hendes plejedatter, fru Schitov, har givet et billede af hende i sine »barndomserindringer«,[1]) hvoraf jeg her skal meddele nogle træk, som i flere henseender hjælper til forståelsen af digterens senere udvikling.

Varvara Petrovnas moder, *Katharina Ivanovna*, var af den mægtige adelsslægt Lutovinov, hvis medlemmer var kendte for deres voldsomme drifter og hensynsløse adfærd. Hun havde samme stærke natur som sine frænder, og der fortælles om hende, at hun døde siddende i en stol og selv betalte præsten for den sidste sjælemesse, som han læste over hende, lige för hun udåndede. Katharina Ivan-

---

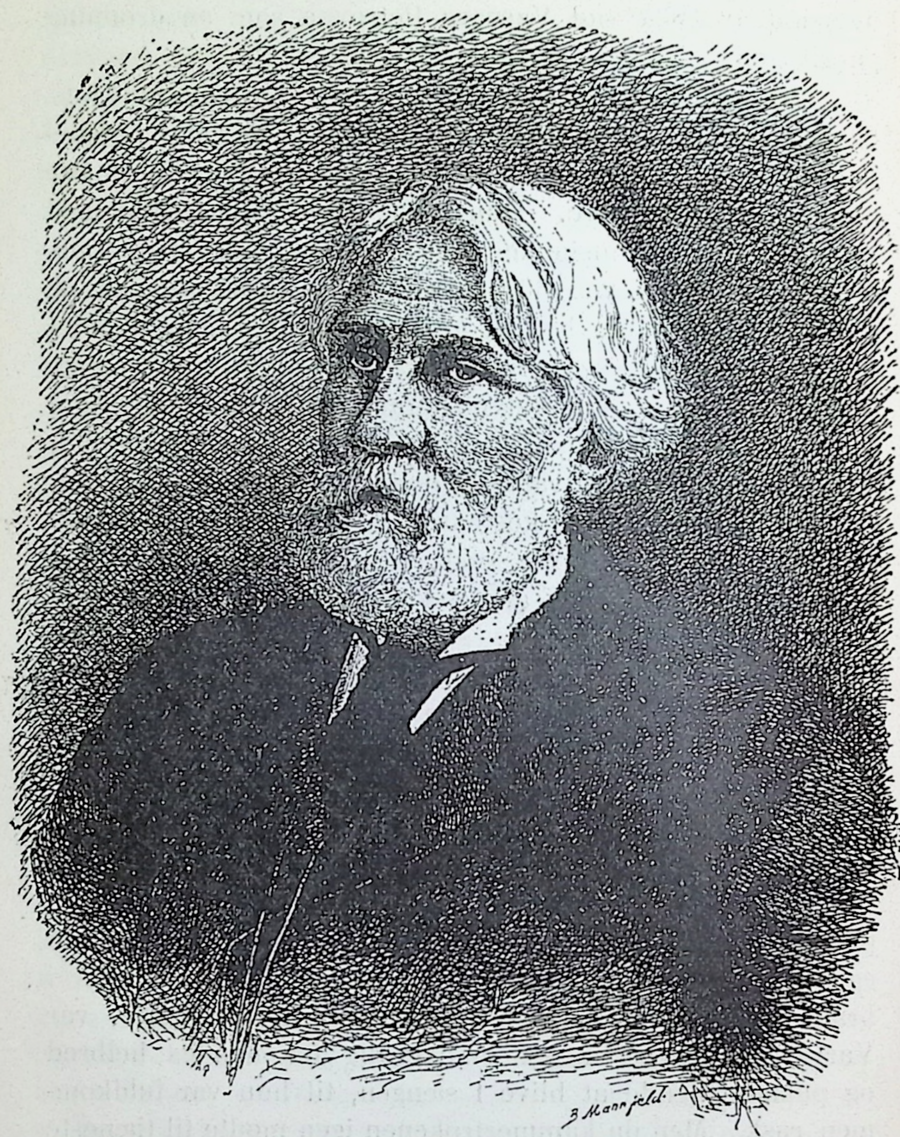
[1]) Oversatte i „Morgenbladet", juni 1885.

ovna giftede sig anden gang med en rå og grusom mand, Somov, som plagede og mishandlede sin lille stifdatter Varvara. Og Katharina selv blev snart som en stifmoder for sit eget barn. »Det er tungt« — ytrede Varvara siden en gang til sin plejedatter — »ikke at have fader og moder; men at føle sig forældreløs i sin egen moders hus — det er rædsomt. Jeg har prøvet det: min moder hadede mig.« — Da Varvara var 16 år gammel, begyndte hendes stiffader at forfølge hende på en anden måde, så hun for sin æres skyld måtte flygte hjæmmefra. Hun fandt tilflugt hos en rig, ugift morbroder, som ejede herregården Spasskoje, og hos ham blev hun til hans død. Dengang var hun henved 30 år gammel og blev nu som eneste arving ejerinde af det store gods. Som hendes barndom havde været ulykkelig, således var hendes ungdom i morbroderens hus gledet glædeløs hen. Nu giftede hun sig med oberst *Sergej Nikolajevitsch Turgenjev*, og det unge par begyndte at føre stort hus. Den smukke, unge officer og hans kloge frue samlede mange gæster og omgav sig efter tidens sædvane med en hel hofstat af livegne tjænestefolk. De havde endog et helt sangkor og theater af livegne. I denne kreds udfoldede Varvara Petrovna efterhånden sin kraftige natur. Den bitterhed, hun i sin barndom og ungdom havde samlet, fik nu udslag i en usædvanlig herskesyge. Det var, som om hun vilde hævne sig på verden for sine lidelser i de unge år. Af de livegne og sine börn krævede hun blind lydighed, og selv de fremmede, som kom indenfor hendes kreds, måtte uvilkårlig böje sig for hende. Hendes mand, Sergej Turgenjev, var usædvanlig smuk. Der var en gang en fremmed prinsesse, der sagde til Varvara Petrovna: »Efter kejser Alexander er han den smukkeste mand, jeg nogensinde har set.« Og når sönnen siden sagde om ham, at han var en stor jæger ligesom Nimrod, så har han vistnok dermed ikke alene sigtet til hans jagt på skovens dyr. For resten har han været let omgængelig og vel som

oftest föjet sig efter sin myndige hustru. Efter hans tidlige død år 1834 sad Varvara Petrovna som en dronning på sit gods med hele magten i hænderne.

I de senere år havde hun gærne 40 livegne i sit hus, og iblandt dem var der en lille kreds — en slags hofadel —, som stod til hendes personlige tjæneste, og som måtte kunne læse og skrive. Hun holdt en kammerfrøken med to hjælpere, en hushovmester, en livlæge og nogle smådrenge, som stod ved dörene til hendes »indre gemakker«. Der gik det ord om hende, at hun satte pris på, at hendes hus skulde minde om et virkeligt hof, og hun fremtrådte altid overfor sine undergivne i fuld majestæt. Skönt hun i sin ungdom snarere havde været styg end kön, fik hun med årene en smuk værdighed over sine træk, som hun vidste at fremhæve ved kostbare dragter og prægtige hovedsæt. Når hun ikke var rask, lå hun på sin sæng i en fin morgenkjole og gav audiens til de vigtigste tjænere.

Den iblandt tyendet, som fruen satte höjest, var *kammerpigen Agafia.* Hun var en kön og tækkelig ung pige, som tjænte sin herskerinde med rörende hengivenhed; men hun måtte lide meget under Varvara Petrovnas herskesyge. Efter fruens bestemmelse blev hun gift med hushovmesteren, og bryllupper blev holdt med al mulig pragt og efter gammeldags skik på Varvara Petrovnas regning. Hun var så nådig selv at komme ned i folkestuen og se på bryllupsdansen, og da parret skulde til kirke, gav hun egenhændig bruden et kostbart helgenbillede af sølv i brudeskænk. Da Agafia året efter fik en lille datter, var Varvara Petrovna meget omhyggelig for hendes helbred og pålagde hende at blive i sængen, til hun var fuldkommen rask. Men da kammerfrøkenen igen mødte til tjæneste hos hende, sagde hun til hende: »Hvor jeg er glad ved, at du er kommen igen. Uden dig går ingen ting i huset. Der er ingen, som kan göre mig tilpas. Nu kan du vælge, hvem du vil, af de unge koner i landsbyen til amme for

Ив. Тургенев

barnet, og så sender jeg dem over til et andet gods. Der kan ikke være tale om at lade barnet blive her; du kan umulig passe dine pligter her i huset, når du har et barn hos dig!« — Den stakkels moder blev som forstenet; men Varvara Petrovnas ord tålte ingen modsigelse. Ordren til at afsende barnet med en amme blev givet — men ikke udført. Agafia vovede at beholde barnet hos sig i lön. Den lille pige blev gæmt ovre i en sideflöj, og alle folkene hjalp til, at den strænge husfrue ikke opdagede det. Når Varvara Petrovna sov, sneg Agafia sig over og gav sit barn at drikke, og når den lille græd om natten, listede en eller anden sig ind til moderen, som sov i et værelse ved siden af fruen, og kaldte hviskende på hende. En gang var den lille pige kommet ud i gården og gav sig pludselig til at skrige. »Hvad er det?« råbte Varvara Petrovna og kastede et lynende blik til Agafia, som netop opvartede hende. Den stakkels kammerpige blegnede, men faderen skyndte sig ud efter barnet og løb ind med det, mens han holdt det for munden, så at det ikke kunde skrige. — På den måde opammede Agafia efterhånden tre små piger i lön. Men da hun tilsidst tilstod sammenhængen for sin frue, kom det til en frygtelig scene, der nær kunde have endt med, at Agafia var bleven sendt til Sibirien. Fru Schitovs fortælling om disse tildragelser giver et gribende billede af livegenskabets umenneskelighed.

Ellers kunde Varvara Petrovna være ret venlig mod sine livegne, men hun tålte ikke mindste modstand. Når nogen af tyendet begyndte at ytre lyst til modsigelse, »chikanerede« fruen dem, som de kaldte det. Således havde hun i flere år en hushovmester, *Semjon*, som hun gjorde meget af. Han stod daglig ved måltiderne bagved sin frues stol og vartede hende op. Men i tillid til sin herskerindes nåde vovede han sig efterhånden til at sige hende lidt imod. Da gik det ham ilde. Fruen sendte nu

ofte bud efter ham og udtalte sit misnöje, snart over et, snart over et andet. Ved middagsbordet havde hun en karaffel vand, som ingen anden måtte drikke af, »fruens vand«. Nu klagede hun næsten hver dag over vandet; snart var det lunkent, snart grumset, eller det smagte dårlig, og hver gang måtte hushovmesteren ud efter en ny karaffel. En dag lod hun ham skænke et glas vand, og derpå løftede hun glasset op og så på det. »Hvad er det?« — Intet svar. — »Jeg spörger, hvad er det?« — Igen intet svar. — »Får jeg da en gang ordentligt vand,« sagde hun og kastede med det samme glasset næsten lige i ansigtet på Semjon. Han blegnede, tog karaflen og gik. Et öjeblik efter kom han tilbage og hældte vand til fruen i et andet glas. »Se, det er vand, man kan drikke!« sagde Varvara Petrovna og tömte over det halve af glasset. Da gjorde Semjon et par skridt henimod helgenbilledet i hjörnet af stuen, slog et kors for sig og sagde ligbleg med bævende stemme: »Så sandt der er en Gud i himlen, så har jeg ikke hentet nyt vand, men bragt det samme, som för stod på bordet.« Derpå vendte han sig om og så stift på sin frue. Der fulgte en frygtelig tavshed, som varede et par sekunder. Pludselig rejste Varvara Petrovna sig med et tordnende »Bort!« og gik fra bordet uden at have spist færdig. Hun viste sig ikke mere den aften. Men den næste dag traf hendes lille plejedatter den stakkels hushovmester i gården. Han havde fået en grov kittel i steden for sin fine brune kjole med de blanke knapper og gik og fejede. Han var bleven gårdskarl og blev ved at være det i flere år.

Blandt Varvara Petrovnas mest betroede tjænere var hendes *livlæge, Porfiri Timofejevitsch.* Han var, som flere af det fornemste tyende, en dannet og oplyst mand og en ret dygtig læge. Da Ivan Turgénjev som ung student rejste til Berlin, var Porfiri med som hans hovmester og studerede ved samme lejlighed lægevidenskab ved det

medicinske fakultet. Men han var og blev livegen, og Varvara Petrovna vilde ikke, trods sönnernes indtrængende bönner, give ham fri. Derimod købte hun kostbare bøger til ham og gav ham et godt værelse og firedobbelt lön. Porfiri var en stor, svær mand med små, kloge öjne. Han måtte altid hjælpe sin frue til ro ved sindige ord og kølende pulver, når hun blev nervøs. En gang faldt husets plejedatter i en hidsig feber, og Varvara Petrovna bestemte sig til at skrive efter en hovedstadslæge; men Porfiri sagde ganske rolig, at det var overflødigt, han skulde nok kurere frøkenen. »Husk, at hvis du ikke kurerer hende, går du til Sibirien!« sagde husfruen; men Porfiri lod sig dog ikke skræmme, og heldigvis kom pigen sig.

En af de mærkeligste skikkelser blandt de livegne på Spasskoje var *den døvstumme gårdskarl Andrej*. Varvara Petrovna havde selv fundet ham. En gang hver sommer plejede hun at göre en rejse omkring på alle sine godser. Det var et helt optog, når hun kom kørende. Först kørte fruen selv i sin karet, derefter kom hendes plejedatter i en vogn med sine guvernanter og fruens förste kammerjomfru, så kom doktorens vogn, og tilsidst en række vogne til tjænerskabet og køkkenet, som man i de tider altid førte med sig. På en af disse rejser fik hun en gang öje på en usædvanlig höj og svær bondekarl, som gik og plöjede. Hun lod vognen holde og befalede, at de skulde kalde på ham, og da hun derved erfarede, at han var døvstum, fandt hun ham endnu mere interessant og bestemte, at han skulde følge med hende hjæm og være gårdskarl. Den stakkels kæmpe måtte altså forlade den fædrene landsby og vænne sig til livet på herregården og i hovedstaden. I sin døvstumme ensomhed fandt han en ven i hunden Mumu; men da dette dyr en gang var så uheldig at gø, så Varvara Petrovna hørte det, måtte den til Andrejs fortvivlelse miste livet. Denne hændelse er rörende skildret af Turgénjev i fortællingen »Mumu«. —

Den døve Andrej blev trods alt dette ved at være sin herskerinde ydmygt hengiven.

Af de her anførte træk vil man kunne slutte, at Ivan Turgénjev i sit eget barndomshjæm havde rig lejlighed til at lære livegenskabets umenneskelighed at kende, og det har sikkert gjort indtrykket dobbelt stærkt, at det var hans egen moder, som øvede dette tyranni mod sine undergivne. Men også hendes *egne börn* fik hendes herskesyge hårdhed at føle. Hun havde kun *to* börn, to sönner, hvoraf den ældste, digterens broder, hed *Nikolaj*. Han var officer og lå i garnison i St. Petersborg, men gæstede ofte sin moder. I den tid levede der en dygtig ung pige af ringere stand ved navn *Anna Schwartz* i Varvara Petrovnas hus, og hun og Nikolaj havde et godt öje til hinanden. Så forsvandt Anna Schwartz pludselig, og Varvara Petrovna gættede rigtig, at Nikolaj havde bortført hende til St. Petersborg. Hun talte ikke om det, men fra den tid holdt hun op at sende Nikolaj den sædvanlige årlige pengehjælp. Da det unge par fik en datter og siden to sönner, kneb det for dem med udkommet, og sönnen skrev til sin moder om hjælp; men hun svarede slet ikke derpå, skönt hun ellers blev ved at skrive venlige breve til ham og så ham i sit hus. Varvara Petrovna håbede stadig, at Nikolaj og Anna ikke var ægteviede, og arbejdede på at få sin sön til at bryde forbindelsen og indgå et standsmæssigt ægteskab. 1845 rejste hun endogså til St. Petersborg for at overtale sönnen, men da fik hun at vide, at de virkelig var gifte. Hun nægtede dem sin velsignelse, men havde dog nok lyst til at se deres börn, og da hun ikke vilde have dem op i sin stue, måtte barnepigen spasere forbi med dem på gaden, medens fruen sad i et vindue og så på de små igennem sin lorgnet. »Den ældste dreng ligner Nikolaj, da han var lille«, var alt, hvad hun sagde om sine börnebörn. — En vinter mistede Nikolaj Turgénjev alle sine börn og fik siden ingen flere. Det var ham en

dyb hjærtesorg. »Man skulde tro,« — sagde han en gang — »at det var mamas forbandelser, som har lagt mine börn i graven.« Mærkelig nok var der samme vinter hændet følgende. Varvara sendte bud til Nikolaj, at hun havde lyst til at se börnene, og sönnen, som håbede, at det var et tegn paa tilgivelse, skyndte sig at opfylde moderens ønske. De tre börn blev tagne af, og portrætterne blev sendt afsted med förste post. »Om morgenen,« — fortæller fru Schitov — »ligesom pakken, en lille trækasse indsyet i lærred, var kommen, bragte hushovmesteren Poljakoff den efter fruens ordre ind til hende i soveværelset. »Luk den op!« hed det. Poljakoff åbnede kassen og tog noget papir ud, som var lagt oven i; men för han endnu var kommen til billederne, sagde Varvara Petrovna: »Sæt den her!« Hele kassen blev sat hen på bordet foran hende. — »Gå, luk dören!« — Jeg stod imidlertid tilligemed Agafia i sideværelset og væntede i ængstelig spænding på, hvad der vilde ske. — Efter et öjebliks forløb hørte vi noget blive kastet i gulvet og lyden af knust glas. Dette gentog sig et par gange, og vi havde let ved at gætte os til, at det var börnenes portrætter, som på denne måde blev ituslagne og kastede i gulvet. — »Agafia!« råbte fruen i en stræng tone. Agafia trådte ind. Fruen viste på gulvet: »Tag det væk og se til, at der ikke bliver glasskår tilbage på tæppet«. Derpå skubbede hun med hånden til den lille kasse, som stod på bordet og sagde: »Kast det ud!« — Samme vinter døde alle tre börn.« — Förꝏst flere år derefter, året för sin død 1850, anerkendte Varvara Petrovna sin söns ægteskab og modtog hans kone i sit hus.

2. Ungdomsår, i hjæmmet og udenlands.

Ivan Turgénjev var sin moders erklærede yndling. »Ivan er min sol,« skrev hun en gang i sin franske dagbog, »når jeg ikke ser ham, véd jeg ikke, hvor jeg er.« Han var en usædvanlig öm og hensynsfuld sön, der ypper-

lig forstod at omgås Varvara Petrovna. Vel turde han ligeså lidt som andre sige hende imod, men hans indsmigrende elskværdighed havde alligevel stor indflydelse på hende, og det mærkedes som solskin over hele huset, når han kom hjæm. Hans moder kom strax i godt humør ved at se ham og blev med det samme også venligere overfor folkene. — Ivan Turgénjev var fra sin tidligste ungdom blid og mildttænkende. Måske havde han arvet sin faders sind; måske udvikledes disse egenskaber også særlig hos ham igennem modsætningen til moderens herskesyge. Det var ham en stor lidelse at være vidne til hendes adfærd mod tyendet, og han kom derved naturlig til selv at vise venlighed og medfølelse med husets folk. Derfor var han alles yndling. — Han var stor og kraftig bygget. Hans ansigt havde store, bløde træk og et mildt udseende. Stemmen var lidt læspende, men ellers velklingende og blød. Han talte altid jævnt og stille. I sin tidligste ungdom kunde han være kåd som en dreng og var en ypperlig legekammerat for sin langt yngre plejesøster. Således mindes hun, hvorledes han satte hende op på et bord og lærte hende det græske frømål: »Brekkekeks, koaks!« Han kunde da le så hjærtelig og lydt, at hans moder måtte advare ham: »Fy Jean!« sagde hun på fransk, som hun altid talte med sine börn, »hvad er det for en borgerlig latter?« — Efter sin förste udenlandsrejse havde Turgénjev mistet denne glade latter. Han fik tidlig et tungsindigt præg, der bredte sig over hans ydre væsen.

Varvara Petrovna skaffede sine sönner udmærkede lærere og sendte dem siden til St. Petersborg. I året 1838 fik den tyveårige Ivan lov til at rejse til Berlin for at fuldende sine studier. Hans moder lod fördst holde en höjtidelig messe for sin sön, og derefter fulgte hun ham i vogn til dampskibet, hvormed han skulde sejle til Lübeck. Da hun kørte tilbage, sank hun besvimet om i vognen, så stærkt indtryk havde skilsmissen gjort på hende. —

På denne förste udenlandsrejse fristede Ivan Turgénjev et farefuldt eventyr. Der gik nemlig ild i skibet, han var på, og de mange mennesker, som var ombord, reddedes kun ved, at kaptejnen satte skibet ind på strandbredden. Dette rystende optrin har gjort et dybt indtryk på den unge digter. Endnu som gammel mand mindedes han det levende og skildrede det på sit dödsleje i sin allersidste digtning, »Brand ombord«. Med døden for öje mindedes han dens förste alvorlige trusel imod hans liv.

I Berlin lærte Turgénjev det nyere tyske åndsliv at kende og studerede særlig Hegels filosofi, som den gang var i vælten og optog ham meget. Siden har han forstået, at de tyske grublerier er usunde for den russiske ungdom. I »*En Hamlet fra det Schtschigrovske distrikt*« fortæller han om en adelsmand, som har været tre år i Tyskland og bl. a. otte måneder i Berlin for at studere Hegel. Den tyske filosofi har gjort ham »reflexionsormestukken«, han har mistet al mulig originalitet og er kun bleven en löjerlig »original«, der altid tænker på sig selv og snakker om sig selv. — Turgénjev kommer tilfældig til at ligge på kammer med ham en nat, og her fortæller den ulykkelige i timevis om sin uheldige skæbne. — »Han trak en snustobaksdåse frem under hovedpuden, lukkede den op og vedblev så, medens han gestikulerede ivrig med den åbne dåse i hånden: »Sæt Dem engang i mit sted, höjstærede, og döm selv om, hvad nytte — ja vil De i Guds navn sige mig, hvad nytte kunde jeg have af at studere Hegels encyklopædi? Vil De sige mig, hvad har den encyklopædi at göre med det russiske liv? Hvordan vil De bære Dem ad med at anvende Hegels encyklopædi, og ikke blot den, men i det hele taget hele den tyske filosofi — ja jeg vil gå videre endnu: den tyske videnskab — hvordan vil De anvende den på vor væren og virken?« — Han sprang op i sængen og mumlede halvhöjt med ondskabsfuldt sammenbidte læber: »Aha, ser du det? ser du det? . . . Hvorfor

flakkede du altså om i udlandet? . . . Hvorfor blev du ikke siddende hjæmme og studerede, på selve stedet, det liv, der rörer sig omkring dig? På den måde vilde du have sat dig ind i dets fordringer og i de former, dit fædreland engang skal antage, og du vilde også være kommen på det rene med din egen såkaldte bestemmelse. . . . Nej, men forbarm Dem dog, höjstærede (og han slog pludselig over i en anden tone og fortsatte ængstelig og ligesom undskyldende sig selv): — hvor skulde en stakkel som jeg kunde udgrunde, hvad ikke et eneste klogt hovede endnu har skrevet en bog om? Jeg vilde meget gærne have gået i lære hos det — hos det russiske liv, mener jeg; men det er jo så stumt som en træklods, det kære liv! — —«« Denne stakkel lider under det misforhold mellem slavisk folkenatur og vestevropæisk dannelse, som altid har været Ruslands slemme syge. Allerede på sin förste udenlandsrejse kommer Turgénjev til at stå imellem disse magter, hvis forligelse bliver hans senere livs halvt mislykkede gærning. Han kom hjæm fra Berlin med tilböjelighed til at reflektere over alt og skal i den förste tid derefter have været gyselig affekteret. —

Men under opholdet i Tyskland vågner tillige hans digterævne, og han skriver sin förste lille bog, »Parascha«, i Berlin. Siden har han fordömt både dette arbejde og sine øvrige tidligste ungdomsværker, og det er rimeligt nok, at de har båret tydelige spor af hans sjæls uklare, halvt sygelige gæring; men han har dog hermed taget fat på det arbejde, hvori han siden skulde blive den store mester. —

Da Ivan Turgénjev i året 1841 kom tilbage til sin moder i Spasskoje, var det, som solen atter stod op over det mörke hus. Hans moder blev inderlig glad ved at se ham igen, og alle de livegne var henrykte. »Nu kommer vor gode engel, vor forsvarer,« sagde de. Under hans fraværelse var herresædets hovedlænge brændt 1839, og

hans moder havde måttet indskrænke sig til at bo i en mindre sidelænge. Hun var ved at blive noget svagelig tilbens og lod sig gærne køre i en rullestol. Nu fik man ofte at se, hvorledes den kærlige sön kørte omkring i haven med hende og viste hende alle slags små opmærksomheder. Til gengæld forkælede hun ham på alle måder. Han havde blandt andet ført en meget fin jagthund med sig hjæm for at bruge dem på jagter i omegnen, og skönt Varvara Petrovna ellers ikke kunde udstå dyr, fik hendes Ivans hund dog lov at færdes allevegne, selv på verandaen foran huset, ja nød endog en gang imellem den nåde at få et stykke sukker af fruens hånd. — Til middag fik Ivan altid sine livretter, og da han havde en svaghed for syltetöj, forærede hans moder ham flere krukker med stikkelsbær, som han tog med op på sit værelse og delte med husets börn.

Der var på gården en gammel tjæner, *Michajlo Filippovitsch*, som havde været kammertjæner hos Varvara Petrovnas afdøde mand. Nu spiste han nådsensbrød, men da han dog skulde have noget at tage sig til, satte hans frue ham til at gæmme nöglerne til bogstuen og krydderiskabet, som var i en stenbygning, der var blevet reddet under hovedlængens brand. Samme gamle var meget døv og meget påholdende på herskabets vegne. Han var altid fortvivlet, når der kom ny varer hjæm til forrådsskabet: »Hvorfor køber man nu alt det? Hvormeget der så kommer, så bliver det dog alligevel spist altsammen.« — Hver morgen kom kokken og forlangte, hvad han skulde bruge til maden. Den gamle vejede og udleverede det med et suk, men så dog gærne sit snit til at knappe vægten af. Om natten sov han på en bænk foran det store skab. Når så nogen af det yngre tyende vilde drille ham, listede de sig hen, hvor han lå, og raslede med nogle nögler. Strax fór den gamle op af sövne, mens skælmen smuttede sin vej. — For denne Michajlo var Ivan Turgénjevs hjæmkomst en

sand plage. Undertiden kunde nemlig husets sön få lyst til at »gå på rov«, og med sin lille plejesøster i hælene kom han anstigende til det store skab. »Luk op!« sagde han med en bydende mine til den stakkels gamle, og denne måtte åbne alle döre i skabet. Nu gik det løs! Ivan ransagede de øverste rum, og plejesøsteren de nederste, og begge spiste rask væk, hvad de fandt. Imens stod Michajlo bag ved og trippede fortvivlet frem og tilbage, mens han raslede med nöglerne for at få dem til at standse. Tilsidst kunde det hænde, at han klagende udbrød: »Men så tænk dog lidt på Deres moder, herre! De får jo ondt i maven!« Et par dage efter, at de således havde tömt skabet, indfandt Michajlo sig gærne hos fruen. Da han hørte til de priviligerede tjænere, gik han först hen og kyssede fruen på hånden, hvorpå han stillede sig i en ærbødig afstand fra hende. »Nu, hvad godt?« spörger Varvara Petrovna, som meget godt vidste, at han kom for at klage. — »Det er altsammen forbi, frue!« — »Hvorledes, altsammen?« — »Ja, frue, der er ikke mere tilbage,« siger den gamle, idet han slår ud med arme, — »de har spist det altsammen!« — »Hvad er derved at göre,« trøster hans frue ham smilende, »man må skrive en fortegnelse over, hvad der behøves, og sende en vogn til købstaden.« — »Det bliver igen spist altsammen,« gentager den gamle i en fortvivlet og indtrængende tone. Varvara Petrovna ler. Michajlo Filippovitsch, som ser, at her ingen medfølelse er at vænte, står lidt, udstøder et dybt suk og går. — Denne gamle tjæner endte sörgelig. Da Varvara Petrovna var død og Ivan Turgénjev havde overtaget Spasskoje, gav han alle sin moders livegne tjænestefolk friheden og skænkede dem hver en bolig og en lille årpenge. Michajlo fik også en kön lille bolig, men det var ham langtfra nogen glæde. Han græmmede sig tværtimod dybt over det unge herskabs ødselhed. »Vi livegne vil snart få det bedre end herskabet,« sagde han tidt, »hvad skal det så blive til med

herskabet?« Tilsidst gik han hen og hængte sig af sorg over den ny tingenes tilstand. Han var en tjæner af den gammeldags slags. Turgénjev har sandsynligvis tænkt på ham ved den tjæner, han omtaler i »Det unge Rusland«, side 149: »Han havde overopsynet med buffeten, med »kryderier, kardemomme og citroner«. Når man spurgte ham, om han ikke havde hørt, at alle livegne nu var givne fri, svarede han ufravigelig, at der gik så mange lögnerygter om i verden; hos tyrkerne var der ganske vist frihed, men han var dog — Gud være lovet — blevet forskånet for den.«

Fra 1841 til 1846 boede Ivan Turgénjev hver sommer hos sin moder. Han tilbragte tiden med at gå på jagt og skrive digte. Moderen var stolt af ham, men hans digtervirksomhed regnede hun ikke for noget. »Det er penneslikkeri at være poet,« sagde hun en gang; »du skulde hellere se at gifte dig og göre karrière, det passer bedre for en adelsmand!« »Nej, mama,« svarede Turgénjev, »der må du have mig undskyldt. Jeg gifter mig ikke! För vil Spasskoje kirke danse ril på sine to tårne!« — Han vedblev virkelig også hele sit liv at være ugift; men kvinder havde dog en stor indflydelse på hans liv og spiller en væsentlig rolle i hans digtning. Omgangen med den myndige moder havde vistnok vænnet ham til at finde sig vel under en kvindes ledelse. I 1845 lærte han den franske sangerinde fru *Viardot* at kende i Moskva, og denne begavede dame fik han en sådan hengivenhed for, at han en halv snes år senere forlod Rusland for at leve i hendes nærhed og siden lige til sin død fulgte hende og hendes mand på deres rejser.

3. En jægers dagbog.

Efter Ivan Turgénjevs hjæmkomst fra Tyskland, hvor han havde lært Vestevropas frisindede tanker nærmere at kende, var det ham endnu vanskeligere end för at være

tavs tilskuer ved sin moders herskesyge adfærd mod husets livegne. Hans plejesøster fortæller, at hun en gang i disse år tilfældig kom op på hans værelse, mens han havde besøg af en ven fra St. Petersborg. Ivan gik voldsomt op og ned ad gulvet og førte en ivrig samtale med den fremmede. Hun forstod ikke meningen, men lyttede med forundring til den usædvanlig hæftige og harmfulde tone, hvori Ivan udtalte ord som: »livegne«, »fri«, »forvisning«, »når skal det få ende« o. s. v. — Som ovenfor nævnt gav Ivan i 1850, da han blev ejer af godset, alle de livegne tjænestefolk fri; men sålænge moderen levede, kunde han intet udrette for de undertrykte, og det utålelige ved denne stilling som sön i huset bidrog vistnok sit til, at han fandt sin glæde i at ströjfe om i ugevis på jagt, langt borte fra hjæmmet.

Den nærmeste omegn om Spasskoje minder om et dansk bakkelandskab. Det rige agerland er oversået med småskove af eg, birk og hassel, gennemvævet af en frodig underskov af alle hånde buske. På markerne gror der rug og hvede, skiftende med boghvede og den grönne hamp. På digerne dufter malurt og regnfang, og i engene blomstrer kløveren imellem græsset. Landsbyerne med deres lerhytter og træhuse ligger sammenpakkede nede ved åløb eller damme, kantede med piletræer, og höjt over dem på bakkerne knejser herregårdene med deres store hovedbygninger af træ, prydede med söjler og altaner og omgivne af gamle haver med lindealléer og fiskedamme. — På mark og i skov er der godt med dyr og fuglevildt for jægere. Men de egentlige jagtdistrikter ligger længere ude, hvor de uendelige stepper og uhyre fyrreskove afløser agerlandet.

I disse egne færdedes Turgénjev milevidt til alle årstider og lærte som jæger at lægge mærke til alt i naturens rige, og når han var træt af jagten, hvilede han ud hos bønderne og talte med dem om deres glæder og sorger.

Hvad han på denne måde så og oplevede, har han siden formet til en række ypperlige »*Skitzer af en jægers dagbog*«. — Turgénjevs förste virkelige digtning er altså studier fra natur- og folkeliv. Han begynder som realist med at aftegne de skikkelser, hans daglige færden har ført ham sammen med. Vi får små billeder fra adelsmandens, selvejerbondens, de livegne bönders, tjænestefolkenes og »de herreløses« liv, og disse billeder bærer overalt præg af dyb virkelighedssans, gennemtrængt af en vemodig medfølelse for de undertrykte. Dog vilde det være for meget sagt, at Turgénjev skriver ud af et varmt hjærtelag for sit stakkels folk. Man føler mere af kunstnerens fine sympathi med sit æmne i den måde, hvorpå han fortæller om böndernes elendige liv. Eller rettere: böndernes daglige liv bliver for ham et stykke af den hjæmegns natur, som han elsker fra barndommen af. Han har åbenbart ikke levet meget *sammen med* bönder, men han har levet meget *iblandt* dem, og hans fortællinger har for fremmede læsere en stor kulturhistorisk værdi.

Men »Skitzer af en jægers dagbog« er tillige sande mesterværker i poetisk henseende, og især må man beundre den ypperlige måde, hvorpå billederne af folkelivet har fået deres baggrund i skildringen af den russiske natur. Digteren leder os uvilkårlig til en sammenligning mellem det russiske folk og de russiske skove. Herremændene er som de store ege, der breder deres kroner over den forkrøblede underskov. De herreløse stakler, som flakker omkring, er skovens vilde dyr og løse fugle, og bag ved står den uendelige, susende fyrreskov som billede på hele folket med dets tungsindig-vemodige grundpræg. — Denne skov på den endeløse steppe er Turgénjevs poetiske element, den er naturbilledet for hans digtervæsens ejendommelighed i modsætning til mange vestevropæiske digteres, hvis egentlige element er havet. Man mindes af vore digtere mest om Blicher, der ligesom Tur-

genjev var jæger og samlede sine folkelivsbilleder på sine lange rejser over Jyllands heder og bakkedrag. Også hos Blicher var grundtonen jo det vemodige tungsind, der stemte så godt med de vidtstrakte heder. Men over lyngen skinner der dog sol, og lyder lærkesang, som hæver sindet. I den dunkelt susende, milevide fyrreskov tier fuglene, og selv solen kan ikke trænge ind imellem de tætte nålekroner. Derfor er stemningen langt mere mörk og trykket hos Turgénjev end hos den jydske hedeskjald. Et ærligt billede af russisk folkeliv må nødvendigvis blive mörkere end et billede fra Danmark. — For at give læs-erne et indtryk af denne grundtone i Turgénjevs digtning skal jeg her anføre nogle brudstykker af hans skitze: »*En udflugt til skovregionen*«:

»Synet af den uhyre fyrreskov, der omspænder hele horizonten, synet af »skovregionen« minder om havet. Den vækker også de samme indtryk hos os; den samme jomfruelige urkraft breder sig vidt og vældig for den betragtendes öje. Ud fra urskovens dybeste indre, op af vandets evige skød taler naturen med samme stemme til mennesket: »Jeg har intet med dig at göre; jeg hersker, men du — husk på, at du skal dø!« — Skoven er blot mere ensformig, mere melankolsk end havet, især er der over fyrreskoven et bestandigt et-og-det-samme og en næsten lydløs stilhed. — Havet truer og smigrer, det antager alle farver, taler i alle stemmer; det genspejler himlen, hvorfra der vifter som et pust af evighed, af en evighed, der ikke synes os fremmed . . . . Over den uforanderlige, mörke nåleskov er der enten en vranten tavshed, eller der lyder dumpe hyl, og synet af den gör bevidstheden om vor egen intethed mere levende og mere uimodståelig. — Mennesket — dette døgnvæsen, født igår og dömt til at dø allerede imorgen — mennesket har svært ved at udholde den evige Isis' blik, der koldt, deltagelsesløst er rettet på ham; det er ikke blot ungdommens dristige håb og höjtflyvende

drömme, der bliver ydmygede og udslukkes i ham ved elementærmagternes isnende ånde; hele hans sjæl trækker sig angst og böjet tilbage i sig selv, han føler, at den sidste af hans brødre kunde forsvinde fra jordens overflade, uden at så meget som en fyrrenål på hine grene sitrede derved; — han føler sin ensomhed, sin svaghed, sin afhængighed af tilfældet, og med hemmelig rædsel skynder han sig tilbage til livets små sorger og sysler: — i denne verden, som han selv har skabt, bliver han lettere om hjærtet; her føler han sig hjemme, her vover han endnu at tro på sin egen betydning og stole på sin egen kraft. — Sådanne tanker fór mig gennem hovedet, da jeg — for nogle år siden, stående på trappen til et lille værtshus, der er bygget ved bredden af den mudrede flod Resetta — for förste gang så skovregionen. — Den uhyre nåleskovs mörkeblå masser lå foran mig i endeløse, vidtstrakte, uafbrudte terrasser; kun hist og her tittede en gruppe birketræer frem som grönne prikker; ellers var hele horizonten begrænset af fyrreskov. Intetsteds så man en hvidmalet kirke eller en blomstrende mark — overalt stod træ ved træ, overalt steg takkede toppe op i luften, og ovenover svævede der en fin, sörgmodig tåge, som evigt tilslører denne skovregion. Det var ikke dorskhed, ikke livets ubevægelighed, som åndede mig i møde her fra alle kanter; det forekom mig snarere som den fuldstændige mangel på liv, som selve døden, skönt i ophöjet skikkelse. Jeg husker endnu, hvorledes store, hvide skyer drog stille forbi höjt oppe i luften, og hvor den hede sommerdag lå ubevægelig på den tavse jord.«

Efter et lille ophold i kroen, kører Turgénjev med sin jæger, Jegor, ind i skoven på en tarantasz [d. e. en kaleschevogn uden fedre]. — »Da min vogn havde slæbt mig omtrent to verster [omtrent en fjerdingvej] over en sumpet eng, kom jeg endelig op på en smal, ophöjet kørevej, der førte ind igennem skoven. Tarantaszen humpede

og gumpede hen over de tykke rødder; jeg stod af og gik videre tilfods. Hestene trak afsted med afmålte skridt, prustede og slog med hovederne for at jage fluerne og myggene bort. — Og så var vi da midt inde i tykningen af skoven. Ude i skovkanten, nærmest enggrunden, voxede der birk, esp, lind, eg og ahorn, men de blev sjældnere og sjældnere, jo længer jeg kom fræm. En tæt granskov rejste sig som en mur foran mig; længere borte kom den almindelige fyrs rødlige stammer, og så var der igen et virvar af alle slags buske og træer imellem hverandre, og uden om voxede der hasselbuske, syltekirsebær, rönnebær og saftfulde urter med höje, tykke stængler. Solstrålerne indhyllede trætoppene i en gylden glans, skød deres lyspile ind mellem grenene og trængte hist og her ned på jorden som lyse pletter eller striber. Man hørte så godt som ikke en eneste fugl — de kan ikke lide de store skove; kun nu og da lød hærfuglens melankolske, tre gange gentagne skrig og spættens hamren eller skadens arrige skrat. Undertiden flöj også en mandelkrage (de flyver altid én og én) tavst og stille hen over vejen, og dens dejlige fér funklede i guld og himmelblåt. — — — Jo længer vi kom frem, desto mere dumpt og stille blev alt omkring os. Der er altid stille i nåleskoven, kun øverst oppe, höjt over vore hoveder, går der en uafbrudt mumlen og höjtidelig susen gennem toppene . . . Man går videre, bestandig videre, og denne skovens evindelige mumlen vil ikke høre op igen, og man begynder at blive en smule angst, og mennesket længes ud til det fri, til lyset, og ønsker at trække vejret engang igen af fuldt bryst ovenpå denne næsten kvælende dunst af forrådnelse og fugtighed . . .«

Af og til kommer der lysninger med små landsbyer og blege kornmarker, men skoven samler sig atter. »Det var en umådelig gammel skov, vi kom ind i. Jeg véd ikke, om allerede Tatarerne er dragne igennem den på

deres indfald i Rusland, men indfødte røvere og lithauiske horder har sikkert ofte i hine gamle tider, hvor der var fuldt op af krig og oprör, fundet bopæl og beskyttelse i dens smuthuller. — I ærbødig afstand fra hinanden stod store, tykke, vældige fyrretræer, hvis noget krogede stammer glinsede med lysegult skær; rundt imellem dem voxede yngre træer med slanke, elastiske stammer. Et grönligt mos, der var aldeles oversået med affaldne fyrrenåle, bedækkede jorden. Vild rosmarin skød allevegne op i yppig fylde, og dens stærke duft, der ligner desmer eller moskus, gjorde det formelig vanskeligt at ånde. Solen var ikke istand til at trænge igennem den höje og tætte fletning af fyrrenåle, og dog var der — midt under den bedøvende hede — ikke mörkt herinde i skoven. Gennemsigtig harpix brød som trætte sveddråber langsomt og dovent fræm gennem den knortede bark. Den ubevægelige luft, der hverken havde skygge eller lys, brændte os i ansigtet. Rundt omkring dyb stilhed; man kunde ikke engang høre vore fodtrin; vi gik på mosset som på et tæppe. — — Vi gik et par verster længere frem; jeg var blevet meget törstig. — »Sæt Dem et öjeblik,« sagde Jegor; »jeg skal hente Dem noget vand, her er en brønd i nærheden.« — Han gik; jeg blev alene tilbage.«

»Jeg satte mig på en omhugget træstamme og støttede albuerne på mine knæ og böjede hovedet; således sad jeg længe uden at röre mig; så løftede jeg atter langsomt hovedet og lod mit blik svæve spejdende omkring. O, hvor alt rundtomkring var stille, mörkt og sörgeligt — nej, ikke blot sörgeligt, også stumt, koldt, gyseligt! Hjærtet snöredes sammen i mig. I dette öjeblik, på dette sted følte jeg dødens åndepust, jeg mærkede den bestandig nær ved mig, som havde jeg kunnet röre ved den med min hånd. Havde jeg blot hørt en eneste lyd! Var blot en flygtig susen trængt ind til mig fra dette skovsvælg, som omgav mig! Næsten i rædsel böjede jeg atter hovedet;

det var mig, som havde jeg kastet et blik derhen, hvor det ikke er tilladt mennesket at se. . . Jeg pressede hånden for öjnene — og pludselig, som var det efter en hemmelighedsfuld befaling, drog erindringen om mit hele liv forbi mig. — — — »O, hvad er det dog, du har gjort!« mumlede uvilkårlig mine læber. »O, liv, liv, hvor er du blevet af, hvor har du kunnet forsvinde så sporløst? Mine hænder vilde holde dig fast — hvor kunde du smutte fra dem? Har du bedraget mig, eller har jeg ikke forstået at benytte dine gaver? Har jeg da virkelig ikke beholdt andet tilbage af dig end denne ubetydelige, usle håndfuld smulrende aske? Dette kolde, dovne, unyttige noget, er det mit jeg, mit fordums jeg? Hvordan? Min sjæl törstede efter en så fuldstændig lykke, alt det små, det utilstrækkelige viste den fra sig med foragt, den væntede og tænkte: hist, hist strömmer lykken som en skummende bæk! — og nu — ikke en eneste dråbe har vædet mine brændende læber! O I, mine gyldne strænge, der en gang tonede så lydt og så sødt, så skulde da heller ikke eders sang glæde mig. — I klang kun, den gang I sprang. Eller skulde lykken, hele livets sande lykke, være kommet mig ganske nær, være svævet forbi mig med et strålende smil, og jeg har ikke kendt dens guddommelige åsyn? Eller skulde den virkelig have opsøgt mig og sænket sig over mit hoved, og jeg har glæmt den som en dröm?« — »Som en dröm!« gentog jeg modløst. Forvirrede billeder drog igennem min sjæl og vakte tvivl og bekymring. . . Se dig ikke tilbage, kvæl hvert minde, stræb ikke derhen, hvor alt er lyst og let, hvor ungdommen smiler, hvor håbet kranser sig med forårets blomster, hvor glæden flagrer med lyseblå duevinger, hvor kærligheden funkler med himmelske tårer som duggen i morgenrøden, vend ikke öjet derhen, hvor tro og styrke bor. Der er ikke vort blivende sted!« — »Her er vand,« lød Jegors klangfulde stemme, — »drik nu, i Guds navn!« — Jeg kom uvilkårlig til at ryste:

dette levende ord gjorde et forunderligt indtryk på mig, rystede mig ligesom op af mig selv . . . Jeg slog öjnene op, og jeg så med usigelig glæde min førers ærlige og rolige ansigt. Han stod foran mig, rask og sikker, og med sit vante smil rakte han mig en lille våd flaske, fyldt med klart, frisk vand . . . Jeg rejste mig op og sagde med skælvende stemme: »Gå foran, lad os komme videre.« — Og så strejfede vi om endnu en god stund, lige til det blev aften. Overgangen fra dagens brændende hede til kulde og mörke var så pludselig og skarp, så jeg ikke følte lyst til at blive længere i skoven. Fra hvert eneste træ syntes det truende at hviske til os: »bort, bort fra vore skygger, I urolige dødelige!« — Vi forlod skoven . . .«

Denne storslåede skitze giver et poetisk billede af den vantro digters tunge livssyn. For ham er menneskelivet en tæt skov, hvor de mörke kroner med dødens susen lukker for evighedens sol. Menneskebevidsthedens lys og livskræfternes gæring og opløsning gör tilværelsen fortvivlet trykkende og vækker det ængstelige råb efter lys og luft, kærlighed og glæde, som aldrig fyldestgöres. Dette er et sandt billede af livet uden Gud. — Men det ligger tillige nær at overføre tanken om den uendelige skov på det store russiske folk, så meget mere som Turgénjev selv i et af sine sidste arbejder, »Det unge Rusland«, har anvendt billedet på denne måde. »Nu for tiden« — siger nihilisten Paklin — »kaster vi os ind i skoven, det vil sige ind blandt folket, som er ikke mindre mörkt og uigennemtrængeligt for os end en hvilkensomhelst skov!« — Turgénjev har ofte med håbløse fræmtidstanker stirret på sit folk, hvis store tunge masser for ham bar det samme mærke af døden som den mörke, ensformige fyrreskov. Og dog — når man bliver i billedet, så er jo den uhyre skov netop udtryk for de mægtig gærende kræfter, og der ligger en rigdom i sådan en skov, når der ryddes op og skaffes lys og luft ved menneskers arbejde. Man tör vel

også tro, at der i det store russiske folk gæmmes ypperlige kræfter, som med tiden kan blive til gavn under oplysningens sol og åndens arbejde. Digteren Turgénjev fattede ganske vist aldrig noget stærkt håb til en sådan lys fræmtid; men tungsindige mænd har ofte været med til at grundlægge en ny og bedre tid, og en digters ærlige virkelighedsskildring med kærlighed til sagen kan være med til at berede hans folk en lykkeligere fræmtid, end digteren selv har turdet håbe på. Og således *har* netop »Skitzer af en jægers dagbog« med sine vemodige billeder fra bondens liv fået en *stor historisk betydning*. Ved at læse dem blev nemlig storfyrsttronfølgeren *Alexander* grebet af den store tanke, han siden som kejser virkeliggjorde ved *livegenskabets ophævelse* 1861.

4. Senere digtning. Samfundsromaner.

»Skitzer af en jægers dagbog« er måske Turgénjevs ypperste digtning, både fordi de er rigest på naturpoesi, og fordi de er hentede mest umiddelbart fra det livs virkelighed, han som russer var født til at digte om. — Hans livsskæbne medførte, at han i de senere år mest kom til at opholde sig i udlandet, og dette har kendelig nok sat mærke i hans digtning. Den blev med årene mere og mere almén-evropæisk og tabte ikke så lidt af det nationale præg, som i virkeligheden er al poesis livskraft. Turgénjev følte selv, hvor stærkt en digter er bundet til sit fædreland. »Fædrelandet kan undvære enhver af os« — — lader han Leschnev sige i fortællingen Rudin — »men ingen af os kan undvære fædrelandet. Vé den, som mener, at han kan det, og dobbelt vé den, som virkelig intet fædreland har! Kosmopolitisme — det er en uting; en kosmopolit — det er et nul, eller mindre end et nul; for udenfor nationaliteten er der hverken kunst eller sandhed eller liv, der er ingen ting, slet ingen ting«. Man tör derfor antage, at det har været Turgénjev en sorg i hans

ældre år at føle sig afskåret fra levende og daglig forbindelse med sit russiske folk, selv om han i sit eget indre liv og ved tilfældige besøg af landsmænd blev ved at finde hjæmligt stof til sin digtning. Til gengæld blev det ham en trøst, at hans ophold i Vestevropa gjorde ham særlig skikket til at tale civilisationens sag for sine landsmænd og være med til at udjævne den fortvivlede modsætning mellem ægte russisk folkenatur og sand menneskelig dannelse.

I årene 1846—50 opholdt Turgénjev sig i udlandet og sendte derfra sine »Skitzer« hjæm. De vandt overordentligt bifald hos russiske læsere, og deres forfatter blev modtaget som en stor digter af sine landsmænd, da han i 1850 kom tilbage til St. Petersborg, hvor han nu tog ophold efter at have ordnet sine sager på Spasskoje, som han arvede ved moderens død samme år. Men kejser Nikolaus var fortörnet over Turgénjevs skriverier, fordi han godt følte, at de — trods al forsigtighed og finhed i formen — var et skarpt og farligt angreb på den bestående, forældede samfundsorden, og han forviste derfor den unge moderne digter til hans gods, og dér måtte han blive, indtil storfyrsttronfølgeren kort för kejser Nikolaus' død — i begyndelsen af året 1855 — udvirkede tilladelse for ham til atter at komme til hovedstaden. Disse forvisningsår virkede med til at göre Turgénjev håbløs overfor de russiske forhold.

Der er en vis lighed mellem Turgénjevs stilling til det russiske samfund og hans samliv med hans moder Varvara Petrovna. Han elsker Rusland som sin moder og opfører sig så hensynsfuldt som mulig overfor landets gamle husorden; men det bliver ham med hvert år sværere at være vidne til det forældede regimentes tyranni. Tilsidst kan han ikke udholde livet i hjæmmet længere, men søger til udlandet.

Der er navnlig *et* misforhold i Rusland, som hans egen erfaring skærpede hans blik for. Ingen har lov til at udtale sig frit om offentlige forhold. Følgen heraf bliver, at alle oplyste russere, som ikke kan finde sig i at gå æmbedsvejen, er afskårne fra at göre deres ævner gældende i et virksomt samfundsarbejde og næsten tvinges til at bruge al deres tankedygtighed til grublerier. »Vi russere« — siger Turgénjev et sted — »har ingen anden opgave her i livet end atter og atter at gennemarbejde vor egen personlighed, og vi har neppe trådt vore börnesko, för vi allerede begynder derpå.« De indestængte åndskræfter fremkalder ofte et sygeligt tankeliv, og der fremkommer derigennem en række *Hamletsskikkelser*, som har følelsen af, at »alverden er af lave, og at de skal bringe den i orden«, men tillige føler sig afmægtige overfor opgaven og i virkeligheden nöjes med »ord, lutter ord kun — aldrig handling.« — Denne Hamletstype har Turgénjev med forkærlighed syslet med. Jeg har allerede nævnt »En Hamlet fra det Schtschigrovske distrikt«. Under sin forvisning digtede han sin förste större fortælling »*Rudin*« — udkommen 1855 — om en lignende skikkelse.

»En jægers dagbog« fortæller mest om böndernes liv; men i »Rudin« er handlingen forlagt til herregårdene, og de optrædende personer er dannede adelsmænd ligesom digteren selv. På samme tid indskrænkes naturskildringen til nogle passende havedekorationer. I dette og alle Turgénjevs senere större værker er æmnet *det dannede Rusland* og *udviklingen i dette samfund under de forskellige påvirkninger fra udlandet*. Navnlig giver disse bøger væsentlige bidrag til forståelse af den russiske *nihilisme*.

Denne ejendommelige bevægelse har sin rod i det ovennævnte misforhold mellem vestevropæisk oplysning og russiske samfundstilstande. Folkets brede lag, som er uberörte af de udenlandske idéer og for resten lever i

stor vankundighed, er ingenlunde utilfredse med czarens enevælde og siger vistnok som tjæneren: »Hos Tyrkerne er der ganske vist frihed, men vi er dog — Gud være lovet — blevet forskånede for den.« Men i de dannede og halvdannede samfundslag findes der en del mennesker, for hvem de hjæmlige tilstande er blevne utålelige. Det er som de höje skud i drivkassen, der gror op under låget; i begyndelsen er de svage og böjelige, så de lægger sig til siderne, men efterhånden bliver de kraftige og prøver da at sprænge kassen, hvis låget ikke lettes i rette tid. — Turgénjev, som kendte denne bevægelses förste skud, havde skarpt blik for væxtens sygelighed og fik vist ikke öje for dens uhyggelige kraft, förend kejserattentaterne i hans sidste leveår gav ham syn for sagn.

Den förste nihilistiske bevægelse var nærmest et idealistisk sværmeri, påvirket af den Hegelske filosofi. Den finder sin repræsentant i Rudin. Senere kom der mere realisme i sagen. Dette har Turgénjev skildret i sin store samfundsroman »*Fædre og sönner*« — udkommen 1861 —, hvor den medicinske student Bazaroff er fremstillet som type på den unge slægt. Udviklingen hænger sammen med udlandets nye tanker. Hos Bazaroff mærker man en stærk påvirkning fra materialismen i Tyskland. Bogen vilde svare til en fortælling om »romantikere« og »realister« hos os, men den har det særlig russiske ved sig, at »realisten« bliver »nihilist«, d. v. s. han fornægter ikke alene troen på Gud, men hele den bestående samfundsordens værdi, og med sin sans for udvortes virkelighed begynder han at tænke på udvortes kraftmidler til samfundets radikale forandring. Han vil ikke længer nöjes med ord. Her har vi altså den virkelig revolutionære nihilismes nærmeste forgænger. Nu mangler kun den sidste påvirkning fra udlandet, som kommer fra Pariserkommunen 1871, så begynder »handlingens tid«: Först nogle års löjerlige forsøg på at rejse hele folket til oprör ved flyve-

skrifter og rundrejsende folketalere, og så — dynamiten! Det er ikke uden grund, at Bazaroffs yndlingsvidenskab er kemien, det batter altid bedre end Rudins filosofi! Bazaroff er i det hele en anderledes kraftig og handledygtig mand end Rudin, og Turgénjev har siden udtalt en vis sympati for hans væsen. I det hele dömmer han den unge, forvildede slægt langt mildere end mange af hans landsmænd, f. ex. digteren Dostojevsky; men i Rusland opfattede man dog »Fædre og sönner« som et nidskrift mod den unge slægt, og bogen skilte for mange år sin forfatter fra det unge Ruslands kærlighed.

På den anden side kunde Turgénjev som en ægte liberal mand ikke komme ud af det med det store reaktionære nationalparti *slavofilerne* (d. e. slavervennerne), som nihilismens udvikling har skabt i Rusland, og særlig kunde han ikke döje den lovprisning af gammelrussiske samfundstilstande og sæder, som slavofilernes hövding, Katkoff, stillede op imod de vestevropæiske omvæltningstanker. Turgénjevs kritiske ævne kunde ikke noksom fordömme denne blinde forgudelse af gammeldags barbari, og skönt han elskede sit folk, følte han bedre end nogen anden, hvor hårdt hans russere trængte tll udlandets civilisation.

Sin stemning overfor de forskellige retninger har han givet udtryk i romanen »*Røg*« (eller »*Kraftspilde*«), som udkom 1866. Handlingen foregår ved badestedet Baden-Baden i Sydtyskland, hvor det vrimler af russiske rejsende. Turgénjev giver en spottende skildring af al den tomme disputeren og konversering, snadren og efterabning, som opfylder hans landsmænds tid. Da bogens helt tilsidst rejser hjæmad til Rusland og sidder i jærnbanekupéen og ser på røgskyerne, som vinden kaster hen forbi vinduerne, snart på den ene, snart på den anden side af toget, falder han i tanker over sine landsmænds færd: »»Bare drivende vanddamp og røg«, gentog han flere gange, og pludse-

lig forekom alting ham således: Alting, hans eget liv, det russiske liv — alt menneskeligt, men navnlig alt russisk. »Det er altsammen bare drivende røg og damp«, tænkte han, »altsammen forandrer sig uophørlig. Det ene billede fordriver det andet, den ene foreteelse følger den anden, men i grunden vedbliver alting at være, som det var; alting stormer afsted og farer et eller andet steds hen — og forsvinder sporløst uden at have opnået noget. Vinden vender sig — og alt kaster sig over til den modsatte side, og der begynder så atter igen den feberagtige, ophidsende og — unyttige leg.« Han genkaldte sig mangt og meget, som i løbet af de sidste år var foregået med bulder og brag . . . »røg«, mumlede han, »bare røg«. Han mindedes alle de hidsige debatter, al den umådelige larm, alt det skrig og skrål hos Gubarev (slavofilernes fører) så vel som hos andre, både höjere og lavere stillede folk, både revolutionære og reaktionære, både gamle og unge: . . . »bare røg, drivende røg og damp«, gentog han.« — Som man vil se, udtaler Turgénjev her overfor samfundslivet det samme tungsindige livssyn, der greb ham så stærkt for hans personlige livs vedkommende, da han som ung jæger trængte ind i den mörke fyrreskov.

Imellem de russiske badegæster findes der dog en enkelt mand, hvis ord forfatteren synes at understrege mellem alt det løse pjank. Det er den melankolske hr. Potugin. Han er vistnok meget nær ved at udtale Turgénjevs egen mening, når han med varme taler om civilisationen som Ruslands redning. »Jo, en Vestevropæer, det er jeg,« siger Potugin, »jeg hænger fast ved Evropa; det vil udtrykt rigtigere sige, ved den dannelse, som man for öjeblikket hos os gör sig lystig over. Jeg klamrer mig til civilisationen — ja, dette ord er endnu bedre — jeg elsker den af mit hele hjærte, jeg tror på den, og nogen anden kærlighed, nogen anden tro har jeg ikke og kommer aldrig til at få nogen heller. Dette ord: Ci—vi—li—sa—tion

(Potugin udtalte hver enkelt stavelse tydelig og med skarp betoning) er forståeligt, er rent og helligt, . . .« På den indvending, at alt det fremmede ved civilisationen vil svække folkets kraft og selvstændighed, svarer Potugin: »De behøver ikke at være bange. . . . Tilvejebring De bare en god næring, folkemaven skal nok, alt efter sit særegne væsen, forarbejde den, og med tiden, når organismen er kommen bedre til kræfter, vil den også nok udsondre den for den selv ejendommelige saft. . . Fra vort *sprog* kan De således hente et exempel. Peter den store oversvømmede sproget med en syndflod af fremmede ord: hollandske, franske og tyske. Disse ord var udtryk for begreber, hvorom det russiske folk måtte erhverve kundskab. Peter øste dem uden alle omstændigheder, i skæppevis, i bøtte- og tøndevis ned i maven på vort folk. Til en begyndelse kom der ganske vist noget rædselsfuldt formløst ud deraf, men nu begyndte fordöjelsesprocessen. Begreberne blev indpodede, de fremmede former svandt lidt efter lidt — sproget fandt en erstatning for dem i sig selv — og nu — ærbødigste tjæner! — nu kan en temmelig middelmådig stilist gladelig påtage sig at oversætte, hvad De måtte forelægge ham af Hegel — ja, af selveste Hegel, og det uden at bruge et eneste ikke slavisk ord. — Det, som her foregik på det sproglige område, det samme får vi håbe, også skal foregå på andre områder. Hele spörgsmålet er bare dette: er naturen stærk nok. Men det vil vor russiske natur holde ud; den har allerede overstået ganske andre forvandlinger.« — I disse ord, som viser Turgénjevs storslåede sans for sammenhængen mellem tungemålet og folkenaturen, er der udtalt et fræmtidshåb for Rusland, der må virkeliggöres gennem et hjæmligt arbejde for civilisation og oplysning. Et sådant arbejde lader Turgénjev bogens helt tage op efter sin hjæmkomst til Rusland, hvor livegenskabet imidlertid er ophævet, og nye tider begynder at forme sig.

I sin sidste större bog »*Ny jord*« (eller »*Det unge Rusland*«), skreven i 1875—76, kommer Turgénjev tilbage til dette fræmtidshåb. Bogens helt, den unge, nihilistiske student Neshdanov, har anlæg til at blive digter, men han regner dette for en æsthetisk svaghed hos sig. Han higer efter at gribe ind i livets virkelighed ved at »gå ud i folket« og tale til det om dets ret og magt, og han styrkes heri af sin elskede, Marianne: »Jeg tror, du kunde blive skribent; men jeg er fast overbevist om, at du har et höjere og ædlere kald at ofre dig for end literaturen. Den kunde være god nok tidligere — sålænge det andet var umuligt.« Fra herregården, hvor de har truffet hinanden, flygter de bort sammen for at virke ude i folket under forklædninger som jævne almuesfolk. De finder tilhold hos fabrikbestyrer Ssolomin, der hjælper dem med deres »forsimpling«. Men Neshdanov har ikke kraft til at blive en handlingens mand. »Du, Ruslands Hamlet« — kalder en af hans nihilistiske venner ham. Han når kun at blive en »realismens romantiker«. Den unge Marianne tager med kvindens virkelighedssans arbejdet op på en langt sundere måde end Neshdanov og føres derved til at foretrække den jævne, arbejdsdygtige Ssolomin, som hun ægter, efter at Neshdanov i tvivl om »sagen« og Mariannes kærlighed har skudt sig selv. Med rette siger Ssolomin til Marianne: »I russiske fruentimmer er for tiden langt bedre og mere handlekraftige end vi mænd;« — alle de mandfolk, som har sluttet sig til nihilismen, skildres som udygtige til at føre en sag igennem. Enten er de fanatikere, som hurtigt forløber sig, eller pjattehoveder, som strax giver tabt. Kun Ssolomin er skildret som en virkelig mand. Han tror ikke på den »handlingens dag«, som de andre går og vænter på; men som en mand af folket, der kender almuen, arbejder han jævnt fræmad i det stille og lægger hovedvægten på menigmands oplysning. En af hans venner siger om ham: »Jeg tror, at den slags folk

som han — det er netop de rigtige. Det er solide, monotone naturer, som er udgået fra folket, og kun den slags trænger vi til nu om stunder.« — Hermed peger Turgénjev altså atter på det jævne arbejde som det, der skal åbne en lysere fræmtid. Og dette arbejde skal nærmest være et vækkelses- og oplysningsarbejde. Bønderne er uberörte af de nihilistiske oprörstanker, de står på den sunde fornufts side overfor sværmerne. Men de er på den anden side kun en tung, sovende masse, en uigennemtrængelig skov, en sovende kæmpe, som har sig en rus. Neshdanov skriver i fortvivlelse over deres tilstand følgende digt, kaldet »*Sövnen*«:

Jeg havde længe ikke set mit fædreland,
Dog fandt jeg lidet nyt, da nys jeg kom der:
Den samme dumme, dvaske holden stand,
Her huse uden tag, hist helt forladte tomter,
Og stank og snavs og armod, hvor jeg gik!
Hos folket — ak, det gamle trælleblik!
Fri blev vel bonden — og er dog i lænker:
Thi mat og slap sin frie hånd han sænker!
Ja alting er som för! Og kun i ét vi frit
Evropa, Asien, verden distancered:
Så rædselstung en sövn, et mareridt
De kære landsmænd aldrig end besværed'.

De sover alle rundt omkring, på land, i by,
I vogn og slæde, når de står og sidder,
Købmænd og vægtre, i og uden ly,
Om solen svider dem, hvad eller kulden bider.
Og tyv og dommer sover stund på stund,
Ved plov og plejl ta'r bonden sig et blund,
Fatter og mutter — hele huset nikker,
Og den, hvem andre stak, og den, som stikker.
Kun kippen sover ej! — Med snapseglas i hånd,
Ho'det mod polen, Kavkasus for neden,
Du hviler, hellige Rusland, da din ånd
Og sover — sover — sover trygt i reden!

Overfor sådan et folk er nihilismen »det tyvende århundredes vanvid«. Men det nittende århundredes store gær-

ning må være en sund, *vækkende folkeoplysning.* Til denne sætter Turgénjev sit håb om Ruslands fræmtid.

I alle de her nævnte större romaner og i en mængde mindre fortællinger findes der ved siden af skildringen af samfundsforholdene en række mesterlige billeder af det personlige menneskeliv og særlig af kærlighed imellem mand og kvinde. Digterens mörke livssyn giver sig også i disse skildringer tilkende, idet han oftest dvæler ved forhold, hvor elskoven viser sin skæbnesvangre magt til at forstyrre livet. Men Turgénjevs smukke medfølelse for alt menneskeligt fornægter sig aldrig. Det er f. ex. forunderlig fint skildret i »Ny jord«, hvorledes de enkeltes livsskæbne på en sörgelig måde får betydning for deres samfundsarbejde, og omvendt, hvor mange muligheder for personlig lykke den uhyggelige samfundssyge tilintetgör.

Turgénjevs sidste arbejde er nogle små digte i prosa, som han har kaldt »*Senilia*«, d. v. s. »gammelmandspoesier«. Indholdet danner en mærkelig modsætning til hans ungdomsdigtning med dens umiddelbare naturstemning. Senilia er en gammel mands tankedigte, hvori ethvert naturtræk på en ejendommelig måde er gennemtrængt af digterens personlighed og bliver brugt som symbol for hans mörke livsanskuelse. Grundtonen minder om prækerens ord: »Alt er forfængelighed!« — Kun ét håb lyser frem i det allersidste stykke, hvor digteren taler med begejstring om det dejlige russiske tungemål. Med denne kærlighedserklæring til sit modersmål slutter den store digter sit liv på en smuk måde.[1])

Det siges af den yngre slægt i Rusland, at Turgénjev under sit lange ophold i udlandet blev fremmed for ududviklingen i sit fædreland, og det kan vistnok spores

---

[1]) Næsten alle Turgénjevs værker er ypperlig oversatte på dansk af Vilh. Møller.

i alle hans arbejder fra tiden efter 1855, at han ikke længer levede i Rusland. Men Rusland vedblev dog at leve i ham, og han bar på sin udenlandsfærd dette lands navn vidt ud iblandt fremmede folk, som igennem hans digtning förste gang lærte at vende blikket mod det mærkelige fræmtidsfolk i østen.

Holger Begtrup.

Yderligere oplysninger om det svenske kirkemøde 1888.

Fra *G. Aldèn*, forstander for norra Kalmar läns folkhögskola, har udg. af »Danskeren« haft brev med tak for det ny danske tidskrift, som også er bleven modtaget med interesse på den anden side sundet. Artiklen om det svenske kirkemøde i april-heftet har ikke mindst vakt interesse —, og i den anledning har hr. Aldèn sendt nogle oplysende bemærkninger, som jeg her med tak til ham vil meddele «Danskeren«s læsere.

Han skriver: »Hvorledes vort kirkemøde bedømmes selv i vore konservative kredse, fremgår af den skarpe kritik deraf i vort *fornemste højreorgan*, »Nya dagligt Allehanda«, som i mange måder anses for den ny protektionistiske konservative regerings officielle organ. N. d. A. sagde bl. a.: »Hvad der kom frem ved mødet har i det hele taget *ikke været skikket til at tilfredsstille forventningerne* for dem, som holder på vor nationalkirke. *Endnu mindre* har mødets forhandlinger været af den beskaffenhed, at de *kunde formindske den uvilje*, som findes fra forskellige sider. I de spørgsmål, som uimodsigeligt hører ind under mødets kompetence og hvor man med glæde

havde hilst et kraftigt initiativ, er *så godt som intet blevet afgjort*. Har kirkemødet således ladet alt forblive ved det gamle, hvor det kunde og burde indføre forbedringer og fremskridt, så har mødet derimod lagt megen livlighed for dagen i spørgsmål, hvor ingen forandring var nødvendig og som *næppe hørte ind under mødets område.* De spørgsmål, hvormed mødet især beskæftigede sig, har endelig været lidet tiltalende. *Mere end selve kirken synes dens økonomi og myndighed at have været det vigtigste for mødet.* Der viste sig en umiskendelig stræben efter at skaffe præsteskabet en forøget magt, såvel med hensyn til forsamlingerne, som med hensyn til at gøre præsteskabet til en afsondret stand for sig med stræng subordination indenfor sin midte under domkapitlets styrelse. *Det vilde være meget sørgeligt, om kirkemødet skulde blive anset for et fuldtro udtryk for det svenske præsteskabs opfattelse.*« — Dette betvivler dog bladet på grund af valgmåden og den ringe interesse for valgene. Denne udtalelse vakte stor ophidselse, da den just kom fra den side.« —

I anledning af en fejl, der har indsneget sig i referatet (»Danskeren«s april-hefte, side 46), hvor erkebispenavnet er tillagt den Berg, der tildels støttede professor Rudin i hans arbejde for præsteedens afskaffelse, oplyser hr. Aldèn om, at Karl Johan Berg (født 1819) først har været medlem af højesteret, var statsråd 1868—75 og senere præsident i Svea hofret, men har nu forladt statens tjeneste. Som menneske og embedsmand har han nydt den største anseelse og anses som en pryd for den svenske embedsstand. Derfor kunde han også blandt bisperne vælges som kirkelovsudvalgets ordfører. Skønt han er højremand af anskuelse, hører han slet ikke til de stokkonservative noget, som også mærkedes på kirkemødet, ved at han støttede professor Rudin og ved en anden lejlighed nedlagde

en kraftig protest mod kirkemødets stræben efter at gå udenfor sit område.

Erkebispen, Anton Niklas Sundberg, er kirkemødets selvskrevne ordfører, bekendt som en udpræget konservativ stats- og kirkemand. Da ved de sidste valgoptrin Stokholms 23 frihandelsvenlige rigsdagsmænd kasseredes, og det protektionistiske mindretals 23 sattes i stedet, hvorved protektionisterne fik flertal i rigsdagen, var det i første række ærkebiskop Sundberg, til hvem kongen og de protektionistiske ledere vendte sig med anmodning om, at han som statsminister vilde danne det ny kabinet. Men efter lang nølen besluttede han ikke at ombytte bispestolen med taburetten. Sundbergs kraftige karakter har ellers ikke altid gjort ham til en yndet person hos statens overhoved. »Vor nåde og Eders nåde rummes ikke under samme tag,« sagde Gustav Vasa til den samtidige nidkære katolske ærkebiskop.

Frederik Nygård.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Varemarkedet har i den forløbne Måned været ret livligt, og særlig har der i Sukker været en temmelig betydelig Spekulation, hvorimod Kaffe, begrundet på lavere Newyorker-Beretninger i Slutningen af forrige Uge, er flovet noget af.

Kaffe. Lige indtil de allerseneste Dage har Kaffe holdt sig meget fast; men pludselig kom Newyork lavere med sine Noteringer, og Evropa måtte modstræbende følge med. Den almindelige Mening er, at det er en Børsmanøvre, fremkaldt ved private Meddelelser fra små Rio-Huse i Brasilien, og som går ud på, at Høsten i Brasilien i Virkeligheden tegner større end opgivet, ligesom også

Beholdningerne i Rio af gammel Kaffe er større end oprindelig antaget. Fra større og mere ansete Rio-Huse foreligger der nu imidlertid Beretninger, der fastholder den tidligere Statistik, og de evropæiske Børser betragter derfor den i disse Dage indtrådte Flovhed som aldeles forbigående.

Det pålidelige Handelshus Johnson i Rio telegraferer idag, at den kommende Høst ikke tegner bedre end opgivet, ca. 3 à 3½ Mill. Sække.

Sukker. I denne Artikkel har der i den seneste Måned været livlig Spekulation, og Priserne er derfor yderligere dreven ca. 4 Shilling pr. 100 Pd. i Vejret. Noteringerne for Sukker 88 pCt. Rendement (88 pCt. Sukkerindhold) var på Hamborg Termins Børs den 14. Juni:

Juni: Mark 25.75, Juli 25.87½, August 25.80, Septbr. 23.50, Oktbr. 16.72½, Novbr. 15.80, Decbr. 15.72½.

Times' Korrespondent i Wien meddeler Bladet, at Sukkermarkedet i Wien i Løbet af forrige Uge har været overmåde bevæget, og at omtrent ¼ Part af den kommende Sæsons Produktion på Forhånd er bleven solgt i Bøhmen og Mæhren. Spekulationslysten tilskrives de forskellige Exportudsigter, på Grund af de russiske Sukkerroers dårlige Tilstand. I Tyskland er Situationen tildels også mindre god, medens Høsten i Østrig er meget lovende. Sukkerroedyrkningen i dette Land anslås iår 15 pCt. større end ifjor. Sukkerindustrien er stærkt beskyttet i Østrig og Ungarn, og Sukkerfabrikernes Antal stiger År for År. Nogle Fabrikker i Bøhmen giver 20 à 30 pCt. Udbytte.

Sirup uforandret.

Ris. Simplere Kvaliteter noget lavere. Japanesiske Ris omtrent uforandret.

Kryderier. *Kardemomme* vedvarende rolig. *Cassia* atter flovet af. *Muskat* og *Muskatblomme* stigende. *Nelliker* og *Piment* uforandret. *Peber* noget lavere.

Frugter. Ny *Blommer* på Efterårslevering højere.

Kornmarkedet. (Efter Børstidenden.) Hvor stor Skade denne Forsommers usædvanlige Varme og Tørke allerede har forårsaget, er ikke så lige at vide, og hvad Virkning en muligvis indtrædende Vejrforandring med Regn endnu kan øve, er aldeles ubestemmeligt; men foreløbig hersker

der Ængstelse både i store Dele af det russiske Rige og i Østrig og Ungarn for slem Misvæxt.

Indtil for få Uger siden var Kornhandlernes og Kornberetningernes Anskuelse den, at yderligere Fald i Kornprisen var det sandsynligste, de nuværende Prisers Bibeholdelse en meget svag Mulighed, en Prisstigning derimod overordentlig usandsynlig. Nu er Situationen for såvidt forandret, som der opgøres talrige ængstelige Beregninger over Størrelsen af Restforrådene fra forrige Høst og over deres Forslag.

Der meddeles endvidere fra enkelte Kornmarkeder om Prisstigning, fra *intet af dem om Prisfald.*

Kornhandelen, der så længe har ligget i Dvale, vil rimeligvis opvågne til fornyet Liv med større og hyppige Prisfluktuationer, eftersom Himlen er klar eller formørket. Til Australien, til Nord-Amerika og til Indien, til alle de Lande, der forhen frygtedes for den derfra kommende Kornoversvømmelse, til disse Pladser ses der nu hen med Håb: at skulde vedvarende Tørke sænke Misvæxt henover Evropas Kornmarker, vil de oversøiske Landes Frugtbarhed og Nutidens lette Samfærdsmidler skaffe Evropa det manglende Korn. Ifjor slog Sukkerhøsten fejl i Kolonierne, medens den var ret god i Evropa. Der blev ingen Sukkermangel; men Sukkerpriserne nåede en Højde, som Theoretikere foregående År *havde bevist*, at de *aldrig vilde nå*, med mindre enten Møntfoden forandredes og Bimetallismen indførtes eller Sukkerpræmierne afskaffedes. På Sukkerets Prisstigning strandede imidlertid den engelske Plan om en international Sukkerforening.

Ifald Kornhøsten iår skulde mislykkes i Evropas kornproducerende Lande, men blive god i Avstralien og Indien, kommer der heller ingen absolut Kornmangel, men måske Kornpriser så høje, som Evropas Landmænd ej har kendt dem i lange Tider.

Men når Korn og Brød forholdsvis bliver dyrt, og Befolkningens Ernæring væsentlig afhænger af Tilførslen fra fjerne Lande, undergraves vel de Mure, hvorpå Evropas Stater for Tiden bygger, og således kan det, der i og for sig er slemt, måske blive til Held; og skulde det hænde, at omkringliggende Stater iår fik dårlig Høst, men Danmark god Høst og høje Priser, bliver *1889 et Lykkeår for danske Landmænd.*

Foderstoffer. På denne Årstid er Forretningerne i Foderstoffer til Forbrug selvfølgelig uden al Betydning, men såmeget desto større Omsætninger gøres der til Levering næste Sæson, når Priserne er egnede for Spekulation. Iår har Spekulationen allerede bemægtiget sig store Partier af Foderstoffer, og da første Hånd nu tildels er udsolgt eller indtager en afventende Holdning, er Priserne stegne 3 à 4 pCt. Hertil bidrager den livlige Efterspørgsel og de uheldige Beretninger om vedvarende Tørke i Rusland og Tyskland.

Hvedeklid. Rusland og østersøiske Pladser har holdt og holder Prisen stram til Levering i Efteråret; derimod har Belgien været billigere stemt og slutter Kontrakter om kolossale Partier, men Stemningen er nu også befæstet der og Klid nu kun købelig fra Belgien med en Prisforhøjelse af ca. 3 pCt.

Rapskager. Tyskland er fremdeles høj i sine Fordringer, og de forholdsvis lave Priser for franske Kager er afløst med væsentlig højere Notering, og man viser sig i det hele taget utilbøjelig for Salg.

Palmekager. Første Hånd er udsolgt, og Artiklen er stegen 4 à 5 Mark pr. 2000 Pund.

Solsikkekager omtrent uforandrede; dog viser der sig, til Trods for den lavere Rubelkurs, en bedre og fastere Stemning som Følge af det tørre Vejr.

Linkager noteres i Sommer ca. 10 pCt. højere end forrige År, og første Hånd holder fast på deres Beholdninger i Håb om højere Priser senere hen.

Kunstgødning. Råstoflet til Guano og Superfosfater er stadig i jevn Stigning, og vi vil i Efteråret atter få højere Priser på alle Slags Gødninger end i Forårssæsonen.

Fedt. *Dansk Fedt* er noget flovere, hvorimod Noteringen for levende Svin på Slagterierne er meget høje — ca. 34 à 35 Øre —, men holder næppe den Pris ret længe.

Amerikansk Fedt flovt. Af denne Artikel har jeg fornylig fået en Analyse, der indeholdt: 50 pCt. Svinefedt og 50 pCt. Bomuldsfrøolie. I England er der iår afsagt endel Domme overfor Folk, der har solgt amerikansk Fedt

for amerikansk *Svinefedt*. Dette turde være en Lære for os herhjemme kun at sælge denne Vare for, hvad den er.

Petroleum omtrent uforandret.

Følger af den tyske Toldpolitik. »Neue preussische Zeitung« skriver for Ex.: »Pâny har de tyske Jernværker sat deres Priser tilverjs, og måske kan enkelte Etablissementer få Gavn af Prisforhøjelsen; men i det hele og store turde den virke skadeligt. Forretningen har udviklet sig således, at den tyske Storindustri gør overordentlig lønnende Forretninger på de hjemlige Markeder, men kun i enkelte Tilfælde på udenlandske Markeder kan bestå i Konkurrencen.

Tysklands Priser er højere end Verdensmarkedernes. Man fandt sig i en sådan Tilstand, da Industrien led Nød; men for Tiden er ingen Nødstilstand til Stede, og det er urimeligt, at *tyske Forbrugere vedvarende betaler høje Priser*, og at Tysklands Udførselshandel går ned ad Bakke. Dertil kommer endvidere, at en stor Del af Bestillingerne hos vore Industrielle skriver sig fra *de tyske Regeringer*, fra *Jernbaneforvaltningen*, fra *Marineforvaltningen* og lignende offentlige Anstalter.

Hvorledes vil Industriens Tilstand vel blive, når deres Ordrer er udførte — det vilde de være om et eller om halvandet År — og når Udførselsforretningen imidlertid helt er tabt for vore Jernværker og andre store Industrier?«

Odense, 18. Juni 1889.

Mindeskrifter.

Hundredaarsfesten for Ingemanns Fødsel har fremkaldt et Mindeskrift af *Richard Petersen*, der fuldt ud kan hævde sin Plads ved Siden af denne Forfatters tidligere udgivne, paa en Gang lærerige og let læselige, Bøger om Henrik Steffens, Mathias Claudius m. fl. — Halvhundredaarsdagen for Grundtvigs Indsættelse som Præst i Vartov har fremkaldt et Mindeskrift af *Frederik Nielsen* (»N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling«), som jeg ligeledes her foreløbig skal anbefale paa det Bedste som en paalidelig og lærerig Bog, der har Ærinde baade indenfor og udenfor Kredsen af Grundtvigs Venner. *L. Schrøder.*

Versailles, sét fra Vestsiden.

Af *Jakob Knudsen.*

Hvor straalende end Pragten i »Spejlsalen« er, man kan ikke lade være at gaa til et af de store Vinduer mod Vest og se ud over Haven der udenfor — thi den er dog skjønnere end alt andet. Jeg staar saavidt i Ly for Solen i Vinduesfordybningen, at jeg ikke har dens Skin i Ansigtet; men udenfor — hvor er Rummet fuldt af dens Glans; der maa vist være lidt Fugtighed, lidt Dis i Luften, for det er, ligesom Sollyset spandt et Straalenet over Haven, hvorigjennem man heroppe fra ser ned paa dens Vrimmel af Gange, Terrasser, Statuer, Blomsterbede o. s. v. — Saa stille og smilende, saa lykkeligt og overlegent i sin majestætiske Ro ligger det for En. — Straks udenfor Paladset en stor, grusbelagt Terrasse, saa stor som en Herregaards Gaardsplads, med to stenindfattede Damme, paa hvis Bredder græske Marmor-Guder ses anbragt i hvilende Stillinger. Det er altfor lyst at se paa, dette nærmeste, det skærer i Øjnene. Jeg lader Blikket gaa videre ud og ser da den mægtige Marmortrappe, der fra denne højere liggende Del af Haven fører ned mod det første, store Vandspring. Man ser den bedre, denne Trappe, naar man gaar ud af Slottet, over den grusbelagte Terrasse foran Slottet, ned ad Trappen og hen til Vandspringet nedenfor, og saa ser opad den. Det er som en stor Banke, der med den mest majestætiske Ringeagt for Arbejde og Bekostning er lavet om til en Opgang for hele Verden til den guddomssalvede Enevældes Palads derovenfor. — Ja, at tænke sig en lille tysk Fyrste i Besøg hos Ludvig XIV — tænke sig ham bestigende disse Trin, og seende den kridhvide, en halv Fjerdingvej lange Slotsfaçade gro frem over Randen af Marmorbanken, som hans egen lille Lusethed kravler op ad, — at tænke sig det giver Forstaaelse af den latter-

lige, men stærke Efterlignelseslyst, som opstod hos alle Evropas Fyrster, naar de havde været i Versailles. Eller — lad ham staa nede ved Vandspringet, Latonas Fontaine, med dens Bassin, dannet af rødligt Marmor. Frøer, Tudser og Skildpadder af Bronce sidder paa Bassinets Rand og sprøjter Vandstraaler af deres Munde ind over en dejlig Gruppe af hvidt Marmor i Midten af Bassinet, forestillende Latona, Apollo og Diana. Ovid fortæller i sine Metamorphoser, hvorledes Latona bønfaldt Jupiter om Hævn over Bønderne i Lycien, fordi de havde nægtet hende en Drik Vand. — Jupiter skabte saa Bønderne om til Frøer. Nu sidder de her, og oversprøjter til Gjengjæld Latona med deres Vandstraaler. — Lad Fyren staa dernede ved Latonas Vandspring og vende Ansigtet mod Trappen. Og lad os saa tænke os Ludvig XIV.s Hof anbragt paa den. Jeg ved ikke, om jeg har set et Maleri, der forestillede dette, eller jeg har læst en Fremstilling deraf — men det staar meget levende for mig, dette Billede. Over Marmortrinene er udbredt Tæpper, og her har Hoffets Damer som en stor, stor Flugt af lyse, spraglede Duer slaaet sig ned. Skjønt de sidder temmelig stille, er der dog et Flimmer og Glimmer af Farver over denne solbeskinnede Gruppe, som man ser det paa en Dam, hvis Smaabølger blinker og glitrer i Solens Straaler. — Og helt stille er de jo da heller ikke; baade Hoved og Hænder er i stadig Bevægelse under den livlige Konversation, de pragtfulde Vifter foldes ud og bevæges og foldes sammen igjen, Masser af travle Skjødehunde fimrer omkring, svandsende med Halerne og rystende de lange Ører. — Og øverst oppe, saa man nede fra Latonas Fontaine ser hans imponerende Skikkelse blot med Himlen som Baggrund, staar »æ Mand sjæl«. Paa denne Afstand er det Indtrykket af Skikkelsen i sin Helhed, man faar, — ja, og saa ser man *ham* staa med Hatten paa — og den kridhvide Fjer i Hatten tager sig saa brillant ud mod den blaa Luft — medens alle

Kavallererne, som omgiver ham, staar med Hatten i Haanden, bøjende sig ærbødigt, saasnart han vender sig mod nogen af dem. — Men nu gaar han langsomt ned ad Trappen, bevægende Armen, næsten udstrakt, i en stor Bue paa sin guldknappede, høje Spadserestok, og som han skrider frem, rejser Damerne sig i deres straalende, omfangsrige Rober, og idet han gaar forbi, nejer de med den mest fuldendt bløde Bevægelse, en Dalen og en Rejsning, som naar Sommervinden gaar igjennem den blaalig-brune Rugmark i Juni Maaned, og de høje, men endnu unge Straa bølgelignende lægger sig og hæver sig, alt som den svæver bugtende hen imellem dem. — Og saa følger de bagefter ham; nu skal Spadsereturen foretages gjennem Havens snorlige eller cirkelrunde Gange, med deres favnehøje Buxbomhække paa Siderne, imod hvis mørkegrønne Vægge de lyse Dragter tager sig saa godt ud. — Nu kommer han ned, hvor den lille tyske Fyrste staar, og Ludvig XIV gaar ham ganske tæt forbi, saa hvert Farveblink i Kongens pragtfulde Dragt skinner ham i Øjnene. Se ham i Ansigtet tør den lille Tysker ikke; han faar kun et Glimt af Hagen, men saa bevæger hans Blik sig ærbødigt nedefter. Han ser de gyldne, krøllede Lokker i Kongens mægtige Allonge-Paryk, for den naaer næsten helt ned til Bæltestedet, han ser den himmelblaa, aabentstaaende Frakke, med de store Skøder og med de vældige røde Opslag for Haandleddene. Han ser den lyse-violetrøde Underkjortel eller Vest, som naar helt ned til Knæerne, med dens brede Kantninger i Sølv og Diamanter, hvor Guldforziringer er som smaa varme Solpletter i den hvide, kolde Glans; og der nedenfor ser han de karmoisinrøde Strømper, der runder sig skjønt om Kongens veludstoppede Lægge, han ser de sorte, lakerede Sko med de høje Hæle og de mærkværdige Udvækster over Vristen; saa ser han Næserne af Kongens Sko, og endelig vender Sjælen mismodig tilbage til sig selv, idet han faar Øje paa sine egne Støvlesnuder. Og

han falder i Tanker, han drømmer. Han tænker paa, den lille Fyrste, at han har dog ogsaa Undersaatter, og naar de bliver flittigt udsugede, kan det nok give noget, som vel ikke kan blive som Slottet og Haven i Versailles, men som dog kan lade andre Smaafyrster mærke, at ogsaa han har været ved det franske Hof, og i hvert Fald: en Paryk og en Frakke og en Vest og et Par Lægge og Strømper og Sko som Ludvig XIV.s, dem kan han da faa, og dem skal han ogsaa have, ligesaasnart han kan faa dem bestilt hos Skrædderen, Parykmageren og de andre Modens Skjønaander.

Og turde han bare se Ludvig XIV. i Ansigtet, saa kunde han vel ogsaa tilegne sig hans *Mine*. Saa gaar den lille Fyrste efter Ludvig XIV. for at prøve, om han tør se Majestæten i Ansigtet.

Toget har jo nemlig bevæget sig videre imidlertid. Man gaar langsomt omkring i Havens Gange og Alléer og konverserer — konverserer i et Væk, ja, og saa kaster man Brød ud til Svanerne i Kanalerne, og man tager sig maaske en Sejltur derude, men Konversationen gaar stadig sin zirlige Gang, er med og er det vigtigste, i hvad man saa foretager sig. Endelig har Spadsereturen varet længe nok, og man begiver sig atter ind i Slottet, ind i Spejlsalen — og konverserer, konverserer, konverserer (paa Dansk: snakker om Alting-og-Ingenting.) — *Taine*[1]) giver en Skildring af Livet der i Spejlsalen, naar Kongen har stort Selskab; den lyder omtrent saaledes:

»Der er fire à fem hundrede Gjæster, den allerfineste »Adel — man sidder bænket rundt om i Salen eller »strømmer sammen omkring Spillebordene. — Ja, det er »det Syn, man skulde se, ikke i sin Fantasi og efter ufuld»stændige Beskrivelser, men med sine Øjne og paa selve »Stedet, naar man ret skulde fatte Aanden i og Virkningen

[1]) I sin Bog: Les Origines de la France contemporaine. Tome I. L'ancient régime.

»af Enevældens Kultur, fatte den glimrende Triumf, som »den her fejrede. Selve Værelset er den mest straalende »Salon, der nogensinde har været. Fra Hvælvingerne, der »er smykket med Skulpturarbejde, som fremstiller kaade »Amoriner, hænger Lysekronerne ned, og de høje Spejle »kaster Lyset fra dem tilbage i tusindfoldig Straaleglans; »det skinner igjen fra Forgyldninger, fra Diamanter, ja, »fra de fine, glade Ansigter, fra Damernes elegante Kjole»liv, fra deres uhyre Rober, der er smykket med Guir»lander og straaler i alle Regnbuens Farver. Damerne »sidder i Kredse eller paa Hynder langs Væggene, og deres »Adrienner ser ud som et rigt Espalier, bærende Perler, «Gulv, Sølv, Blomster, Frugter med deres Blomster, kun»stige Kirkebær, kunstige Jordbær; det hele er en uhyre »levende Buket, hvis Glans Øjet har ondt ved at taale. Og »der er ingen sorte Spidskjoler, som nu til Dags, til at »stikke af mod denne Farvepragt. Herrerne gaar jo med »pudrede, hvide Parykker, der hænger i Lokker og er »prydet med Sløjfer; de gaar med Kniplingskraver og »Kniplingsmanchetter, deres Silkefrakker og Underkjoler »er brune som vissent Løv, eller røde som Roser, eller »blaa som Himlen, de er stukne med Broderi og gallon»erede med Guld. Herrerne er ligesaa udmajede som »Damerne. Og baade Herrer og Damer er med nøje Prøv»else valgt ud af den franske Adel for dette Selskab. Alle »er de fuldendte Selskabsmennesker, de er i Besiddelse »af al den Finhed og Ynde, som Afstamning, Opdragelse, »Formue, Frihed for anstrængende Arbejde, Vane — for«maar at frembringe. De er komplette i deres Art. Ikke »den Klædedragt her, ikke det Udtryk i Aasyn, ikke den »Betoning af Stemmen, ikke den Vending i Samtalen — »uden at det altsammen er Mesterværker af Verdensdannelse, »den destillerede Kvintessents af alt, hvad Selskabelig»hedens Kunst kan fremstille. — Hvor fint end det sam»tidige Selskab i Paris er, det kommer ikke dette nær;

»sammenlignet med Hoffet bliver det provinsagtigt. — Det »hedder sig, at der bruges 100,000 Roser for at frem- »bringe en Unze af den sjældne Rosenolje, som bruges af »Persiens Konger. Saaledes forholder det sig netop med »denne Sal og dens Indhold: den ligner i Form, lang og »smal som den er, en fin Essents-Flacon, bestaar som den »af Guld og Krystal — og indeholder Kvintessentsen af »et menneskeligt Blomsterflor. — For at faa den fyldt, »var det nødvendigt først at omplante et stort Aristokrati, »saa at det i Drivhuset blev goldt og bar kun Blomster, »ingen Frugter, og dernæst maatte man destillere det fine »Blomsterblod, saa at det, koncentreret, som nogle faa »Draaber, kunde rummes i den gyldne, kongelige Flacon. »Saa blev det ogsaa en udmærket Essents. Men den var »jo dyr.«

Ja, den blev saare dyr. Havde ikke den Flacon med samt dens fine Indhold skullet skaffes til Veje, saa havde Forandringen i Frankrig i 1789 maaske aldrig faaet Navn af *Revolution*, saa havde maaske mange af de voldsomme Rystelser, som i det sidste Hundredaar har hærget Frankrig, kunnet undgaas.

Selve Flasken, Spejlsalen i Versailles, den blev tømt for sit Indhold, da Pøbelen fra Paris den 6. Oktbr. 1789 førte Ludvig XVI og Marie Antoinette med sig til Hovedstaden. Den har siden den Tid kun været én Gang fyldt, men rigtignok med noget andet end Rosenvand: med en for Frankrig saare bitter Vædske. Det var den 18. Jan. 1871; da blev Wilhelm af Preussen hyldet af samtlige Tysklands Fyrster til Kejser — i denne samme Spejlsal i Versailles. Da blev der holdt Gudstjeneste i Salen, der var smykket med alle de tyske Troppers forskjellige Faner, og den var ganske fuld af tyske Fyrster og Hærførere. Og Præsten talte over 1. Tim. 1, 17: »Gud, den evige »Konge, den Uforkrænkelige, den Usynlige, den ene Vise, »ham være Ære og Pris i Evighed. Amen.« — I dyb

Ydmyghed, sagde han, bøje vi paa dette Sted Knæ for den evige Konge, som her tydeligere end noget andet Steds, taler til os: Saa lader Eder retlede, I Konger, og lader Eder tugte, I Dommere paa Jorden. — Og han bad, Præsten, og sagde: Ak Herre, lad de mægtige Domme, som Du har fældet over dette Hus, de Domme, som Du har ladet udgaa over dette én Gang saa stolte Rige, hvis Herlighed træder os levende for Øje i disse prægtige Sale, lad dem være os en Advarsel, at vi ikke blive hovmodige og glæmme Dig, at vi aldrig skulle rose os eller pukke paa jordisk Magt.« Og da saa den kirkelige Vielse havde afsluttet Gudstjenesten, traadte Kong Wilhelm frem, og medens der gik en Susen gjennem Salen af de mange tyske Faner, der langsomt svingedes, medens han talte, erklærede han det gamle tyske Kejserrige for gjenoprettet. — Og hele Forsamlingen — hedder det i Disselhoffs Kaiserbüchlein — tilbad Guds Retfærdighed og Naade, fordi Tysklands Gjenfødelse var bleven fuldbragt, netop paa dette Sted, hvorfra den største Forsmædelse og Ydmygelse var udgaaet over det tyske Folk, fordi her den Aarhundreder gamle, eventyrlige Drøm om Kejser Fredrik Barbarossas Gjenopvaagnen var bleven til Sandhed og Virkelighed.

Det er grumme mærkværdigt at spadsere omkring i denne Sal; føle sig som den ubetydelige Hr. Hvilkensomhelst, man er, og saa færdes blandt slige Betydeligheder. At *det* kan lade sig gjøre, kan man jo ganske vist takke det: »Frihed, Lighed og Broderskab« for, som nu staar skrevet med Jernbogstaver paa Versailles-Paladsets Mure; men skjønt disse Ord ikke staar at læse blot paa denne Bygning, men paa alle offentlige Bygninger i Frankrig, og skjønt disse Ord ikke blot staar *skrevet* mange Steder, men der vel ogsaa er noget i Livet i Frankrig, som svarer dertil — saa har Franskmændene alligevel foreløbig betalt altfor dyrt de Goder, som Forandringen i 1789 førte med

sig —, og at de kom til det, deri har, som sagt, Spejlsalen i Versailles med dens fine Selskab, der i sin Tid var et Spejl for den hele Verden, sin store, store Del.

Det er særlig Taine,[1]) der paa en, som mig synes, mer end almindelig grundig og genial Maade har paavist Aarsagerne til den *voldsomme* Revolution i Oprindelsen til og Arten af det Selskab, som levede i Versailles. Han siger nemlig ikke blot dette, som man har hørt saa tit: at det var dette Hofselskabs Overdaadighed, der ødelagde Landet og bragte Folket til Fortvivlelse, saa det gjorde Oprør. Han nøjes ikke med at paavise, hvorledes Landets gamle Regeringssæt, Styrelsesmaade geraadede i Forfald, den Gang da Kongen ophævede Adelens Magt og kaldte den ind til Selskabssalen i Versailles, for at Adelsmændene ikke længer skulde sidde som Smaakonger rundt om Riget, som Modvægt mod Kongens Magt, med Evne til at gjøre sig fortjente af deres Medborgere i deres egen lille Kreds. Han omtaler ikke blot det uhyre Misforhold, som derved opstod imellem Adelens Indtægter, som den beholdt ubeskaarne, og den Gavn, den gjorde, som omtrent blev lig med Nul. Han giver ikke blot en Fremstilling af, hvorledes Kongens enevældige Styrelse af Riget, som nu blev gjennemført, efterhaanden ogsaa forfaldt, fordi Kongen havde nok at gjøre med at være Vært for hele det fine Adelsselskab, han havde indbudt til Versailles; — men han leverer — hvad der for mig er det mest interessante ved hans Bog — en alsidig Paavisning og Skildring af, hvorledes dette fine Dagdriverliv og Selskabsliv, som førtes der ved Hoffet i Versailles, udviklede i hele den franske dannede Verden, som formede sig efter Mønstret i Versailles, en egen Maade *at opfatte og tænke og føle paa*, en egen Maade at tale og skrive paa — Taine kalder det den klassiske Maade — som blandt andet var meget lidet pas-

---

[1]) I det anførte Værk.

sende eller brugelig for Folk, der skulde gribe stærkt og praktisk ind i det virkelige Liv, og som derfor ogsaa gjorde de franske Reformvenner fra Revolutionstiden til de skrækkelige Theoretikere, som de var, bragte dem til at se aldeles bort fra den Virkelighed, som omgav dem, og lave sig Fantasibilleder af en ny Stat, som de vilde grunde, uden mindste Hensyn til, om den kunde slaa Rod i det gamle, som var, uden at bryde sig det mindste om, om den kunde bringes til naturligt at fremvokse deraf eller ej. Han paaviser mesterligt den nære Forbindelse mellem det politiske Frasemageri paa Revolutionstiden og det selskabelige Dagdriveri under det gamle Regimente. Dette er ikke blot af Interesse, for hvem der har Lyst til at efterspore Aarsagerne til den franske Revolution; det er ogsaa af stor Vigtighed, for hvem der bryder sig om at kjende Grundlaget for det, man kalder »Dannelse«, ogsaa i Nutiden, ogsaa i Danmark. Thi Frankrig var jo Gouvernante for det hele Evropa i hine Tider, og Sporene af den Opdragelse er jo allevegne kjendelige nok endnu.

Jeg har Lyst til at meddele noget af det Vigtigste af, hvad Taine herom mener.[1]) —

Ved Hoffet er det **Samtalen**, hvorpaa alt kommer an. Den, som kan føre den fineste Konversation, er den mest yndede, og bliver som Følge deraf den mægtigste. Thi al Magt udgaar jo fra Kongen, og han giver den til de Personer, som i højest Grad besidder hans Yndest. Det gjælder om at være Kongens Ven, eller hans Venners Ven. — I tidligere Tider, før Enevælden blev indført, da hævdede Adelsmanden sin Stilling overfor Kongen ved at have mange Krigskarle i sin Sold, ved at have en vel befæstet Borg. Han slog paa Sliren, naar Kongen vendte det Laadne ud. — Under Ludvig XIV er der ingen, som tænker mere paa sligt; man ved, at det er kun ved at *indynde* sig, at man

---

[1]) Gjengivelsen slutter Side 275; den er paa sine Steder meget fri, paa andre Steder derimod Oversættelse.

skaffer sig *Indflydelse.* Saa strømmer de sammen alle de Store i Frankrig til Hoffet i Versailles for at gjøre deres Hoser grønne; og de ved, at Kongen lægger nøje Mærke til det, til blot dette endogsaa, om de *er* der eller ej; de kjender Ludvig XIV's særegne Evne til med et Blik at mærke sig hver Enkelt, som *er* der, og til med det samme Blik at notere sig alle de Huller, hvor der *skulde* have været nogen. Og de ved, at man ikke ret mange Gange faar Lov til at glimre ved sin Fraværelse, inden Kongens Mistanke falder paa En: at man sidder og surmuler ude paa sin Borg paa Landet, at man omgaaes med Tanker, der ikke passer sig for en loyal Undersaat. — Men det er naturligvis ikke gjort med blot at være til Stede: man skal bidrage til Selskabeligheden ved sin Aandrighed, sin Livlighed, man skal lade sin Røst høre paa en kraftig og velindpasset Maade i det Hyldingskor, som Hoffet daglig synger til Majestætens Pris. Og kan man blive Solist eller Forsanger i dette Kor, ja saa er Ens Lykke gjort, saa kommer man snart til at spille første Violin i alle Kongens Lande og Riger. — Saa gjælder det da om at udvikle sig til at blive paa den Maade harmonisk af Væsen, at man kan stemme smukt sammen med alle de mange, som synger omkring Kongens Throne. Thi Kongen holder vel af, at man har en stærk Røst, men man maa ikke bruge den til at brøle ham Ørerne fulde, saa han kun hører denne ene Stemme; den Stemme, som klinger kraftigst og skjønnest sammen med alle de andre, er den bedste. — For at blive Kongens Ven er det altsaa nødvendigt at være god Kammerat med alle Mennesker ved Hoffet. Man maa altsaa være *hensynsfuld*, hensynsfuld i Færd, og hensynsfuld i Tale. Dette sidste er man ved altid at kunne gaa ind paa dens Tankegang, som man taler med — ikke saaledes, at man altid nødvendigvis skulde være enig med ham, men saaledes, at man med Interesse kan færdes med sin Tanke og Tale paa det

Gebet af Tilværelsen, som nu er, hvad han kalder *hans Boldgade.*

Man maa være alsidig; selv skulde man egentlig helst ingen Boldgade have, for man kan saa let komme til at trække sine Venner derhen, og der er jo ingen Kunst ved at gaa og spadsere paa sin egen Boldgade med en Ven under Armen; tværtimod, det er ham, og ikke En selv, som ved denne Lejlighed kommer til at vise selskabelig Hensynsfuldhed, selskabelig Alsidighed, selskabelig Dannelse.

Og da nu Alle kappes om at overgaa hinanden i Hensynsfuldhed, saa bliver Resultatet, at man hver for sig nedlægger og afspærrer sin Boldgade, og har i sin Sjæl kun Veje, ad hvilke alle kan færdes. — Man taler ikke mere om det, som man selv særlig bryder sig om — og helst skal man slet ikke særligt bryde sig om noget — men man taler om, hvad der kan have Almén-Interesse, det, som man ikke blot kan tale om med en enkelt Ven, men som kan blive til et helt Selskabs Samtaleemne, saa det surrer fra den ene Ende af Salen til den anden, noget, som, hvis man er behændig, og har Held med sig, kan gjøre En selv til Centrum — om ogsaa blot et Øjeblik — for Samtalen i Spejlsalen i Versailles, saa at Kongen lægger Mærke til En og siger ved sig selv: Det er dog et mageløs livligt Menneske, denne Marquis de Verneuil — eller hvad man nu hedder. — *Det Alméninteressante, det, som ethvert dannet Menneske maa kjende!* — naar det nu er mange og rige Mennesker, der er sammen, saa kan jo godt det *Almeninteressante* komme til at betyde, at omfatte for saa vidt den hele Tilværelse; men denne det Almeninteressantes Mark maa ikke pløjes dybt; der maa Ingen tage en enkelt Del for sig af den, og ligge og kuldgrave dér eller paa anden Maade rode sig ned og gjøre Kunster, det hele skal have en jævn, ganske let Behandling, for ellers kommer der dog for hver *Enkelt* noget særligt ud af det, og det kan Selskabeligheden umulig

taale. Det har den ingen Brug for. Det er jo hæsligt at se en *Pedant* i Selskab ride omkring paa sin *Kjæphest*; det er jo ækelt med de Mennesker, som aldrig kan lukke deres Mund op, uden at de straks bliver *docerende*, uden at de gjør det Selskab, de befinde sig i, til en Kreds af maabende eller gnavne Tilhørere. — Det har man ganske sikkert undgaaet ved Selskaberne i Versailles; men Indholdet af Samtalen er bleven mere og mere »almeninteressant«, Behandlingen deraf mere og mere konversationsmæssig. — Denne Maade at tale paa, at skrive paa, at opfatte Tingene paa — Selskabsmandens nemlig — bliver fra Aar ca. 1600 ikke blot den gængse ved Hoffet, men alle Mennesker i Frankrig, der vil regnes for »honette Folk« (det kan *omtrent* oversættes ved, hvad vi nu mener med »dannede Mennesker«), maa lægge sig efter det samme Sprog og det samme Væsen, som man har ved Hoffet. — Og ikke nok dermed: men selve Forfatterne, Digterne saavelsom de Lærde, maa rette sig efter denne Smag — og den »klassiske Stil« opstaar; den klassiske Form fremkommer derved, at man stadig taler, skriver, tænker, som om man befandt sig midt i en Selskabssalon. — Molière siger det udtrykkelig: »Det er *Hoffets* Smag, man maa »studere; ingensteds udtales saa korrekt en Dom som dér »— — man faar ved Hoffet en sjælelig Dannelse, der som »Forudsætning blot har *almindelig sund Fornuft* og saa »*selskabelig Omgang med hele den fine Verden*, en »sjælelig Dannelse, ved hvilken Ens Dom om hvadsomhelst »bliver langt finere, end den kan blive det ved al Pedant-»ernes skimlede Visdom.« — Fra det Øjeblik af, at dette bliver den almindelige Mening, maa man sige, at Dommeren om, hvad der skal kaldes sandt, og hvad der skal kaldes skjønt, er ikke længere den Lærde, men *Verdensmanden*.

Voltaire siger noget lignende: »Midt i den store »Mængde, der bestaar af Idioter med enkelte Pedanter

»iblandt, findes en lille Skare, der skiller sig ud for sig »selv — man kalder den »det gode Selskab« (la bonne »compagnie); denne lille Flok, som er rig, vel opdragen »kundskabsrig, dannet, ligesom Blomsten af Menneske- »heden — det er for den, at de *store Mænd* har ar- »bejdet; det er den, der skjænker Berømmelsen til sine »Udkaarne.« — Saaledes er altsaa den sjælelige Tilstand, hvori Frankrigs ledende Klasse befinder sig, da den gribes af det 18. Aarhundredes store Reformtanker: de er bleven til *Selskabsmennesker* allesammen, alle, baade adelige, borgerlige, baade de Lærde og Digterne og Filosoferne, behandler enhver Sag som et *Konsersationsemne*, behandler den med samme Lethed, Livlighed, Aandrighed, og med den samme Overfladiskhed, hvormed Konversationsemner i Almindelighed behandles. Naar der *skrives* om Tidens vigtige Spørgsmaal, bliver det i den samme Tone. I Selskabssalen er de Sjælsredskaber udformede, hvormed man nu griber og opfatter den Virkelighed, som man har sat sig for at omkalfatre. — I det 17. Aarhundrede mærkes denne Dannelses Utilstrækkelighed overfor Virkeligheden vel ikke saa meget; Reformtankerne er jo ikke fremme endnu. Men i det 18. Aarhundrede bliver det noget helt andet.

Dels paa Grund af hin Tids naturvidenskabelige Opdagelser, dels paa Grund af, hvad Filosoferne laver ud af dem, danner der sig meget snart i Publikum en ny Betragtning af Naturen, af Verden, af Menneskelivet. — Et Menneske, som er gjennemtrængt af alle disse ny Theorier, ser paa en hel ny Maade paa den virkelige Verden omkring sig, og faar en vældig Lyst til at reformere, omkalfatre, faar en uslukkelig Mistillid til alt Overleveret. — Man tænke sig en saadan Sjæl fra det attende Aarhundrede betragtende Verdensrummet: Hvor er vor Jord dog ubetydelig, et forsvindende Sandskorn i disse Øflokke af Solsystemer i Millionvis. — Hvilke Mængder af Verdner

udenfor vor, og hvis der findes Liv paa dem, hvilke utallige andre Forbindelser af Omstændigheder og Forhold er da ikke tænkelige, end dem, der har frembragt vor Verden. Og hvad er Livet? Hvad er det organiske Væsen i dette uendelige Universum? Er det ikke en rent ligegyldig Dannelse, en forbigaaende Tilfældighed, hvad er Menneskeverdenen med samt dens hele Historie andet end lidt Skimmel, der har sat sig paa Jordens Overflade, og som en Tid har siddet der, men maaske snart gaar bort igjen, naar Atmosfæren ikke længer er varm og fugtig nok til saadan Svampedannelse! Saaledes er det med Mennesket i Forhold til den omgivende Verden, det er et rent Atom, et ubetydeligt Døgnvæsen. Men — vil han videre sige, denne Sjæl fra det attende Aarhundrede, — dette maa vi saa ikke glemme, naar vi vil danne os en sammenhængende Anskuelse med Hensyn til Menneskets Oprinddelse, dets Betydning, dets Skjæbne. Det vilde jo være vanvittigt af en Mide at betragte sig selv som Verdens Centrum; det lader ilde, naar et uendeligt lille Insekt lægger et næsten uendelig stort Hovmod for Dagen. — Man sammenligne med denne Verdens-Anskuelse, som blev moderne i det 18. Aarhundrede, — den kristelige Livsanskuelse, som dog i det hele det 17. Aarhundredes Tænkere havde som Grundlag, baade for deres historiske, psykologiske, moralske, politiske Betragtninger (saaledes: Pascal, Bossuet, Descartes, Fénelon, Malebranche, Labruyère) — da vil man faa en Forestilling om, hvor stor Forandringen var, hvilket uhyre Stof det var, disse Selskabsmennesker med deres fine, men spinkle og overfladiske Opfatteevne, gav sig i Lag med, gjorde til Emne for deres højt-dannede Kaffesladder (causerie).

Og da man nu først havde faaet begyndt, saa viste det sig jo snart at være langt morsommere at tale om sligt end om Jagthistorier, Selskabsfornøjelser, Etikette-

spørgsmaal — eller i hvert Fald, det var oplivende at have sligt til Afveksling.

Medens det i andre Lande og til andre Tider har været stærkt religiøst grebne Personer eller store Videnskabsmænd, der har haft størst Indflydelse paa den i Tiden herskende Livsanskuelse, Verdensopfattelse, er det i Frankrig i det attende Aarhundrede *den i Selskabssalen forsamlede fine Verden*, der er den højeste Domstol for alt aandeligt. Grundighed kaldes her Pedanteri, Dybde i Følelsen kaldes Sentimentalitet, noget, som en Tid alle skammer sig ved, men som paa Rousseaus Tid kommer i Vælten, saa at ethvert dannet Menneske maa lægge sig efter dyb Følelse — den bliver vel nok derefter. Spejlsalen i Versailles er det oprindelige Forbillede, men der danner sig jo efter Haanden tusinde Saloner, hvor en lignende, om end langt friere, Tone hersker. En af de allerberømteste Saloner var Baron d'Holbach's, hvor de mest literært dannede og betydelige Udlændinge kom i Besøg, som Englænderne Hume, Sterne, Garrick, Amerikaneren Franklin, Italieneren Galiani, Fyrsten af Braunschweig, den tilkommende Kurfyrste af Mainz — og hvor ligeledes saa berømte Franskmænd som Diderot, Rousseau, Helvetius gav Møde. To Gange om Ugen, Søndag og Torsdag, og sommetider paa en af de andre Ugedage med, giver Baron d'Holbach en Middag for slige Gjæster. Man gaar til Bords Kl. 2 — »efter Sædvane« — en ejendommelig og betydningsfuld Sædvane den, det vil jo sige: man bruger de bedste Timer af sin Dag og de bedste Kræfter til den selskabelige Underholdning og Munterhed; paa de Tider henlægger man ikke sligt til Aften og Nattetimerne; man er ikke, som nu til Dags, nødt til at sætte Selskabeligheden som Nummer to, og stille Arbejdet, Pengehensynet, Rigsdagen, Børsen, i første Linje. Nej: *konversere*, det er derom, alting drejer sig. »Vi kom der Kl. 2«, fortæller

Morellet i sine Mémoires,[1]) »og var der endnu næsten allesammen, da Klokken var 7—8 om Aftenen. — Ja, *det* var Konversation — fri, aandrig, befrugtende — jeg har aldrig hørt noget lignende. Ikke den Sætning saa forvoven, politisk eller religiøs, — den blev fremsat, diskuteret pro et kontra. Sommetider var det en Enkelt af Selskabet, der fredeligt og uden Afbrydelser fremsatte sin Theori. Sommetider var det en regulær Disput imellem To, som saa hele det øvrige Selskab overværede som rolige Tilhørere. Dér har jeg hørt Roux og Darcet forklare deres Theorier om Jorden, der har jeg hørt Marmontel udvikle sine geniale *Grundidéer*, som siden fremkom i hans Værk om *Literaturen*; Raynal udregnede for os i Kroner og Øre Værdien og Betydningen af den spanske Handelstrafik paa Vera Cruz og Englands paa Kolonierne; og Diderot kom med sine aandrige Indfald om Kunst, om Moral, om Metafysik — og der var jo denne Stormflugt i alt, hvad han sagde, noget saa overvældende i Udtrykket, noget, der ligesom sprængte alle Billeder og al Logik, — disse kostelige nye Vendinger, han kunde finde paa, og denne Mimik, som han var ene om blandt alle Mennesker — ja, det er jo kun et svagt og afbleget Billede, han har efterladt sig deraf i enkelte af sine Skrifter. — Og der var Sekretæren ved det neapolitanske Gesandtskab, Galiani, det nysseligste Tommeliden-Geni, en Slags Plato eller Machiavelli, men med en Fart i og med saa meget Spræl ved, som hos nogen Harlekin, uudtømmelig paa Historier, en mageløs Pudsenmager, komplet Skeptikus: ikke han troede noget, eller paa noget, eller noget om nogenting, — han troede ikke engang paa den ny Filosofi, han haanede Salon-Atheisterne, lavede de skrækkeligste Brandere ud af deres højtravende Lovtaler. Han sad med sin Paryk mellem Hænderne og med Benene trukne op under sig i en Lænestol

---

[1]) Taine citerer ham.

og beviste dem, at de værste Theologer kunde ikke ræsonere ringere, end de gjorde. — Man kan ikke tænke sig noget mere pikant; det var meget bedre end det bedste Skuespil.

Det var ved saadanne Selskaber, at Filosofien dyrkedes; der blev ikke givet nogen flot Middag eller nedringet The, uden at den var med. — Der sidder man til Bords, omgivet af den fineste Luxus; man sidder mellem smilende, smykkede Kvinder, blandt oplyste, elskværdige Mænd i et udsøgt Selskab, hvor Viddet er til Rede, og hvor man frit tør bruge det: man ved, hvor man har hinanden. — Allerede ved anden Ret kommer man i Aande, det glimter og glimrer af Indfald og Udfald over hele Linjen. Man kan ikke dy sig for at sige Vittigheder, selv om de alvorligste Ting. Naar Kaffen og Likøren bringes ind, er man kommen til Spørgsmaalene om Sjælens Udødelighed og det Ondes Oprindelse. —

Indtil ca. 1750 beskjæftiger denne selskabelige Filosoferen sig endnu kun lidet med det politiske; men fra Midten af Aarhundredet tager man fat ogsaa paa Politiken. — Der var Stof nok, og Adelen var ingenlunde uoplagt. Der sad i Virkeligheden gammelt Nag i den franske Adelsstand, fordi Kongen havde berøvet den al Magt og Indflydelse; den var kritisk nok overfor Kongens Styrelse, og nu kom Filosoferne og satte Kritiken i System for den. — Der blev en Svælgen i politisk Kritiseren, det var endnu det morsomste af det hele, at gjøre Nar ad det gamle Svin Ludvig XV, ad den Maade, hans Ministre styrede Landet paa — og man stod selv saa hyggeligt uden ved det hele, man kunde trøstig hugge løs paa det Bestaaende, man vidste, det vilde ikke komme til en Prøve, hvormegen Bestand der var i En selv.

Som man plejede — ihvad man saa havde med at gjøre — og som det altid gaar ved den selskabelige Behandling af Sager: man lavede sig hurtig en hel Del *Stik*-

ord, der skulde betegne de politiske Grundbegreber, Stikord, som man ikke undersøgte videre, men hvoraf en hel Del Slutninger lod sig drage — og saa snakkede man løs. — Virkeligheden kom man hurtig bort fra, Talen drejede sig ikke om de virkelige Mennesker, der paa den Tid levede i Frankrig, men derimod om, hvorledes saadan et Væsen som »et Menneske i Naturtilstanden« blev til det, man kaldte: »en fri Borger med Menneskerettigheder«. Talen drejede sig ikke om det virkelige Frankrig, men om, hvordan en Stat nu maatte se ud, naar den oprindelig var bleven dannet paa den rette Maade: derved, at »Mennesker i Naturtilstanden« havde sluttet en Samfunds-Kontrakt med hinanden, hvorved de gjensidig havde gjort hinanden til »frie Borgere med Menneskerettigheder«. Disse politiske Betragtninger havde den store Fordel ved sig, at de lod sig gjøre uden Spor af Forkundskaber, alle kunde være med, Damerne ogsaa. — Og som man nærmede sig Aaret 1789, og der viste sig flere og flere Tegn til, at der *virkelig* skulde foretages en stor Forandring i Landets Styrelse, var der vel nok en hel Del af Adelen, der indsaa, at man havde dog kritiseret for galt, det kunde komme til at gaa ud over En selv, og man trak sig tilbage; men Theorierne var saa sunkne des dybere i tredje Stand, og den førte dem ud i Livet. De passede ikke til Livet — i al Fald som det den Gang var i Frankrig — selv om Landet havde været aldrig saa roligt, vilde disse Grundsætningers pludselige Gjennemførelse i sig selv have været en Revolution.

Men nu traf det sig saa uheldigt, at den samme storartede Selskabelighed, som havde gjort Folks Hjærner erfaringstomme, og fyldt dem med fantastiske Filosofemer, den samme kostbare Selskabelighed havde gjort alle deres Maver tomme, som ikke kunde være med ved Gilderne — og det var jo vel nok de 25 Millioner af de 26 Mill. Mennesker, som den Gang levede i Frankrig. Derfor var

der almindelig Forvirring i Frankrig paa Grund af Hungersnød — man kan tælle over 300 Oprør rundt omkring i Frankrig i de 4 Maaneder, som gaar forud for Bastillens Indtagelse (14. Juli 1789) — netop paa den Tid, da *Gildesfolkene* havde besluttet at udføre deres store politiske Experimenter. Følgen var, at Forvirringen i nogle Aar blev større og større, der blev ingen Ting gjort for at dæmpe den — ikke noget, der battede; thi det hørte netop med til de nye Theorier, at Regeringen ingen Magt maatte have, saa den kunde skaffe Ro og Orden til Veje; det blev ved, blev ved, — indtil der saa endelig kom en Regering, som vidste at skaffe sig Myndighed, uden at bryde sig om Midlerne, hvorved det skete: først kom den jakobinske Regering, hvis Universalmiddel var Guillotinen, saa kom Napoleon, der gjorde Frankrig til en Militær-Kaserne, og paa den Maade skaffede Orden til Veje.

Det gik saa helt anderledes, end Gildesfolkene havde tænkt — ja, det gjorde. Det eneste, som blev til varig Nytte af det, som blev indført ved Revolutionen, var egentlig noget lignende, som skete Aar 1788 herhjemme i Danmark: den franske Bondestand blev økonomisk bedre stillet, Jorden blev bedre fordelt i Frankrig, end den før havde været. Men den Forbedring maatte Frankrig jo kjøbe skrækkelig dyrt, medens vi fik den saa at sige for ingen Ting. . — Det var jo ikke saadan, at det just var galt altsammen, hvad Friheds-Filosoferne i Frankrig havde udspekuleret; tværtimod: det meste af det var vel endogsaa rigtigt, og er bleven eller kan blive til Gavn en Gang — men Fejlen var, at de havde saa lidet Begreb om, hvordan deres eget Frankrig den Gang saa ud; de tænkte slet ikke paa, om deres Ideer — enten de nu var rette eller gale — om de passede ind i Virkeligheden, som den var for Haanden. Det var ikke nok for slige Herrer ganske simpelt at lette den franske Bondestands Kaar — det skulde gjøres efter alle Kunstens Regler, saaledes som det anstaar

sig for Folk, der kjender Tilværelsen til Bunds, og derfor ogsaa ved, hvorledes dens Love i de enkelte paakommende Tilfælde skal gjennemføres; — thi Tilværelsen kan jo være god nok, men saadan i det enkelte er det dog Filosoferne, der maa hjælpe den med at redigere sine Love; ellers duer de ikke synderlig.

Saaledes gik det til, at det, som kunde være bleven en stor Reform, det blev den store Revolution. Og det var nu blot for Plamasens Skyld! Det var fordi Ludvig XIV skulde være Enevoldskonge, og derfor skulde have sin kraftige, men trodsige Adelsstand lavet om til konverserende Dagdrivere, og derfor skulde have indrettet dette store Slot i Versailles og tilhørende store Slotshave. — Dette sidste er det for Resten Synd at kalde en Plamase, for det er noget af det skjønneste, jeg har set. — Dér læser man om, at det skulde være naragtigt og stivt, og jeg ved ikke hvad, fordi Haven er skaaret i Cirkler og andre symmetriske Figurer — og saa tænker man paa en eller anden Bondehave eller Kirkegaard med Buxbomrabatter, eller Herregaardshave eller Fredensborg Slotshave — og glemmer, hvor *stor* denne Slotshave i Versailles er, at naar man ser den fra den store Marmortrappe af, saa rækker den næsten helt ud til den lave, fjærne Horizont. En Ting er at se en arm lille rystende Moppe, der kun har det nødtørftigste Liv i sig for blot at være til, se den tvinges til at sidde smuk og ligge todt og gjøre andre Dressur-Kunster, noget andet er at se en vælig og vældig Hingst vel tilredet, se denne brølende Naturkraft bøjet under en fornuftig Vilje. Og saadan er det med Haven i Versailles, og det er ikke blot dens Størrelse, der gjør det, det er ogsaa den Frodighed, som Naturen, Vegetationen har her syd paa; der er noget som en stolt Sejr ved denne Fornuftens og Kunstens Herredømme over Naturen, noget, som ganske passer til den Majestætens Vælde, som paa dette Sted havde hjemme.

— Og helt kuet er Naturen jo slet ikke. Kastanjerne for Exempel: de er klippede som en lige Mur for neden, men der ovenfor svulmer den frie Del af Kronerne frem med en mørk og rig Fylde, saa man ser, hvad Kraft der boer i Træet. Naa, nu holder jeg ganske vist ogsaa meget af Buxbomhækker, naar de blanke Blade saadan en Sommereftermiddag, som her i Versailles, ligesom gnistrer i Solens Lys og udaander denne sære Duft af fredelig Ensomhed, som de vel sagtens henter fra Kirkegaardene af. — Og der er saa stille i den store Have, forunderlig faa Besøgende er der, idetmindste gik jeg hele Tiden med en Fornemmelse, som om jeg næsten var ene — og fandt det hele saa mærkværdigt hjemligt. Ja, det var ikke blot Buxbomduften, der gjorde det, men, jeg ved ikke, jeg havde, ligestrax jeg kom til Versailles, en Følelse, vel meget forskjellig fra, men dog i visse Henseender lignende den Fornemmelse, en Kristen maa have, naar han kommer til Jerusalem. Ligheden er den — og kun den naturligvis — at den Kristne, naar han ser Jerusalem, maa have Fornemmelsen af at komme til Udgangspunktet for en Bevægelse, et Liv, i hvis fjærneste, yderste Kredse han har levet — hvis han da er fra Norden — som han er sammenlevet med, som er vævet ind i hans personlige Hverdagsliv, som han kjender saa godt — og saa ser han der Stedet, hvorfra det er kommen, og Staden forekommer ham paa én Gang saa fremmed og saa underlig personlig bekjendt. — Jeg mener: det er noget lignende for et »*dannet*« Menneske at komme til Versailles; thi skjønt al vor Dannnelse, Gud ske Lov, ikke stammer derfra, saa er der alligevel saa grumme meget i vort Liv, navnlig vort selskabelige Omgangsliv, som første Gang er bleven stemplet med Autoritets-Præget paa dette Sted. — Jeg er nu ganske vist ikke saa videre »dannet«; men det gaar dog med mig ligesom med Fjerene, der svømmer paa Vandet inde ved Sivkanten om en stor Dam: de vipper

jo dog en lille Smule, naar en stor Sten bliver kastet ned midt i Dammen, vipper paa de yderste, svage, cirkelrunde Ringe i Vandfladen, som fremkaldes ved det store Pladsk derude i Dammens Midte. — Jeg — og saadan kan det jo være med mangfoldige andre — har kun mærket Versailles-Væsnet i mit Liv som en saadan svag Bevægelse paa Overfladen; jeg kunde ogsaa kalde det en Duft, noget, vanskeligt at bestemme, men for Resten behageligt eller i al Fald velgjørende, noget, der minder mig om gamle Tanter med et pynteligt og værdigt Væsen og med velholdte, rystende Krøller ved Ørerne, — noget vist zirligt, stilfuldt, manerligt ved Livet, noget, der er det modsatte af at rende ene ud i Skoven og ligge halve Dage og glo op i Skyerne, noget, der »styrker æ Sind og fordeler æ Tanker«, som hun sagde, min Bedstemoder, om Kaffe — noget, der kan være godt mod Tunghed og Særsind, naar man ikke netop har noget bedre Middel ved Haanden. — Og saaledes, eller paa lignende Maade, kan Versaillesvæsnet vist have haft gavnlig Indflydelse paa mange af os. Naar man fortynder Karbolsyre, bliver det jo til Karbolvand. — Men mange Steder og for mange Mennesker har det taget meget af Livets Friskhed bort, gjort dem endnu mere uniformerede, end de ellers vilde være; — det har bidraget til at fortætte den Taage, som altid vil drive ind mellem Menneskesjæle og gjøre det vanskeligt for dem at komme hinanden nær; hvor megen personlig, ejendommelig, *virkelig* privat Omgang mellem Mennesker har ikke denne underlig halvofficielle Selskabsmanér at tage hinanden paa ikke ødelagt. — Og hvor har den ikke skadet *Sproget* meget; for det gaar her, ligesom det gik i Versailles-Tiden i Frankrig, at Sproget bliver forarmet, fattigt paa levende og mangfoldigt Indhold, naar Planteskolen for det skal være Selskabssalen, det ørkesløse Selskabsliv, og det ikke maa gro under aaben Himmel, paa Folkets store Arbejdsmark, hvor Sprogafgrøden kan blive lige saa rig og mangfoldig som Folkets

virkelige Liv er det. — Saa vidt jeg husker, fortæller Taine, at det franske literære Sprog, det, som Forfatterne kunde være bekjendt at bruge, havde paa Ludvig XIV's Tid kun halv saa mange Ord til sin Raadighed, som det paa Reformationstiden havde haft — idetmindste, at det havde tabt overordenlig meget af sit Ordforraad — og det kom naturligvis af, at Selskabssproget, brugt som Norm for Ordenes Gyldighed, ødelagde det naturlige Sprogs Billedrigdom, beholdt kun sin egen Magerhed, Vandklarhed tilbage. — Den Slags Sprog, som Selskabssalen er Drivhus for, lader sig kjende paa, at det kan oversættes til hvilketsomhelst andet fremmed Sprog, uden at Indholdet derved i mindste Maade lider; og det er ikke sært: mens Natur og Virkelighed er uendelig mangfoldige og derved forskjellige i de forskjellige Lande, saa ser saadan en kunstig Ting som en Selskabssal med sit Indhold omtrent ens ud overalt i Verden, dens Liv er det samme overalt, og dens Sprog bliver det derfor ogsaa. — Der en Mennesker, som har en mærkelig Evne til, naar de kommer i et fremmed Hjem, da paa meget kort Tid at blive bekjendt med Familiens Stikord, med den Slags Vendinger, som i dette Hjem har en særegen Klang, maaske fordi disse Vendinger er bleven brugt ved en eller anden særegen — f. Ex. komisk — Lejlighed, som Udtrykket bringer i Erindring; den Slags Mennesker maa jo være begavede med en Slags sproglig Vidje-Vaand, ved hvis Hjælp de har det paa Fornemmelsen, hvor de hemmelige Følelses-Kilder springer i den Families Ordmark; — de kan faa Latterkilden til at klukke frem af Jorden efter Ønske, hvor Andre aldrig vilde ane dens Tilstedeværelse, men hvor den Ubegavede maaske kunde overraskes af den paa en mindre behagelig Maade, naar han uforvarende kom til at bruge et af den Slags Udtryk, som netop i det Hjem havde Familie-Latter i sig. — Der er andre Mennesker, som vel kan være meget omgængelige, og let kan finde sig til Rette blandt Fremmede,

kan være meget livlige og underholdende, men hvis Livligheder og Vittigheder alle har saadan et alment Præg, ligesom Præget paa en Mønt, der gjør den gangbar alle Steder; deres Vittigheder kan være meget gode og korrekte, uden dog at have den hemmelighedsfulde Igaaethed med vedkommende Familles Sprog, der kan gjøre Vittigheden til en Elskværdighed. — — Paa lignende Maade er der Mennesker, som er saa forunderlig igaaede med det *Folk*, de hører til, saa de kjender alle de skjulte Kilder i Sprogets Bund, de har paa Fornemmelsen, hvor de findes; paa deres Bud vælder Kilderne leende frem af Jorden, eller det hulker i Bunden som af dæmpet Graad. I deres Vid ligger Folkelatter gjemt, i deres Graad er der noget af en Landesorg. De taler som dem, der hører til Familien, deres Vittigheder er Familie-Vittigheder for et helt Folk, deres Ord staar gjærne i et vist Forhold til de særegne Lejligheder i Folkets Liv, som bringes i Erindring ved, hvad de siger.

Hvem der har den Evne i høj Grad, kaldes jo Digter; men det er en Evne, som, hvad enten den findes i lille eller høj Grad hos et Menneske, aldrig vindes i Selskabssalen; tværtimod, det egentlige Selskabssprog kan slet ikke taale den Slags Særvæsen, Ejendommelighed, der forudsætter Kundskaber og Kjendskab, som en dannet Verdensmand og Selskabsmand slet ikke behøver at eje. — Man kunde maaske indvende, at det jo dog ogsaa hører til selskabelig Dannelse at kjende Literaturen og Digterne; — aa ja, det er nødvendigt for en Selskabmand at kjende den *anerkjendte* gamle Digtning; men at have Forstaaelse af, hvad der i Øjeblikket er Poesi — en Forstaaelse, som er nødvendig for virkelig at kunne nyde Fortidens Poesi — det behøver en dannet Selskabsmand aldeles ikke. — Naar en saadan Verdensmand vil optræde som Forfatter, saa skriver han noget, som — for Resten kan være meget sandt og træffende, men som hellerikke taber det mindste

af sine gode — eller daarlige — Egenskaber ved at oversættes paa Tysk eller Fransk eller Engelsk — naturligvis: fordi der ikke var det mindste særlig Danske deri, fordi det ikke stod i mindste Forhold til Graad eller Latter — thi for at fremkalde enten den ene eller den anden, maa der altid — for danske Menneskers Vedkommende — noget særligt, noget ejendommeligt, noget dansk til. Konversationssproget, Selskabssproget bliver altid en Slags Volapük; og Volapük kan maaske have en stor Fremtid og komme til at gjøre megen praktisk Nytte som Universalsprog, men man vil aldrig kunne fremkalde med det enten Menneskers Graad eller Menneskers Latter; — om man derimod kan skrive noget paa Volapük, som er *baade* til at le og græde over, det er jo vel muligt; den Slags indeholder Selskabssproget mer end nok af. —

Og noget af det farligste ved Selskabsvæsnet, ved Verdensmands-Tonen er naturligvis den skrækkelige Myndighed og Autoritet, hvormed det optræder. Jeg tænker vist, det er, fordi dette Væsen oprindelig stammer fra Hofferne, at det har kunnet vinde en saadan Magt over almindelige, borgerlige Menneskers Sind. Det er kommen med Versailles-Glansen om sig til de andre europæiske Hoffer, og fra dem er det saa igjen strømmet ud til vedkommende Landes øvrige Befolkning. Men hvor mange Mennesker er ikke blevne kyst ud af deres gode Skind, bort fra deres eget naturlige Væsen, af denne Respekt, som de havde for den selskabelige Dannelse og dens Repræsentanter. Der lider da Hundreder af danske Bønder Skibbrud paa den Klippe, hvert Aar, der gaar. — Den Pris, som Folk i Almindelighed, ogsaa jævne Folk, sætter paa selskabelig Dannelse, staar ikke i Forhold til den Nytte eller Fornøjelse, som de har deraf. Det var en helt anden Sag ved Hofferne i ældre Tider, i den enevældige Tid; der kom alt jo virkelig an paa, hvormegen selskabelig Dannelse, Anstand og Belevenhed et Menneske havde. Det var tidt endogsaa, at

der ved Udnævnelsen af en General blev spurgt mere om, hvorvidt han var en behagelig Selskabsmand, end om hans Duelighed som Krigsmand. Ved Versailleshoffet havde man baade Nytte og Fornøjelse af selskabelig Dygtighed. Men til hvad Nytte er sligt for borgerlige Mennesker, der skal leve af deres Arbejde, og hvis Lønning, væsentlig da, retter sig efter, om de gjør deres Arbejde godt eller ej. Og alligevel er det ikke blot Folks private Lyst og Begjær, der gaar ud paa selskabelig Dannelse, Hofmands-Væsen saadan i den lille Stil, men man kan jo godt sige, at vort Undervisningsvæsen er langt mere anlagt paa at lave Selskabsmennesker af Folk end paa at gjøre dem til nyttige Væsner. — Saadan en Examen som examen artium eller maaske især den Maade, hvorpaa der i Almindelighed undervises til den, er jo slet ikke anlagt paa at skaffe unge Mennesker et Erhverv ved at dygtiggjøre dem dertil — thi saa maatte der lægges an paa noget bestemt, en bestemt Virksomhed; og den er heller ikke egnet til aandelig at befrugte deres Sind, gjøre det til et personligt Anliggende for dem, det, som de hører om — thi dertil er Undervisningen altfor tør og altfor spredt; men derimod er den anlagt paa at give dem et løseligt Kjendskab til alt, »hvad et dannet Menneske da umulig kan være bekjendt at være helt uvidende om«. — Den Prøve ude i Livet, som Examens-Prøven har for Øje, det er Konversationen i Selskabssalen: om det unge Menneske kan bestaa i den eller ej — for, ræsonnerer man, kan han optræde pænt i Selskabssalen, saa bliver han ogsaa nok en god Herredsfoged eller Læge eller Præst eller Lærer — det maa i alt Fald haabes; — og er han ikke en selskabelig dannet Mand, saa — dømmer den offentlige Mening — har det ogsaa mindre at sige, hvorledes han udfører sit Arbejde. Det fornemste, som en ung Mand har at iagttage, er jo Tempoet, som bestaar udi Ein, Zwey, Drey, og at han slaar lige med Hænderne paa Patron-

tasken; thi naar det ikke tages i Agt, giver Holofernes ikke 4 Skilling for Resten.

Det er noget af det for mig værdifuldeste, som jeg har haft ud af at læse Taine's Bog om det gamle Regimente i Frankrig, at jeg tydeligere end før ved den har faaet at se, hvad der er Kjærnen i, og hvad der er den rette Skueplads for den nyere Tids »Dannelse« — hvor den egentlig hører hjemme. Svaret er altsaa: Kjærnen deri er Selskabslivet, dens rette Hjem er Selskabssalen. Dog gjælder dette naturligvis ikke nær saa meget nu, hundrede Aar efter den franske Revolution, som før den. — Og at Selskabslivet har kunnet vinde en saadan Forrang for alle Livets andre Ytringsformer, har atter sin Grund i, at det ved Hofferne har faaet Autoritetens Stempel paatrykt. Ved en enevældig Konges Hof er det det eneste naturlige, at den selskabelige Dannelse bliver alt, men at den kan blive det i et arbejdende, borgerligt Samfund, trænger til en Forklaring som den, Taine har givet.

Nu kunde man jo endelig sige: men er det ikke urimeligt i den Grad, som Taine gjør det, at betragte Versailles-Hoffet som Udgangspunktet for denne Maade at se og tage Livet paa. Hertil maa Svaret blive: Taine nægter naturligvis ikke, at der fandtes selskabelig Dannelse, ogsaa særlig Hofdannelse, før den franske Enevældes Tid; men jeg tænker, han vilde sige, at før den Tid var, i den Verden, som opstod paa Romerrigets Ruiner, alligevel *Erhvervet*, *Faget* det, hvorefter en Mands Værd mest bedømtes. Før den franske Enevældes Tid var en Krigsmand, en Hærfører, der ikke var stort andet end Hærfører, han var ikke udsat for at blive kaldt en gammel Hugaf, fordi han manglede den selskabelige Afslebethed — han var en dygtig Mand, naar han var dygtig til *sin* Gjerning. En Lærd, der hang i sine Bøger, og for Resten gav Verden en god Dag, men som drev det til noget i sit Fag, kaldte man ikke haanende en *Pedant* i Middelalderen.

En Kjøbmand, der forstod sig paa Handelen og drev sin Forretning til noget, men forøvrigt lod *det* skjøtte sig selv, som ikke kom ham ved, kaldte man ikke derfor en udannet Person; man vidste vel overhovedet ikke, hvad et »dannet« Menneske var. Det er det, jeg tror, man kan sige: at den selskabelige Dannelse, som en Uniform, alle skal bære, den selskabelige Dannelse, som noget, der i den offentlige Mening stiller alle andre Egenskaber hos et Menneske i Skygge, som noget mindre væsentligt — den selskabelige Dannelse saaledes betragtet kommer fra Versailles af. — Man kan jo sige, at Riddervæsnet ogsaa krævede en egen Art af selskabelig Optræden. Ganske vist, men Ridderens Optræden i Selskabslivet, ogsaa overfor Damer, var dog helt igjennem præget af noget bestemt, af det, at han var Kriger, han var ikke et saadant Amfibium, saadan en hverken-Fugl-eller-Fisk, som et dannet Menneske paa Versaillestiden, der ikke satte sin Ære i noget bestemt, men alene i det, paa en Maade, alt omfattende: at være en dannet Selskabsmand, »et honnet Menneske«, som man kaldte det i Frankrig.

Det er en bedrøvelig Karrikatur af almémmenneskelig Dannelse, den, som Selskabslivet efter Versailles-Mønstret frembringer — især da udenfor Frankrig.

Thi i Frankrig er det nok *noget* anderledes.

Paa selve Stedet, hvor det er frembragt, har det Særeste dog altid en vis Naturlighedens Ynde over sig; i dens Fædreland er der altid en vis Stil, en vis Methode — selv i Galskaben. Der maa have været noget ikke blot pragtfuldt, pompøst — ogsaa noget virkeligt skjønt ved det Liv, som førtes ved Ludvig XIV's Hof — ellers er det dog ikke rimeligt, at de Mennesker kunde have dannet sig deres ydre Omgivelser paa én Gang saa saare ejendommelige og dog saa henrivende skjønne — som

Slottet og Haven i Versailles. Jeg var to Dage derude i Versailles, og hver Aften endte jeg med at sidde paa det øverste Trin af den store Marmortrappe og se ud over Haven. — Som Barn kan man jo blive henrykt over Ting, som i sig selv kun er lidet sjældne eller udmærket skjønne, og finde noget næsten paradisisk deri. Det forandrer sig jo meget siden — men jeg maa dog sige, at jeg ved at se Haven i Versailles virkelig havde slige barnlige Mindelser. Det, der gjør dette Kunstværk, Slot og Have i Versailles, saa forskjelligt fra andet, jeg har set af Kunst, er dets Størrelse, dets Udstrækning. Naar man ellers staar og ser paa et Kunstværk, saa mærker man altid den dumme Virkelighed ved Siden af. Er det et Maleri, man betragter, og man er lige ved at tabe sig i den Scene eller den Stemning, som det fremstiller eller udtrykker, saa bliver man gjerne rendt paa Albuen af en af de andre Udstillingsbesøgende, og om ikke det, saa har man dog altid Rammen om Billedet eller Væggen, det hænger paa, som kan rive En ud af Illusionen; og er man i Theatret, saa kan man jo hellerikke undgaa stadig at se de andre Tilskuere og saa meget af det Apparat, som hører Theatret til. Og saadan kan man jo nævne Exempler i det uendelige. Kunstindtrykket bliver forstyrret af uvedkommende Virkelighed. Men her i Versailles befinder man sig midt i Kunstværket, det er Virkeligheden selv, saa langt man kan se, lige ud til Horizonten, der er bleven lavet om til et Kunstværk. Man faar her, mere end over for nogen anden Kunstfrembringelse, Indtrykket af, at man befinder sig i en *Verden af Skjønhed*. Og for at noget saa stort, saa udstrakt, skal tydelig og paa ethvert Punkt kunne føles som Kunst, er det ganske nødvendigt, at denne Kunst gjør sig *stærkt* gjældende, tager kraftig fat, ikke er lidt Pynteværk hist og her, men først gjør sig det Hele underdanigt ved at behandle det med en strængt *ordnende* Haand, ved at inddele det i Cirkler, Kvadrater, Trekanter

og andre Polygoner, ved at ordne det i Rader og Rækker — det er saa stort, og Naturen er saa yppig her, saa Fylden og Friskheden skal nok tage sig selv til Rette trods alle Ordenens og Regelbundethedens Skranker. — Jeg tror, det er dette, der gjør Havestilen i Versailles til noget kunstnerisk berettiget. — Det er netop saa forunderlig skjønt at se Naturen drive sine sædvanlige frie Kunster midt i al denne strænge, forstandige Kunstmæssighed. — Derude, over den store, en Fjerdingvej lange, korsdannede Kanal, som strækker sig gjennem Haven, — derude begynder nu Aftentaagerne at trække omkring — ganske som det kunde være over en almindelig Mosesø et eller andet Sted i Jylland — og de trækker af Sted, folder sig ud og ruller sig sammen, kommer bølgende frem og lægger sig for Foden af de høje Træer, saa deres Kroner om lidt ser ud som Øer ude i Taagen, — den skyder sig som en bred Røgbølge over de mægtige, klippede Hækker og svøber de hvide, nøgne Marmorstøtter ind i sit blaalige Gevandt. Nu trækker den helt hen mod Marmortrappens Fod, den skjuler hele det nedre Parti af Latonas Fontaine; jeg ser slet ikke Frøerne og Skildpadderne mer, men jeg bilder mig ind, jeg kan høre Vandstraalerne plaske derinde i Taagen. — Hvor ser den dog underlig fantastisk ud nu, Haven; der er ikke ret meget af Regelmæssigheden tilbage — det hele et ujævnt, bølget Taagehav, med ganske mørke Træøer spredte deri. — Og mens jeg saa ud over Haven, har Taagen begyndt at liste sig op ad den brede Marmortrappe, kommer svævende paa skraa op ad, henover Trinene. —

Jeg maa af Sted, Klokken er mange — jeg skal med Toget til Paris. — Saa rejser jeg mig og vender mig om — og dér ligger jo Slottet. Heroppe ovenover Trappen er der slet ikke taaget, men Slotsfaçaden er dog dækket ligesom af et ganske tyndt Skumringsslør. — Det er underligt: der er slet ikke Vemod i det Syn; hverken den Vemod,

som Aftnen fremkalder, eller Minde-Vemod; og denne Slotsbygning rummer dog mange Minder, ogsaa tunge. — Som det ligger der og skinner marmorhvidt frem igjennem Halvmørket, er der noget eget fransk, ubetvingelig livfuldt ved det gamle Slot.

Men nu af Sted i en Fart! over den brede, grusbelagte Plads foran Slottet, saa ind i den lange Port igjennem Slotsbygningen, saa ud i den store, øde Slotsgaard, og ned til den gyldne Gitterport, der heldigvis staar aaben endnu. — Og saa — inden jeg drejer af med Gaden til venstre — et sidste Farvel til Ludvig XIV's Vinduer dér langt borte, oppe i Marmorgaarden.

Hvad skal afløse papirfabriken i Silkeborg?

Af *L. Schrøder*.

Da brödrene C. og M. Drewsen 16. juni 1845 fik arvefæsteskøde på et grundstykke ved *Silkeborg*, hvor de vilde bygge en papirfabrik, skal der være forbeholdt 20 hestes vandkraft til anlæg af en anden fabrik, og hermed var da særlig tænkt på et *jærnværk*. Nu da papirfabriken i Silkeborg er standset, og da det — også for de mange arbejderes skyld, som derved er bleven ledige — nødvendig må overvejes, om der ikke i Silkeborg er betingelser til stede for et andet fabrikanlæg, vil spörgsmålet på ny dukke op om et jærnværk ved denne by. Dette er grunden til, at jeg med benyttelse af en afhandling af *C. Nyrop*[1]) skal give nogle oplysninger om den gamle jærntilvirkning

---

[1]) Hist. tidsskrift, IV, 6, s. 125 ff.

i Danmark og den nyere tids tilløb til at bringe et jærnværk i stand.

Der findes jærn i fire af de jorddannelser, der forekommer i Danmark: 1) i grundfjældet, som vi har i den bornholmske granit, 2) i de bornholmske kullag, der hører til juradannelsen, 3) i brunkuls-dannelsen, som fremtræder på Røsnæs i det nordvestlige Sjælland, i det vestlige Fyn og i en del af den jyske halvø, endelig 4) i *myremalmen* på de jyske heder. Men det er navnlig myremalmen, der kommer i betragtning, når der skal være tale om jærntilvirkning i Danmark.

I Marslev sogn, straks øst for Odense, har man for en del år siden funden en kobberkedel med en del genstande fra den ældre jærnalder, og deriblandt var da også nogle jærnmalmklumper; netop dette, at de fandtes i uforarbejdet tilstand, er taget som vidnesbyrd om, at man i *jærnalderen* har forstået at udsmelte jærn her i landet.

Fra middelalderen har man sikre efterretninger om, at der har været udsmeltet jærnmalm i Halland, Skåne og Blekingen. Hvad Sjælland angår, da beskikkes 1601 Povl Smelter til »i den nye smeltemølle, som vi ved vort slot Kronborg have ladet bygge . . ., med flid og uden forsömmelse at skulle smelte og forarbejde den jærnærts og malm, som nu der samme steds udi lenet er funden.«

At der i Jylland har fundet jærn-udsmeltning sted, fremgår af de gamle regnskaber over afgifter, som måtte udredes til det offentlige. En jordebog fra 1586 oplyser, at der i *Silkeborg len* skulde ydes ikke mindre end 410 jærnkloder i landgilde, og at det ikke har været ubetydeligt, er klart deraf, at en klode jærn kostede lige så meget som en tønde korn. Det er sogne i Vrads herred, Hids herred, Lysgård herred og Tvilum birk, som har svaret jærnkloder i landgilde til lensmanden på Silkeborg; her skal nævnes nogle af de sogne, der var höjest beskattede i denne retning. I Pårup i Vrads herred måtte 1 yder

svare 5 kloder; fra Hids herred måtte 2 ydere i *Mavsing* svare 18 kloder, 8 i *Seiling* svare 11 kloder, 1 i *Keilstrup* svare 12 kloder, 3 i *Funder* svare 21 kloder, 1 i *Seil* svare 12 kloder; fra Lysgård herred måtte 2 ydere i *Have* svare 24 kloder, 1 i *Vor* svare 6 kloder, 5 i *Torning* svare 40 kloder, 1 i *Skræ* svare 6 kloder, 2 i *Knudstrup* svare 24 kloder, 3 i *Kjellerup* svare 12 kloder, 10 i *Hinge* svare 148 kloder og 2 i *Revl* svare 12 kloder; i Tvilum birk måtte 11 i *Voel* svare 11 kloder. Afgiften 410 kloder går siden op til 417 kloder. Men fra 1611—12 hedder det i regnskabet: »Annammet efter slottets jordebog af kngl. majestæts tjænere her i lenet for 412 kloder jærn, *efterdi her nu intet jærn göres*, for hver klode 12 sk., er 66½ dl. 1 mk. 4½ sk.« Spörges der saa, hvornår jærntilvirkningen er ophørt, så »jærnkloderne« stadig måtte omsættes i penge, da kan det ved forskellige kvitteringer for jærnkloder, der kaldes »Simmelkierdtz jerrn« efter *Simmelkærene* i Ørre sogn, Hammerum herred, som da hørte til Lundenæs amt, oplyses, at der både 1597 og 1599 er leveret jysk jærnmalm til brug på Bremerholm. Men det er rimeligt nok, at den jærn-udsmeltning, der fandt sted omkring år 1600, kun har været en svag lævning af, hvad der tidligere dreves efter en stor målestok, men som måtte ophøre, da den lette adgang til brændsel forsvandt, altså da Midtjyllands store skove fik ende. Allerede i midten af det sekstende hundredår var overgangen sket fra rigdom til fattigdom på skov. Jærn-udsmeltningen har haft sin skyld i denne sörgelige forandring, fordi den dreves på en meget ødsel måde.

Man har gravet en fordybniug i en bakke eller på en lignende måde dannet en ubetydelig lille ovn og fyldt den med ved eller trækul samt myremalm. Når man så satte ild på og brændte, hvad der kunde brændes, fandtes der bagefter en klump jærn, blandet med slakke; denne skaffedes bort ved flere gange at göre jærnklumpen gloende

og hamre løs på den eller ved at undergive den en ny smeltning. Ved denne måde at udsmelte jærnet, kom dette ikke i så nöje forbindelse med brænde-æmnet, at det kunde optage sønderligt af kul i sig; men det kulfattige jærn egner sig *ikke* til *støbejærn*, kun til smeddejærn. Det blev *kun* de lettest smeltelige dele af jærnmalmen, der blev brugte, hvorfor de efterladte slakkehobe da også indeholder store mængder af jærn. Endelig brugtes der overordentlig megen brændsel.

Man har et brev, som apoteker *v. Steuben* i Aarhus 27. februar 1758 skrev til Langebek, og hvori det hedder: »Hr. kancelli-råd Hofman og jeg blev i næstafvigte år beordret til at efterse og undersøge de øde heder her i landet og kom på samme tid til Vrads sogn, og i Vrads by, som ligger i hede-egnen, hvor vi holdte os lidet op, blev jeg ved et bondehus et stort stykke jærn-ærts var, som kunde ongefær veje en 10 lispund; det så ud som en slakke på den ene side, men på den anden jævnt og kompakt. Vi spurgte bønderne, hvor det var kommet fra, blev os af dem fortalt, at der på deres mark henimod en sø lå en stor mængde af sådanne slakker, små og store, hvor og dette stykke var kommet fra, og deres gamle havde fortalt, at der i forrige tider skal have været en smelte-ovn, og de endnu kan se stedet, hvor den har stået. Den jærnagtige materie, hvoraf de i den tid har betjænt sig, findes der overalt nok af, den ligger ongefær 1 à 2 alen somme steder mindre og mere dybt i jorden ligesom en skorpe 1 kvarter til ½ alen tyk. Af denne materie fandt vi adskillige steder, hvor vi kom«.

I. C. Halds beskrivelse af Ringkjøbing amt er fra 1833. Deri hedder det, at man med vished ved, at der har været »smeltehytter i Hammerum herreds søndre sogne så vel som i Vrads herred i nærheden af Tem og Salten skove. I følge traditioner skal ærtsen være ført derhen

fra Hodsager og Simmelkær, ja vejene derimellem kalde bønderne endnu malmveje«.

I Ringkjøbing amtstidende skrev justitsråd *Fjelstrup*, ejer af Sinddinggård, 1843 om smeltehytter, der havde været »især ved Skarrild og Arnborg«, og at malmen var ført til dem »endog i flere miles afstand, f. eks. fra Tjörring og Sunds sogne, hvor kærene, i hvilke den opgraves og endnu findes, kaldes malm-kærene og vejene om ved Ildskov i Sunds sogn endnu kaldes malmvejene«.

Men længe för Fjelstrup gav disse oplysninger, har han henledt opmærksomheden på betydningen af den jyske myremalm, ja endog i 1825 tilsendt det kongelige danske landhusholdningsselskab nogle fjærdinger myremalm for at få at vide, hvad den duede til. Da derfor lektor *J. H. Bredsdorff* 1827 efter opfordring fra landhusholdningsselskabet havde besøgt kalkgruberne i Daugbjærg, som Frederik den sjætte på sin Jyllands-rejse året forud havde fået lyst til at göre noget for, rejste han bagefter til Sinddinggaard for at se »nogle af de lag af jærnærts, som fandtes i den egn«. Han så dem og indberetter derom: »Det er höjst sandsynligt, at denne ærts ved kul af de tørv, som i overflødighed findes i egnen, med fordel kan udsmeltes, og jeg har håb om, at hr. justitsråd Fjelstrup vil sætte dette i værk.«

Der kom ikke noget ud af Fjelstrups planer. Men 3. september 1837 sendte den daværende inspektør paa Silkeborg gods, justitsråd *J. H. Bindesbøll*, et stykke myremalm, der var fundet et kvarter under jorden, ind til rentekamret med forespörgsel, om det ikke mulig kunde bruges til jærnudsmeltning. *J. G. Forchhammer* fik malmen til undersøgelse og fandt, at stykket indeholdt $46\frac{1}{2}$ procent jærn. Forchhammer anbefalede stærkt, at man skulde forsøge at udnytte »den store skat af jærnmalm, der findes i alle Danmarks provinser, og som er tilstrækkelig til i mange århundreder at forsyne landet med jærn«. Efter

hans mening vilde *et med törvekul drevet jærnværk i Silkeborg* være af stor betydning for landet. — Forchhammer blev derefter af regeringen sendt til Silkeborg, og 1839 afgav han en længere beretning om sagen. Kunde man, skrev han, foranledige en jærnproduktion med törv og myremalm, da vilde landet ikke alene kunne producere over 10 millioner pund jærn om året; men en mængde andre erhvervskilder vilde derved kunne fremkaldes. Han anbefalede at udsætte småpræmier for påvisning af myremalmlag og at lade en polytekniker rejse til udlandet for at sætte sig ind i jærnværksdrift. Regeringen gik ind på begge disse forslag. Det blev den siden som lærer i landøkonomi höjt fortjænte *B. S. Jörgensen*, der på en udenlandsrejse skulde sætte sig ind i jærntilvirkningen. Han studerede törveforkulning og jærnværksdrift i Harzen, Sverig og Norge. 1840 kom han tilbage og rejste så straks til Silkeborg. Udsigterne var ikke i hans öjne så lyse som i Forchhammers; men denne lod sig ikke afskrække. Han fastholdt, at *Silkeborg var som af naturen bestemt til et dansk jærnværksanlæg;* ti der er »træ, tørv, malm, en hidtil ubenyttet vandkraft og en sejlbar flod«.

Inden rentekammeret vilde indlade sig på at opføre en af den nyere tids ovne til smeltning af jærnærts, en masovn, i Silkeborg, besluttede det sig til at göre et forsøg i den masovn, som købmand *Markus Hartvig Holler* i Carlshütte ved Rendsborg, efter forskellige mislykkede forsøg, 1841 havde fået i stand til at udsmelte jærn af den stenærts, der fandtes i sumpe, enge og anden steds under grönsværen (»sumpf- wiesen- und rasensteinerz«), hvorpå han 1826 havde fået en tyveårig udelukkende bevilling for hertugdömmerne. Den 9. marts 1842 faldt der en kongelig resolution, hvorefter der ved Carlshütte skulde foretages udsmeltningsforsøg med jysk myremalm og jyske törvekul, og der bevilligedes 5000 rdl. dertil. Holler havde stillet

sin masovn og de nødvendige arbejdskræfter til rådighed, imod at han fik det udsmeltede jærn. *B. S. Jörgensen* skulde forberede og overvære forsøgene. Nu begyndte man for alvor at grave myremalm op i Silkeborg-egnen. Der betaltes 2½ til 3 skilling for hvert lispund, og det manglede ikke på folk, som vilde levere malm for denne betaling. Jörgensen har særlig fremhævet et malmlag på 12 til 18 tommers mægtighed på Kjærsgård, et over ½ tnd. land udstrakt lag ved gården Espelund i Tem sogn, et lag på Tömmerby mark, som havde en mægtighed af fra 1 til 1½ alen, et lignende på Salten mark og et lag på Tem mark mellem Hummelsø-bjærg og Storevissets-bjærg, der strakte sig over 3 til 4 tndr. land og havde en tykkelse af fra 8 til 12 tommer. I august 1842 var der samlet 12,200 lispund myremalm og indkøbt 2030 tndr. törvekul; alt dette førtes på pramme ad Gudenåen til Randers, og der indskibedes det for at gå til Rendsborg. Fra 16. september begyndte forsøget på Carlshütte. Det viste sig, at den jyske myremalm indeholdt 26½ procent jærn. Men de jyske törvekul, som tildels var smuldrede undervejs og derved stærkt indsvundne, slap op, inden forsøget kom ret i gang, så at man ikke fik svar på det, man mest ønskede oplyst. Man fik ikke at vide, om jysk törvekul egnede sig til udsmeltning af jysk myremalm. At den sidste indeholdt godt jærn, var bevist. Men om jærnet kunde tilvirkes så billigt, som det kunde købes fra udlandet, var tvivlsomt.

Der kom da ikke den gang og er ikke senere kommen noget ud af Forchhammers lyse forhåbninger om et storartet jærnværk ved Silkeborg. Men der er en mulighed for, at hans plan *nu*, da papirfabriken er standset, kan dukke op på ny. Der er en slags gödning, som vinder mere og mere anselse i den senere tid, og som kaldes *Thomas-slakke;* af *hedeselskabets* tidsskrift[1]) kan det ses,

---

[1]) Februar 1889, s. 21 og 24.

at den bruges både på törvejords-enge, der ikke kan vandes, og på vandings-enge. Navnet »Thomas-slakke« viser, at dette stof er fremkommen ved udsmeltning af malm ved en bestemt fremgangsmåde. Dersom en sådan kan blive brugt ved jærnets udsmeltning af den jyske myremalm, og dersom det stadfæster sig, hvad man formoder, at der ved opdyrkningen af jyske törvemoser og kær såvelsom ved forbedringen af jyske vandingsenge vil blive brug for en stor mængde af det ved jærntilvirkningen fremkomne affald, da vil denne mulig kunne drives således, at den svarer regning. Hedeselskabets ihærdige bestyrelse har sikkert sin opmærksomhed rettet på denne sag. Måtte opgaven kunne løses, da vil en ny velstandskilde dages for Midt-Jylland, og da vilde der ventelig blive brug for *den store vandkraft*, *Silkeborg har i Gudenåen, lige så vel som for myremalmen i de omliggende sogne.* Og da vilde jærnværket ikke, som fordum jærnudsmeltningen, blive til ødelæggelse for skovene og derved for den jyske halvø i det hele, men blive et nyt middel til at fremme den store hjemlige landvinding, som er noget af det bedste, den slægt, der nu lever i Danmark, har været vidne til.

Rejsebrev

fra

Eline Begtrup.

Bremen, den 19. juni 1889.

Rejsen fra Kjøbenhavn til Hamborg over Korsør—Kiel koster på tredie Plads med gjennemgående Billet 12 Kroner, på anden Plads omtrent det dobbelte. Man må

i første Tilfælde blive på Dækket under Sejlturen eller betale ekstra for Kahytsplads.

Kl. 8 forlod Deres Korrespondent Hovedstaden. Søerne kastede endnu deres Lysning ind i Byens Støv og Røg. — Vi fór hen over den flade »Hede« mellem Kjøbenhavn og Kjøge. Solen syntes at løbe omkap med Toget langs Toppene af Roskilde Landevejs Træer som en matrød Kæmpekugle henad en Keglebane. Ved Hedehusene forsvandt den sidste Kant af den i de grå Aftenskyer som i en våd Sandbunke. — Roskildefjorden lå lys mod den røde Himmelkant, mens Domkirkens mægtige, slanke Spir stod mörke og skarpe over de hvælvede Træer. — Den korte, lyse Nat var brudt frem. I dens Skygger lå Sorø Skove og den stille Sø som Billede på Aftenens Fred og ledte uvilkårlig Tanken hen på deres Digter og hans skönne, fredelige Aftensange.

Hvislende og hvæsende fór vi ind på *Korsør* Banegård. »Passagererne til Kiel behage at stige ud!« og ud steg vi og fandt ned til Kielerdamperen »Danneskjold-Samsø«, hvor man gik til Köjs eller blev i Læsesalonen efter Behag. — Vi sejlede fra Korsør Kl. 10½ og nåede *Kiel* mellem Kl. 4 og 5 næste Morgen. — Havnen så prægtig ud i den tidlige Morgenstund med stærkt gult Sollys gjennem de forrevne Skyer på Vandets ligesom uigjennemsigtige Overflade og på de mange sorte Skibsskrog rundt om. Byen ligger i en Kreds om Fjorden. Enkelte Partier mod Syd en Del höjere end de øvrige, på en grönklædt Höj, der krones af en stor rød, offentlig Bygning. Utallige sorthovedede Måger baskede om Skibet, sænkede sig og fór op med Skrigen, når nogen kom til Syne på Dækket. — Toldrevisionen kom om Bord og affærdigede hurtig Rejsegodset. —

Tiden tillod intet længere Gjennemsyn af den gamle Rede for Schleswig-Holsteinismen, da Toget vestpå kjørte Kl. 5½. — Vi rumlede afsted. Kupéer og Ventesale på

denne Strækning står langt tilbage for de danske i Orden og Pyntelighed. I Kupéerne traf vi linietykt Støv og i 3. og 4. Klasses Ventesal kunde Damer ikke opholde sig for Smuds og Tobaksrøg. —

Landskabet udenfor var mere dansk. Moser med Stabler og Volde af lyse Törv, og Teglværker, der havde farvet Jordbunden rød i vid Omkreds. Småskove, snart ude i Synskredsen, snart nærmere inde, mest Fyrre- og Egekrat, og Hegn allevegne, der aftærnede Markerne ligesom i Sønderjylland. Undertiden var Hegnet også blomstrende Hyld, hvad der tog sig prægtig ud. Husene syntes mest at være tækkede med Tegl og Skifer, måske dog kun, fordi de lå så nær ved Banen; længere borte så man også nette, stråtække Bygninger; men de lå alle spredt ligesom i det vestlige og midterste Jylland. — Hvad der især mindede en om, at man var syd for Grænsen, var de flunkende Uniformer, man så nu og da i Forbifarten: rødt, sort og forgyldt, rigtig til at glæde et Barns Hjærte, nedpakkede i en Spånæske.

Da det tidlige Tog er et Iltog, er vi allerede omtrent Kl. 8 i *Altona*. Denne By er nu en anselig Forstad til Hamborg på 100,000 Indbyggere, Hamborg selv har med alle sine Forstæder 500,000. Da Altona blev anlagt af Kristian IV, kaldte man den ved et Ordspil »All to nah«, d. e. »Altfor nær«, fordi den syntes at true Hamborg. Den blev dog aldrig nogen farlig Rival og er nu smeltet så fuldstændig sammen med Hamborg, at der er nogle Gader, hvor den ene Husrække hører til Altona og har altonaisk Politi, den anden til Hamborg med hamborgsk Politi. Siden Hamborg har mistet största Delen af sine Frihandelsrettigheder, er dette Forhold dog ikke så mærkeligt som för. Altona hører som bekjendt under Preussen.

I *Hamborg* tager vi til *Thiergarten*. — En Dyreven vil finde megen Fornöjelse her; thi dels er Dyrenes Opholdssteder langt rummeligere og bekvemmere, end vi

endnu har nået at få dem i vor »zoologiske Have«, dels findes der her mange Dyr, som vi savner. Ved Indtrædelsen træffer vi således to Søløver i et mægtigt Bassin med store Stenblokke. Den ene ligger oppe i Solen som en fyldt Skindpose, man har lukket sammen for at få Plads til den. Nu og da dasker den op med den ene Luffe af Velbehag. Den anden gjennemplöjer Vandet uden i flere Minutter at komme til Overfladen, så rejser den sig fodhöjt over Vandet med en underlig Gurglen. — Ved et andet Bassin står et Næshorn fra Indien med et underlig fortrykt, misfornöjet Udtryk over den uhyre Flab og med den grå, sprukne Hud liggende i store Panserfolder. — Flodhesten hører man kun snöfte, den kommer ikke ret ofte op til Overfladen i Solheden. — Giraffen strækker sin lange Hals og sin lange Tunge op efter Træernes Løv over dens Bolig, men forgæves; hvor den kan nå, er Løvet for længst afrevet. Dens Unge ser endnu mere latterlig og grim ud med sin uformelig lange og tynde Hals og sine dinglende Bevægelser. — I Akvariet træffer man virkelig et helt Billede af den undersøiske Pragt, som Forholdene så sjældent tillader os at se. Her »blomstrer« Søanemoner, Sønelliker og alle Slags Koraller i æventyrlig Farvepragt, Hummere og Krabber farer frem fra Skjulesteder under Stenene og griber de tykke, bugtende Aal om Halen. — I et Bassin er der en hel Samling af norske Læbefisk med Farver, som ingen vilde tro på, om de blev malede; det er, som et lille Barn havde moret sig med at bruge alle Farverne i sin Farvelade til at forsyne dem med Streger og Prikker. — De fleste Rum her forsynes stadig med frisk Havvand; både Akvariet og Havens Vedligeholdelse koster også så meget, at Aktierne i Haven ingen Renter giver, tiltrods for de mange Besøg og Indgangsprisens Störrelse, omtrent 1 Kr. 25 Øre. Haven er knap mer end 25 Aar gammel og ligger omgivet af Byen. Det Sted, hvor den er anlagt, kaldtes »Pesthügel«, fordi

de døde under den store Pest kjørtes herud. Den er nu en mægtig Park.

Man bör gå op på »Eulenthurm«, d. e. Ugletårnet, selv om man ikke interesserer sig for Ugler, af hvilke der også kun findes et Par. Thi fra Tårnets Tinde ser man ud, ikke alene over hele Haven, men over hele Byen, der ligger som et stort Panorama. Herfra tæller man mindst 18 af Byens Kirker, nogle med smukt udhugne, gothiske Tårne. Hamborg synes ikke at have mange flere Kirker, det er ingen from By.

Fra Alsteren ser man den fine Del af Byen med Alléerne og de fyrstelige Boliger langs Flodbredden. Man får Indtryk af, at Hamborg er en rig By, og dette Indtryk forstærkes, når man træder ind på *Udstillingen*. Skjönt kun Hamborg og dens nærmeste Nabobyer eller rettere Forstæder: Altona, Wandsbeck og Warnbeck her er repræsenterede, imponerer den meget ved det förste Indtryk. Terrænet ligner meget det, vi benyttede ved vor sidste Udstilling. Og Hamborgerne synes at have ladet sig påvirke en hel Del af Stilen i denne, hvilket kun kan være smigrende for os, især da vor dog synes absolut at måtte bære Prisen.

To Ting støder man stadig på i Bygningerne: den gjenopstandne gamle Kunst og Ordet »Export«. Hvad den förste angår, må man vænne sig til dens grelle Gemytlighed, vi træffer den i de ejendommelige trykte Lædersager, hvori man her excellerer, og som anvendes til Møbler, Bøger og Væggeprydelser; man træffer den i deres Lervarer, f. Ex. Kaminer, som i danske Øjne synes langt mindre tiltalende med deres urolige Blanding af Former og Farver end de danske og svenske rene og simple Modeller. Man træffer den endelig i deres Glasvarer, Træskærerarbejde og vævede Sager. Det fornöjede mig i den sidste Branche at træffe en dansk Dame, Frk. Holm, som Leder ved Udførelsen af de smukkeste, smagfuldeste Ar-

bejder, vi traf; — Navnet på Etablissementet har jeg desværre glemt. — Et meget fornöjeligt Indtryk gjör den gamle Stil i to Knejper, en fra München, »Pølseklokken«, og en fra Hamborg, »Den gamle Kjærlighed.« Den förste minder ret om hin Tid, da de store sydtyske Handelsstæder sendte deres Karavaner rundt omkring; der hænger de forunderligste Sager, som er hjembragte, Hajfisk og andre Søuhyrer, törrede tropiske Frugter og sligt mellem Karikaturtegninger, Dødningehoveder og Bimpler. Hamburgerhuset er en ægte Sømandsknejpe med adskillige fuldtriggede Fartöjer under Loftet og et og andet fra de lange Rejser som Prydelser.

Navnet »*Export*«, som stadig forfølger en, minder om den store Handelsstad, man er i; al Fabrikvirksomhed synes beregnet på Udførsel. — Også i Produktudstillingen får man Indtryk af det livlige Handelsröre. Et Sted fremstilles de Dampere, der fører Petroleum fra Baku i Rusland til Hamborg; de er således indrettede, at Lasten simpelthen pumpes fuld af Petroleum — en farlig Ladning! Et andet Sted udstiller et stort Firma omtrent 50 Sorter Kaffe fra alle de tre kaffeproducerende Verdensdele. — En Slags Bekjendt træffer vi i en flere Kvadratfod stor Gummimodel af Hamburg & Harburgs Gummivarefabrik. Det er dens Stempel vi ser på så godt som alle vore sorte Gummikamme. Danmark fandt vi ene repræsenteret — meget værdigt og passende — ved »Ålborg Akvavit«, som er Specialitet hos et eller andet hamborgsk Firma. — Til Underretning for Damerne tjener, at der var udstillet et patenteret Spejl, så kunstig indrettet, at det kan bruges som Klædeskab, men tillige, når det åbnes, sætter én i Stand til at beskue sig selv fra alle fire Sider på en Gang og fra Hoved til Fod. — Kl. 8 lukkes den alvorligere Del af Udstillingen, og så strömmer Skarer af de indfødte ind for at nyde Koncerterne og Illuminationen.

Inden man forlader Hamborg, må man ikke forsömme at se de storartede Frihavnsanlæg eller den gamle Havn, der danner Centrum for Byens Liv. — Historisk mærkeligt er det at kikke ned ad de smalle — 8—9 Fod brede — Gader og Kanaler, der fører ud til Floden, med deres Bindingsværkshuse med fremspringende Karnapper og hældende Stokværk af sodede Mursten, alle med Gavlen mod Gaden eller lige ud til det grönne Vand. — I disse Gyder tjentes de Formuer, som nu pryder Hamborgs rige Kvarterer.

En Overraskelse.

Aldrig skulde man have troet, at der kunde være saa mange Blomster i den lille By! de ligesom vældede frem alle Vegne, de opdyngedes i Kranse og Buketter og anbragtes i Fade og Kummer, for at opbevares til det højtidelige Øjeblik, da Tropperne drog ind, vendende hjem fra det ærefulde Felttog. Alle Ansigter straalede, og alle kappedes om at være med til at hædre »den tapre Landsoldat«, som var bleven hele Landets Yndling, og hvis Pris lød paa alles Læber.

Paa den gamle Gaard paa Torvet var man ivrig beskjæftiget med at hejse to store Dannebrogsflag. Pludselig fløj et Vindue op, og et ungdommeligt Pigehoved, med friske, runde Kinder og straalende Øjne, kigede ud, aabenbart for at se, om ogsaa alt blev gjort, som det skulde. Det lod ikke til at være Tilfældet, thi hun vendte sig rask om, sprang op, og idet der flød en hel Strøm af Blomster ud over Gulvet, for Fødderne af en anden ung Pige, som sad paa en lav Stol, ogsaa med Skjødet fuldt af Blomster, raabte hun:

»Nej, det gaar ikke, Ida! Jeg har lovet Frederik, at naar han kom hjem med Sejr, skulde Dannebrog hilse ham fra Husets højeste Tinde, og nu sætter Ole det saa lavt, at han slet ikke kan se det, før han løber Næsen mod Døren«.

Afsted fór hun som en Vind, i sin barnlige Iver for at faa Flaget anbragt paa den »højeste Tinde«.

Søsteren blev ene tilbage og sad ganske stille, ja, tabte endogsaa den Blomst, hun holdt i Haanden, og glemte at tage den op igjen. Som hun sad der, med et tankefuldt, men dog lykkeligt Udtryk i sit Ansigt, var hun saare yndig at skue. Hendes Træk vare fine og regelmæssige, med en ikke meget stærk, men dog frisk Farve, i de store, udtrykfulde Øjne var der en solvarm Glans, og over det hele laa et Skær af Renhed og Ynde. Det lysebrune Haar krusede sig let over Panden, og der var som en Antydning af Smil om den lille friske Mund. En mørkeblaa ulden Kjole, med folderigt Atlask i Brystet, sluttede tæt til hendes slanke Figur, og om hendes Hals glimrede og blinkede et gammeldags Smykke af sjelden Skjønhed. Paa venstre Side af Brystet havde hun fæstet nogle hvide Blomster med lange Stilke, og hun selv og hver lille Del af hendes Dragt udgjorde tilsammen et harmonisk Hele, ligesom noget overraskende, usædvanligt, som man ikke let vilde kunne løsrive sine Øjne fra.

Mens de glade, forventningsfulde Skarer bølgede i Gaderne, og Sang og livlig Tale lød derude fra, sad hun stadig stille, med Skjødet fuldt af Blomster, og tænkte.

Hun tænke paa, hvor dog den lille By var bleven forvandlet, hvor der var blæst som en frisk Luftning ind over Folk, siden den Vinterdag, da Budskabet kom om Kongens Død, da Landet klædte sig i Sorg, og Klokkerne ringede Dag efter Dag, da sorte Skyer trak op fra Syd, og Sindene ængstedes i bange Forventning og ligesom knugedes af de mørke, korte Dage og den evindelige Klokke-

ringning. Hvor saa pludselig Uvejret brød løs, det man havde frygtet; men i selve dette Udbrud var der noget befriende, Sorgen var som blæst bort, Sørgedragten kastedes og veg Pladsen for røde og hvide Sløjfer og Kokarder. Hvor hun da følte, hvad det var at være ung og løftes op over al den dagligdags Smaalighed, i Begejstring for Fædrelandet, i brændende Iver for at ofre det bedste og at udrette helst noget meget stort — noget, som man hidtil ikke havde drømt om; thi før havde man jo sovet, men nu var man lysvaagen.

Hun tænkte paa den Dag, da de frivillige drog bort til Hæren, og hun med Fader og Moder og Ellen stod i Vinduet og viftede Farvel til de bortdragende, og Fader sagde saa alvorligt og næsten højtideligt: »Vor Herre velsigne deres Gjerning og lade dem bære Sejr hjem!«

Og en for en svandt de om Hjørnet, ned ad Gaden, og Frederik Brun, Doktorens Søn, som Ellen nu havde saa travlt med at hejse Flag for, han var imellem dem, og idet han drejede om Hjørnet, sendte han et langt Afskedsblik tilbage mod det gamle Hus — og det var ikke saa underligt, thi i Vinduerne i Stueetagen stod hans Forældre og mange Søskende og tilvinkede ham det sidste Farvel.

Svagere og svagere lød Tonerne af »den tapre Landsoldat«, indtil alt tilsidst blev stille, og der blev saa underlig tomt.

Siden den Tid var der gaaet Aar og Dag, og Livet havde været rigt baade paa Spænding og Forventning og Smerte og Jubel, men stort og fuldt havde man levet, og altid mere havde man lært at elske sit gamle Fædreland, og kom der Budskab om en Sejr, var den end kjøbt med Blod og Taarer, saa bankede Hjerterne i Stolthed og Glæde.

Ofte kom der Brev til Frederiks Hjem, og Ida havde da altid i aandeløs Spænding lyttet til Beretningerne om

disse Breves Indhold, til de levende Skildringer af Kamp og Sejr og af hele dette brogede, bevægede Liv, som Krigen fører med sig. Hun levede og aandede med dem dernede, led og stred og jublede med dem, og mens hendes flittige Fingre strikkede varme, uldne Strømper og Halstørklæder, eller trak Traad efter Traad ud af det hvide Linned og ordnede dem i tykke, glinsende Bunker, fløj Tankerne forud for dette Arbejde, som skulde varme de raske og lindre de saarede, og hun syntes, det maatte være stort og lykkeligt, at være blandt dem, de fremmeste i Kampen for gamle Danmark.

Naar saa Fru Brun havde fortalt alt, hvad der var at meddele af Frederiks Brev, tilføjede hun som oftest:

»Saa er der en venlig Hilsen til Dig og alle de andre deroppe.«

Ida blev glad, thi det var dog noget, at hun personlig fik en Hilsen fra dette Eventyrland dernede, som fyldte alle hendes Tanker. Hun takkede og havde saa gjerne sendt en Hilsen igjen, men den vilde slet ikke komme over hendes Læber, og hun gik saa bagefter op ad Trappen, ærgrende sig over, at hun ikke havde bedt Fru Brun hilse Frederik, som hun dog kjendte saa godt og saa ofte havde leget med nede i Gaarden og i den store Have. Hun var ogsaa altid saa underlig, og næste Gang vilde hun sikkert bære sig lige saa tosset ad. Nej, da var Ellen ganske anderledes! hun sendte Hilsener i Mængde og havde altid utallige Ting, som skulde skrives til hendes gode Ven, om alt det derhjemme, som var saa kjendt og kjært for dem begge. Ja, hvor Ellen dog var spillende livlig og frisk! Derfor tog hun ogsaa alle med Storm, og derfor havde hun altid været Frederiks erklærede Yndling, og hendes Vilje havde som oftest været den ene raadende i deres Lege og i alle de ungdommelige Glæder, de i de seneste Aar havde nydt sammen.

Ja, det var den Gang! — Hvor dog alligevel alt var smaat mod senere, da man rigtig havde faaet noget at leve for. Naar Avisene kom, eller de smaa Flyveblade, da brød der ligesom en Strøm ind over Sindene; det var som et Hav med stærke Bølgeslag, alvorsfuldt brusende, men med lyse Solblink over de skumhvide Toppe. Man lo og græd paa én Gang, man trykkede hinandens Hænder og talte om Sejrsbud og Dødsbud, og man følte sig som Brødre og Søstre i disse fælles store Oplevelser.

Nu, i Dag, skulde Soldaterne vende tilbage, efter alle de ærefulde Kampe, og nu var det, som om Smerten og Alvoren var traadt i Baggrunden for at give Plads for Gjensynets Jubel og Lykke. Ja, for Ida var Gjensynsglæden kun den store, almindelige; hun kjendte ingen nærmere. — Jo, Frederik! men nedenunder vilde jo hans Forældre og Søskende staa i de aabne Vinduer, med Blomster og Flag og jublende Velkomsthilsener, og han vilde nikke god Dag igjen og være saa betagen af Hjemkomsten, at han maaske neppe fik Tid til at sende Ellen et Blik, det hun dog vist ventede paa.

Hvordan mon han saa ud efter Felttogets Besværligheder? mon han var bleven bleg og mere alvorlig end før og ligesom større af at have udrettet saa meget?

Hvad var det? — En underlig Susen, nærmere og nærmere, enkelte Toner — samlende sig mere og mere — Musik, Sang, et eneste stort brusende Hurra! — og Ida stod ved det aabne Vindue — hun vidste ikke selv hvorledes — mens Blomster og Kranse laa upaaagtede, som et broget Tæppe omkring hende. Hun hørte ikke Ellens Opfordring til at følge hende og Forældrene ud paa Altanen, hun stod som fastnaglet til Stedet, med bankende Hjærte og tilbageholdt Aandedræt, og stirrede over mod Hjørnet, hvor hun en Gang for længe siden havde set de bortdragende svinde, en efter en.

Nu lyste det derovre fra de skinnende blanke Vaaben, det vældede frem i rige Farver, med vajende Faner og brusende Musik, dette store, sejrsstolte Tog, hilset af Jublen fra tusinde Munde, overøst med Blomster og gyldent Sollys. Ida saa ikke noget enkelt, men kun det hele brogede Billede, de mange Blomster, de viftende Tørklæder og de utallige Dannebrogsflag. Dog jo — nu kom om Hjørnet en kjendt Skikkelse, skjønt meget, meget forandret. Hvor var han bleven stor og smuk og kraftig — slet ikke bleg! nej, dygtig solbrændt og med et stort Skjæg. Det var ganske mærkværdig, hvor helt anderledes han var — og dog den samme, da han nu saa op til det gamle Hus, hvor saa mange kjære og kjendte Ansigter hilsede ham velkommen.

Han kom stadig nærmere! Nu var han lige ud for Huset! — og Ida tænkte ikke paa al den Blomsterrigdom, som omgav hende — hun løsnede de hvide Blomster med de lange Stilke fra sit Bryst, og ned dalede de, i den stille Luft, og lagde sig for Frederiks Fødder. Han tog dem hurtig op, fæstede dem i sit Knaphul ved Siden af Dannebrogskorset, og mens et Skjær af Lykke gled over hans kjække, mandige Træk, saa han atter hen imod det gamle Hus, men ikke til Vinduerne i Stuen, hvor hans Forældre og alle de smaa Søskende paa det mest ihærdige vinkede god Dag, og heller ikke til Altanen, hvor Ellen svingede et vældigt Dannebrogsflag, men til Vinduet, hvor den unge Pige stod alene, hun, hans Barndoms Legesøster, hvis Billede havde fulgt ham, i al sin friske, rene Skjønhed, overalt, hvor han havde færdedes, han sendte hende alene et Blik til Tak, og nu forstod Ida, at havde hendes Liv i disse alvorsfulde Tider været som et stormfuldt bevæget Hav, saa havde hun nu, ud af dets Dyb, løftet den skinnende Perle, som, hende selv uafvidende, havde ligget gjemt paa Bnnden.

Om Aftenen sad Ida og Ellen med deres Forældre ved det festlig smykkkede Bord i Doktorens Spisestue. Vinen perlede i Glassene, og mens den glade Menneskesværm ustandselig bølgede gjennem Gaderne, hvor alle Vinduer skinnede i Lys, og mens Musik og Fædrelandssange klang i den stille Aftenluft, udbragte Doktoren, under hele Ungdommens begejstrede Jubel, Skaalen for Frederik og Ida — den tapre Landsoldat og hans Brud.

Sine Godskesen.

Fra Bogmarkedet.

»Romeos Julie« er Titelen på et lille nylig udkommet 1 Akts Skuespil af den ifjor afdøde pseudonyme Forfatterinde *Ernst Ahlgren.* Handlingen foregår i en Grosserers Hus i Stockholm, hvor en ung Baron, Zetterschiöld, kommer for at stifte Bekjendtskab med Fruen, som er en feteret Skuespillerinde. Han har den Hensigt at vinde hendes Kjærlighed, skjønt hans Ven har spået, at det vil være spildt Umage, da Stella Ramberg er en »ærbar Kvinde« og meget dum, hvad han snart vil erfare, når han lærer hende at kjende, og desuden kan han ikke forstå, hvad herligt der kan være ved at være en Spidsborgerkones Romeo. Zetterschiöld er alligevel i blind Tillid til de moderne Romaner sikker på at sejre, da han har gået i en god Skole i Petersborgs Saloner, og det at være mindre begavet er hos en smuk og indtagende Kvinde ingen Fejl, man skal jo ikke lære den Kvinde, man elsker, at kjende, thi saa brister Illusionen. Ligeså sikker er han på, at Byttet, han gjør, vil blive stort, thi han har set hende den foregaaende Aften spille Shakespeares Julie

med en sådan Inderlighed, som kun Længselen efter det store — det vidunderlige — det at blive elsket — kan give hende Evnen til. Netop den Slags Kvinder, som ikke har haft nogen Roman, men har levet sådan — »ærbart«, netop de må inderst inde i deres Væsen have opsparet en Sum af Lidenskab, som der aldrig har været Brug for i Ægteskabet«. — — — »Mangen en Gang drømmer ikke en ung Pige så fint og sart som en sådan Kvinde. Og mens hun drømmer, føler hun sin Ungdom glide hen, — og hun ved, at Livet ikke skænker mere end den ene. Hvordan må hun da ikke kunne elske!« Da Stella Ramberg kommer ind, har hun hørt, hvad de to Herrer har talt om, hvorfor hun ærgrer Baron Zetterschiöld ubarmhjærtigt, så han får at erfare, at hun ikke er dum; men da hun mærker, at han i Grunden er en brav Fyr: »Der er hos Dem under den blasserte Salonmaske, noget så friskt — jeg kunde gjærne sige rent«, — så slår hun over i en anden Tone, og taler så godt og så længe med ham om Ægtekjærligheden: »Den er en Følelse så sjælden, at Sproget ikke har et Ord for den; den flammer ikke op ved første Øjekast, den slukkes heller ikke i et Blink. Den vokser fra et lille Frø, suger sin Næring af Vished om en uindskrænket Tillid — af tusinde små Varmestråler, tusinde små Eftergivenheder .... den vokser som en Plante og breder sig ud over éns Liv, stor og beskyttende stærk. Og ved enhver Ulykke, der truer, enhver Skuffelse, der nager, flygter man ind under den: der er Varme og Tryghed. Og imod dette bliver alt andet så småt« — at han tilsidst udbryder: »Jeg søgte en Kunstner og fandt — et Menneske. Jeg vilde tale med en fremragende Skuespillerinde — og lærte en fint tænkende Kvinde at kjende. Dette er så uendeligt meget mere!« Han opgiver at komme over »den skrækkelige Palisade« — »Tryllemuren om mit Slot — den kommer ingen over«.

Bogen er god og nok værd at læse, og kan den blive et Slag, der batter mod den megen tomme og usande Snak, der endnu går under Navnet »den frie Kjærlighed«, da har Forfatterinden vist nået, hvad hun vilde. Lad os tage den som en alvorlig Påmindelse om, at Kjærligheden ikke er en kunstig, pludselig fremblomstrende Plante, men et virkeligt Liv, der som alt Liv må vokse sin egen rolige Vækst, og at det bedste Værn om den er den fulde Fortrolighed, intet at skjule. Kan Forældrene bevare det Forhold sig selv imellem og imellem sig og Børnene, da har de omgivet Hjemmet med det bedste Hegn, Hegn mod uren Luft og mod Hjærtekulde. *Marie Johnsen.*

Bertel Elmgaard: Hjemstavns-Billeder fra Jylland i Somrene 1885—86. (Karl Schønberg.)

Det er en ejendommelig Bog og en betydelig Bog og en Bog, som der ligger meget Arbejde i. Den udkom alt i Fjor Sommer og burde have været omtalt her for lang Tid siden, og det var Meningen at give den en længere Omtale; men netop dette har sinket Anmeldelsen; ti hverken Tiden eller Pladsen har tilladt det.

Det er ni forskjellige Skildringer af Folkeliv og Natur; men ingen af Delene er taget saadan i sin Almindelighed; det er Skildringer af bestemte Egne. Man følger Forf. Bakke op og Bakke ned, ind igennem Skoven, ud langs Stranden og hen til den eller den Landsby, man kommer i Tale med den ene og den anden, og det er, som man kjender de Folk; de har Ægthedens Præg over sig. Og Bakken og Skoven og Stranden og Landsbyen? Ja, Navnet staar oven over Skildringen, og det staar ikke der som et løst Vedhæng; Skildringen er født paa Stavnen, det er Hjemstavns-Billeder, de er ikke konstruerede. Det er — om man vil — geografiske Skildringer af Egnene omkring

Vejle og Horsens og ind ad Midt-Jylland paa; men det er ikke haandværksmæssigt Arbejde, der systematisk og nøjagtigt opregner, hvad der er af mærkeligt og umærkeligt; det er Billeder med Kjød og Blod — om det Udtryk kan gaa — Billeder, malt med levende Farver, udført med Kjærlighed og Forstaaelse.

Den bedste af dem er den, der har »Jelling« til Overskrift. Det er en Skildring, der burde have staaet i »M. Galschiøt: Danmark i Skildringer og Billeder«, den vilde have været en Pryd der. Naturen, Folkelivet, de historiske Minder, der knytter sig til Egnen, alt er taget med og taget med paa en saadan Maade, saa det efterlader blivende Indtryk i éns Sjæl. Noget lignende gjælder »Under Volde og Grave«. Fredericia og Trælde er denne Skildrings Hjemstavn. Den gamle Sønderjydes Fortælling om 49 og om Tyskernes Færd paa den anden Side og om Danskernes på denne i vor Tid kan ikke andet end tage os om Hjærtet.

Folkelivsbillederne er lagt lige ind paa vor Tid, de har jo Overskriften 1885—86. Den politiske Bevægelse gik höjt i denne Tid, den maatte drages med ind i Skildringen, hvis den skulde give os et rigtigt Billede af Tiden, og det er vist truffet paa en Prik, naar han skildrer den politiske Gjæring i denne Tid, Bøndernes Harme over Provisorierne og deres Skuffelse over, at Politikken gav det meget Skrig, men kun saa lidt Uld. Højskolebevægelsen og Skyttevæsenet er ogsaa medtaget. Naar man om Hundrede Aar eller længere vil have Rede paa, hvad Tanker der var oppe hos Folk i Attenhundred og Firserne, saa vil man finde god Besked i Elmgaards Hjemstavns-Billeder; det er en Bog, der har kulturhistorisk Betydning.

Poul Bjerge.

I anledning af jubilæerne.

Hundredårsdagen for *B. S. Ingemanns fødsel* har fremkaldt to ny og smukke bøger. Forlæggeren af Ingemanns skrifter, bogh. Reitzel, har udgivet hans **„Morgen- og Aftensange, illustrerede af Carl Thomsen“**, og denne bog vidner om samme rige evne hos kunstneren, som han har lagt for dagen ved det tidligere i »Danskeren« omtalte værk: »Salmer og sange for börn«, der til julen udkom på Schubothes forlag. — Hos Karl Schønberg, som tidligere har offentliggjort en lærerig bog om Ingemanns digterstilling og digterværd af Jens Nörregård, er nu udkommen: **„Mindeskrift om Bernhard Severin Ingemann i Hundredåret efter hans Fødsel, af Richard Petersen“.** Medens denne bog tager sigte på en jævnere læsekreds end både Nörregårds og Schwanenflügels bøger om Ingemann og derfor er godt skikket til at læses forud for disse, vil alligevel den, som i forvejen har læst disse bøger, både med fornöjelse og med udbytte kunne følge R. Petersens jævnt fremskridende fortælling om digterens livsførelse og redegörelsen for hans skrifters indhold. —

Halvhundredårsdagen for N. F. S. Grundtvigs tiltrædelse af præste-embedet ved Vartov har givet anledning til et ligeledes på Karl Schønbergs forlag udkommen »mindeskrift«: **„N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling. Ved Dr. Frederik Nielsen.“** Denne bog af vor — man kunde fristes til at skrive — *mageløs* flittige kirkehistoriske professor, indeholder mere, end titelen lover. Den bringer nemlig en udførlig fremstilling af Grundtvigs levnet, hans åndelige udvikling og hans virksomhed indtil omkring ved 1817 (på bogens første 230 sider), medens de følgende afsnit med overskrifterne: »Kirkens genmæle« og »Folkelig oplysning og kirkelig frihed« (s. 231—338), holder sig mere bestemt til den kirkelige side af Grundtvigs liv og gerning

fra 1817—39. Her skal jeg særligt fremhæve, at medens Frederik Nielsens på grundige studier støttede opfattelse af Grundtvigs udviklings-historie i alt væsentligt stemmer med den, som jeg efter min mangeårige syssel med Grundtvigs levnet er kommen til at göre gældende, når jeg holdt foredrag over dette æmne, så er der ikke lidet, hvormed han har kunnet udfylde, hvad jeg vidste, og — jeg kan tilföje —, hvad de, der kender mest til det foreliggende æmne, hidtil har kunnet vide. Fr. Nielsen har nemlig haft lejlighed til at benytte de bevarede utrykte samlinger af breve, der er vekslede imellem Grundtvig og hans slægtninge og venner, og til derfra at hente mange oplysende træk. Jeg skal pege på nogle af disse. — Den 16. juli 1808 skrev han til sin broder Otto, at han havde solgt sin mytologi til Schubothe for 6 rdl. arket og derved opnået en tid lang at kunne leve uden at give undervisning: »Det er en herlig ting, så meget mere, som jeg *efter at have undervist min Carl*, *ej let træffer nogen*, *jeg gider undervise*«. Man får af denne bemærkning et vidnesbyrd om, at Grundtvig har haft glæde af sin langelandske lærling. — Dimisprædikenen af 17. marts 1810 har givet anledning til en i flere retninger mærkelig brevveksling mellem Grundtvig og hans forældre. At han fik udmærkelse for den, har ikke undret ham lidet, skrev han to dage efter til faderen, »da jeg nødtes til at sige ting, der ej klang godt i min höjærværdige dommers øren«. Da den omstændighed, at biskoppen ikke vilde indstille Grundtvig til at blive faderens medhjælper, fordi der var seks, syv tjænstledige kapellaner i stiftet, bragte ham til at opgive tanken om det hele, idet det var ham »umuligt med varme at forestille kongen en sag«, hvorom han ikke var enig med sig selv, så skrev moderen til ham og bebrejdede ham »*utaknemlighed*, *ustadighed og det fejge sindelag*, *der foretrækker lyst for pligt*«, uden at dette dog rokkede hans overbevisning om, at det var hans kald »gennem

videnskaberne at bidrage til faderens forherligelse«, som han skrev 30. april. Hvor betegnende hint udbrud end er for Kathrine Marie Bangs ildfulde natur, så er det mærkeligere endnu at se, hvad Johan Grundtvig skrev 8. december 1810: »Hvordan en vending end *din gode sag* tager, forsag dog ej — Gud vil vist vende alting til bedste for dig. Bliv aldrig tabt for dit fæderneland, og bedrøv os aldrig med den tidende, at du vil *emigrere til Engelland*, der har gjort sig så afskyelig for rettænkende ved disse lumske indfald . . . Heller vilde jeg råde dig for nogen tid at opholde dig i *Sachsen eller Preussen*, hvor vor religion dog er mest blomstrende, mere end noget andet sted i Evropa«. Det kan heraf skönnes, at den gamle præst i Udby fuldt ud har kunnet give sönnens dimisprædiken sit bifald, og det kan ses, at han levende har fulgt med, hvad der angik fædrelandet og det lutherske troessamfunds vé og vel; mulig det er tanken om Frants Volkmar Reinhard (overhofpræst i Dresden 1792—1812), der har bragt ham til at prise Sachsen; hvem han har set på som bærer af et blomstrende liv i den lutherske kirke-afdeling i Preussen, har jeg ingen mening om. Af hvad han skriver, kan man videre slutte, at England allerede den gang maa have øvet en dragende magt over for hans sön. — Til belysning af det stærke religiøse gennembrud, der fandt sted hos Grundtvig i decbr. 1810, gives der et mærkeligt bidrag i et brev, som han 24. decbr. skrev til Sibbern fra Udby, med denne begyndelse: »Ædle ven! fremfor alle har De retmæssig krav på mine første rolige öjeblikke; ti De har stridt med mig som en ærlig ven, og således som *De stod for mig med foldede hænder i Vindbyholt*, står De for min sjæl, sålænge jeg kan ånde«. — Om sin forlovelse med »Lise Blicher« skrev Grundtvig 21. september 1811 til sin broder Otto: »For otte år siden var det stærkt i mine tanker; flere gange har det været aldeles ude af dem, som jeg mente, men kom altid igen,

og til sidst lod det endda, som der slet intet skulde blevet af«. — Af Grundtvigs brev af 23. juni 1812 til Oehlenschläger har den sidste gengivet et stykke i sine erindringer; men Fr. Nielsen meddeler en hel del mere, som blandt andet viser, at brevet slutter sig til samtaler, de tidligere har haft med hinanden, hvoraf en har endt meget venskabeligt, men den sidste vidnet om kulde fra Oehlenschlägers side. Også af Oehlenschlägers svar er noget hidtil utrykt bleven meddelt. — Den 10. januar 1813 skrev biskop Balle til sin »dyrebare monfrère«, N. F. S. Grundtvig, at der ikke kunde være tale om, at en så ung mand som han blev sognepræst i Udby. »Hertil kommer, bedste hr. broder, at deres sidst udgivne bog vist ikke gavner Dem hos de mægtige. Den gör megen opsigt, købes og læses fra hånd til hånd; men bitterhed, spot, trusler give genlyd fra mund til mund. I sandhed! ærlige mand! Så djærve rystelser tykkes mig at være til overs, fordi de volde kun skade på mer end én måde«. Det er om verdenskrøniken fra 1812, at Balle skriver. — Der er mange læsere, som vil påskönne, at det brev er optaget i bogen, som Grundtvig skrev til Henrik Steffens den 6. oktober 1824 (side 239—43). Prof. Nielsen har ved uddrag af et brev fra biskop Münter fra 1824 meddelt »et svagt forbud på det, som snart skulde bryde løs«, og han har ved uddrag af breve fra höjesteretsadvokat F. W. Treschow, assessor Ågård på Iselinge og præsten W. A. Wexels i Norge givet gode bidrag til oplysning om det indtryk, det gjorde på Grundtvigs venner, at han 1826 besluttede sig til at *tage sin afsked.* — *Grundtvigs ansøgning fra 1839 om præste-embedet ved Vartov*, som L. Koch ikke kunde finde i kongerigets arkiv,[1]) har Fr. Nielsen set sig i stand til at meddele efter Grundtvigs klade. — Disse vink kan give en forestilling om den af Fr. Nielsen meddelte »mundsmag

---

[1]) Se foran s. 187.

af det rige forråd«, der findes i den grundtvigske brevveksling. »Den vil« — skriver han med föje — »være tilstrækkelig til at vise, hvor ønskeligt det vilde være, om de trykte samlinger af breve fra og til Grundtvig, der nys [med den molbech-grundtvigske] have fået, og i den nærmeste fremtid [med en rördam-grundtvigsk samling?] ville få, en værdifuld forøgelse, fremdeles måtte blive fortsatte.« Imidlertid kan den omhandlede mundsmag også vise, at en yderligere offentliggörelse af sådanne brevvekslinger ikke væsentlig kan omdanne den opfattelse af Grundtvigs livsudvikling, som det i de senere år har været muligt at fremsætte, og som Fr. Nielsen på en så tiltalende måde *har* fremsat i den foreliggende bog, at man både må ønske den og forhåbentlig tör spå den en stor læsekreds.

Hvad for øvrigt »Vartov frie menigheds« 50 års jubilæum angår, da har *C. J. Brandt* i det nummer af dansk kirketidende, der bærer jubilæets eller pinsedagens datum, meddelt, at »denne dog ikke rigtig kan hævde sin epokegörende betydning for os gamle, der fulgte med fra Fredriks tyske kirke. Sagen er nemlig den, at vistnok glædede vi os ved flytningen og især, fordi Grundtvig derved fik lejlighed til at konfirmere sine egne börn og efterhånden også menighedens. Men i øvrigt var det for os kun en lokalforandring, som vi med hensyn til menighedens vilkår intet vandt ved. Vi flyttede; men »evang. salmebog« flyttede med os, og først 6 år efter, ved julen 1845, var det, at den danske kirkesang vovede så småt at kvidre og begyndte først at komme til kræfter efter frihedsbevægelsen fra marts 1848. Dernæst var der ikke tale om sakramenternes brug uden for stiftelsens medlemmer, för 16 år efter ved sognebåndets løsning. Mine ældste börn (fødte mellem 1846 og 1853) blev alle døbte i det sogns kirke, hvor jeg havde bopæl, — af Grundtvig med sognepræstens tilladelse. Altergang vedblev vi at søge i de kirker, som vi var vante til. Først da biskop Mynster var død og loven

om sognebåndets løsning trængt igennem, forandrede stillingen sig, og da den ene familie efter den anden løste sognebånd til Grundtvig og søgte altergang hos ham, begyndte det at kendes tydeligere, at en menighed var i færd med at danne sig, og det stemmer da også godt hermed, at der samme år blev valgt 7 fattigforstandere til at samle og uddele milde gaver til de trængende i menigheden. Det vilde altså, strængt taget, være rigtigere at regne vor frie menigheds alder enten fra 4de marts 1832, da Grundtvig begyndte at samle den om sin prædikestol eller fra april 1855, da flere og flere börn bleve døbte, og menigheden søgte stadig altergang i Vartov kirke.«

Denne oplysning af det gamle medlem af og den mangeårige præst for Vartov frie menighed er fuldt værd at påagte. Men ligesom Grundtvigs flytning til Vartov »gjorde et stærkt indtryk udad til«, således var den vel *et hovedvilkår både for hans og hans frie menigheds frugtbare virkning på hele folkekirken.* Og fra denne side set vil den 9. juni 1839 sikkert vedblive at være en mærkedag.

L. Schrøder.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

I Varemarkedet har der i de seneste Uger været store Svingninger, og Baissen (det Børsparti, der arbejder for lave Priser) har opereret med Held både på Kaffe- og Sukkerbørserne.

Kaffe. Flovheden for denne Artikkel blev ikke, som forventet, forbigående, den udviklede sig til en Panik, en Krise, Priserne faldt indtil 10 à 11 Øre pr. Pd.; et enkelt

Hus i Hamborg (det største Kaffehus der) afleverede i nogle Uger ca. 10 à 11 Millioner Mark, dels i Differencer på Spillebørsen, dels i Tab på Lager, og tilsatte således i kort Tid største Delen af sin Formue. Først i de senere Dage er der atter kommen Fasthed på Kaffemarkedet, Baissen er slået for denne Gang, Haussen har atter fået Magt, og New York melder nu daglig højere og højere Priser; men Europa vil ikke rigtig med, det går som en gammel Mand forsigtig, varsomt frem, og har endnu ikke, som Ungdomsnationen vesterpå, glemt de seneste Tiders frygtelige Begivenheder; men holde sig længe tilbage over for Amerikas stærke Hånd, vil blive vanskeligt for ikke at sige umuligt; ti New York træder nu også op her i Evropa, og har f. Ex. i de sidste Dage købt store Kaffeposter i Hamborg. Spørger man nu, hvorledes det er muligt, at de falske Efterretninger fra Rio (det synes virkelig, som om den kommende Kaffehøst i Brasilien ej bliver synderlig større end oprindelig antaget) har kunnet fremkalde så store Ulykker på Børserne og for en Tid givet Baissen Vind i Sejlene, så må vel Svaret blive det, at Spekulationen har været overbebyrdet med for mange svage Lommer og svage Hoveder, og det er disse Stakler, der nu tildels er afklædte, som Paniken har greben, og som for endel har bevirket Kalamiteterne; nu er disse Elementer renset ud, stærkere Hænder har grebet ind i Begivenhederne, og Kaffepriserne er atter drevne noget ivejret. Et må imidlertid stå klart for enhver fornuftig Købmand, at under sådanne Forhold, som Spillebørserne nu har fremkaldt, gælder det om at operere med Forsigtighed, og ialfald ikke engagere sig ud over ens Kræfter, parat til at kunne holde sig rolig, til Uvejret er dreven over.

Sukker. Sukkermarkedet har lige indtil i Onsdags i forrige Uge bibeholdt sit rolige og faste Præg, og der sporedes indtil da ingen videre Interesse for Artiklen. Lichts Beretning fra Magdeborg for Tirsdag bevirkede imidlertid, at flere Spekulanter i Hamborg fik Lyst til at realisere deres Avancer; men der var for få Købere, flere og flere Sælgere trængte på, Priserne faldt for 88^0 Rendement fra Time til Time, på en Dag fra 28 Mark til 22.80, men bedrede sig atter noget ved Børsens Slutning. Fra Hamborg Sukkerbørs forplantede Sukkerpaniken sig videre og videre til andre store Verdensmarkeder. Onsdag Aften

meldte London således »Baisse« for Sukker, og Priserne for Juli Levering faldt på en Dag cirka 5 Shilling. I de senere Dage er Prisen på Londons Sukkerbørs yderligere gået 4 sh. ned. — Imidlertid er det nødvendigt, at man stiller sig klar overfor hele denne Begivenhed, klar over, at det er *på Spillebørserne, at Priserne er faldne*, ikke på det virkelige Sukkermarked, ti effektive Varer er endnu kun dalede ca. ½ à 1 Øre pr. Pund. Vore indenlandske Raffinaderier skal ikke have synderlig mere Roesukker, end de kan oparbejde og sælge i denne Kampagne; de har i Tide realiseret af deres Beholdninger, hvad de ikke formente at få Brug for, og således har uendelig mange andre Fabrikker i Evropa båret sig ad, enkelte har endogså solgt hele deres Lager med store Avancer, standset Fabriksdriften og gjort deres Arbejdere skadesløse, indtil den nye Kampagne indtræder, hvor Arbejdet da atter tages op.

Af Råvarer forefindes overalt kun et forholdsvis ringe Kvantum, og næsten hele forrige Års Høst anses som oparbejdet. Da nu Spillemarkedet kun opererer med de Råvarer, som Raffinaderierne anvender til Raffinering, og da heraf kun forefindes et meget begrændset Kvantum, endelig da dette skal afleveres inden den nye Kampagne, så vil deraf følge, at hele denne Manøvre på Spillebørserne ej vil komme til at berøre og virke synderligt på de effektive Varers Priser, da der næppe er mere heraf, end Konsumen kan optage. Den store Sukkerfabrik i Itzeho har i disse Dage tilskrevet sine danske Forbindelser, at den ingen nye Kontrakter kan slutte med dem, førend ind i November Måned. Ret betegnende er det at lægge Mærke til, at på Spillebørserne har Baissen ikke fået nogen synderlig Magt overfor de senere Terminer (Oktober og November), og det er ret naturligt, ti om end Sukkerhøsten iår bliver stor, hvad den endnu tegner til, så vil den tildels møde tomme Pakhuse og tomme Fabriker; der vil med andre Ord straks blive hårdt Brug for Varer af den ny Kampagne.

Undersøgelserne af Roer i Tyskland på deres nuværende Udviklingsstade har udvist følgende Resultat:

Undersøgelsesdagen	1889 11. Juli.	1888 12. Juli.	1887 14. Juli.	1886 15. Juli.	
De udt. Roers Stykketal.	90	102	112	88	
Gjennemsnitsvægt pr. Stk. med Blade...........	570	297	409	568	Gram
do. uden Blade.........	160	70	101	148	—
do. største Roer m. Blade.	1250	650	750	1230	—
do. do. u. Blade.	450	160	252	340	—
do. mindste Roer m. Blade	260	130	200	280	—
do. do. u. Blade	50	30	36	40	—
Saftindhold spec. Vægt..	1.0473	1.0380	1.0412	1.0445	—

De høje Sukkerpriser, vi iår har haft, har f. Ex. givet Planterne på de engelsk-vestindiske Øer en Merindtægt af cirka 24 Millioner Kroner, hvad der anses for et meget stort Beløb i Forhold til Arealets Størrelse. På de danske Kolonier i Vestindien har de gode Sukkerpriser også fremkaldt forbedrede økonomiske Forhold.

Sirup. Fremmed Sirup uforandret, måske en Bagatel lavere. De indenlandske Fabriker har nedsat Prisen den 13. Juli 2½ Krone, hvad der dog er uden Betydning, dels fordi Kvaliteten ikke er god, dels også fordi Noteringen herpå i de sidste Måneder har været meget for dyr!

Ris. Rangoon og japanesiske Ris er vedvarende meget billige; sidste Kvalitet er særlig at anbefale Husmødrene. Det er næppe rimeligt, at de nuværende lave Rispriser bliver stående længe.

Sago uforandret fast, på Levering c. 2 Øre lavere.

Kartoffelmel meget flov, Priserne den sidste Måned faldne c. 2 Øre.

Kryderier. *Kardemomme* flovere. *Cassia lignea* fast. *Ingefær* flovt. *Muskat* og *Muskatnødder* opadgående. *Peber* på Levering højere. *Allehånde* mere efterspurgt og Priserne opadgående.

Frugter. *Amerik. Æbler* er noget højere. *Korender* fast, men uden større Omsætning. *Rosiner* uden videre Forandring. *Mandler* meget fast. Lagrene rømmes mere og mere, og Priserne for denne Artikel vil vistnok suksessive komme højere.

Kornmarkedet. Beretningerne går vedvarende ud på, at Rusland iår fåer en dårlig Høst. I Guvernementerne syd for en Linje, som man tænker sig draget fra Kiew

til Simbirsk, er Vintersæden så godt som tabt, og man har allerede tidlig på Året været nødsaget til at pløje over Halvdelen af Markerne om igjen og udså Sommerkorn. Der findes ganske vist på dette uhyre Område enkelte Oaser, men kun så spredt, at de ikke kan udviske det almindelige trøstesløse Indtryk. I den anden Halvdel af Riget, nord for den nævnte Linie, er Vintersædens Tilstand næsten udmærket; men Kvantummet her forslår kun til Dækning af det lokale Forbrug. Sommerkornet i det sydlige Rusland tegner også meget slet, og i mange Egne er man bange for en total Misvækst, så der allerede holdes Møder for at rådslå om Forholdsregler for at afvende en almindelig Hungersnød. I Østerrig og Ungarn tegner det også til en dårlig Høst. Priserne på Korn har derfor i den sidste Tid været faste og stigende.

Foderstoffer. På Grund af det vedvarende tørre Vejr har Forretningen i *Klid* i den forløbne Måned antaget et Omfang til Forbrug, som ingen kunde forudse, og foruden de store Kvantiteter, der ere opfodrede, er der sluttet Kontrakter om betydelige Partier til stigende og forcerede Priser til Efterårslevering. Stik imod, hvad man hidindtil har oplevet, er det *iår* England og Frankrig, der har deltaget i denne livlige Omsætning i Klid, medens Tilbudene fra Østersøhavnene er få til stramme Priser. Kvaliteterne fra Nordsøhavnene er meget smukke. Artiklen er atter stegen 5—6 pCt., og det tyder bestemt på, at man ikke tør påregne lavere Priser ved Sæsonens Begyndelse, da Møllerne ikke gå over med store Beholdninger.

Rapskager. Tilbudene heraf ere sparsomme såvel fra Frankrig som fra Tyskland, tiltrods for de væsentlig højere Priser, og medens man i Reglen *på denne Årstid har Tilbud i Overflod*, så søges der iår omkring efter Tilbud af anden Hånds Partier. Artiklen er over hele Linien stegen i samme Forhold som Klid, og med det overalt tiltagende Forbrug kan lavere Priser næppe ventes.

Palmekager uforandrede.

Hørfrøkager knappe og stigende. Prisen er i den sidste Måned avanceret 1 Krone pr. 100 Pd. Første Hånd sågodtsom rømmet.

Solsikkekager er atter i den forløbne Måned stegen 4 à 5 Mark pr. Ton. Første Hånd fordrer urimelig høje

Priser, hvorimod anden Hånd viser større Moderation og er tilbøjelig til at realisere en Avance.

Hampefrøkager, som nu med Fordel finder stor Anvendelse i visse Dele af Landet, fulgte følgelig den hele Bevægelse og avancerede 7 à 8 Reichsmark pr. Ton (ca. 2000 Pund).

Kunstgødning. De indenlandske Fabrikers Beholdninger er nu ikke store, Udlandet tilbyder sparsommere iår, og der er i Sæsonen Udsigt til endnu højere Priser.

Smørmarkedet fast og opadgående for fine Kvaliteter, for tredie og fjerde Klasses Varer derimod uforandret.

Cikorie. *Cikoriefabrikken »Nørrejylland«* har i denne Måned bragt et nyt og smukt Fabrikat frem i *Løvetand* og *Kaffina*, ligeledes et Produkt, som sælges under Benævnelsen »Normal Kaffe«, og som man har tænkt sig skal erstatte den dyre brændte Kaffe. Jeg har proberet Normal Kaffen; den smager meget godt, og forhåbentlig vil den finde Indgang i mangt et Hjem. Prisen for Normal Kaffen er det halve af, hvad brændt Kaffe koster. De nuværende lave Priser på Cikorie skyldes Cikoriefabrikken »Nørrejylland«s Konkurrence, *der er udenfor Ringen*; dette burde påskønnes af det store Publikum.

Silke. Man venter iår en daarlig Silkeavl, hvorfor Silketøjer længere hen vil blive dyrere.

Shakespeares Henrik den femte fra »1600« og Richard den tredie fra »1594« er solgte forleden Dag i London ved Auktion, den første for 4025 Kroner, den sidste for 1800 Kroner.

Odense, 16. Juli 1889.

Burma, Rødkarénerne og Englænderne i Bagindien.

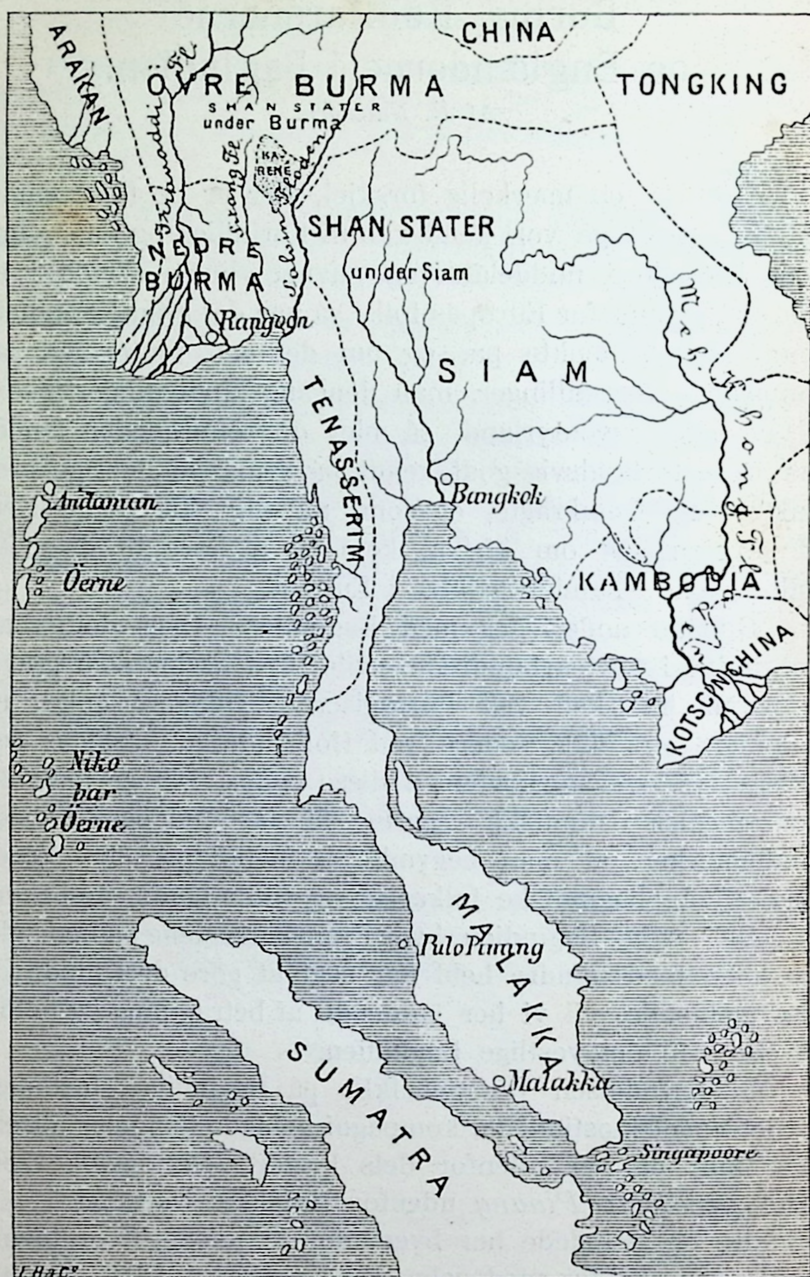
Af *H. Nutzhorn.*

Det er en mærkelig forskjel, der er og fra gammel tid har været på vort kendskab til Forindien og Bagindien. Når allerede i middelalderen navnet »Indien« stod i en vis stråleglans for Europas folk, så var det altid Forindien, man derved tænkte på, og om det end for en del var fantastiske forestillinger, man dengang knyttede dertil som til et slags æventyrland, så blev dog efterhånden landet der ovre forholdsvis godt kendt på grund af de rige produkter, det frembragte, og som, navnlig efter opdagelsen af søvejen syd om Afrika, kom til at høre til de mest indbringende handelsartikler i Europa.

Ganske anderledes med Bagindien. Over dette har der indtil i vort århundrede hvilet et tågeslør som gråt i gråt; thi hverken ved Portugisernes tidligere anlæg af kolonier her eller senere ved Hollænderne kastedes der videre lys over forholdene i disse egne. Det er først da den engelsk-ostindiske regering fik fast fod også i disse landemærker, at man begyndte at få lidt nærmere kendskab til de bagindiske folkeslag og til de lande, de bebor.

Det østlige Bagindien, hvor Franskmændene på lignende vis, men med mindre held har søgt at göre deres indflydelse gældende, vil vi her lade ude af betragtning og holde os alene til det vestlige Bagindien.

I begyndelsen var det ikke på Bagindiens fastland, at det engelsk-ostindiske kompagni anlagde handelspladser, men kun på øer udenfor dets kyster. Det havde 1786 taget øen *Pulo Pinang* udenfor Malakkas vestkyst i besiddelse og grundede her byen, der fik navnet Georgtown, men gerne kaldes med selve øens navn. I 1819 afkøbte de en sultan på Malakka øen *Singapoore* ved halvøens

CHINA
TONGKING
ARAKAN
ÖVRE BURMA
SHAN STATER
under Burma
KA-RENE
SHAN STATER
under der Siam
NEDRE BURMA
Rangoon
SIAM
Bangkok
TENASSERIM
Andaman
Öerne
KAMBODIA
KOTSCHINCHINA
Niko
bar
Öerne
MALAKKA
Pulo Pinang
SUMATRA
Malakka
Singapoore

sydspids over for Sumatra. Øen er lidt større end Falster, og her anlagde de byen af samme navn, der senere er voxet til en overordentlig betydelig handelsplads med livlig dampskibsfart til Europa, Kina, Australien og Amerika. Først 1824 var det på fastlandet, at de fik besiddelser, idet Hollænderne afstod dem en lang smal landstrækning omme på vestkysten af Malakka, dér hvor byen ligger af samme navn. Den för nævnte Pulo Pinang, som ligger nordligere uden for denne kyst, svang sig fra den tid op til en vigtig handelsby.

Netop i det samme år 1824 var det, at Englænderne havde den første krig med kejserdömmet *Burma* (eller Birma), den længst mod nordvest beliggende stat i Bagindien, og det er særlig om dette rige, at Englændernes bagindiske politik har drejet sig i de sidste 65 år.

I alt har Englænderne ført tre krige imod Burmeserne, nemlig en i hver menneskealder. Den første varede i henved to år (1824—1826), den anden i fem fjerdingår (1852—1853) og den tredje kun i et par uger (november 1885). Disse krige har været skæbnesvangre for Burmeserne og har endt med, at Englænderne efter mange vanskeligheder har gjort sig til herrer over det hele. Men de mange fredsår imellem krigene har betydeligt udvidet kendskaben ikke blot til dette bagindiske hovedfolk, men også til flere af de folkeslag, som Burmeserne havde underlagt sig, blandt andre også Shan-stammerne og Karén-folkene. Desuden må det bemærkes, at hvor de engelske hære trængte frem, og hvor deres diplomatiske agenter nedsatte sig, dér varede det sjældent ret længe, inden også kristelige missionærer fulgte i sporet, og igjennem disse har man særlig fået gode oplysninger om hedningefolkenes indre forhold, kulturstandpunkt og lignende.

Den første krig mellem England og Burma var en uundgaaelig følge af stillingen, således som den historisk havde udviklet sig; thi ovre i Forindien var dengang den

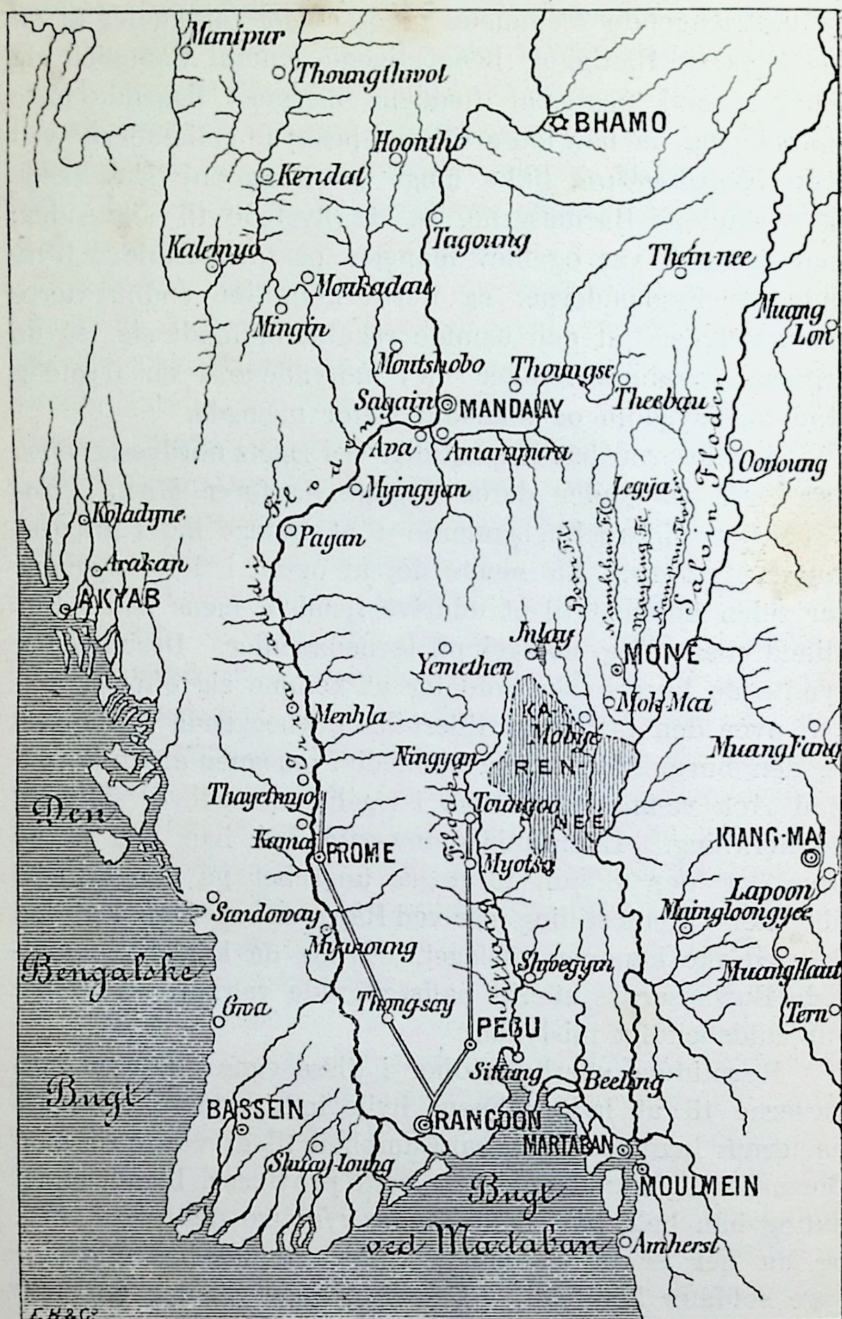
engelske indflydelse nået helt op til Bengalens nordøstlige grænse, hvor fyrsten af Cachar havde måttet give sig under engelsk beskyttelse og overhöjhed, og da samtidig Burmeserne øst fra med våbenmagt drog ind i Assam og trængte igennem til den britiske grænse, så blev på denne kant Burmeserne og Englænderne naboer, hvis interesser stod i skarp modstrid mod hinanden.

I Burma herskede på den tid kejser Phagyidan, der på sit riges forskellige grænser havde undertvunget flere folkeslag ved Burmesernes overlegenhed ikke blot i stridskræfter, men også i krigerisk taktik. Da nu hans hærførere i Assam foreløbig blev standsede af Englænderne i deres sejersløb, higede han efter også at prøve styrke med disse nye naboer, og hans hærførere glædede sig ved tanken om en marsch lige til Kalkutta og plyndring af denne bys hele opland. De havde ingen ret forestilling om, hvad fortrin en europæisk hær har i sine gode skydevåben og ikke mindst i en disciplineret hærordning. Nogle havde dog betænkelighed, og man nöjedes indtil videre med små angreb på engelske afdelinger, men vovede sig samtidigt til krænkelser af engelsk landområde og udøvede på andre kanter af landet voldsomheder mod engelske folk. Omsider erklærede Englænderne krig i februar 1824 og besluttede strax at føre kampen ind i fjendens land. Admiral Grant indskibede i Bengalen en engelsk hærafdeling på 11,000 mand under anførsel af general Archibald Campbell og førte den over til *Irrawaddy* flodens delta, ved hvis østlige arm der blev kastet anker den 10. maj 1824. De sejlede derfra op ad floden, bemægtigede sig efter kort modstand søhavnen ved *Rangoon* og landsatte tropperne. Englænderne mødte imidlertid her vanskeligheder, der var værre end hårdnakket krigerisk modstand. De havde nemlig gjort regning på her at kunne få levnedsmidler til de 11,000; men Burmeserne havde ikke blot bortført alle forrådene, men også helt ødelagt egnen vidt omkring, så

de indtrængende fremmede fandt landet forvandlet til en øde ørken. Rigtignok bemægtigede general Campbell sig den 28. maj nogle af fjendens nærmest liggende faste punkter, og da han lod artilleriet beskyde palissaderne ved byen *Kemmendine* (ikke langt fra Rangoon), skrækkede kanonskudene Burmeserne, så de flygtede til alle sider; men ligefuldt var og blev manglen på levnedsmidler trykende for Englænderne, og dertil kom den endnu værre omstændighed, at den usunde regntid indfandt sig, så de britiske soldaters rækker blev udtyndede i en frygtelig grad ved sygdom og dødsfald i stor mængde.

Burmeserne havde samtidigt ved rigets nordvestgrænse haft held til under deres dygtige hærfører Maha Bandoola at hindre Englænderne i at trænge ind i grænselandet *Arakan*. Nu mente de, at ogsaa i deres sydland var tiden kommet til at uddrive fjenden, mens han led af klimatfeberen og mangel på levnedsmidler. Desuden begyndte de burmesiske soldater at komme sig efter skrækken over den britiske artilleri-ilds ødelæggende virkninger, og den burmesiske kejser samlede i omegnen af sin hovedstad *Ava* væbnet mandskab i rigelig mængde til sin hærs forstærkning. Efter midsommerstid lod han den rykke frem, og den 8. juli foretoges angrebet på den britiske lille hær i dens stilling nær ved Rangoon; men atter gjorde de engelske kanoner udslaget, navnlig da kuglerne splintrede Burmesernes stærkt palissaderede værker. Angrebet var fuldstændigt mislykket.

Regntidens stærke nedbør i disse egne nødte nu Burmeserne til at lade våbnene hvile indtil videre, og dette pusterum benyttede general Campbell til at vende sig mod Burmas længst mod sydøst liggende provinser, blandt andet indtog han hele kysten af *Tenasserim* (se det første kort), og da her er et ret sundt klima, sendte han alle sine syge soldater her hen. Af tjænstdygtige var der kun 3000 tilbage af den fra først af 11,000 mand stærke hær. Frem-

Manipur
Thoungthwot
BHAMO
Hoontho
Kendat
Tagoung
Kalemyo
Moukadau
Mingin
Thein-nee
Muang Lon
Moutshobo
Thoungse
Sagain
MANDALAY
Theebau
Ava
Amarapura
Oonoung
Myingyan
Legija
Saloin Floden
Koladyne
Pagan
Arakan
AKYAB
Inlay
MONE
Yemethen
Mok Mai
Menhla
KA-
Mobye
REN-
NEE
Ningyan
Muang Fang
Thayetmyo
Toungoo
Kama
PROME
Myotso
KIANG-MAI
Lapoon
Den
Sandoway
Maingloongyee
Myoaoung
Bengalske
Shwegyin
Muang Haut
Gwa
Thongsay
PEGU
Tern
Sittang
Bugt
Beeling
BASSEIN
RANGOON
MARTABAN
MOULMEIN
Bugt
ved Madaban
Amherst
E.H & Co.

deles bemægtigede han sig et fort og et tidligere handelsfaktori ved *Sittangflodens* munding, og i begyndelsen af oktober lagde han hele distriktet omkring byen *Martaban* under engelsk herredömme. Denne by ligger øst for bugten af samme navn og ved mundingen af den store *Salvin* flod (sé det sidste kort).

Regntiden hørte op sidst i oktober, og det kejserlige hof i Ava traf alle forberedelser til at genoptage kampen, og for at samle hele kraften på ét sted, blev der sendt bud til rigets nordvestgrænse, at de dèr kæmpende gamle prøvede hærafdelinger under Maha Bandoola skulde opgive forsvaret af grænseprovinsen Arakan og skynde sig ned til sydlandet (Nedre Burma) for at forene sig med den burmesiske hovedhær. Denne ordre efterkom Bandoola hurtig, drog i ilmarscher over Ava ned til Rangoon-egnen, hvor han tog overbefalingen over den samlede burmesiske styrke på 60,000 mand og førte dem frem imod Englænderne i deres stilling ved Rangoon og Kemmendine, til hvis forsvar Campbell kun havde 5000 kampdygtige mænd, nemlig 3000 engelske soldater og 2000 ostindiske. Med disse holdt det hårdt nok at afslå det ene kraftige angreb efter det andet af den utrættelige Bandoola med hans talrige stridskræfter, men hovedangrebet den 7. desember blev dog fuldstændig tilbageslået. Dog trak Bandoola sig kun et lille stykke tilbage og indtog en befæstet stilling ved Irrawaddifloden; men Campbell, der nu omsider vovede sig til at gå angrebsvis tilværks, drev ham den 15. desbr. ud af denne stilling og sprængte en del af hans hær. Efter dette held tænkte Campbell på, en gang endnu at være den angribende, idet han i februar 1825 vilde gå mod den store by Prome længere nord på ved Irrawaddi, men nye efterretninger, han ved den tid fik, gjorde ham betænkelig, så han nöjedes med den 2. april at angribe den nærmere liggende lille by *Donabyoo* ved Irrawaddi, nordvest for Rangoon og sydvest for Thongsay. Under

denne kamp blev Maha Bandoola dræbt af en bombe, og efter hans fald overgav Donabyoo sig uden synderlig modstand. Nu kunde Campbell gå til *Prome*, som han besatte den 25. april, og her blev han roligt alle sommermånederne, da regnen gerne hindrer krigsførelsen.

Det blev nys omtalt, at fra Burmas nordvestgrænse var Maha Bandoola og hans krigsfolk kaldte tilbage, hvorved riget kom til at ligge åbent fra denne side. Dette havde strax den engelske general Morison benyttet sig af, idet han besatte hele provinsen Arakan, mens den anden nordlige provins *Cachar* var uigennemtrængelig for den engelske hær på grund af de tætte kratskove.

I regntiden i Syd-Burma sluttede imidlertid general Campbell den 17. september en våbenstilstand med Burmeserne på en måned; men det førte ikke til fred. Tvertimod benyttede kejser Phagyidan tiden til en ny udskrivning af soldater for atter at bringe sin hær op til 60,000 mand. Disse rykkede frem i tre afdelinger og angreb den britiske stilling ved Prome, som Campbell forsvarede med sine 3000 europæiske og 2000 indfødte soldater. Der blev uden om Prome ført en del alvorlige kampe, i hvilke Burmeserne flere gange var heldige; men da Campbell den 1. desember (1825) begyndte et samlet angreb på de forskellige burmesiske divisioner, blev disse lidt efter lidt trængte ud af deres stillinger og tilsidst adspredte i alle retninger. Levningen af den burmesiske hær, 10—12,000 mand, trak sig nord på langs Irrawaddi og besatte en række höje, hvilke de som sædvanligt befæstede med palissader. Men deres modstandskraft var udtömt, og 2. juledag sendte de parlamentærflag til den engelske lejr. General Campbells fredsvilkår var hårde nok. Burma skulde opgive alle fordringer på Assam — landet i det nordøstlige Forindien, i hvis vestlige del den nuværende kristelige Santalkoloni er anlagt for nogle år siden —, til det engelsk-ostindiske kompagni, som jo havde været den egent-

lige krigsførende magt, skulde Burma afstå Arakan mod nordvest og Tenasserim mod sydøst samt betale 10 millioner rupier (omtrent 15 millioner kroner) i krigsomkostninger. Derimod vilde Englænderne römme det erobrede Nedre-Burma. Desuden skulde alle britiske skibe herefter være fritagne for den tidligere forpligtelse til i alle burmesiske havne at aftage roret og sende deres bøsser og våben i land, og endelig skulde det burmesiske hof herefter være pligtig til at modtage et gesandtskab fra hvert europæisk hof med et følge af 50 mand.

De burmesiske hærførere gik ind på disse hårde vilkår og sendte traktaten til kejser Phagyidan i Ava. Men denne var misfornöjet og vilde ikke underskrive. Campbell rykkede da frem igen med sine tropper imod den udtyndede burmesiske hær, som han den 19. januar 1826 trængte helt tilbage til *Pagan* (Pagan-Myo), hvor den indtog en forsvarsstilling; men da den også her blev slået den 9. februar og Englænderne kun stod fire dagsmarscher fra hovedstaden Ava, gav kejser Phagyidan omsider efter og underskrev den 24. februar. En amerikansk missionær, dr. Price, hvem han ved en tidligere lejlighed havde taget til fange, sendte han til den engelske lejr med den underskrevne fredstraktat (kaldet Yandabo-traktaten) og udbetalte den første fjerdepart af krigsomkostningerne.

Af de to afståede landsdele hørte Arakan ikke til de fordelagtigste med hensyn til dets frembringelser, og Tenasserim lå vel langt borte fra de andre engelske besiddelser; men under krigen havde Englænderne gjort det første nærmere bekjendtskab med Nedre-Burma og dets mange hjælpekilder og var på mange måder i den tid kommet i forhold til den egentlige burmesiske befolkning med dens forholdsvis udviklede asiatiske kultur.

Det engelsk gesandtskab under major Burney blev i overensstemmelse med fredstraktaten indsat i Ava 1830; men stemningen mod Englænderne var selvfølgelig ikke

videre venlig. Dog var der ikke synderlige vanskeligheder, sålænge Phagyidan var kejser; men han blev stødt fra tronen af sin broder Kaunboungmen eller Tharavadi, der ikke blot hadede, men også foragtede og hånede Englænderne, så major Burney fandt det rigtigst at opgive sin plads og forlade byen. Senere blev en engelsk embedsmand, kaptajn Maclead, ligefrem udjaget. Der blev udøvet vold mod engelske skibe og søfolk, og det nyttede ikke at klage til den burmesiske guvernør i Rangoon, som viste sig i virkeligheden selv at være en hovedmand for overgrebene.

Kejser Kaunboungmen døde 1846 og blev efterfulgt af sin sön Pagan-men, uden at det i nogen henseende forbedrede forholdene. Så blokerede Englænderne 1851 havnene i Burma og krævede skadeserstatning; men underhandlingerne trak i langdrag uden at føre til noget. Sagen var, at kejseren brugte disse underhandlinger som skærmbræt for sine i al stilhed foretagne rustninger til den krig, han ventede.

Da Euglænderne i anledning af underhandlingerne sendte et dampskib den 1. april op ad floden til Rangoon, blev det beskudt fra land af Burmeserne, og dermed var krigen erklæret. Det blev altså den 2. krig (1852—53).

Englænderne havde da også i tide truffet deres forberedelser; thi allerede dagen för denne begivenhed, altså den 31. marts, var der i Forindien i Madras' havn indskibet 10,000 soldater under general Godwins overkommando. Allerede den 5. april besatte han byen *Martaban*, erobrede den 14. april *Rangoon* og den 18. maj *Basseïn* ved Irrawaddi-deltaets vestligste arm, hvorefter som sædvanligt sommermånedernes regntid bragte midlertidig standsning i krigen. Såsnart den törre tid om efteråret var begyndt, erobrede han den 7. oktober *Prome*, hvorefter han vendte sig til den østligere liggende dal, hvorigennem *Sittang* floden løber, og indtog den 21. novbr.

den gamle by *Pegu*, som ligger hen ad til kystlandet ved Martabanbugtens inderste vig, dèr hvor Irrawaddis og Sittangs flodlejer nærmer sig hinanden. Det er efter denne by, at Syd-Burma fra gammel tid kaldtes provinsen Pegu. Rigtignok tilbageerobrede Burmeserne denne by noget efter; men Englænderne indtog den på ny.

Nu var altså alle Burmas tre vigtigste flodmundinger i general Godwins magt, både Irrawaddis, Sittangs og Salvins. Men skönt ved samme tid det ulykkelige rige blev alvorlig truet også på sin østgrænse, idet Siameserne havde opstillet en hær langs Salvinfloden, rede til at overskride dette grænseskæl og begynde krigen, og skööndt der desforuden imod nordøst var rejsning i gang blandt Laofolkene og Shan-stammerne, som Burma i sin tid havde taget herredömmet over, men som nu havde stor lyst til at tage hævn over deres undertrykkere, så gav hoffet i Ava dog et bestemt afslag på Englændernes fredstilbud, der da heller ikke gik ud på mindre end afståelsen af hele Nedre-Burma. Ikke desto mindre udstedte den engelske generalguvernør over Ostindien, lord Dalhousie, en proklamation af 20, desember 1852, hvori han erklærede hele provinsen Pegu for at være indelmmet i de britiske besiddelser. Major Arthur Phayre blev guvernør derover.

Ikke mange uger efter foregik der indenfor den burmesiske kejserfamilie en hofrevolution. Kejser Pagan-men var nemlig en grusom tyran i Neros stil, forhadt af sit eget folk, og da Mounlong, prins af Mendoon, havde grund til at frygte for sit eget liv, fandt han en velkommen lejlighed til i februar 1853 at bemægtige sig kejserens person; han satte ham i fængsel og besteg selv tronen, hvorefter han mod årets slutning lod sig krone. I almindelighed gik han siden under navnet Mendom-men. Han var naturligvis heller ikke velvillig stemt mod Englænderne; thi tabet af provinsen Pegu bevarede han længe i bittert minde, og han var for så vidt lige så uvillig som

sin forgænger til at underskrive nogen som helst godkendelse af afståelsen. Der var imidlertid allerede den 30. juni 1853, altså et halvt år för hans kroning, blevet truffet aftale om, at man fra begge sider skulde afholde sig fra krigerske foretagender imod hinanden, og han var besindig nok til ikke at bryde det. Det uundgåelige måtte han finde sig i, om end med en slags stiltiende protest. Et skriftligt dokument blev ikke affattet.

Efterat der var bleven faktisk fred med England, kunde Shanstammernes för omtalte oprör mod Burma ikke længer finde nogen fremgang. Også kejserdömmet Siam faldt til ro og opgav krigen; de sluttede den 5. april 1856 en traktat med den britisk-ostindiske regering.

I disse åringer må det også have været, at Englænderne for første gang fik noget at göre med *Rødkarénerne*, hvem de tidligere neppe kan have kendt videre til; men efter erhvervelsen af Nedre-Burma blev de ved denne provinses nordøstgrænse naboer til de uafhængige Rødkaréner, der bor i höjlandet og i dalstrøgene på den modsatte skråning af den höje bjærgkæde, der her gör grænsen. En engelsk udsending, Edward O'Ridley, indledede på den britisk-ostindiske regerings vegne underhandlinger med dem og fik nogle af deres vestlig boende stamme-høvdinger, blandt andre høvdingen i Pobia, til at indgå forbund med det britiske Indien, og dette forbund består endnu den dag idag. Derimod følte de østlige Rødkaréner sig ilde berørte ved deres vestlige landsmænds venskab med de europæiske erobrere. Derom drejede sig senere mange af stammefejderne mellem Rødkarénerne.

Hvad nu Burma angår, da var de 33 fredsår efter den anden krig i höj grad tjænlige for Englænderne og andre europæiske folk til at skaffe sig et ganske anderledes indgående kendskab end tidligere til landet og folket, og det ikke blot til det nu indlemmede Nedre-Burma, men også til selve det uafhængige om end stærkt beklippede

kejserdömme med dets underliggende grænselande, især da Burma trådte i diplomatisk forbindelse med europæiske magter, og da tillige kristelige missionærer begyndte deres virksomhed.

Det varede nemlig ikke længe, inden kejser Mendommen fandt det politisk klogt som en høflighed mod Englænderne at lade et gesandtskab rejse til Kalkutta for at hilse på generalguvernør Dalhousie; de drog fra Ava i desember 1854 og blev i januar 1855 modtagne med hæder i Kalkutta. Denne tilnærmelse besvarede Dalhousie ved at udnævne den engelske guvernør i Pegu, Arthur Phayre, til gesandt ved det burmesiske hof i Ava, ledsaget af Oldham som geolog og kaptain Henri Yule som sekretær; men et af sendelsens öjemed mislykkedes, nemlig at få vedtaget en skriftlig engelsk-burmesisk traktat; rejsen gav dem dog rig lejlighed til burmesiske studier.

Blandt kristelige missionærer var englænderen Mason en af de tidligste. Frugterne af sine iagttagelser nedlagde han i et skrift om Burmeserne og om landets frembringelser (»Burmah, its people and natural produktions«, Rangoon 1862); det er det ældste arbejde i denne retning og skal derfor ikke længer være tilfredsstillende, men har dog altid værdi. En anden Englænder, Judson, der særlig havde studeret landets sprog, udgav en burmesisk grammatik (Rangoon 1866) og snart efter en ordbog.

Kejseren, der imidlertid nordøst for Ava på Irrawaddiflodens østlige bred havde grundlagt en stor ny stad *Mandalay* (1859), som siden blev hans residens, lod sig omsider overtale til at få sit forhold til England fastslået ved en skriftlig overenskomst 1862, hvorved det blandt andet tillodes engelske dampskibe at befare Irrawaddi, som er sejlbar nord på lige op til byen *Bhamo* eller lidt længere. Den engelske gesandt i Mandalay, dr. Clement Williams, fik endogså i det følgende år 1863 kejserens tilladelse til at drage med en expedition op i landet nord

for Bhamo, hvorhen han også kom i januar og februar 1864 og gjorde her mange iagttagelser; men han nåede ikke rejsens endemål, fordi forholdene krævede hans nærværelse i Mandalay. Tre år senere (1867) blev der afsluttet en ny engelsk-burmesisk traktat, ved hvilken det blev tilladt, at engelske skibe måtte besejle alle burmesiske farvande, og at der ved opkrævningen af Burmas told på engelske varer måtte ansættes engelske agenter i Bhamo eller på andre pladser. Englændernes interesser drejede sig naturligvis særlig om at få knyttet nye fordelagtige handelsforbindelser, blandt andet gennem det nordlige Burma ind til de sydvestlige provinser af det egentlige Kina, og med dette formål for öje lod den engelsk-ostindiske regering udruste en expedition under anførsel af den nye engelske gesandt i Mandalay, major Sladen; med ham fulgte kaptajn Williams som ingeniør, dr. Anderson som naturforsker og to købmænd, Stewart og Buru, som repræsentanter for Rangoons handelsinteresser, desuden en eskorte af 50 bevæbnede politisoldater. På regeringsdampskibet »Yaynan-Sekia«, som var stillet til deres rådighed, sejlede de da til Bhamo og drog der fra til lands 135 engelske mil mod nordøst ind over Kinas grænser til byen *Teng-yue-Chow*, som de der boende muhamedaner kalder »Momien« og Burmeserne »Panthes«; men de turde ikke trænge videre frem på grund af uroligheder i landet. Om denne Bhamo-expedition skrev Bowers en bog, der også er oversat på tysk (Berlin 1871).

Åbningen af Suez-kanalen 1869 gav forøget opsving i den ostindiske handel, og dette var rimeligvis anledningen til, at et interessentskab 1871 satte regelmæssig dampskibssejlads i gang fra Rangoon til Bhamo hver fjortende dag. Selv kejser Mendom-men begyndte at få interesse for det nye handelsliv og lod til dets beskyttelse opføre en række bemandede vagthuse gennem den farlige

del af de nord for Bhamo liggende bjærge, der er beboede af det urolige Kakhyen-folk.

Også Italien sluttede en handelstraktat med regeringen i Mandalay 1871, og den burmesiske kejser, der nu satte pris på europæiske forbindelser, sendte 1872 et gesandtskab til Europa, hvorefter fulgte handelstraktaten med Frankrig 1873. Kejseren sendte da på ny 1874 et gesandtskab til Europa, og dette blev siden gentaget oftere.

Handelsvejen ad Irrawaddi og derfra over bjærgene til de kinesiske lande blev ved at stå Englænderne i hovedet, så at lord Salisbury besluttede at udruste en tredje expedition for denne sags skyld, bestående af oberst Horace Browne, hr. Ney Elias og dr. Anderson; de skulde prøve at gå gennem Nord-Burma ind i Kina og tværs igennem hele dette land lige ud til *Shanghai* på østkysten. Den sidste og længere halvdel af denne vej, nemlig gennem Kina, vilde frembyde störst vanskeligheder fra beboernes side, hvorfor Salisbury opfordrede Englænderen Margery, der var særdeles godt kendt med kinesisk sprog og sæder, til, at han fra den modsatte side skulde drage dem i møde, så han kunde berede vej for dem, idet han fra Shanghai skulde rejse mod vest og syd lige til den förnævnte by Tong-yue-Chow lidt fra Burmas grænse. Expeditionen udgik altså fra Rangoon op ad Irrawaddi til Mandalay, hvor kejseren tog overordentlig godt imod dem den 23. desember 1874, derfra nåede den til Bhamo den 15. januar 1875 og nogle dage senere over Kinas grænser og traf virkelig Margery, der kom fra Hankow og vendte om med dem. Rejsen gik fremdeles godt, indtil de kom til den kinesiske flod Nampoung, en biflod til Tapeng, hvor de hørte rygter om, at befolkningen længere fremme beredte dem en fjendtlig modtagelse, hvorfor Margery tilbød dem, at han vilde drage alene forud for at undersøge sagen. Kort efter sendte han bud tilbage, at rygtet intet betød; men deri tog han fejl; thi da han

den 21. februar kom til byen *Manwyne*, blev han selv overfalden og dræbt af snigmordere, og da to dage senere expeditionens lejr blev angreben af Kinesere, måtte den trække sig tilbage til Burma, hvis indfødte embedsmænd stod Englænderne godt bi, skönt Kineserne forsikrede, at det ikke var deres burmesiske naboer, men kun de »hvide djævle«, de vilde til livs. Således glippede det endnu denne gang med at få en sådan handelsforbindelse åbnet.

Ved denne tid kommer atter de fri Rødkaréner på tale, idet regeringen i Mandalay begyndte grænsestridigheder med dem og måske i det hele ikke rigtig har villet respektere deres uafhængighed. Men den britisk-ostindiske regering tog, ifølge den tidligere afsluttede traktat, deres forbundsfæller, Rødkarénerne, i forsvar og fik Burma til at slutte en overenskomst den 21. juni 1875, ifølge hvilken der skulde udnævnes en kommission til at jævne trætten, og sagen bragtes også i orden. Den engelske underhandler ved denne lejlighed var mr. Hildebrand, som senere vil blive mere omtalt. Burmas forskellige fredsslutninger, overenskomster og handelstraktater med disse og med andre folk, navnlig med den engelsk-ostindiske regering, er udgivne i trykken af Englænderen Talbot (»Treaties with Burmah«), og dette værks første del, som udkom i Kalkutta 1876, er et vidnesbyrd om den store forandring, der i løbet af få år var foregået med regeringen i Mandalay med hensyn til dens villighed til diplomatisk forbindelse med andre folk. Kejseren selv kunde rigtignok aldrig forlige sig med den engelske politik, hvilket jo er let at forstå; men af diplomatisk klogskab slog han ind på den vej, han fulgte. En del indre uroligheder havde han at kæmpe med; men folket syntes om, at han var deres buddistiske religion strængt hengiven, så at hans gejstlige rådgivere havde stor indflydelse på ham. Det var således for at föje sig efter en spådom, at han lod sig krone i Mandalay for anden gang, og det var i hen-

hold til sin buddistiske trosbekendelse, at han søgte at sætte love igennem imod overdådighed og luxus.

Vender vi os til det britiske Burma, navnlig den sidst erhvervede provins Pegu eller Nedre-Burma, da var fremgangen her meget stor, siden det kom under engelsk styrelse; blandt andet var risavlen meget forbedret og tiltaget i mængde; den såkaldte Rangoon-ris er nu overalt i Europa en vigtig handelsartikel. Desuden måtte udførslen fra kejserdömmet for aller största delen foregå fra engelske havne i Nedre-Burma, fordi floderne udmunder dèr; dette er således tilfældet med udførslen af bomuld og linned fra egnen om byen Ava, med theen, som især voxer længere nord på, med stenolien fra kilder i forskellige egne, ligesom også indigo, ædelstene og meget andet. For endnu mere at lette handelsforbindelsen blev der bygget en jernbane fra Rangoon til Prome, som åbnedes den 2. maj 1877 og senere er fortsat længere op ad Irrawaddidalen. Nogle år senere tog man fat på bygningen af en anden jernbane, der fra Rangoon skulde gå hen ad Sittangflodens dalføre og derfra over til Mandalay; den blev åbnet for færdsel til Toungoo den 1. Juli 1885 og fortsattes derefter til *Ningyan* og videre i denne ret frugtbare egn. Nu er den i år (1889) fuldført lige til Mandalay.

Allerede længe för den tid var byen Toungoo blevet et af udgangspunkterne for kristelige missioner, navnlig for en meget vidt forgrenet amerikansk baptistisk mission under ledelse af præsten Bunker. Det er også i denne by, at den danske missionær for Rødkarénerne, pastor J. K. Knudsen, med familie for tiden opholder sig.

Den voxende fordel, som Englænderne havde af sine bagindiske besiddelser, bevirkede, at også hjemme i Gammel-Englang øgedes stærkt interessen derfor. Et literært vidnesbyrd derom kan man se deri, at bøger om Burmeserne og deres land tidligere kun udkom ovre i Rangoon og Kalkutta; men nu blev der også i London trykket og ud-

Landskab fra egnen ved Ningyan.

givet större værker derom, foruden hvad der fremkom som artikler i tidsskrifter og på anden måde. Der kan således nævnes Fytche's skrift om det forrige og nuværende Burma (»Burma, past and present«), der udkom i London 1877; som lærebog i sproget udgav Sloan »Practical method with the Burmese language« (London 1877), og Laury skrev om krigene m. m. (»Our Burmese wars and relations with Burmah«, London 1879); men især må fremhæves, at den tidligere (side 333) nævnte engelske guvernør over Nedre-Burma, major Arthur Phayre, udarbejdede en Burmas historie (»History of Burma«, London 1883).

Imidlertid var kejser Mendom-men død den 1. oktbr. 1878. En af hans ældste sönner havde sat sig i spidsen for en hofrevolution tre år tidligere, men var blevet overvundet, og da han vilde flygte over grænsen ind på engelsk landområde, havde Englænderne taget ham til fange og indespærret ham i et fængsel i Forindien, hvilket kejseren var dem taknemlig for. En yngre af sönnerne havde kejseren nu för sin død kåret til sin efterfølger. Hans navn var Thibau, og faderen havde skaffet ham en opdragelse efter engelsk tilsnit, — der dog ikke må have bidt meget på ham; thi da han 21 år gammel blev kejser, henfaldt han ikke blot til rå laster, men viste også en blodtørst som et rasende menneske. Han lod således strax myrde henved 100 personer af sin egen slægt og af hoffolk, der kunde synes farlige for hans egen magt. Skönt dette egentlig ikke vedkom Englænderne, fandt de sig dog foranledigede til at göre modforestillinger hos kejseren i den anledning; men det engelske sendebud blev myrdet, hvorefter forholdet blev meget spændt, og man rustede sig på begge sider. Dog brød krigen ikke ud den gang; thi da det kom til stykket, havde regeringen i Mandalay betænkelighed ved at prøve krigslykken og foretrak underhandlinger med Englænderne. Disse gjorde sig

imidlertid kostbare og vilde først i april 1882 modtage et burmesisk gesandtskab i Indien; men afslutning af en ny traktat trak i langdrag. Under alt dette var den unge kejser ganske draget ind under et af hofpartiernes indflydelse, og hans yndlinge, der nu var de egentlig regerende, havde aldeles ikke öje for, hvor store og overhængende farerne var. Thi som sædvanligt havde riget samtidigt ulemper af indre uroligheder. Denne gang var det de af Burma afhængige Shan-stammer mod nordøst, der gjorde oprör og søgte understøttelse hos den kinesiske regering, som da også var meget villig til at angribe Burma. En kinesisk hær besatte den 8. desember 1884 byen Bhamo, hvor fra de kristelige missionærer med flere andre undflyede på engelske flodskibe, der førte dem ned ad Irrawaddi. Fire måneder senere blev ved ildsvåde næsten det halve af hovedstaden Mandalay lagt i aske. Den burmesiske regering havde imidlertid 1884 sendt et gesandtskab til Paris, idet meningen synes at have været, at Frankrig, som jo søgte at få fast fod i det østlige Bagindien, muligvis også kunde bruges i det vestlige Bagindien som en gavnlig modvægt mod den engelske indflydelse. I det mindste var Englænderne tilböjelige til at betragte det således og vilde ikke længer nöjes med endeløse underhandlinger. Da udbrød den tredje og sidste krig mellem Burma og det britiske Indien.

En trætte imellem et privat handelsselskab og den burmesiske regering blev benyttet som påskud til krigens begyndelse. Den blev endt i en håndevending. Englænderne marscherede næsten uden at møde modstand lige op til den efter branden genopbyggede hovedstad Mandalay, som blev erobret den 16. november 1885. Tolv dage senere (den 28. november) overgav kejser Thibau sig. Han blev ligesom sin för nævnte broder ført som fange til en fæstning i Forindien.

Det er med en slags vemod man følger begivenhedernes gang, når de ender med, at et gammelt folk som Burmeserne mister den sidste rest af sin selvstændighed. Næsten uden sværdslag var riget kommet i Englændernes magt, og den 1. januar 1886 erklæredes hele Burma indlemmet i det britiske Indien. Engelske embedsmænd indsattes rundt omkring; blandt andet blev den för nævnte Hildebrand styrer — eller »superintendent«, som det hedder — over de sydlige Shan-stammer, der har udbredt sig vidt ud over höjlandet nord for Karenee eller de frie Rødkaréners land.

Det er let at forstå, at nu da hele Burma lige op til dets yderste nordgrænse var kommet under britisk regering, dukkede hos de driftige Englændere den gamle plan op med fornyet kraft om at få en handelsforbindelse i stand herfra ind til det sydvestlige Kina. Sagen er, at hidtil har ostindiske varer, når de skulde afsættes hist inde, først måttet føres den store omvej til søs syd om Bagindien til Kinas østlige havne, og derefter den lange vej mod vest ind gennem Kinas mange provinser, hvor mandarinerne alle vegne opkrævede så höje toldafgifter, at handelsomsætningerne gjorde disse varer så dyre, inden de nåede bestemmelsesstedet, at de næsten blev usælgelige til sådanne priser. Hvor ganske anderledes fordelagtigt vilde det ikke blive, om disse varer blot skulde føres til søs op ad Irrawaddi og fra Bhamo til lands de forholdsvis ikke mange mile mod nordøst ind over Kinas grænse gjennem egne, der ikke frembyder særlige natur-hindringer for transporten.

Men nu opdukkede der hidtil oversete vanskeligheder, der för havde haft mindre at sige, men nu tårnede sig mere op, idet denne handelsvej blev mere og mere udsat for røveriske overfald øst fra.

I bjerglandene norden og vesten for Karenee eller de frie Rødkaréners land bor nemlig nogle andre Karén-

stammer og en mængde Shan-stammer, der altid har været urolige folkefærd; men i de sidste par år var det blevet rent galt. Disse skovbevoxede bjergegne var nemlig, især siden 1885, blevet tilholdssted for alle slags folk i Burma, der var forbitrede på de engelske erobrere, eller i al fald var misfornöjede med eller frygtede for den engelske styrelse i disse nylig vundne landskaber. De kunde let her føre et rigtigt røverliv, idet de overålt kunde finde skjul, ikke blot i de store skovstrækninger, men også på de mere åbne steder, hvor det vældige kæmpegræs gror menneskene over hovedet. De idelige røveriske overfald, der udgik fra disse egne, og ikke mindst vester på, måtte blive höjst farlige for den påtænkte handelsvej; og for den engelske stedlige overbestyrer i denne landsdel — Mr. Hildebrand — vilde det være umuligt at få bugt med dette uvæsen, når der ikke blev ydet ham ganske særlig hjælp.

Regeringen besluttede sig da i 1887 til at sende en hærstyrke der op, som skulde vise røverne, at herefter vilde de komme til at stå en stærkere magt til regnskab end den tidligere burmesiske regering i Mandalay, der nu var afsat; desuden var meningen, at man ved denne expedition skulde få bedre kendskab til disse Shan-folk og deres bjergland; thi landet var hidtil kun overmåde lidt berejst af Europæere; endelig skulde også lejligheden benyttes til inde i de uafhængige Rødkaréners land at mægle fred mellem disses høvdinger, navnlig mellem kong Pobia og hans østlige nabofyste Sålapåh, men forøvrigt også mellem Pobia og Shanhøvdingen i Mobye.

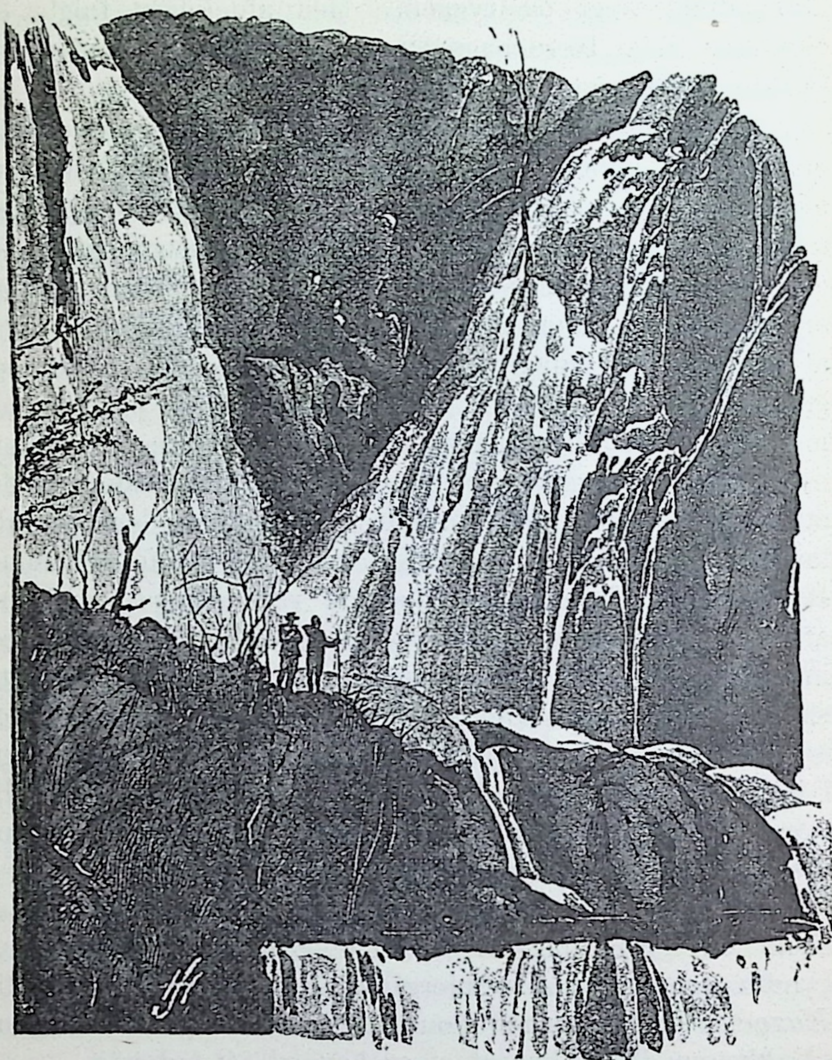
Til opnåelsen af disse tre formål behøvedes ingen stor, men en velforsynet og øvet militærafdeling under kyndig ledelse. Af det ostindiske såkaldte 1. Beloochee-regiment udtoges 100 indfødte soldater (sepoyer) under anførsel af selve regimentsobersten Sartorius med to kaptajner og to löjtnanter og militærlægen Tully samt som regeringens repræsentant Mr. Cholmeley. Af mandskabet var de 70

til fods, men de 30 til hest på fortrinlige burmesiske ponyer, de såkaldte Tattoer, som endskönt kun nogle og fyrretyve tommer höje dog har let ved at galoppere med 200 punds vægt på ryggen. Med afdelingen fulgte 36 elefanter til at bære bagagen og forrådene, der under vejs skulde anbringes i passende oplagssteder.

Regntiden hindrede expeditionen i at bryde op för den 27. november (1887). Den drog vest om Rødkarénernes land, hvor de nord for byen *Ningyan* (se kortet) fandt egnen overgroet med det umådelige kæmpegræs, så der kun hist og her var åbne pletter med rismarker og enkelte hytter. For mandskabet var det en ærgerlig tanke, at de indfødte røvere godt kunde skjule sig i kæmpegræsset ganske tæt ved dem, uden at man på gennemmarschen kunde bemærke det. Efter at være kommen over bifloden *Pounloung*, der løber til Sittangfloden, så de et landskab med helt forandret præg, idet der over alt fandtes bambusskove. Bambus er en rörplante af samme slags som dem, der her hjemme voxer langs bredderne af flere af vore søer og bruges som et godt hustækningsmateriale; men de bliver i Indien så höje som vore störste skovtræer, og röret kan ved roden have et omfang som et menneske om livet. En nat kom en vild elefant til lejren i bambusskoven, hvor den angreb og sårede fire af expeditionens tamme elefanter. Da nogle af mandskabet kom disse til hjælp og affyrede en salve på dyret, kunde de i måneskinnet ikke beregne afstanden, så den undflyede, skönt de næste dag så blod i dens spor. Ret snart begyndte egnen at blive bjergfuld, navnlig da de kom til *Kazor*, i hvis nærhed Pounloungfloden styrter ned som smukke vandfald, hvoraf et er henved 80 fod höjt.

Men inden jeg fortæller om, hvad expeditionen udrettede, må vi først høre, hvad der længere øst på gik for sig inde hos Shanerne og Rødkarénerne, der var meget spændte på, hvad der kunde forestå. Den engelske embeds-

mand (superintendent) Hildebrand havde nemlig meddelt dem, at de snart kunde vente den engelse hærafdeling og vilde da prøve, om den derved vakte stemning ikke kunde

Vandfald ved Kazor, sydøst for Yemethen.

benyttes til at forsøge mægling mellem de indbyrdes fjendtlige stammer, blandt andet mellem den shanske høvding i *Mobye* og den rødkarénske høvding i *Pobia* (inde i

Karenee, syd for Mobye, sé kortet). Det var da netop også i en af de sidste dage af november (1887), at kong Pobia kom til den danske missionær i hans hovedstad, præsten J. K. Knudsen, for at bede denne følge med til en by *Pekun*, fire mil nord for Mobye, hvor Hildebrand havde opfordret ham til at komme for at slutte fred med tsawbaen (fyrsten) i Mobye. Det var vanskeligt for Knudsen at efterkomme Pobias ønske, fordi han ikke var rigtig rask, og især fordi hans fælle, den anden danske missionær H. J. Jensen, var på en længere rejse sydvest på til Toungoo for at hente breve og postsager og göre indkøb af levnedsmidler; når altså nu også Knudsen rejste ud, vilde hans hustru komme til at blive ene i missionsboligen. Men kong Pobia trængte på med sin begæring og lovede at sende nogle rødkarénske kvinder ind at være hos hende i den tid, navnlig om natten. Knudsen lovede da, at hvis han blev rask, vilde han følge med. Nogle dage efter forefaldt der følgende samtale mellem dem. Kongen sagde: »Imorgen skal vi afsted, så tager Du vel med?«

»Ja, hvorfor ønsker Deres majesæt egentlig mit følgeskab? Jeg kan jo ikke være din tolk, da jeg endnu ikke forstår alle rødkarénske ord.«

»Det gör intet; følg bare med, så kan Du snakke med din ven.« Han troede, at alle europæiske missionærer måtte være godt kendte med Hildebrand og være hans venner.

»Ja, så må Du lade mig låne en af dine heste; jeg er endnu syg og kan ikke til fods gå der op.«

Sådan skete det; men rideturen næste dag, den 2. desember (1887) var i begyndelsen meget anstrængende, fordi det var så kort efter regntiden, at vandet flere steder nåede hestene til op på livet, og jorden var så opblødt, at hestene i det hele havde ondt ved at bære rytterne igennem. Uden for Karén-landet kom de til en lille Shanlandsby ved Poonfloden; her stod der blankt vand under

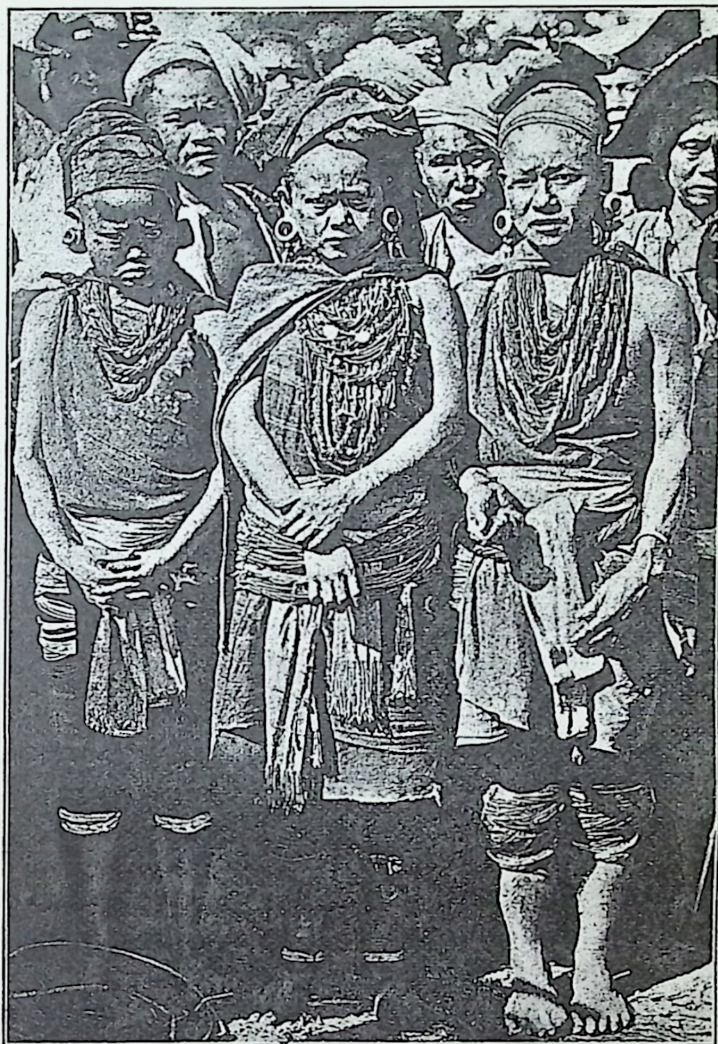
husene, som jo står på pæle. Flere og flere sluttede sig til for at göre følgeskab, så det til sidst blev en lang skare; kun henved 30 af dem var til hest, resten måtte ælte gennem mudderet; hver mand var bevæbnet med en bøsse, et sværd og et par spyd foruden en eller to knive. Efter siden at være kommet over Poonfloden, nåede de snart ind i en dejlig skov, hvor de længe nød glæden af at ride i skygge. Da de en time för solnedgang kom forbi en rismark, hvor der lå en meget stor dynge rishalm, indrettede kong Pobias folk her et leje til ham i halmen og oprejste derover et lille tag på pæle, hvorfor Knudsen, der skönnede, at man vilde overnatte her, spurgte ham ad, om han var ræd for Hildebrand, siden han vilde blive her. Nej, det var han ikke; men han frygtede for overfald af Shanerne. Da Knudsen imidlertid foretrak at nå samme aften til vejs ende, gav Pobia ham 6 mand med til følge og til vejvisere; men disse, der lige så lidt som Pobia skøttede om at komme i lag med Shanerne under vejs, red i sådant firspring, at Knudsen var langt tilbage for dem, da han traf Hildebrand på det sted, hvor denne havde ladet opslå en lejr til sig og sit følge. Det var, som för bemærket, ved byen Pegun, fire danske mil nord for Mobye. På Hildebrands spørgsmål til Knudsen om hans ærinde, svarede denne, at høvdingen Pobia havde bedt ham følge med, fordi han mente, det vilde gavne hans sag, hvilken forklaring Hildbrand morede sig over; men Knudsen tilföjede, at som missionær måtte han ønske at holde sig så gode venner som muligt både med høvdingen og hans folk; derfor föjede han sig i sådanne ting så vidt muligt. Iøvrigt blev Knudsen overordentlig godt modtaget og blev præsenteret for de vigtigste af følget, der efterhånden samledes på verandaen af det bambushus, der var opført til Hildebrand, og denne indbød Knudsen til at spise hos sig ved alle måltider, så længe han var der. Kl. 7 om aften nød han her med de andre en »flot dinér«

af alle slags fødemidler, opbevarede i blikdåser, f. ex. kødextrakt fra Sydamerika, ferskener fra Nordamerika, mælk fra England, smör og ost fra Danmark o. s. v. En sådan opbevaring af europæisk tilvante fødevarer, skönnede han, måtte have sin væsentlige del i, at selv de jævne folk i Hildebrands følge kunde have så sundt og rødmusset et udseende, som nogen dansk bondegut hjemme, skönt de menige naturligvis langt fra fik så flot beværtning som ved Hildebrands bord. Siden blev der til Knudsens brug rejst et reservetelt og deri redet et natteleje for ham, og da han beklagede, at han gjorde Hildebrand ulejlighed, fik han af denne til svar: »Å, snak aldrig derom, det er ingen ting.« Om natten i disse egne afløses ofte dagens brændende hede af en påfaldende kulde; denne nat var det henad morgenstunden kun 6 grader Reaumur, så man svøbte uvilkårligt sengetæpperne bedre om sig. Næste morgen den 3. desember fik Knudsen lejlighed til at gå om og se det overordentlig brogede liv mellem teltene; thi i Hildebrands følge var der foruden Englændere også alle slags Indiere. Op på formiddagen kl. 9½ kom Pobia med følget, to og to ved siden af hinanden, forrest en snes fodfolk, derefter hestfolkene og bagerst den hele øvrige lange række, alle skarpt bevæbnede, mens Hildebrands folk blandede sig imellem dem ubevæbnede, nogle endog i skjorteærmer, og Hildebrand selv kunde ikke lade være at modtage Pobia med de spøgende ord: »Hvad er det? Du kommer her slæbende med et stort sværd og ledsaget af folk, bevæbnede, som om de skulde værge deres liv. Har Du da slet ingen tillid til mig?« — En halv time derefter kom Shanhøvdingen Mobye, fulgt af kun 6—8 ubevæbnede folk; han er en gammel mand af middelhöjde, gråhåret med et grönt hovedklæde og tyndt overskæg. Da både han og Pobia hver har en bule i panden, kommer man næsten til at tænke på, om disse to mangeårige fjender måske en gang har rendt

panderne sammen. Men der er den ulighed mellem dem, at Mobye er en forholdsvis kundskabsrig mand, der foruden sit shanske modersmål kan tale både burmesisk og rødkarénsk og kan endogså skrive de to førstnævnte sprog, medens Pobia ikke kan andet end sit rødkarenske modersmål og må lade andre skrive breve for sig.

Mr. Hildebrand hilste høfligt på Mobye, idet han tog ham ved hånden og vilde også have ham til at række Pobia den; men den gamle rystede på hovedet, og Pobia, som blev stødt over den andens ufordragelighed, vendte sig for at gå. Hildebrand overtalte ham dog til at blive og førte begge op på verandaen, hvor han fik dem til at sidde ned hver på sin stol, Pobia rygende sin sigar og Mobye tyggende på sin betel og med sin messingspytbakke ved siden, én han nok altid havde med for stadsens skyld, når han havde sammenkomst med Hildebrand, der jo siden Burmas indlemmelse var hans nærmeste engelske foresatte. På verandaen satte nu nu Hildebrand sig mellem dem med et papir i hånden for at nedskrive, hvad han kunde få mæglet forlig om. Men Mobye havde en öjensynlig fordel på sin side deri, at han selv kunde føre ordet på burmesisk, mens Pobia måtte bruge tolk. Knudsen kunde ikke følge denne forhandling. En del Shaner og Rødkaréner flokkede sig imidlertid om de tre, og antallet voxede mere end verandaen kunde tåle, så at endelig det skrøbelige gulv brast med et vældigt brag, og bums! dèr lå en snes stykker af dem mellem hverandre. Derefter fik de tre ro til ene at underhandle med hinanden, og det trak overordentlig længe ud; men omsider kom en slags fredslutning i stand, som Hildebrand skulde føre i pennen til næste dag, da de to høvdinger skulde underskrive den. Den følgende dag — söndag den 4. desember 1887 — sendte Pobia ved sin tolk en undskyldning for, at han denne dag måtte udeblive under påskud af upasselighed; men Hildebrand, som ikke vilde lade dette gælde, fik ham

virkelig til at indfinde sig og underskrive, formodentlig med påholden pen. Da Knudsen siden spurgte Pobia, om han var tilfreds, svarede han ja og trykkede hans hånd.

Rødkarénske kvinder fra Pobia
af Knudsens og hans hustrus daglige omgang.

Han har jo da også nu udsigt til herefter at blive fri for at slås med Mobye, hvad han ofte er kommet galt fra.

Næste dag, mandag den 5. desember, tog både Pobia og Knudsen afsked med Hildebrand og gav sig på hjemrejsen, men hver ad sin vej, Pobia ad samme vej som på henrejsen, Knudsen derimod med en båd ned ad floden. Hjemme i Pobia fandt Knudsen alt ved det gamle og tog atter fat på sin daglige gerning blandt Rødkarénerne i Pobia.

Vi vender nu atter tilbage til oberst Sartorius' expedition, der netop i disse dage — først i desember 1887 — var nået til Kazor med de smukke vandfald. I denne egn bor der Karéner, forskellige fra Rødkarénerne og vesten for disses land, formodentlig hørende til Brækata-Karénerne. Over dem hersker tolv forskellige små bjerghövdinger, der alle står under en Karén-fyrste af Lowelon. Expeditionen mødte i Kazor en af disse tolv hövdinger ved navn Gonewara, hvem man mistænker for at have været leder af flere af denne egns røverier eller, som de kalder det, »tribut-opkrævninger«. Og senere erfarede man virkelig, at netop i disse dage, mens Gonewara havde samtaler og forhandlinger med Cholmeley, der fulgte expeditionen som regerings-repræsentant, var samtidigt hövdingens broder ude på et tog hinsides Yemethen for at opkræve en af de tributter, som expeditionen skulde sætte en stopper for; men efterretningen om den frække bedrift fik man først, da det var meget for silde, efterat Gonewara var vendt hjem. I Kazor opholdt expeditionen sig i flere dage for dèr at indrette en oplagsplads, og de elefanter, som i den anledning blev aflæssede, behøvedes nu ikke længer og blev sendte tilbage. Tiden blev brugt til at undersøge egnen, men derved pådrog Cholmeley og en af löjtnanterne sig feber; derimod lykkedes det kaptajn Sinclair at bestige det höje *Kazorbjerg* på østsiden af dalen, skönt de indfødte erklærede en sådan bestigning for umulig, fordi toppen efter deres mening bevogtes af mægtige »nats« eller ånder, der aldrig vilde tillade en sådan vanhelligelse.

Fredag den 8. desember brød man op, og noget derfra i *Nantadalen* oplevede man den störste temperaturafvexlen, der iagttoges på hele rejsen, idet der mellem nattekulden og middagsvarmen var en forskel på 25° Reaumur. Her indfandt sig den 11. desember overkongen over de tolv bjærghøvdinger, dog ikke selve kongen, der er en dreng på endnu kun 13 år, men en høvding, der regerer for ham, ved navn Mintajee, om hvem Sartorius har optegnet, at hans urenlighed var så stor, at man selv blandt de smudsigste bjergstammer vanskeligt skal finde hans lige; men folkene er også så fattige, at han ikke kan göre skattepålæg; thi de har ikke tanke om at producere mere, end der lige er nødvendigt til deres livsophold, og der findes her ingen anden handelsomsætning end et lille marked eller såkaldet »bazar« hver femte dag, hvorfor der heller ikke var noget at få tilkjøbs her for expeditionen.

Marschen gik ind i Shan-stammernes landeområde uden om nordvestgrænsen af Rødkarénernes land og derefter mod øst hen til Koung-ee eller Mobye,[1]) residensstad for den tidligere nævnte Shan-tsawba Mobye. »Tsawba« er disse stammers betegnelse for en høvding. Den sidste del af vejen her til går gennem en vidtsrakt, smuk pinjeskov, hist og her afbrudt af små moser, som hestene havde meget vanskeligt ved at komme over. Oberst Sartorius kom her til den 16. desember, tolv dage efter at Mobye havde afsluttet den förnævnte fred med Rødkarénen kong Pobia. Han fik nogle af soldaterne indkvarteret i

---

[1]) Desværre er det foranstående kort ikke aldeles nöjagtigt på dette punkt. Byen Mobye ligger nemlig lidt *længere mod vest* på begge sider af Mobyefloden, der fra søen Inlay løber mod sydsydøst, men først inde i Rødkarénernes land udmunder i Poonfloden. Desuden strækker Rødkarénernes land sig ikke slet så langt mod nordvest som på kortet angivet. Endelig skulde byen Ningyan ikke være tegnet ved Sittangfloden, men lidt længere mod vest i lige linje med Toungoo og Yemethem.

Shanernes buddistiske kloster. I byen mødte expeditionen den amerikanske Karén-missionær, dr. Bunker, der ellers bor i Toungoo, samt Shan-missionæren, dr. Cushing, og disse to mænd var dem til stor nytte på den øvrige del af vejen. Om tsawbaen Mobye bemærker Sartorius, at den gamle mand havde det meget fattigt og ubekvemt, fordi han over for sine undersåtter ikke turde göre sine rettigheder gældende med hensyn til indtægter. Hvor liden indflydelse han har, fik man også bevis på under opholdet her, da der kom meddelelse om et røveri nord på. To Karéner, der vilde ud at købe heste, var i den anledning kommet til byen *Pekun*, der ligger nord for Mobye og syd for Inlay og er sædet for en af Mobyes garnisoner; men nogle Shaner af denne garnison lokkede Karénerne hen et sted, hvor de greb dem, förte dem så til en landsby, der tilhørte Mobye's ældste sön, og plyndrede dem her for deres penge og ejendele. Efter at være omsider løsslupne af røverne gik de to Karéner lige til Mobye og førte klage; men skönt den gamle høvding efter beskrivelsen slet ikke var i tvivl om, at bandens fører var selve hans egen kommandant i Pekun, turde han dog ikke indstævne denne, men sendte ham kun bud med bön om at fængsle og hidsende de skyldige. Årsagen til mange af sådanne røverier kan dog måske til dels søges i landets og beboernes fattigdom; en af pongyerne (buddaist-munkene, i klostret sagde, at han kunde ikke få tilstrækkelig føde, hvorfor han tænkte på at udvandre til *Moné*. Den dag gamle Mobye indfandt sig for at hilse på oberst Sartorius, havde han kun sin ældste og tredjeældste sön med, hvorimod den næstældste den følgende dag kom i beruset tilstand ind til de engelske soldater i buddaist-klosteret, hvor han snakkede op om, at han var lige så god som nogen af dem; rigtignok var hans fader »Englændernes tjæner«, men han selv vilde »slås med dem alle sammen«, hvilke bemærkninger var spækkede med bunker af skældsord.

Heldigvis forstod soldaterne ham ikke. Da han gik udenfor, overfaldt han en russisk lærer og kunde nær have dræbt ham, hvis andre ikke havde lagt sig imellem. Da den gamle tsawba Mobye hørte herom, blev han meget bekymret; men hvad angår de unges stemning over for England, kan det bemærkes, at også den ældste sön under sit besøg med faderen hos Sartorius tydeligt gav til kende, at det var hans hensigt efter faderens død at samle Shanerne samt en del af Karénerne og føre dem over til Europa for at undertvinge England. Det sagde han uden i nogen måde at være beruset, men i aldeles tilregnelig tilstand.

Da der måtte göres ophold flere dage i Mobye for at vente på de forråd og levnedsmidler, der var sendt bud efter til expeditionen, besluttede Sartorius med nogle af folkene at göre en rejse nord på for at se den smukke sø ved Inlay; men missionæren Bunker drog samtidigt syd på med nogle af sine lærere ind i Rødkarénernes land til Pobia, hvor han vilde vente på Sartorius, der også agtede sig hertil senere med sin expedition. Den danske missionær, H. J. Jensen, var en uges tid tidligere kommet tilbage hertil fra rejsen til Toungoo, hvor han havde ligget syg, og nu havde han atter i Pobia fået feberen. Bunker opslog teltene til sig og sine nord for byen, men besøgte flittigt de danske missionærer inde i Pobia og holdt julefest med dem. Tillige gav han løfte om ikke at trænge ind i deres missionsmark.

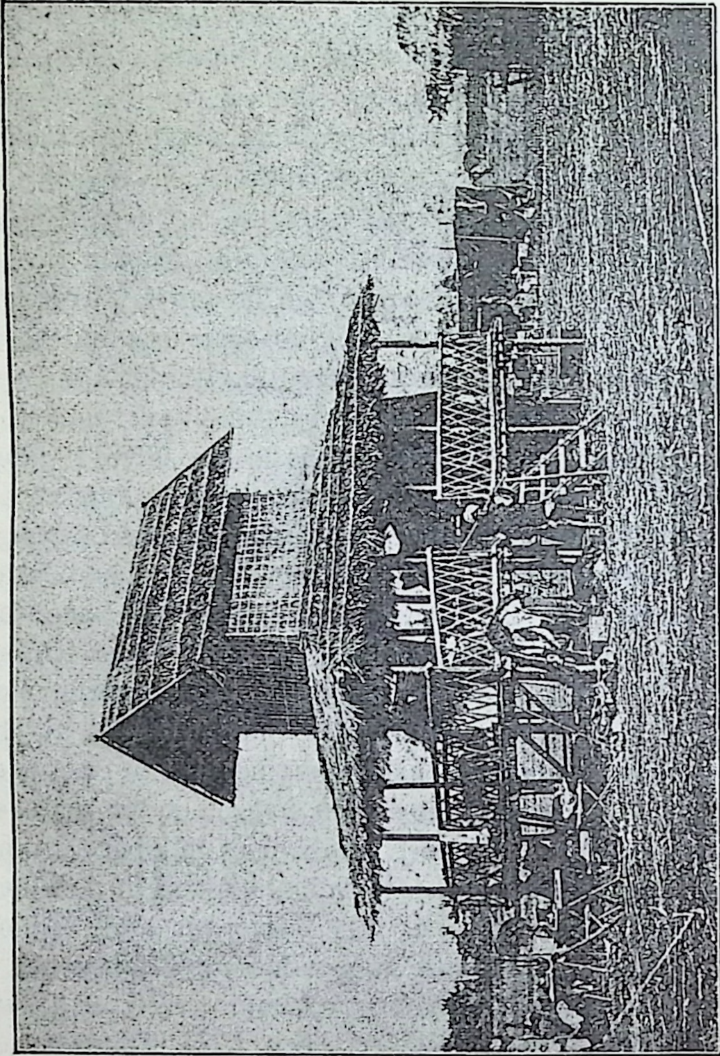
Mens Bunker var i Pobia, gjorde som sagt Sartorius en afstikker nord på til Inlay eller Inlaywa og kom under vejs forbi de to Shanbyer, Pekun og Saga. Rejsen gik først til lands, og de nåede den 16. desember til *Pekun*, Mobyes omtalte garnisonsby, der ligger på begge sider af Mobyefloden, som på dette sted er 45 alen bred, og hvorover der er bygget en smuk træbro. Her fra gik rejsen til søs op ad floden i både, der rummer en snes mand og bevæges frem ved en egen indretning, der drejes med

fod og hånd, men kun skaffer en fart af tre danske fjerdingvej i timen. Flodbredderne er her noget höje, så rismarkerne må vandes, dels ved hjælp af nogle ejendommelige vandhjul af bambus, dels ved hånd- og fodkraft med bambusskovle, der løftes i vejret som over en vippe. Den 21. desember kom Sartorius til *Saga*, hvor der bor en ung Shan-tsawba eller høvding, der er langt mere velstående end Mobye. Han var velklædt og boede i gode bygninger, hvorom der lå en ordentlig og velfejet plads, der atter omgaves af stærke palissader, og ved indgangen derigennem lå der to små kanoner af gammeldags kaliber, hvoraf den ene havde tilhørt kejser Thibau i Mandalay. Tre fjerdingvej nordvest for Saga ligger en bjerghöj af jernsvovlkis, hvorfra de indfødte med lethed kan få det jærn, de behøver. Syd for Saga var flodbredderne ikke synderligt hævede over vandstanden i floden, og egnen er derfor i regntiden helt oversvömmet, men skal da være fuld af bøffelhjorder, der bevogtes af börn, som dels ror i kanoer omkring mellem dyrene, dels sidder på deres rygge; og disse bøfler, der sér så dumme og dorske ud, skal dog være så kloge, at når de mærker et lille barn falder i sövn på deres ryg, gör de sig den störste umage for at forholde sig rolige, at barnet ikke skal falde i vandet. Norden for Saga snor floden sig mere i bugtninger, men bredderne indsnævres og hæver sig til en otte fods höjde, og dog kan også denne egn stundom stå under vand i regntiden. Pinjetræerne afløses her af bambus, der voxer godt og viser, at klimaet er varmere her end længere syd på. Den 22. desember kom Sartorius til *Inlay*-bazaren eller markedet, der afholdes syd for indsøen på flodens østlige side lige over for byen på den modsatte bred. I floden myldrede det af både, og på markedet var der over 2000 höjrøstede købere og sælgere; men alt gik forholdsvis ordentligt til, hvilket utvivlsomt kommer af, at Englænderne ved søens nordende har anlagt

fortet »Stedman«, hvis engelske besætning den nærmeste omegns beboere har respekt for, og de føler sig trygge ved deres nærhed. Sartorius tog midlertidig bolig i »poonghi'ernes kyoung«, det vil sige Buddaist-munkenes kloster ved søens sydende og modtog her besøg af en Shan-høvding fra Chitsee. Om aftenen var han en sejltur på søen, der er bekendt for sit klare vand og rigdom på fisk, især brasen. Denne aften var der en mængde både med broget klædte passagerer, belyste af den nedgående sol, hvis stråler tillige gav et pragtfuldt genskin fra vandfladen. Ved søkanten lå adskillige landsbyer, hvis omgivelser mindede om bredderne af de svejtsiske indsøer, og fjærnere borte tegnede lave bjærge sig smukt op imod den klare horizont. Tilbagerejsen fra Inlay gik samme vej som henrejsen; men i Pekun måtte de blive 1. juledag over, fordi Cholmelay og kaptajn Sinclair var syge og måtte sendes tilbage til deres hjem; til deres brug på hjemturen medfulgte syv elefanter og nogle af mandskabet.

Da Sartorius 2. juledag kom tilbage til sine folk i Mobye, var det ventede forråd kommet, hvorfor han strax næste dag brød op, fulgte flodløbet over grænsen ind til Rødkarénernes land og drog så mod sydvest til byen *Pobia*, hvor den rødkarénske høvding, der jo også hedder Pobia, havde lidt nord for byen bygget et for disse egne ualmindelig smukt og stort bambushus til oberstens modtagelse. Expeditionens læge, Tully, blev af Bunker hentet til de danske missionærer, der begge var syge. Han erklærede, at H. J. Jensens dage vilde være talte, når han ikke drog ned igen til Toungoo, kom under lægebehandling og måske på en sørejse. Om J. K. Knudsen sagde han, at hvis han blev endnu en regntid i Pobia, vilde det gå ham som Jensen. Senere kom selve oberst Sartorius til dem og tilbød at tage dem med sig ned på en af sine elefanter; han tilföjede: »Jeg har været her i landet i 30 år, så jeg kender klimaet; vil De ikke nu følge vore

råd, skal de nok siden sande, vi havde ret.« Nogle uger efter drog de ned til Toungoo.

Et bambushus,
opført af den rødkarénske kong Pobia til modtagelse af den engelske oberst Sartorius.

Naturligvis vilde kong Pobia som Englændernes mangeårige forbundsfælle göre oberst Sartorius sin opvartning; men det kunde ikke ske strax, fordi han ikke anså det for passende at fremstille sig uden sko og strömper, hvilke

Sager han ikke ejer, fordi han ikke plejer at gå med sådant. For den tings skyld indfandt han sig hos den danske mission og lånte et par hos H. J. Jensen, der som

Den rødkarénske høvding Pobia og hans følge.
Kongen er iført missionær Jensens sko og strømper.

sengeliggende ikke for tiden behøvede dem. Ved sammenkomsten drøftede Sartorius med kong Pobia dennes forhold til sin gamle fjende, den ustyrlige høvding i Øst-Karenee,

Sålapåh, hvem Sartorius derefter skrev et brev til; men ingen af kong Pobias folk havde mod til at rejse ind til Sålapåh dermed. Sartorius lod det da bringe over til grænsebyen *Luikaw* ved Mobyefloden, hvor der boede en af Sålapåh's vasaler og nære slægtninge, der skulde besörge det videre; men ingen kunde siden få rede på, om det skete; thi hvordan det så end gik til, forsvandt pludselig både Sålapåh og hans vasal og var ingen steds at finde, så længe Sartorius var i disse egne. Til en røverhøvding Loosau skrev Sartorius ligeledes et brev om, at han ønskede at se ham; men Loosau, der måtte lade andre læse brevet for sig, svarede, at kun i Shanbyen Mobye vilde han mødes med ham, men på ingen måde i Karénlandet. — Inden sit opbrud lod Sartorius tage et fotografi af kong Pobia med sine mænd. Kongens sölle udseende på billedet hidrører måske tildels fra, at han følte sig i en flov stilling ved at være iført den uvante fodbeklædning.

Pobias distrikt er det nordvestligste i Karenee, og derfra drog Sartorius ved nyårstid mod syd ind til den næste af de vestlige Rødkaréners stammer. Strax som han var kommet over grænsen, nåede han til byen *Ngwetoung*, hvis navn betyder »sølvbjærgene«. Byen består af to adskilte dele, hvoraf den mindre halvdel, der er forholdsvis renlig og net, beboes af Shaner, der ikke hører hjemme her, men er flygtninge, som har fået lov til at nedsætte sig og drive sølvarbejder, töjfarvning med mere. Den större halvdel af byen beboes af landets egne folk, Rødkaréner, der her lever i deres sædvanlige smuds. Man så i byen ikke meget til de karénske mænd, som formodentlig har været beskæftigede anden steds; men deres kvinder var alle i byen, hvilket er sikkert tegn på fred. For tiden var denne Karén-stamme uden høvding; thi da den forrige høvding var død barnløs et års tid forinden, havde Østkaréneren Sålapåh gjort fordring på herredömmet, hvilket man kan vente vil give anledning til kommende

stridigheder. Foreløbig kunde derfor ikke engang denne stammes underhøvdinger få tilbørlig udnævnelse.

Fra Ngwetoung gjorde Sartorius en afstikker øst på for at se den mærkelige måde, hvorpå Mobyefloden helt forsvinder. Vejen går først mellem to ejendommelige bjerghöje, der brat hæver sig i vejret og af de indfødte kaldes »en del af himlen«. Så kom der et bølgeformigt bjerglandskab, hvor vejen et par miles strækning følger Mobyeflodens bugtninger. En stærk træbro er bygget over floden, der her er 12—14 danske alen bred og løber med en rask ström (1¼ dansk mil i timen); men omsider når floden ud til nogle store rismarker, og derfra forgrener den sig efterhånden i mangfoldige arme, der løber ud over et fladt land på en halv dansk mils bredde og halvanden til to mils længde. I denne dal forsvinder gradvis de utallige arme ganske fra jordens overflade, uden at man mærker særlig til nogen opsugning i jorden. Dalen begrænses af lave bjerge; men på Sartorius's forespörgsel benægtede man bestemt, at floden eller dens mange forgreninger igen vældede op på den anden side af disse bjerge, eller at der overhovedet var noget synligt tilløb fra Mobyefloden til Poonfloden.

Efterat Sartorius fra denne udflugt var kommet tilbage igen til Ngwetoung, hørte han om et nyt røveri. Tre burmesiske politisoldater, der af missionær Bunker var afsendte med en postsæk, var under vejs blevet passede op ikke langt fra selve Ngwetoung by af en halv snes Karéner, der pludselig sprang frem og med en geværsalve dræbte de to og sårede den tredje dødeligt, hvorefter de stak af med postsækken. Strax næste morgen gik Sartorius til gerningsstedet, og da udåden var udført på grænsen mellem Pobia og Ngwetoung distrikter, havde han tilsagt begges høvdinger til at møde ham her, hvilket også kong Pobia snart efter gjorde. Senere mødte også Prakee, der, som för omtalt, ikke var virkelig udnævnt høvding i

Ngwetoung, men kun styrede distriktet midlertidigt. Trods den forhærdede høvding Prakee's benægtelser i begyndelsen, måtte han dog tilsidst indrömme den kendsgerning, at mordet var begået inden for hans distrikts grænser; men da det nu ifølge karénske retsregler måtte af den grund påhvile ham som pligt at udfinde gerningsmændene, fandt han igen på udflugter, og det var tydeligt, at en Shan i hans følge bestyrkede ham i hans modstand. Til sidst gjorde dog Sartorius's og kaptajn Broomes bestemte, for ikke at sige truende, optræden både Prakee og hans følge rædde, så de erklærede, at de ønskede fred og vilde nu göre, hvad de kunde. Sartorius lod det blive ved denne moralske virkning af sin færd og vilde ikke gå videre i sagen, idet han mente, at yderligere skridt fra hans side kunde af andre høvdinger bruges som påskud til at udeblive fra sammenkomster med ham.

Da expeditionen brød op her fra, drog den mod syd og sydvest og kom tilsidst uden for de frie Rødkaréners land til de egne, som beboes af Karéner under engelsk regimente. Her er et magert fjeld-land af kalkstensformation, hvis höjeste top er et afstumpet vældigt kalkfjeld på 8000 fods höjde, som af de indfødte kaldes *Nattoung* eller »Dæmon-bjerget«, fordi det antages bevogtet af ånder. På dets skråning udspringer elven *Thoukregat*, der løber mod vest og udmunder i Sittangfloden syd for Toungoo og nordøst for Myotso (se kortet). Landet er tæt overgroet med krat, der gör fjeldstierne så besværlige at befare, at expeditionen stundom måtte standse nogle timer for at hugge sig igennem; men i krattet voxer en overordentlig smuk gøgeurt, som i sin tid var denne egns vigtigste betalingsmiddel som skat til kejserhoffet i Mandalay, og det var endogså strængt forbudt at udlevere exemplarer af denne blomst til andre end kejserinde Lupah Lall eller hendes embedsmænd. Iøvrigt er disse kratskove tyndt befolkede af Karéner, som bor i de ganske små og vidt fra hinanden

spredte landsbyer. Deres høvding Moung Kyav var så bange for den engelske expedition, at missionær Bunker måtte bruge et par timer for at overtale ham til at komme frem af sit smuthul og hilse på obersten. En anden høvding Ethnatoung var slet ikke til at få frem, men vedblev standhaftig at holde sig inde.

Om muligt endnu besværligere blev marschen over byerne *Seikpoodong* og *Alichaung*, fordi tillige fjeldskråningerne blev meget stejle, hvorved de kratbevoxede fjeldstier blev endnu mere uundgåelige. En gang brugte de fire hele dage for at nå 7½ danske mil frem. Det vigtigste, de endnu fik at se var den varme kilde *Yea Bo*. Men nu nærmede de sig til de kendte egne i Sittangflodens dalstrøg, og expeditionen kunde nu betragtes som endt. Men i hvor meget man end havde udvidet sit kendskab til disse tidligere så lidet kendte egne og deres beboere, så viste resultatet dog, at en sådan enkelt expedition ikke kunde standse det røveruvæsen, som lægger hindringer i vejen for oprettelsen af en sikker handelsvej igennem Burma til Kina.

Sartorius har i sin beretning tillige givet adskillige oplysninger om de forskellige Karén-stammer, deres klædedragt, sæder, skikke, overtro og lignende. Disse ting vil jeg her ikke beröre, da missionær J. K. Knudsen om samme æmne har affattet et lille dansk skrift, der ventelig om et fjerdingårs tid kan udkomme i trykken her hjemme.

Jeg vil derfor kun endnu tilföje et billede, som viser nogle smykker, der bruges af visse Karénstammers kvinder til at pryde deres hals og knæer. Det består af en meget svær messingtråd, som er böjet til en mange gange omløbende spiral. På halsen er de nederste omgange brede, så de kan ligge lidt ned over skuldrene, men höjere oppe indsnævres omgangene, så de passer efter halsens form, og de ender først lidt neden for ørene. Det er ligeledes en spiral-messingring, hvormed knæerne smykkes, og hos

den stamme, hvortil kvinderne på nærværende billede hører, nemlig Padown-Karénerne, som bor vest for de frie Rødkaréner — anbringes de ovenfor knæerne, men hos andre stammers kvinder nedenfor. Desuden bruges almindelige armringe, ørenringe og lign., og tilsammen kan en sådan kvindes smykker veje omkring ved en snes pund. Når en af disse kvinder bliver kristen, aflægger hun hals- og knæ-

Karenske kvinder
med ringesmykker om halsen og over knæerne.

ringen; men da hænder det ofte, at halsen, efter at have mistet denne tilvante afstiver, har ondt ved at bære hovedet oprejst i begyndelsen; men når en tid er gået udvikles den gerne og kommer til kræfter, så der ikke er noget i vejen. Hos Rødkarénerne i Pobia bruger kvinderne ikke disse spiralringe om halsen, men en slags halskæder, som kan ses på billedet længere foran (s. 349), hvor det også kan bemærkes, at ringene på benene ikke hos disse sidder oven for, men nedenfor knæerne.

Minder om Grundtvigs præstevirksomhed i Kjøbenhavn
1813–15 og 1822–26.

I gården nr. 105 i store strandstræde i Kjøbenhavn flyttede en ret velhavende skræderfamilie ind år 1812. Det var Hans Christian Christesen Ley og hans hustru Marie Christine Wahler.[1]) Han var i sin ungdom bleven optaget i Hernhutternes samfund i Kristiansfeld, men da han i begyndelsen af hundredåret ved sit håndværk tjente sig op til velstand og borgerlig anseelse, og havde skilt sig fra brødremenigheden, glemte han for en tid kirken. Hun var en from og ædel kvinde med et stort hjærtelag for digtningens verden. Da Ingemann udgav sine ungdomsarbejder, blev hun grebet stærkt af dem. Allerede da deres ældste barn blev født, 25. februar 1806, lagde hendes boglige sans sig for dagen; han fik nemlig i dåben ikke blot slægtsnavnet Christian, men tillige Sigfrednavnet efter Sigfred af Lindenberg. Skrædermester Ley ejede selv stedet i store strandstræde. Der hørte en køn have til, som stødte op til kirkegården om Garnisonskirken eller, som den dengang også kaldtes, den herre Zebaoths kirke. En låge, som førte fra haven ind på kirkegården, havde Leys fri brug af. Særligt børnene nyttede den tit. Ti inde på kirkegården traf de gode legekammerater i præsten Gørickes børn.

Christian Georg Wilhelm Gøricke, holstener af fødsel, var først præst ved den danske legation i Paris, men blev 1809 ansat som tysk garnisonspræst ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn. Til 1819 var der både dansk og tysk garnisonspræst ved denne kirke.

---

[1]) Jvf. „historisk månedsskrift" 1888, II, side 288.

»Gamle Gøricke« var for alvor en mild mand. Der var dog tre personer, han slet ikke kunde med. Den ene var den store Napoleon, under hvis regimente han havde været legationspræst i Paris, den anden var Grundtvig, og den tredie var Jens Baggesen, som han i Paris havde set knæle ned for Napoleon. Uagtet Leys snart sluttede sig til Grundtvig, fik deres børn dog lov til at omgåes med den ansete tyske præsts børn.

Ved statsbankerotten i begyndelsen af 1813 gik der et ikke ringe skår i skrædermester Leys velstand. Igennnem prøvelserne, som dette timelige tryk førte med sig, vaktes der atter kristelig alvor hos ham og hans hustru. Men den ordets forkynder, som de nu særligt blev tiltalte af, var Grundtvig.

Den 6. januar 1813 kunde man læse følgende avertissement i »dansk statstidende« (Berling):

»Tirsdagen den 5. januarii hensov min uforglemmelige mand Johan Grundtvig, sognepræst for Udbye og Ørslev menigheder. Stille og kristeligt var hans liv, som varede lidt over 78 år; han prædikede Guds ord uforfalsket som præst i 52 år og var mig en kærlig ægtemand over i 44 år. Tung er den enlige vandring på de gamle dage; men Gud er min trøst, og med den salige skal jeg forsamles der, hvor frelseren beredte alle sine troende sted.

Udbye ved Præstø, den 6te januarii 1813.

C. M. Bang
sal. Grundtvigs.«

Det var N. F. S. Grundtvigs faders død, som moderen på denne rørende måde offenliggjorde. Ved faderens død blev Grundtvig tjenstledig kapellan og tilbragte nu tiden fra 1813—21 væsentlig optaget af historiske arbejder.

Imidlertid prædikede han enkelte gange fra 1813—1815 i nogle af hovedstadens kirker. Ti han følte alt dengang med Luther, at skrift vilde ikke forslå, når ikke

ånden med levende røst forkyndte evangelium for folket som en Guds kraft til salighed. Man må ikke tro, at det var jævnligt, Kjøbenhavnerne i disse par år kunde få Grundtvig at høre. Han holdt i det hele seksten[1]) prædikener i den tid i hovedstaden. Tre af disse er holdte i helliggejstes kirke til aftensang, fire først i stokhuskirken kl. 9 om morgenen, dernæst til aftensang i garnisonskirken (som Grundtvig i sine prædikenopskrifter kalder den herre Zebaoths kirke); de øvrige ni er holdte i Frederiksberg kirke, hvor præsten I. H. Frechland med glæde overlod Grundtvig sin prædikestol, da han helst var fri for selv at bestige den.

Den første af disse omgangsprædikener holdt Grundtvig allehelgensdag 1813 til aftensang i Garnisonskirken. Der er vist ingen tvivl om, at skræder Ley og hans hustru, som netop på den tid trængte hårdt til trøst under deres timelige prøvelse, og som jo boede klods op til Garnisonskirken, har været med blandt tilhørerne til denne første prædiken. Hjærtelige og stemningsfulde, som de begge var, er de sikkert straks blevne grebne af det åndskraftige vidnesbyrd, som de hørte. Grundtvigs tekst den dag var: »Trænge vi til en reformation, som den i Luthers dage?« Han vidner om, hvor forfærdeligt vantroen og synden havde grebet om sig. — »Herrens torden ruller over landene, det lyner slag i slag, troner styrte, jorden bæver, mennesker falde i tusindtal, landene skjules af blodige lig og byernes aske, hunger og sygdom kappes med ilden og sværdet om at ødelægge; men herrens hånd vil de ikke se i alt dette. Jesus høres ej, når han varslende råber: dersom I ikke omvende eder, skal I alle således omkomme.

---

[1]) I sin udgave af Grundtvigs bibelske prædikener 1883, side 485, opgiver C. J. Brandt fejlagtigt prædikenernes tal til 15, idet han har oversprungen en prædiken fra 1. søndag efter helligtrekonger 1814, holdt ved aftensang i helliggejstes kirke. Jvf. adresse comptoirets efterretn. 1814.

O, vil sjælene ej engang vågne ved dette bulder, vil de ej lære at forfærdes ved de Guds domme, som alt her åbenbares? . . .« — På dette spørgsmål svarer han: »Nej, nej, rimeligt er kun det værste, er kun fremgang i synd og ødelæggelse fra herren, død som syndens sold« . . . Til slutning spørger han så igen: »Men skal vi nu da forsage og fortvivle, skal vi tænke, at al redning er umulig? O, nej, mine brødre og søstre i Kristo! vi vil ikke glemme, hvad Jesus har sagt: at det, som er mennesker umuligt, er muligt for Gud. Når vi se på de forbigangne tider, når vi betænke, hvad der var at overvinde i Luthers dage, og hvor lidet han kunde ventet at sejre, når vi hver for sig i stilhed betænke, ad hvilke underfulde veje vi selv ere førte fra mørket til lyset, fra satans magt til Gud, o, da må vi vel udbryde med herrens apostel: o rigdoms dyb både på Guds visdom og kundskab! hvor uransagelige ere hans råd og hans veje usporlige! Da må vi føle sandheden af de trøstelige ord: at herren er god og hans miskundhed varer evindelig; da mærke vi med glæde, at hans arm er ikke forkortet, at han endnu er herren, som gør alt, hvad ham behager. Ja, I elskelige! det er vist, at herren vil oprejse sin kirke og forny sin menighed; ti han har sagt, at helvedes porte skal aldrig få overhånd over den, at hans søn skal regere på jorden, indtil månen og solen er ikke mere; det er vist, at høje og lave skal igen høre hans røst og tilbede og nedknæle i støvet for den nådestol, som han rejste i vor herres Jesu Kristi blod, stride den gode strid og forsamles i fred til Guds helgenskare.«

Ley og hustru blev stadige tilhørere af Grundtvigs prædikener. Her var nemlig mættelse for sjæle, som hungrede efter retfærdighed fra Gud. Et sådant vidnesbyrd, som den 30årige Grundtvig havde at føre, var der på den tid ellers intetsteds at høre i Kjøbenhavn. Det var dem også om at gøre, at deres ældste søn, Sigfred

Ley, kunde få godt af den samme forkyndelse. Da drengen knap var 10 år gammel, tog hans fader ham med ud i Frederiksberg kirke anden juledag 1815. Her hørte han Grundtvigs sidste og mægtige omgangsprædiken om »hvilen under Kristi vinger«. Den store alvor i dette vidnesbyrd om at holde fast ved bekendelsen og at jage efter kærligheden som det ypperste, det evige, som det eneste, der kan bevare os under Kristi vinger og forene os med Gud i ham, greb den begavede dreng stærkt. Han fik et stort indtryk af Grundtvig, og dette næredes i hjæmmet ved den inderlige hengivenhed, forældrene havde for Grundtvig og hele hans virksomhed. Grundtvigs skrifter blev yndlingslæsning i hjæmmet. Og en stor fryd var det for Sigfred Ley, da han godt et par år efter fik lov af sin fader til at gå ud til Grundtvig og personligt af denne modtog et eksemplar af Saxos Danmarks krønike, blandt hvis første subskribenter skrædermesteren i store strandstræde var. Grundtvig solgte selv sin Saxo.

Der var adskillige familier i Kjøbenhavn, ikke mindst af middelstanden, som i årene 1813—15 samlede sig om Grundtvigs forkyndelse og derigennem kom til at udgøre hans ældste vennekreds i hovedstaden.

Blandt disse var guldsmed Clausen i Gothersgade. Han var en ungdomsven af skræder Ley. Clausen var som Ley fra Als. Hans fader ejede et lille sted i nærheden af Augustenborg. Clausen kom til Kjøbenhavn 1803. Her giftede han sig med en juveler Lindbachs datter og nedsatte sig som guldsmedmester. Lindbach var en jyde og hans hustru af tysk herkomst. Guldsmed Clausen var en sjelden hædersmand, en from natur. Han havde hverken haft med hernhutismen eller gudeligt forsamlingsvæsen at gøre. Det var først, da Grundtvig begyndte sine omgangsprædikener, at han herigennem blev hjærtegreben af kristentroen. Clausen sluttede sig strax med inderlig trofasthed til Grundtvig og ønskede intet hellere end, at denne måtte blive

hovedstadspræst. Ved den lutherske reformationsfest 1817 fik Clausen lejlighed til at lægge sin rørende kærlighed til Grundtvig for dagen. Han lavede nemlig en nydelig sølvmedallie med Morten Luthers billede på og forærede Grundtvig den, ledsaget af følgende skrivelse:

»Jeg tager mig den frihed at sende Dem den medallie med Luthers portræt i anledning af reformationsfesten. Jeg erkender i Dem, højstærede hr. pastor Grundtvig, ligesåvel som i vores uforglemmelige Luther Jesu Kristi sande læres forkynder, og da det er af et godt hjærte, håber jeg, De ikke tager det ilde op.

Deres med højagtelse forbundne

Clausen.«

På denne opmærksomhed svarede Grundtvig ham i følgende brev:

»Kjøbenhavn, 2den januar 1818.

Med inderlig glæde modtager jeg billedet af den velsignede Guds mand, i hvis fodspor det er min lyst og min skyldighed, efter den kraft Gud giver, ærlig at træde og forkynde det store evangelium.

Dem og ethvert menneske, ved hvem Gud skænker mig den ubetalelige trøst, at mit arbejde i Jesu navn hidtildags dog ej har været ganske forgæves, takker jeg inderlig og ønsker med dobbelt glæde i Jesu navn et glædeligt og lyksaligt nyår!

ærbødig og venlig

Grundtvig.«

Blandt Grundtvigs tilhørere af omgangsprædikenerne kan vi endvidere nævne daværende underkancellist i det danske kancelli, Niels Møller Spandet, født 17. februar 1788 på Alrøe. Spandet havde i foråret 1811 som alumnus på Valkendorfs kollegium stiftet nøjere bekendtskab med Grundtvig og fulgte ham med stor hengivenhed, da han 1813 kom tilbage til Kjøbenhavn. Han virkede også efter evne for at fremme udgivelsen af Grundtvigs over-

sættelser af Saxo og Snorre. — Så var der den ydmyge og kristelig oplyste Hartvig Christian Hansgård, dengang fuldmægtig i admiralitetet. — 18 år gammel hørte Jakob Lindberg som nybagt student Grundtvigs sidste prædiken i Frederiksberg kirke. Han havde alt iforvejen hjæmme i Ribe kåret sig Grundtvig til sin helt. Det var navnlig »helligtrekonger-lyset« 1814, der havde gjort stærkt indtryk på Lindberg.

Der er uden tvivl gennem Grundtvigs »bibelske prædikener« sået mange gode frø, som sidenhen spirede hos adskillige af hans tilhørere. Men det var kun enkelte af disse, Grundtvig kom i personlig berøring med. Blandt disse få var skræder Leys i store strandstræde. Da Grundtvig i foråret 1821 var bleven udnævnt til sognepræst i Præstø, gjorde han inden sin bortrejse Leys et besøg. Om dette skriver sønnen Sigfred i en dagbogsoptegnelse (15. desember 1843): »Det var om formiddagen, medens jeg var i skole. Fader var ikke hjæmme. Jeg kan just ikke huske, *at* moder fortalte ham det den middag; men jeg kan dog huske, *da* moder fortalte ham det den middag, at fader dog nok var lidt ængstelig ved tanken om sin ringhed. »Jeg vilde dog have vist ham mine bøger«, sagde han. Kanske det, at moder så og talte med Grundtvig der i stuen eller butiken, gav anledning til, at hun syntes om, at jeg kom til at studere, og at der blev skrevet til Grundtvig om, at jeg måtte blive hans lærling. Jeg synes, jeg kan godt huske, at moder havde stor del i det brevs form.«

Sigfred Ley havde til sit 15de år gået i efterslægtsselskabets skole. Efter konfirmationen vågnede den tanke hos drengen, at han vilde være præst for at kunne bringe det glade budskab, som han havde hørt om af sine forældre, ud til andre. Faderen ønskede intet hellere, men turde dog ikke vove at gå ind derpå nu, da hans timelige kår var bleven betydeligt forringede. Efter sin hustrues

vejledning anmodede han da Grundtvig i et brev om, at han vilde træde hjælpende til. Grundtvig gav følgende svar herpå »til velædle hr. skrædermester Ley«:

»Præstøe, den 27de juni 1821.

Formedelst flytning og anden travlhed har deres brev af 9de d. m. hidtil henligget ubesvaret; men nu, da jeg begynder at komme lidt i orden, må jeg ikke længer opsætte at svare.

Når Deres søn har lyst til at studere og De synes, han har hoved dertil, bør De vist ikke nægte ham det, fordi De ingen stor understøttelse kan give ham; ti, Gud for alt, kan De jo dog nok underholde ham, til han bliver student, og endskønt han også da i nogle år kan behøve tilskud, har dog mangen fattig karl slået sig godt igennem og er blevet en hel mand uden synderlig anden hjælp end Gud og sin flid.

Hvad det derimod angår, at De ønskede ham ud til mig, for der at lægge grund i sine studeringer, da takker jeg Dem for Deres gode tillid til mig; men det er mig umuligt, da mit embede og mine andre studeringer ingen tid levner mig til en undervisning, som måtte være ordenlig og stadig, når den skulde være til nogen nytte.

Jeg synes, De skulde sætte ham i borgerdydsskolen, som holdes i Gyldendals gård i Klareboderne, og bestyres af en hr. Nielsen, som både selv er en dygtig mand, og har gode medhjælpere.

Megen tak for Deres gode ønsker, såvelsom for den deltagelse, De i en række af år har vist mig og det embede, jeg beklæder! Herrens velsignelse være over Dem og Deres hus evindelig!

venskabeligst

N. F. S. Grundtvig.«

Sigfred Ley kom ikke i borgerdydsskolen i Kjøbenhavn, men blev derimod optaget som discipel i borgerdydsskolen på Kristianshavn. Året efter blev Grundtvig

ansat som residerende kapellan ved Frelserskirken på Kristianshavn. For den unge skoledisipel, Sigfred Ley, var Grundtvig alt dengang bleven èt og alt. Han var hjæmme i hans skrifter, som han tidligt havde fået i hænde. Ved sin alvor, modenhed og sanddruhed ragede han frem blandt sine meddisiple.

Hver søndag prædikede Grundtvig jo nu i Frelserskirken fra 1822—26. Den purunge Sigfred Ley var hans stadige tilhører. Og at han var en efter sin alder ualmindelig godt udviklet tilhører, derom vidner en række kortfattede prædikengengivelser, som latinskoledisiplen har optegnet i en notebog fra årene 1822—1825.

Fra 1. advents søndag var Ley en stadig tilhører af Grundtvig. Vi vil her meddele enkelte af den 16—17årige ungersvends optegnelser.

»Søndag mellem jul og nytår 1823. Frelsers kirke, højmesse, Grundtvig.

I denne prædiken sagde han: Vi sige vel ikke som de blinde, at Jøderne på Kristi tid kun ventede en verdslig konge, der skulde befri dem fra Romernes herredømme, nej, de ventede virkelig en Messias, som skulde befri dem fra sorgen, men de vilde ikke opgive synden.

[Om hr. Grundtvig har ført noget bevis for, at det ikke var en verdslig konge, Jøderne ventede, det har jeg ikke hørt nok efter for at kunne sige; men han anførte evangeliets profetinde Anna og sagde, hende kunde man dog ej beskylde for verdslige hensigter. — Dette er mig ej bevis-nok for, at Jøderne i almindelighed jo dog ventede en verdslig konge, og jeg har altid af mine religionslærere hørt det således forklare. — Dog, jeg tror Grundtvig endogså uden bevis fremfor alle de andre, ti han har bygget på det sande og han har et skarpt blik og en ypperlig dømmekraft.]

S. Ley.«

»Jeg var om eftermiddagen hos guldsmed Clausen og hørte ham og min fader tale om prædikenen. Jeg fandt nu, at Grundtvig havde ret, thi han har i sin prædiken anført som bevis (som jeg hørte af Clausen, selv har jeg ikke hørt tilstrækkeligt efter under prædikenen): at synedriet sendte bud til Johannes den døber for at spørge, om han var den ventede Messias; dette kunde de ikke have gjort, dersom de ventede en jordisk konge, ti det tegnede Johannes aldeles ikke til at blive.

S. Ley.«

* * *

»3. søndag efter påske den 9. maj 1824. Vor frelsers kirke, hr. Grundtvig.

Højmessetekst: om en liden stund skulle I se mig og atter om en liden stund skulle I ikke se mig o. s. v.

Der er mange, som ikke kende disse ord, mange, jeg vèd det vist, som ikke kende dem, så vel her som i enhver anden kristen forsamling. Og denne tanke er glædelig, jeg skulde vel sige sørgelig, men det er virkelig en glædelig tanke; ti kendte alle denne tale, i sandhed da vare de seende blinde og hørende døve, og der var ingen redning. Men nu kende mange ikke Jesus, og vi har derfor grundet håb om at, når de lærer ham at kende, de da ville følge ham. Jeg siger, de kender ham ikke, ti at de vel flygtig eller lidet har læst om ham, det er dog så godt som intet; men så vil Jesus åbenbare sig, og han vil åbenbare sig på en tid, da hjærterne ere mest og bedst beredte til at tage imod hans lære. — Forundres ikke, at jeg taler så meget om de frafaldnes frelse, ti jeg har selv mest Guds barmhjærtighed at takke. Opdraget af gudfrygtige forældre glemte jeg dog min Jesus og kun ved Guds store nåde kom jeg til ham igen.«

* * *

»4. søndag efter påske den 16. maj 1824. Vor frelsers kirke, aftensang, hr. Grundtvig.

O, lader os dog vandre i livet ligesom vi beslutte det i kirken, lad det gode i os ikke blot være et forsæt, lader os også udføre det. — Hvorledes kunne vi dog, o venner, være så dårlige at sige, at Guds ord vel har kraft til at gjøre os salige, når vi dog ikke tillægge det kraft over kødet, kraft til at handle som Jesus byder. —

Således omtrent talede den Grundtvig, som man beskylder for at prædike en kun død tro!!«

* * *

»1. pinsedag, den 6. juni 1824, froprædiken, frelsers kirke, Grundtvig.

Julen kunne vi hellighold ved vuggen både legemlig og åndelig; 1) ti hvem kan ikke siddende ved vuggen tænke sig barnet Jesu igjen; hvorledes mindes vi ikke ved at se børn frelseren, der selv fremstillede de uskyldige for os; hvorledes er barnet ikke ydmygt imod os, endskønt det er meget bedre end vi. 2) Og vi må selv være børn, når vi ville tænke os tilbage til frelserens julefest; denne fest var det også, der som børn glædede os mest, i julen må vi være børn igen. — *Påsken kunne vi helligholde på urtegården både legemlig og åndelig;* ti hvorledes mindes vi ikke på urtegården om frelserens død og om hans opstandelse. Her ser vi jo, hvorledes træer og blomster nu i påsken spire frem til et nyt liv ligesom frelseren, der opstod af graven, men det er også som ynglinge, at vi glæde os mest ved denne fest i vort livs vår. — *Pinsen kan kun helligholdes i kirken;* ti i kirken var det, at apostlene talede i forskellige tunger eftersom ånden gav dem at tale. Gaverne ere forskellige, men ånden er den samme. — — — Julen er troens fest, påsken er håbets fest, men pinsen er kærlighedens fest. Kærlig-

heden er det evige og bestandige. Tro og håb står for os som kærlige skytsengle, men tro og håb de skal engang forgå og sammensmelte i kærligheden. Kærligheden er alt, kærligheden er evig. [Forrige søndag sagde Grundtvig: ingen religion er sand uden den er af kærligheden. Derfor om selv en engel fra himlen vilde forkynde os en lære, og det var ikke kærlighedens, da kunde det intet nytte os. Kærligheden er alt.]«

* * *

»1. søndag efter hel. tre konger 1825. Frelserens kirke, højmesse, hr. Grundtvig. — Evang.: da Jesus var 12 år gammel.

Leder, så skulle I finde! Hyrderne på Betlehems marker ledte efter Jesus, da herrens engel havde åbenbaret sig for dem. Simeon fandt Jesus, drevet af den hellig ånd. De 3 hellige konger ledte forgæves efter Jesu, hvor han ej var at finde: i fyrsternes paladser, men ledede af stjernen fandt de ham i en krybbe. Jesu forældre skulde bestandig have haft ham for øjne; men det havde de ej, han forsvandt derfor for dem, men de søgte ham forgæves hos kyndinge og venner, de skulde have vidst, at han måtte findes i sin faders gerning i herrens hus; der fandt de ham også. — — Så vidt Grundtvig.

O, min Jesu, lad du mig altid holde fast ved dig og ej tabe dig, vær du bestandig hos mig med dit lys, dit liv og din kraft. — Jeg har også idag hørt af Grundtvig, at det ej er synd imod den helligånd, om vi også forført af verdens fristelser et øjeblik glemme frelseren; ti Maria fandt ham, der hun søgte ham. Dog skal vi deraf aldrig lade os forlede til syndig sikkerhed.«

* * *

2. søndag efter påske, Grundtvig. Konfirmation.

Endelig har jeg da hørt højærværdige hr. pastor Grundtvig konfirmere, efter at han fire gange har holdt konfirmation her i byen, uden at jeg har kunnet komme til at høre det, dels fordi det har været om onsdagen, dels fordi jeg har været syg. —

Efterat han fra prædikestolen havde holdt en herlig prædiken over evangeliet (Joh. 10. c. 11. v) gik han ned til konfirmanderne. I en herlig og rørende tale tolkede han dem sin inderlige overbevisning om, at når de kun fulgte, hvad han havde foreskrevet dem, når de kun altid hang ret fast ved deres mester og herre Jesus Kristus, da kunde al verden ikke skade dem, da skulle de blive evig lyksalige. Af erfaring, sagde Grundtvig, han vidste det; han havde fornummet ordets kraft, han havde formået ved det at ringeagte alt andet og dog beholde den evige og hellige og herlige og inderlige glæde og tilfredshed. — Dog, den tale kan ej således skrives op, kun Grundtvig kan prædike den. — Han begyndte sin overhøring med at spørge: hvad er biblen? »Det er Guds ord.« — Hvad er det da for en Gud, som biblen forkynder? »Det er den Gud, som har skabt himlen og jorden.« Hvormed har han skabt verden? »Ved sin almægtige kraft.« Derved alene? »Nej, også ved ordet.« Har han kun skabt dem? »Han opholder og bestyrer dem også.« — Han viste nu (dog mest ved at lade konfirmanderne svare sig), at den Gud, som har skabt verden, han må være almægtig, at kun han, der har magten, kan opholde og bestyre verden; ti ellers måtte en del af magten være veget fra ham. At dårerne vel havde indbildt sig, at de opholdt verden, men det ser vi jo er dåresnak, ti de kan ej engang opholde sig selv, sålænge som de ville; de fleste dø, længe før de ønske det. — Han kom nu til Guds algodhed og alvidenhed, og af disse forbundne med den før omtalte almagt udledede han nu på almindelig (dog ej så

ganske almindelig!) måde de øvrige egenskaber og kom da til Guds retfærdighed, som indeholdes i loven, ligesom nåden indeholdes i evangelium. Gl. testamente inddeles i loven, profeterne og salmerne, Guds godhed viste sig ved Kristi fødsel, Guds almagt viste sig ved Kristi opstandelse, Guds alvidenhed viste sig ved den helligånds udgydelse på pinsefesten, da kun den, der kender alle menneskers tanker, kan tale alle menneskers tungemål.

Tilsidst oplæste han konfirmationsbønnen og tog en rørende afsked med dem. — Grundtvig er vistnok ej lejesvenden, som forlader fårene og flyr, når ulven kommer.

Den 17. april 1825. S. Ley.«

* * *

2. søndag efter trin. ɔ: den 12. juni 1825. Højmesse, frelserens kirke, Grundtvig.

»Herre; det er gjort som du befalede, og der er endnu rum o. s. v.«

Ja, overordentlig stor er vistnok Guds nåde og barmhjærtighed imod os, at han ikke alt har lukket for os og sagt, at vi, skønt budne, ej skulde smage hans nadvere. Ti allerede længe har han kaldt os, men vi kom ej. Gøglehuset er fuldt, men Guds hus står tomt. Kirkegården kan neppe rumme sine døde, men de levende komme sjeldent i kirken. — Grueligt ser det ud. Lader os dog nedkaste os for herren, at han ej skal forskyde os og sende sine tjenere ud i den vide verden, på alfare veje og gjærder for at indbyde de halte, blinde og krøblingerne.

Denne prædiken var en tordentale, og jeg føler helt vel, at jeg i ovenstående ikke har gengivet det i sin rette ånd. — Inderlig kærlighed til Gud og næsten føler Grundtvig vist selv, når han straffer med Guds ord. Det var ellers den samme tekst (Luc. 14, 16. — Matt. 22, 1), som Rudelbach for et år siden holdt sin herlige prædiken over.«

* * *

Sommerferien 1825 tilbragte skoledisiplen, den 19-årige Sigfred Ley, ude på landet i nærheden af Nestved. Her fik han bud om, at hans fromme, sjælerige moder, Marie Kirstine Wahler, den 23. august var død. To dage før sin død havde den svage kvinde været ude i frelserskirken sammen med sin mand at høre Grundtvig prædike. Dette budskab gik den unge søn overordenligt nær, han elskede nemlig sin moder i fortrinlig grad. Men otte dage efter blev hans sjælstanker dog for alvor atter ført ind i den nærværende virkelighed. Grunden hertil var en foræring, som hans kammerat, Martin Hammerich, sendte ham fra Kjøbenhavn. Det var Grundtvigs nys udkomne »kirkens genmæle«. I denne anledning skriver Sigfred Ley den 13. september til sin fader: »Jeg har læst bogen, og den har glædet mig meget. Den er, som Du gode fader sagde, således som man kan vente sig den af en sådan Guds mand. Iaftes talte jeg med præsten herude, pastor Søetoft, om den, men han yndede den slet ikke, han hyldede humanitetens uhyre sætning, at det var det samme, hvad folk troede, når de kun handlede skikkeligt. Vi blev halve uvenner, dog blev han meget venskabelig igjen, og bad mig, da jeg gik, på den galanteste måde om at komme snart igen«.

I sine præken-optegnelser har Ley følgende opskrift fra disse dage:

»14. søndag eft. trinit. havde Grundtvig endnu ej udgivet kirkens genmæle.

15. søndag e. t. (den 11. sept.) skal han have holdt en herlig prædiken som sædvanlig, dog uden i fjerneste henseende at berøre sin sag.

Om den prædiken, han holdt på:

16. søndag e. t. Frelsers kirke. Pastor Grundtvig, den 18. sept. — skrev Laurent[1]) mig følgende: »Det gjorde

---

[1]) Harald Anton Laurent, Sigfred Leys inderlig kære ven, var 1825 16 år gammel.

mig inderlig ondt, at jeg igår ej kunde høre Grundtvig; det er, såvidt jeg mindes, med undtagelse af sygdomstilfælde og fraværelse på landet den 1ste gang i 1½ år, jeg har forsømt kirkegang hos ham. Han skal have haft ganske fuld kirke og holdt en såre smuk prædiken og tillige havde han smukke, udvalgte salmer, hvilket jeg anmærker, om ej for andet, så allenstund fordi de havde såre hensyn til hans nuværende tilstand (vide ps. 99). Som Du vèd, var enkens søns opvækkelse evangeliet. Hans prædiken kunde have til tekst: »græd ikke, stå op«, »hvo som sår med gråd, skal høste med fryderåb«, sålunde begyndte han og viste, at i hvad der end mødte os, om end al verden stod op imod os, da råbte Kristus dog til os som til enken: »græd ikke«, og når timen var kommen, da vidste vi, at Gud herren kunde knuse alle vældige og da skulde det lyde til os: »stat op«. Hele prædikenen og hans alvorlige rolighed skal tydeligt have vist, hvor inderlig rolig han var for, hvad der skulde hændes ham.«

* * *

Sidst i september var Ley efter endt sommerferie atter i Kjøbenhavn. Her hørte han, 17. søndag e. t. den 25. sept., i frelserskirken til højmesse en mærkelig prædiken af den 26 år gamle *J. A. Holm*, teologisk kandidat, licentiat fra Berlin, senere kendt som sognepræst i Vensløv og Holstejnsborg. Ley har givet følgende optegnelse af den ivrige kandidats prædiken:

»Om 1) den angrebne, 2) den kæmpende og 3) den sejrende kirke. — Hvad er det, som giver herrens tjener mod til frit at forkynde hans hellige ord, når verden hader det, hvad er det, som giver ham mod til at stå op imod de falske lærere, når de fordreje Guds ord og forfører menigheden, hvad er det, som giver ham mod, når verdens mægtige true ham? Det er den faste og urokkelige tro;

troen på, at Jesu ord er sandt, at han kan tilintetgøre de mægtiges råd og lægge sine fjender under sine fødders fodskammel, at det kun koster ham et vink, så ligger hans fjender knuste i støvet; det er også den faste overbevisning, at herren vil hjælpe sin tjener, så at om de endogså sloge hans legeme ihjæl, så kan de dog ej ihjælslå hans sjæl, men den vil Kristus tage til sig. Det er det, som med herrens nåde idag skal give mig mod, så at om der endogså stod en lurer i hver krog, som jeg vidste vilde bringe mine ord til dem, der råde for min borgerlige lykke, så skulde jeg dog frit forkynde hans ord. (Professor Jens Møller skal have rådet Holm i denne tid til ej at give sig formeget af med Grundtvig. Holm søger et præstekald her i nærheden af Kjøbenhavn.)

Nu gennemgik han, hvorledes kirken fra sin første begyndelse var bleven angrebet, men, sagde han, for 30 år siden vilde man storme kirken, og Kristi fjender tilstode frit, at de hadede Kristus; *nu* har djævlen forvandlet sig til en lysets engel, nu ville hans børn indbilde os, at de ere de sande kristne. Kirkelærere udgå, der forkynde deres *professors* ord istedetfor Kristi ord.

Han viste nu, hvorledes kirken altid havde kæmpet og forsvaret sig med sin trosbekendelse. Endelig viste han, at kirken måtte sejre, hvorledes det end gik og opmuntrede tilsidst til at bede for kirken og dens kæmpe.

Denne prædiken skal af biskoppen være Holm affordret. — Man siger, at Grundtvig og Rudelbach ej skal have ønsket, at han holdt den. — Kandidat Fenger mente, at det ej var rigtigt således at gå i det enkelte; han holdt mere af som Grundtvig at tale i almindelighed.

Gud stå Holm bi.

S. Ley.«

* * *

Af Grundtvigs prædikener i frelserskirken, inden han i maj 1826 nedlagde sit embede, har Sigfred Ley meddelt følgende strøbemærkninger:

»Blandt meget andet herligt i sin konfirmationstale sagde Grundtvig: vi har intet andet at gøre end at takke og bede.

* * *

Grundtvig sagde engang i en prædiken i anledning af vore salmer, at det var et vel sørgeligt, men dog herligt tegn på det danske folks sandhedskærlighed og oprigtighed, at det, da det ikke længer med opløftelse og sandhed kunde synge i sine gamle, høje salme-toner, så vilde det ikke heller beholde dem. Det vilde ikke forstille sig for sig selv og indbilde sig, at det endnu havde fædrenes dybe, barnlige tro, da det så, at den var forloret.

* * *

»Hvem ville I dyrke; ti jeg og mit hus vi ville dyrke Jehova!« — Og, sagde han, før måtte min slægt gå ganske ud, før den måtte affalde fra herren min Gud. — Det var sikkert den sidste konfirmation, Grundtvig holdt i frelsers kirke, at han sagde det.

* * *

»At give almisse, sagde Grundtvig engang i en prædiken, det er uadskilleligt fra det kristelige liv, men at vi gør det, det beviser ingenlunde, at vi ere kristne«.

* * *

Følgende dagbogsblad sætter os ind i hine mærkelige dage:

»Da Grundtvig havde læst Clausens bog, gik han ud til bispen [Friederich Münter] og sagde ham, at den teologiske professor havde skrevet denne bog, hvori der stod det og det. Bispen var da meget vred herover og sagde:

ja, det var jo skrækkeligt. Grundtvig sagde ham da, at han havde i sinde at tage fat på Clausen derfor. Ja, gør kun det, sagde Münter, han fortjener rigtignok alvorlig skrup! Det gør mig også ondt, at han har dediceret mig den bog. — »Ja, sagde Grundtvig, det kan jeg nok tænke, at det må gøre Dem ondt, at han vil gøre Dem til pille for sin rådne kirke.« »Ja vist«, sagde bispen. — Nu udgav Grundtvig kirkens genmæle, og straks efter sendte bispen bud efter de bøger, som han havde lånt Grundtvig. Nogle dage derpå var Lindberg hos bispen. Han kom meget alvorlig op at skændes med ham, og dagen efter kom der bud fra bispen om de bøger, han havde lånt ham. (Efter Lindbergs mundtlige fortælling forleden dag.)

Maj 1829. Chr. S. Ley.«

* * *

Pinsedag den 14. maj 1826, stod der ingen Grundvig mere på prædikestolen i frelserskirken »Kan man ikke synge mine salmer, så kan man heller ikke høre min prædiken«, havde Grundtvig sagt. —

Det var en stor sorg for S. Ley og enkelte af hans kammerater. Pinsevejret var smukt, skoven stod brud i hele sin fejring. Ley med et par af sine jævnaldrende venner vandrede så ud i Søndermarken ved Frederiksberg. Ley havde Grundtvigs ældre prædikener i lommen, af dem læste han så en pinseprædiken højt. Og således holdt de yngste af Grundtvigs tidligere tilhørere tusindårsfest med himlens fugle og blomsterne.

Den unge Ley fulgte nu med levende interesse Grundtvig i den pinagtige stilling, som professor Clausens juridiske søgsmål havde bragt ham i. Han har efterladt følgende afskrift af en erklæring, som Grundtvig i de dage lod fremlægge i retten, en erklæring, som vistnok ikke før har været offenliggjort:

»Fremlagt i den kongelige landsover- samt hof- og stadsret den 3. juli 1826.

Da det altid har været min overbevisning, at ved prosesser, hvordan de så end falde ud, kan kristendommen intet vinde, og da jeg, efter at have opgivet min embedsstiling er fri for andre hensyn, så ender jeg gerne den af hr. prof. theol. Clausen mod mig for »kirkens genmæle« anlagte injurie-sag med den sandfærdige forklaring, at det i »kirkens genmæle« var langt fra mine tanker at ville på mindste måde krænke hr. professorens borgerlige ære eller bedømme denne mig personlig aldeles fremmede mands sindelag og hensigt, men at jeg blot så klart som muligt vilde udvikle og udtrykke min faste overbevisning om hr. professorens åndelige forhold til, hvad der i mine øjne er Christi rette kirke og det sande Guds ord.«

Vi har tidligere oplyst om, at blandt Grundtvigs allerførste tilhørere var guldsmed Clausen i Gothersgade. Denne hjærtemilde og fromme kristen fulgte lige til sit sidste med troskab Grundtvigs forkyndelse og hele virksomhed. — Endnu julemorgen 1825 havde den gamle skrøbelige mand, fulgt af sin næstældste datter, været ude til froprædiken i frelserens kirke at høre Grundtvig. Sigfred Leys ældste søster, Hanne, da en 18års pige med et varmt og ædelt hjærte for hvad der var godt, var også med den tidlige morgen. Rimen hang i træerne. Den store frelsers kirke strålede dem imøde med sine mange lys, som skinnede ud af de store ruder. Kirken var propfuld af mennesker. Da Grundtvig kom på prædikestolen, var der som en forklaret glans over hans åsyn. Han så lys og glad ud. Men størst var glansen over ham, da han sluttede sin prædiken med at sige, at han i denne julenat havde fået en ny sang, som han nu vilde meddele. Han fremsagde da med glad og mild røst:

Velkommen igen Guds engle små
fra høje himmelsale,
med dejlige solskinsklæder på,
i jordens skyggedale!
Trods klingrende frost, godt år I spå
for fugl og sæd i dvale.

Det var kun en månedstid derefter, da blev gamle Clausen lagt på sottesengen. Grundtvig besøgte ham af og til under hans sidste sygdom. Og på det allersidste tjente han den klarøjede gamle barnekristen med nadverens sakramente. Det var i februar 1826. Det må have været en af de sidste hjæmme-altergange, Grundtvig har tjent ved, indtil han 13 år derefter blev præst ved Vartov kirke.

Frederik Nygård.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Varemarkedet har i den forløbne Måned gennemgående været rolig, med temmelig flov Tendens.

Kaffe er i de seneste 3 Uger avanceret 3 à 4 Øre; men Artiklen ligger, siden det store Krach forrige Måned, urolig, og Noteringerne svinger sig fra Dag til Dag, man kan også sige fra Time til Time, frem og tilbage, ofte 1 à 2 Øre. Høsten 1880 i Brasilien anslåes stadig meget lav, nu endogså kun til ca. 2 Millioner Sække, og viser denne Beregning sig at være rigtig, kan vi gerne senere hen komme endel højere med Artiklen; dog er det vanskeligt at udtale nogen bestemt Mening; ti Lagrene i Brasilien er i Øjeblikket meget store, og kommer der senere hen Efterretninger fra Brasilien om, at den kommende Høst

1890 bliver stor, kan Markedet gerne blive berørt deraf. Slavernes Frigivelse er også et Moment, der kan komme til at spille en meget stor Rolle; endnu står man uklar over, hvorledes denne nye Udvikling vil virke på Forholdene i Brasilien. Omhyggelig Tilberedning af Kaffen betaler sig ikke mere, omendskøndt Prisforskellen imellem simplere og finere Kvaliteter for Tiden er langt større end i de foregående År.

Kaffekulturen er vanskelig, og en Forsømmelse af Plantagerne på visse Tider af Året kan forårsage Skade, som ingen efterfølgende Pleje kan gøre god igen, hvorfor de nuværende Vanskeligheder i Arbejderforholdene kan få meget stor Betydning. Eksempelvis skal blot nævnes, at Terrænet mellem Kaffetræerne skal renses mindst 3 Gange om Året for Ukrudt og Undervækst, der skyder frem med en vidunderlig Hurtighed og Kraft; sker dette ikke, forringes hele Udbyttet betydeligt, ja hele Plantningen kan blive fuldstændig unyttig, idet ikke alene den Kaffe, der under Plukningen falder til Jorden er fuldstændig tabt, men Arbejderne, der indser, at Udbyttet af Dagens Arbejde kun vil blive ringe, forlanger for høj Løn eller nægter måske endog at arbejde, hvor Plukningen er vanskelig og Træerne kun giver ubetydeligt Udbytte. Tidligere, da Slavernes Arbejde tilhørte Herren, blev selv et lille Udbytte plukket. Der gøres Forsøg på fra visse Politikeres Side at organisere et Parti af de tidligere Slaver, der skulde danne et Bolværk mod den republikanske Propaganda, endogså for i Nødsfald at støtte Monarkiet; men det er tvivlsomt, om der i det givne Øjeblik kan stoles på denne Organisation.

I politisk Henseende må det vel indrømmes, at den republikanske Bevægelse i Brasilien er i Fremgang. Da Emancipationen blev uundgåelig, gjorde Kronen denne Foranstaltning til sin Plan, men derved fremkaldte den Planternes Had imod sig, der som Middel til at fremtvinge en

Erstatning truede med at styrte Monarkiet. Den republikanske Tanke har slået dybe Rødder i mange Egne, og når Kejseren, der nyder almindelig Sympathi og Agtelse, engang dør, vil uden Tvivl det republikanske Parti få en stærk Tilvækst. — Kvaliteten af den nye Høst, mener man, bliver utilfredsstillende.

Sukker. I Tyskland har Vejret i den sidste Tid været tørt og koldt, så enkelte Egne allerede beklage sig over Roernes Vækst, og man venter med Længsel hver Dag Regn. I forrige Uge er der i Tyskland udtaget 84 Stkr. Roer, der ved Undersøgelsen udviste nedenstående Tal, som i Sammenligning med forrige År stiller sig som følger:

	1889	1888	1887	1886	
Gjennemsnitsvægt m. Blade	892	854	936	923	Gram
do. uden Blade	374	329	360	412	—
do. største Roer m. Blade.	1580	1480	1490	1520	—
do. do. u. Blade.	880	615	809	865	—
do. mindste Roer m. Blade	390	320	530	510	—
do. do. u. Blade	180	110	17½	201	—
Sukkerindhold	12.69	11.66	11.05	12.88	pCt.

Sukkermarkedet har i den forløbne Måned været jevnt nedadgående på det virkelige Konsumsmarked, dog ikke over 2½ à 3 Øre; men henimod Oktober Måned vil vi sandsynligvis atter komme ned på temmelig lave Priser, dog næppe så lave, som mange antager.

Ris meget fast til de bestående Priser.

Sago uforandret.

Kartoffelmel lavere, og næsten atter nået et Spekulationsstade.

Kryderier. *Cassia* noget højere. *Muskat* og *Muskatnødder* fast. *Nelliker* svingende. *Peber* og *Piment* stigende.

Frugter. *Amerikanske Æbler* rolig. *Korender* flov. Gl. *Smyrna-Rosiner* betydelig udbudt og lavere. *Mandler*

bliver ved at stige. *Blommer* på Levering noget roligere. Tørre, sure *Kirsebær*, 1889 Høst, 6 à 7 Øre lavere end forrige Års Vare.

Kornmarkedet uroligt.

Hvede. Amerika melder for denne Kornsorts Vedkommende den ene Dag højere Priser, den anden Dag atter lavere Notering. London flov. I Skotland forsyner man sig kun til det daglige Behov. I Frankrig er Hvede også flov og Forretningen treven. Tyskland flov og lavere. Østersøen presser på for at sælge gammel Hvede.

Rug. Rusland uforandret. Holland og Tyskland noterer lavere Priser.

Byg uforandret. Efterspørgslen efter ny Byg til England er god.

Havre flovere. *Majs* uforandret.

Smørmarkedet flovt, og man forventer ikke nogen Bedring heri de første Uger. Den almindelige Anskuelse blandt Smøreksportører her i Landet er den, at Smøreksportforeningen i Sjælland for en Del er Skyld i Markedets nuværende Demoralisation; jeg skal ikke udtale min Mening herom, alene Tiden vil give bestemt Svar herpå.

Foderstoffer. Det regnfulde Vejr i sidste Måned har atter bragt Græsset godt frem, og da Forbruget hermed samtidig omtrent ophørte, og der ikke er Købelyst til nuværende Fordringer på senere Leveringer, sluttede Måneden med mattere Priser, nedadgående Tendens og uden videre Omsætning.

Hvedeklid er særlig gået ned i Pris og noteres 20 à 25 Øre billigere uden at vinde Påagtning. Det er navnlig England, Frankrig, Holland og Belgien, der tilbyder iår, medens Tilbudene fra østersøiske Provinser er sparsomme til væsentlig højere Priser.

Palmekager må, skønt Noteringen på Produktionsstedet er uforandret, herhjemme betragtes som højere i Pris, da Fragterne er stegne 4 Mark pr. Ton.

Rapskager holdes uforandret fast, enkelte Andenhåndsladninger er realiserede til lidt billigere Pris, men Fordringen er ellers fra første Hånd uforandret og Tilbudene overalt sparsomme.

Hampefrøkager lidt billigere, først hen i December kommer den nye Høst frem af disse Kager, da Kvaliteten af Beholdningerne ikke er tjenlig til Afskibning førend den Tid.

Solsikkekager flovere og 3 à 4 Mark lavere.

Hørfrøkager knappe, Priserne endnu uforandrede; men vi kan let senere hen komme højere med denne Artikel.

Petroleum rolig, på Levering senere hen er Priserne uforandrede.

Fabrikationen af Allun ved Lauenborg ved Elben. Nordøst for Lauenborg fra Stecknitzbjergene til Buchhorsterbjergene findes tertiære Jordlag med fed, sort Brunkuls-Ler, der anses for et fortrinligt Tegl-Materiale. Ved Lauenborg forarbejdes den af to store Teglværker, og ved Friederichsruhe lader Fyrst Bismark nu opføre et tredie Teglværk. I det her omtalte Brunkulsleje er *nu opdaget et mægtigt Lag Allun*, som udnyttes af det tidligere Aktieteglværk ved Lauenborg. Allunskiferen, der består af kiselsur Lerjord, Svovljern og Kul, bliver ristet, renset og derpå inddampet til Allun.

Elfenben. På Londoner-Auktioner har det udbudte Kvantum aldrig været så ringe som i den sidste Tid. Begæret er derfor stort og Priserne stigende. Man mener, at Stanley og Emin Pascha skal være i Besiddelse af et stort Kvantum Elfenben, der vil komme på Markedet, når de nåer Kysten.

Hamborg Haandværks-, Industri- og Handelsudstilling i denne Sommer er ret storartet. Udstillingspladsen er overmåde malerisk. Særlig tiltrækkende er Handelsudstil-

lingen, hvor man med megen Interesse kan gøre en Rejse Jorden rundt. Man finder Produkter udstillet fra Kaukasus, Sortehavet, kanariske Øer, Vest-Afrika, afrikansk-portugisisk Koloni, Kaplandet, Øst-Afrika, Madagaskar, Mauritius, Ostindien, Penang, Siam, Korea, Java, Sydhavsøerne, Australien, Argentina, Ekvador, Venezuela, Kina og Japan.. Går man med nogen Opmærksomhed denne Afdeling igennem, lærer man nogenledes at kende Udviklingen på de forskellige Steder. På Handelsudstillingen forefindes ibl. a. også en Model af det store, nye tyskamerikanske Emigrantskib »Augusta Viktoria«. Skibets Længde er 460 Fod, Bredden 56 Fod, Dybgående 24 Fod, Lastedrægtighed 2450 Tons, Maximal-Hurtighedsfart 19 Knob, Maskinkraften 12,000 à 12,500 Hestes Kraft. Besætningen på dette Skib er 217 Mand, der er 36 Kedler, 9 Maskinmestre, 72 Fyrbødere, 14 Ingeniører. »Augusta Viktoria« er bygget i Glasgow, det har to selvstændige Maskiner og to ligeledes selvstændige Skruer. Et lignende Søsterskib er bygget i Stettin, og begge Skibe tilbagelægger Vejen fra Hamborg til New York på cirka 7 Dage.

Odense, 20. August 1889.

Almanaker for 1890.

Folkets Almanak indeholder Fortællinger, Digte og Billeder af en stor Del bekjendte Forfattere og Kunstnere. Af de andre Stykker skal jeg fremhæve *Otto Borchsenius:* „Ingemann i Sorø“, — og *Zakarias Nielsen:* „Dansk Folkemusæum“.

Diakonissestiftelsens Almanak har som Hovedstykke *N. Dalhoff's* Fortælling om den hollandske Præst Heldring, i hvilken der ydes forskjellige Bidrag til Belysning af, hvordan man bedst kan tage Kampen op mod Fattigdom og Nød. *L. Schrøder.*
